

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI ADLIYA VAZIRLIGI
TOSHKENT DAVLAT YURIDIK UNIVERSITETI**

A.SH.SODIKOV

YURIDIK TEXNIKA

Darslik

Toshkent – 2023

UO‘K:
KBK:
D-

Sodikov A.Sh. Yuridik texnika. Darslik. – T.: TDYU, 2024. – 359 bet.

ISBN _____

UO‘K:
KBK:

Toshkent davlat yuridik universiteti Akademik halollik kengashining qaroriga ko‘ra nashrga tavsiya etildi (2022-yil 29-dekabrdagi 3-sonli bayonnoma).

Mas’ul muharrir:

Sh.Saydullayev,
yuridik fanlar nomzodi, professor

Taqrizchilar:

Sh.Ko‘chimov,
yuridik fanlar nomzodi,

professor

A.Axmedshayeva,
yuridik fanlar doktori, professor

Mazkur darslik o‘quvchilarga turli xildagi yuridik hujjatlarni tayyorlashda zarur bo‘lgan yuridik-texnik qoidalarni samarali qo‘llash, yuridik texnik usul, uslub va vositalardan foydalanish, yuridik faoliyatni amalga oshirish yuzasidan amaliy ko‘nikmalarni egallash, shuningdek yuridik-texnik va mazmun jihatdan mukammal normativ-huquqiy hujjatlar va boshqa yuridik hujjat loyihalarini ishlab chiqish bo‘yicha nazariy bilim va ko‘nikmalarni shakllantirishga muayyan darajada xizmat qiladi.

Darslik yuridik yo‘nalishda tehsil olayotgan talabalar uchun mo‘ljallangan.

©Sodikov Akmal Shavkat o‘g‘li, 2023-y.
©Toshkent davlat yuridik universiteti, 2023-y.

MUNDARIJA

KIRISH	8
---------------------	---

UMUMIY QISM

I BOB. YURIDIK TEXNIKA VA YURIDIK HUJJAT TURLARI

1-§. Yuridik texnika bo'yicha qarashlarning rivojlanishi.....	10
2-§. Yuridik texnika predmeti, metodologiyasi, vositalari va funksiyalari.....	12
3-§. Yuridik texnikaning yuridik fanlar tizimidagi o'rni.....	20
4-§. Yuridik texnika fanining rivojlanish tarixi.....	22
5-§. Yuridik texnika fanining tarkibi.....	26
6-§. Yuridik hujjat tushunchasi.....	27
7-§. Yuridik hujjat turlari va tasniflash mezonlari.....	29
8-§. Elektron hujjat.....	33
9-§. Yuridik hujjatlar bo'yicha tegishli huquq normalarini buzganlik uchun yuridik javobgarlik.....	34
Mavzuga oid kazuslar.....	37
Mavzuga oid testlar.....	40

II BOB. YURIDIK TEXNIKANING UMUMIY VA LINGVISTIK QOIDALARI

1-§. Yuridik-texnik qoidalarining umumiy tavsifi.....	42
2-§. Yuridik texnikaning mantiq qoidalari.....	45
3-§. Yuridik texnikaning til qoidalari.....	49
4-§. Yuridik texnikaning rasmiy rekvizit qoidalari.....	56
5-§. Yuridik texnikaning tartib-taomil qoidalari.....	61
6-§. Yuridik terminologiya.....	64
Mavzuga oid kazuslar.....	69
Mavzuga oid testlar.....	71

MAXSUS QISM

III BOB. NORMATIV-HUQUQIY HUJJATLARNING YURIDIK TEXNIKASI

1-§. Normativ-huquqiy hujjatlarning turlari.....	73
2-§. Qonun loyihalarini rasmiylashtirishning yuridik texnikasi.....	78

3-§. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalari qarorlarini rasmiylashtirishning yuridik texnikasi.....	84
4-§. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti farmon va qarorlarini rasmiylashtirishning yuridik texnikasi.....	85
5-§. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi qarorlarini rasmiylashtirishning yuridik texnikasi.....	87
6-§. Idoraviy normativ-huquqiy hujjatlarni rasmiylashtirishning yuridik texnikasi.....	91
7-§. Mahalliy davlat hokimiyati organlarining normativ-huquqiy hujjat loyihalarining yuridik-texnik jihatdan rasmiylashtirish qoidalari	93
8-§. Normativ-huquqiy hujjat loyihalarini tayyorlash bosqichlari	97
Mavzuga oid kazuslar.....	101
Mavzuga oid testlar	107
IV BOB. NORMATIV-HUQUQIY HUJJATLARNI	
TIZIMLASHTIRISHNING YURIDIK TEXNIKASI	
1-§. Huquq normalarini tizimlashtirish tushunchasi va uning nazariy tavsifi	110
2-§. Normativ-huquqiy hujjatlarni hisobga olish usulida tizimlashtirishning yuridik texnikasi.....	112
3-§. Normativ-huquqiy hujjatlarning hisobini yuritish.....	117
4-§. Normativ-huquqiy hujjatlarni kodifikatsiya usulida tizimlashtirishning yuridik texnikasi.....	120
5-§. Normativ-huquqiy hujjatlarni inkorporatsiya usulida tizimlashtirishning yuridik texnikasi.....	126
6-§. Normativ-huquqiy hujjatlarni konsolidatsiya usulida tizimlashtirishning yuridik texnikasi.....	129
Mavzuga oid kazus.....	131
Mavzuga oid testlar	132
V BOB. NORMATIV-HUQUQIY HUJJATLARDAGI KOLLIZIYA	
VA BO‘SHLIQLAR	
1-§. Normativ-huquqiy hujjatlardagi kolliziya va uning nazariy tavsifi	135

2-§. Normativ-huquqiy hujjatlardagi bo'shliqlar tushunchasi va uning nazariy tavsifi	138
3-§. Huquqdagi bo'shliqni aniqlash usullari.....	141
4-§. Huquqdagi kolliziya va bo'shliqlarni bartaraf etishning yuridik texnikasi.....	142
5-§. Yuridik hujjatdagi nuqsonlar va ularni oldini olish yo'llari.....	147
Mavzuga oid kazus	154
Mavzuga oid testlar	155

VI BOB. NORMATIV-HUQUQIY HUJJATLARNING EKSPERTIZASI

1-§. Ekspertizaning huquq ijodkorligidagi o'rni.....	158
2-§. Normativ-huquqiy hujjat loyihalarini huquqiy ekspertizadan o'tkazish	160
3-§. Normativ-huquqiy hujjatlar va ular loyihalarining korrupsiyaga qarshi ekspertizasini o'tkazish	165
4-§. Normativ-huquqiy hujjatlar va ularning loyihalarini gender-huquqiy ekspertizadan o'tkazish	170
5-§. Normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarini lingvistik ekspertizadan o'tkazish	173
Mavzuga oid kazuslar.....	176
Mavzuga oid testlar	178

VII BOB. YURIDIK HUJJATLAR BILAN ISHLASHDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARI

1-§. Yuridik hujjatlar bilan ishlashda axborot texnologiyalarining ahamiyati	181
2-§. O'zbekiston Respublikasi Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi	183
3-§. Normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarining muhokama portali	186
4-§. Normativ-huquqiy hujjatlar loyihasini ishlab chiqish va kelishishning yagona elektron tizimi.....	191
5-§. Mahalliy ijro etuvchi hokimiyat organlari tomonidan qabul qilinadigan qarorlarni ishlab chiqish, kelishish va ro'yxatdan o'tkazishning yagona elektron tizimi	192

6-§. Jamoaviy murojaat portali	194
7-§. O‘z-o‘ziga huquqiy xizmat ko‘rsatish “Legal Tech” axborot tizimi	196
8-§. Yuridik hujjatlar bilan ishlashda sun’iy intellektdan foydalanish istiqbollari.....	197
Mavzuga oid kazuslar.....	201
Mavzuga oid testlar	204
VIII BOB. ALOHIDA HUJJATLARNING YURIDIK TEXNIKASI	
1-§. Huquqni amalga oshirish tushunchasi va uning nazariy tavsifi ...	207
2-§. Alohida hujjatlarning turlari	212
3-§. Shartnoma tushunchasi va uning nazariy-huquqiy jihatlarini	213
4-§. Shartnomaning umumiy tuzilishi.....	216
5-§. Shartnomaning yuridik texnikasi.....	219
6-§. Alohida hujjatlarni tayyorlash bo‘yicha “virtual ko‘makchilar” ..	231
Mavzuga oid kazuslar.....	233
Mavzuga oid testlar	236
IX BOB. HUQUQNI QO‘LLASH HUJJATLARINING YURIDIK TEXNIKASI	
1-§. Huquqni qo‘llash tushunchasi va uning nazariy tavsifi.....	239
2-§. Huquqni qo‘llash faoliyatining tarkibiy birliklari (elementlari) ...	244
3-§. Huquqni qo‘llash faoliyatining bosqichlari	246
4-§. Huquqni qo‘llashning metodlari	249
5-§. Huquqni qo‘llash hujjatlari va normativ-huquqiy hujjatlarning farqli jihatlarini.....	250
6-§. Huquqni qo‘llash hujjatlarining turlari	253
7-§. Huquqni qo‘llash hujjatlarining rekvizitlari va tuzilishi	256
8-§. Huquqni qo‘llash hujjatlari bo‘yicha namunalar va “virtual ko‘makchilar”	261
Mavzuga oid kazus.....	264
Mavzuga oid testlar	265
X BOB. SUD HUJJATLARINING YURIDIK TEXNIKASI	
1-§. Sud hujjatlarining nazariy jihatdan yuridik-texnik tavsifi.....	267
2-§. Hal qiluv qarorining yuridik-texnik jihatlarini	268

3-§. Sud hukmining yuridik-texnik jihatlari	271
4-§. Sud ajrimining yuridik-texnik jihatlari	274
5-§. O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudining interaktiv xizmatlar portali.....	277
6-§. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudining hujjatlari	282
7-§. Sud hujjatlarining namunalari va “virtual ko‘makchilar”	284
Mavzuga oid kazus	286
Mavzuga oid testlar	287

XI BOB. SHARHLASH HUJJATLARINING YURIDIK TEXNIKASI

1-§. Huquq normalarini sharhlashning nazariy tavsifi.....	290
2-§. Huquq normalarini sharhlashda qo‘llaniladigan usullar	292
3-§. Huquq normalarini sharhlash turlari: tasniflash mezonlari	298
4-§. Huquq normalariga rasmiy sharh berish: tartib-taomil qoidalari ..	299
5-§. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyaviy sudi tomonidan legal sharhlash: tartib-taomil qoidalari	304
6-§. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sud qarorining rekvizitlari va tuzilishi.....	307
7-§. Sharhlash hujjatlarining o‘ziga xos xususiyatlari.....	310
8-§. Kazual sharhlash hujjatlari.....	312
9-§. Huquq normalarini norasmiy sharhlash.....	314
10-§. Rasmiy sharhlash hujjatlariga namunalar.....	317
Mavzuga oid kazuslar.....	322
Mavzuga oid testlar	327
Tavsiya etiladigan adabiyotlar	330

KIRISH

Insoniyat tomonidan yozuvning ixtiro qilinishi hujjatlarni shakllantirishga bo'lgan ilk turtki vazifasini o'tab berdi va davrlar o'tishi bilan yuridik hujjatlarga bo'lgan talab oddiy sopol taxtachada aks ettirilgan bitiklardan, bugungi kundagi elektron hujjatlar taraqqiyotigacha yetib keldi. Avvalo, yuridik hujjatlar (*“hujjat”* arab tilida *“dalil”*) – bu muayyan ma'lumotlarga ega bo'lgan vositadir. Bunday vositalar qog'oz, elektron yoki boshqa shaklda ko'z oldimizda namoyon bo'ladi.

Yuridik hujjatlarning qadimgi namunalariga e'tibor beradigan bo'lsak, Bobilda “Hammurappi qonunlari”, Hindistonda “Manu qonunlari”, qadimgi Rimdagi “XII jadval qonunlari” bilan yuridik hujjatlarga rasmiy mazmun-mohiyat berilishiga guvoh bo'lishimiz mumkin. Biroq, qadimgi davrlarda bo'lganidek, o'rta asrlar va yangi davrda ham yuridik hujjatlarning soni hamda tartibga solinadigan masalalarning kam ekanligi turli xildagi yuridik-texnik qoidalarining ishlab chiqilmaganligiga sabab bo'ldi. Eng yangi davrga kelib, yuridik hujjatlarni tayyorlash yanada murakkab tus oldi, alohida bilim va tajribani talab eta boshladi.

Bugungi kunda bozor munosabatlarining rivojlanishi bilan davlat tomonidan tartibga solishning yangi yo'nalishlari paydo bo'lishi, elektron hujjat aylanishining rivojlanishi Yuridik texnika fanining taraqqiyotiga hamda hujjatlar bilan ishlash ko'nikmalarini sifat jihatdan oshirishga yuqori talabni keltirib chiqardi.

Yuridik hujjatlar bilan ishlashda Yuridik texnika fani muhim ahamiyat kasb etadi. Zero, hujjat AQSh Konstitutsiyasining mualliflari – Jeyms Medison, Benjamin Franklin kabi shon-sharaf yoki *“qon bilan yozilgan qonunlar”* muallifi Drakont singari sharmandalik keltirishi va tarix kitoblarida o'chmas iz qoldirishi mumkin.

Mazkur darslik yuridik texnika va yuridik hujjat turlari, yuridik texnikaning umumiy va lingvistik qoidalari, normativ-huquqiy hujjatlarning yuridik texnikasi, normativ-huquqiy hujjatlarni ekspertizadan o'tkazish, yuridik hujjatlar bilan ishlashda axborot texnologiyalari, alohida yuridik hujjatlarning texnikasi, huquqni qo'llash hujjatlarining yuridik texnikasi, normativ-huquqiy hujjatlarni tizimlashtirish, huquqdagi kolliziya va

bo'shliqlarni bartaraf etish yo'llari hamda huquqni sharhlash hujjatlarining yuridik texnikasi bo'yicha bazaviy bilim berishga mo'ljallangan.

Ushbu darslik qo'lyozmasining yaratilishi yuridik ta'lim sohasida ko'plab fanlar qatorida Yuridik texnika fani bo'yicha o'zbek tilidagi darsliklarning yetishmovchiligi bilan bog'liqdir. Shuningdek, kelajakda o'quvchilar hech qanday qiyinchilik va ikkilanishlarsiz yuridik amaliyot bilan samarali shug'ullanib ketishlariga umid qilgan holda, mazkur darslikda Yuridik texnika bo'yicha nazariy bilim va amaliy ko'nikmalarni umumlashtirishga harakat qilindi. Basharti, ta'lim jarayonida amaliy ko'nikmalarni shakllantira olmagan o'quvchining fitratida ertangi amaliyotda yuridik hujjatlarni ijod qilish qobiliyati o'rniga, *"ko'chirmachilik"* illati joylashishi mumkin.

Muxtasar qilib ifoda etganda, mazkur darslikdan foydalanish o'quvchilarning ijodkorlik qobiliyatlarini kengaytirishga, yuqori ilmiy cho'qqilarni zabt etishlariga xizmat qilsin.

Muallif

UMUMIY QISM

I BOB. YURIDIK TEXNIKA VA YURIDIK HUJJAT TURLARI

1-§. Yuridik texnika bo'yicha qarashlarning rivojlanishi

Yuridik texnika jadal ravishda rivojlananib kelayotgan fan bo'lib, bugungi zamon talablariga javob berish nuqtayi nazaridan ko'plab rivojlanish tendensiyalarini boshdan kechirmoqda. Bu borada, avvalo, yuridik texnika haqidagi tarixiy-ilmiy qarashlarga e'tibor qaratish talab etiladi.

Ingliz olimi *F.Bekon* (1561-1626) qalamiga mansub "*Yangi Organon*" asarida yuridik texnikaga oid masalalar ko'tarilgan ilk ilmiy ishlardan hisoblanadi.

Asarda keltirilgan fikr-mulohazalar nafaqat qonun tiliga qo'yilgan talablar, tilning soddaligi, aniq va bir xilda tushunilishi mumkin bo'lgan so'zlardan foydalanish haqida qat'iy qarashlarni shakllantirishga xizmat qiladi. Uning ilmiy ishlaridan sezish mumkinki, Frensis Bekon qat'iy ilmiy jihatdan asoslantirish tarafdori bo'lgan.

Fransuz olimi *Sharl Lui de Monteskyo* (1689-1755) o'zining mashhur "*Qonunlar ruhi haqida*" asarida huquq normalarini tayyorlashda ma'lum tamoyillarni ishlab chiqqan bo'lib, uning fikriga ko'ra, qonun matni sodda, aniq, ixcham bo'lishi talab etiladi. Olim qonunlarni yaratish sharaflari ekanligini ta'kidlaydi¹.

"*Liberalizmning otasi*" nomi bilan tanilgan ingliz olimi *Jon Lokk* (1632-1704) "*Boshqaruvga oid ikki traktat*" asarida huquq ijodkorligi faqat xalq vakolat bergan subyektlar tomonidan amalga oshirilishi lozimligini ta'kidlab o'tishadi².

¹ Montesquieu de Baron The spirit of laws. New edition. – Ontario, Canada. "Batoche Books", translated by Thomas Nugent. 2001. – P. 49.

² Locke J. Two Treatises of Government. New edition. – London: Prepared by Rod Hay for the McMaster University Archive of the History of Economic Thought, 1823. – P. 167.

Ingliz olimi *I.Bentem* (1748-1832) ning “*Qonunchilik to‘plami taktikasi*” asarida qonunlarning lingvistik qoidalarga muvofiq kelishi muhokama qilinadi. Shu bilan birga, u nafaqat qonunchilik tiliga, balki normativ-huquqiy hujjatlarning ichki tuzilishiga ham e‘tibor qaratilgan ilk asarlardan biri sanaladi.

Yuridik texnika tushunchasini ilk bor qo‘llagan olim sifatida esa nemis huquqshunosi *Rudolf fon Ihering* (1818-1892) bo‘lib, uning “*Rivojlanishining turli bosqichlarida Rim huquqining ruhi*” nomli ilmiy asarida qonunlarni yaratishdagi so‘zlar tejamkorligi, qonunlarni ishlab chiqish uchun ko‘plab yangi qoidalar, sohaga oid terminlar ta‘rifi, miqdoriy va sifat jihatidan soddalashtirish kabi ko‘plab mualliflik qarashlarning asoschisi hisoblanadi.

Keyinchalik yuridik texnika bo‘yicha ko‘plab asarlar dunyoga keldi. Rus huquqshunos olimlari D.A.Kerimov, A.A.Ushakov, A.S.Pigolkin, S.S.Alekseyev, N.A.Vlasenko, Y.A.Tixomirovlar XX asr davomida Yuridik texnika fanining turli masalalariga bag‘ishlangan ilmiy nashrlarini qayd etib o‘tish mumkin.

Mamlakatimizda ham bu sohaga e‘tibor ayniqsa mustaqillik yillarida yanada rivojlanib bordi.

Jumladan, A.R.Akilov, M.A.Axmedshayeva, L.M.Boyko, Sh.N.Berdiyarov, I.V.Kudryavsev, Sh.Ko‘chimov, X.T.Mamatov, M.K.Najimov, H.T.Odilqoriyev, P.A.Rustamov, A.X.Saidov, Sh.A.Saydullayev, Sh.I.Fayziyev, X.S.Xayitov, O.Z.Shodiqulovlarning ilmiy ishlari Yuridik texnika fanininig rivojlanishiga muyyan darajada hissa qo‘shganligini e‘tirof etish mumkin.

M.K.Najimov

Xususan, H.T.Odilqoriyev tomonidan e‘lon qilingan qator ilmiy izlanishlarda qonun ijodkorligi jarayonining ilmiy-nazariy muammolari tadqiq etilgan.

Ularda, O‘zbekistonda qonun ijodkorligining bir qator nazariy va amaliy masalalari, xususan qonun ijodkorligi jarayonining mohiyati,

mazmuni, prinsiplari, asosiy bosqichlari, ularni demokratik tarzda isloh qilishning dolzarb jihatlarini tahlil etiladi.

Shuningdek, yuridik hujjat va yuridik texnik talablar qonun hujjatlarini huquqiy ekspertizadan o'tkazish tizimini takomillashtirish masalalari B.D.Abdullayevning nomzodlik dissertatsiyasida (2009), qonun ijodkorligida bashorat qilish amaliyotini joriy etish muammosi I.T.Tulteyevning doktorlik dissertatsiyasida (2010), Yuridik texnikani takomillashtirish muammolari O.Z.Shodiqulovning nomzodlik dissertatsiyasida (2011), huquqiy faoliyatda Yuridik texnikani qo'llashning metodologik asoslari masalalari Sh.N.Berdiyarovning doktorlik dissertatsiyasida (2018), huquq ijodkorligida turli ekspertizalarni o'tkazishning tashkiliy-huquqiy asoslari X.S.Xayitovning doktorlik dissertatsiyasida (2018), huquq ijodkorligi faoliyatini sotsiologik va ekspert-tahliliy ta'minoti A.Q.Xudoyberdiyevning doktorlik dissertatsiyasida (2020) hamda huquq ijodkorligida "aqli tartibga solish" (smart regulation) metodlarini qo'llash masalalari S.A.Sultanovning yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori ilmiy darajasini olish uchun tayyorlangan dissertatsiyasida (2021) tadqiq etilgan.

Yuqoridagi ilmiy ishlarni ko'rib chiqish orqali ilmiy yo'nalish asoslar allaqachon shakllanganligiga va nazariy jihatdan yetarlicha asoslantirilganligiga guvoh bo'lish mumkin.

2-§. Yuridik texnika predmeti, metodologiyasi, vositalari va funksiyalari

Yuridik texnika – yuridik hujjat loyihalarini tuzish bo'yicha qoida, usul, uslub va vositalar yig'indisi hisoblanadi. Darvoqe, "*texnika*" atamasi yunoncha "*tehne*" so'zidan olingan bo'lib, biron-bir ishda qo'llaniladigan *ko'nikma* va *usullar majmuyini*, *o'quv*, *mahorat*, *san'at* kabi ma'nolarni anglatadi.

Shuning uchun ham yuridik texnikani yuridik hujjatlar tayyorlash san'ati sifatida e'tirof etish mumkin.

Yuridik texnika huquqiy hujjatlarning ichki tuzilishi, uning tili va uslubi, huquqiy atamashunoslik (yuridik terminologiya), qonun loyihalarini bir tildan ikkinchi bir tilga tarjima qilish san'ati haqidagi bilimlar tizimidir.

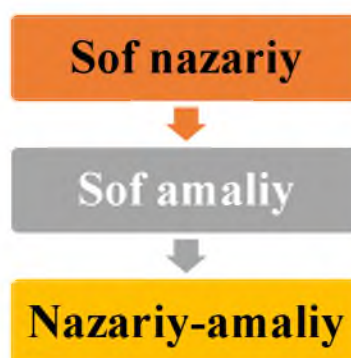
Qayd etish joizki, Yuridik texnika fanini ikki ma'noda ko'rib chiqish mumkin:

tor ma'noda – huquq ijodkorligi (normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarini tayyorlash) faoliyatida qo'llaniladigan usul, uslub va vositalari bo'yicha ilmiy bilimlar tizimi;

keng ma'noda – barcha turdagi yuridik hujjatlarni ishlab chiqish, ularga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish, hujjatlarning tarjimasini tayyorlash bo'yicha nazariy va amaliy bilim hamda ko'nikmalar tizimidir.

Ilmiy qarashlarda yuridik texnika faniga uch xil yondashuv mavjud. Olimlar unga sof nazariy, sof amaliy, nazariy-amaliy fan sifatida ta'rif berganliklarini aniqlash mumkin.

Yuridik texnikaning amaliyotga bog'liqligi bo'yicha yondashuvlar

Nazariy fan sifatida yondashgan olimlarning fikricha, Yuridik texnika fani yuridik hujjatlarni tayyorlash bo'yicha nazariy qoidalar, usul, uslub va vositalarni ishlab chiqish bilan shug'ullanishini, ammo amaliyotda ulardan foydalanish masalalarini tadqiq etish mazkur fan bilan qamrab olinmasligini ta'kidlab o'tishadi.

Yuridik texnikani sof amaliy fan sifatida yondashuvchi olimlarning fikricha, nafaqat normativ-huquqiy hujjatlarni ishlab chiqish balki ularni amaliyotda huquqni qo'llash hujjatlari shaklida ifoda etish shakllarida Yuridik texnika muhim ahamiyat kasb etishini yoqlab chiqishadi.

L.M.Boyko Yuridik texnikaga quyidagicha ta'rif beradi: *“Yuridik texnika deganda – normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarini tayyorlashning sof texnik jihatlarini ya'ni yuridik hujjatlarni rasmiylashtirish va tuzish bilan bog'liq uslubiyotga tegishli barcha masalalarni tushunish lozim”*¹.

A.X.Saidov va Sh.N.Ko'chimovlarning fikricha, *“Yuridik texnika – normativ-huquqiy hujjat loyihalarini tuzish bo'yicha qoida va usullar yig'indisi, hujjatning ichki tuzilishi, uning tili va uslubi, huquqiy atamashunoslik (yuridik terminologiya), qonun loyihalarini bir tildan ikkinchi bir tilga tarjima qilish san'ati haqidagi bilimlar majmuyidir”*.

Yuridik texnika nazariy bilimlarni ishlab chiqish bilan birga, amaliy ko'nikmalarni shakllantirishga xizmat qiladi. Shuning uchun ham yuridik texnikani nazariy-amaliy fan sifatida qarash maqsadga muvofiq.

Har bir fan o'z tadqiqot predmetiga ega. Predmetsiz fanning o'zi ham bo'lishi mumkin emas.

Predmet fanning mustaqilligini, uning yashash, mavjud bo'lish mohiyatini belgilab beradi.

Ma'lumki, fan, eng avvalo, tabiat va jamiyat taraqqiyoti qonuniyatlarini o'rganadi. O'z obyekting asosiy, zaruriy, muhim, takrorlanib turuvchi jarayonlarini belgilab beradigan yo'nalishlari, qonuniyatlarini o'rganmaydigan fan tom ma'nodagi fan bo'la olmaydi. Shu ma'noda Yuridik texnika ham bundan mustasno emas.

¹Qarang: Бойко, Л. М. Законодательная техника: теория и практика. Автореф. дисс... канд. юрид. наук. – Т., 1984. -12 с.

Ilmiy bilimlar tizimi sifatida Yuridik texnikaning fan sifatidagi predmeti asosan huquq ijodkorligi va huquqni qo'llash sohasidagi obyektiv haqiqatni o'rganish, ushbu ikki turdagi huquqiy faoliyat o'rtasidagi aloqalarni aniqlash va ushbu sohada mavjud bo'lgan qoidalarni qamrab oladi.

Yuridik texnikaning predmeti – yuridik hujjatlar, jumladan normativ-huquqiy hujjat loyihalarini tuzish, o'zgartirish, qo'shimchalar kiritish, bekor qilish, tarjima qilish va sharhlashda qo'llaniladigan yuridik texnik usul, uslub hamda vositalar hisoblanadi.

Shu o'rinda, Yuridik texnika fanining institutlariga e'tiborimizni qaratib o'tib, qayd etish lozimki, huquq institutlari bir guruhga oid muayyan huquq normalarining birlashgan tizimini tashkil etadi.

D.V.Chuxvechevning qayd etishicha, Yuridik texnika fani quyidagi institutlarni o'z ichiga oladi:

- huquq ijodkorligining asosiy tamoyillari;
- huquqiy tartibga solish zaruriyatini anglashning asosiy uslublari va uni amalga oshirish vositalari;
- normativ-huquqiy hujjatlarning matnida huquq normalari mazmunini ifoda etishning texnik usullari va qoidalari;
- hujjat mantig'i, tili va uslubi;
- qonunchilik tizimini shakllantirishga ta'sir o'tkazuvchi asosiy tashqi omillar;
- normativ-huquqiy hujjatlarni tizimlashtirish va takomillashtirishning asosiy usul va qoidalari;
- huquq ijodkorligi natijalarini tahlil etishning texnik qoidalari¹.

Bizning fikrimizcha, Yuridik texnika fan sifatida o'z ichiga quyidagi institutlarni qamrab oladi:

- yuridik texnika metodologiyasi;
- yuridik hujjat va uning turlari;

¹Qarang: Чухвичев Д.В. Законодательная техника. – М.: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2006. – С.25.

- yuridik-texnik qoidalar;
- yuridik terminologiya;
- normativ-huquqiy hujjatlarning yuridik texnikasi;
- huquq normalarini tizimlashtirishning yuridik texnikasi;
- normativ-huquqiy hujjat loyihalarini ekspertizasi bo'yicha yuridik-texnik qoidalar;
- huquq normalaridagi ziddiyat va kolliziyalarni bartaraf etish texnikasi;
- alohida hujjatlarning yuridik texnikasi;
- huquqni qo'llash hujjatlarining yuridik texnikasi;
- sharhlash hujjatlarining yuridik texnikasi;

Mustaqillikka da'vogar bo'lgan har qanday fan nafaqat o'z predmeti, balki o'z metodologiyasiga ham ega bo'lishi lozim.

Shu o'rinda, Yuridik texnika fani metodologiyasiga to'xtalib o'tamiz. Ilmiy muomalaga "*metod*" atamasi qadimgi yunon olimlari tomonidan kiritilgan. Metod deganda, biron-bir faoliyat, jumladan tabiat va ijtimoiy hayot hodisalarini o'rganish, tadqiq etishda maqsadga erishish yo'llari va vositalari tushuniladi.

Eng taniqli olimlar bilish metodlariga favqulodda katta ahamiyat berishgan. Jumladan, F.Bekon metodni *olimning yo'lini yorituvchi chiroqqa* o'xshatadi. Uning ta'biricha, hatto yo'lda chiroq tutib ketayotgan nogironligi bo'lgan shaxs ham yo'lni ko'rmay qorong'uda chopayotgan kishidan o'tib ketadi.

Ma'lumki, ilmiy tadqiqotlarda qo'llaniladigan metodlar bir-biridan qo'llanish darajalari bo'yicha farq qiladi. Ulardan birinchisi metodologiya bo'lib, u voqelikni ilmiy bilish va o'zgartirishning metodlari haqidagi nazariyani o'z ichiga oladi.

Shu o'rinda, Yuridik texnika metodologiyasiga to'xtaladigan bo'lsak, bu normativ-huquqiy hujjatlarni tayyorlash, ularga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish, normativ-huquqiy hujjatlarga sharh berish, tarjima qilish, qo'llashda foydalaniladigan usullar yig'indisi hisoblanadi.

Yuridik texnikani o'rganish uchun turli xil metodlar mavjud bo'lib ularni to'rtta guruhga ajratish mumkin:

- 1. umumiy ilmiy**
- 2. mantiqiy**
- 3. lingvistik**
- 4. texnik**

Yuridik texnika metodologiyasi	
Umumiy ilmiy metodlar	Metafizik
	Tizimli
	Qiyosiy
	Sotsiologik
Mantiqiy metodlar	Analiz
	Sintez
	Deduksiya
	Induksiya
Lingvistik metodlar	Termin va atamalarning muvofiqligi
	Matnning sodda va ixchamligi
	Tushunarlilik
	Huquqiy aniqlik
Texnik metodlar	Texnik jihatdan tizimlashtirish
	Texnik samaradorlik
	Yuridik amaliyot samaradorligiga xizmat qilish

Umumiy ilmiy metodlar (metafizik, tizimli, qiyosiy, sotsiologik) – bu aksariyat fanlarda qoʻllaniladigan bilish usullari boʻlib, ularsiz oʻrganilayotgan baʼzi hodisalarning mohiyatini toʻlaqonli ochish imkonsiz tuyuladi.

Mantiqiy metodlar (analiz, sintez, dedeuksiya, induksiya) – bu matiq qoidalari asosida hodisalarning mohiyatini tafakkur etish usullari hisoblanadi.

Lingvistik metodlar (termin va atamalarning muvofiqligi, matnning sodda va ixchamligi, tushunarlilik, huquqiy aniqlik) – bu til qoidalari asosida yuridik hujjatlarni takomillashtirish usullarining tizimi hisoblanadi.

Texnik metodlar (texnik jihatdan tizimlashtirish, texnik samaradorlik, yuridik amaliyot samaradorligiga xizmat qilish) – bu yuridik hujjatni texnik va rasmiylashtirish usullari boʻlib, hujjatning tashqi qiyofasini namoyon etib, undan erkin va samarali foydalanishni taʼminlashga xizmat qiladi.

Unutmaslik lozimki, texnik metodlar – huquq ijodkorligi, yuridik hujjatlarni tayyorlar ishlarida texnik vositalar tizimidan foydalanishga oid usullar majmuasi hisoblanadi.

Yuridik texnik vositalar tushunchasi.

Yuridik texnika vositalari – yuridik hujjatlarni tuzishda qoʻllaniladigan xatti-harakat qoidasi boʻlib, bunda hujjatlarni boshqa hujjatlar bilan muvofiqlashtirish ishlari olib boriladi.

Tarmoqqa muvofiq tiplashtirish – bu eng keng tarqalgan yuridik-texnika vositadir. Tiplashtirishda muyyan hujjatarning namunalarini ishlab chiqish, ularni bir xillashtirish kabi texnik harakatlar amalga oshiriladi.

Yuridik texnika fanining funksiyalari. Yuridik texnikaning fan sifatidagi asosiy funksiyalarini uning quyidagi asosiy vazifalarida ko‘rish mumkin:

- normativ-huquqiy hujjatlarning matnlarida huquq normalarini ifoda etish va huquq ijodkorligi jarayoniga huquqiy xarakterga ega bo‘lmagan omillarning ta‘sirini oldini olish;
- ijtimoiy munosabatlarni qonunchilik asosida tartibga solinishini ta‘minlash va huquqdagi bo‘shliqlarni bartaraf etish;
- ijtimoiy munosabatlar ishtirokchilari, ya‘ni huquq subyektlarining normativ-huquqiy hujjatlar mazmunini to‘liq va aniq anglashlariga imkoniyat yaratish;
- qonunchilikning yaxlitligi va tizimlilikini ta‘minlash hamda undagi ziddiyatlarni bartaraf etish;
- qonunchilik tizimini uning tartibga solish imkoniyatlarini yo‘qotmagan holda takomillashtirish imkoniyatlarini yaratish va ta‘minlash.

Yuridik texnika fani bugungi kunda dolzarb ahamiyat kasb etayotgan o‘rganish sohasi bo‘lib, ayni chog‘da huquq ijodkorligi va huquqni qo‘llash masalalarini muvofiqlashtirishda davlat faoliyatining murakkab sohasidan biri sanaladi.

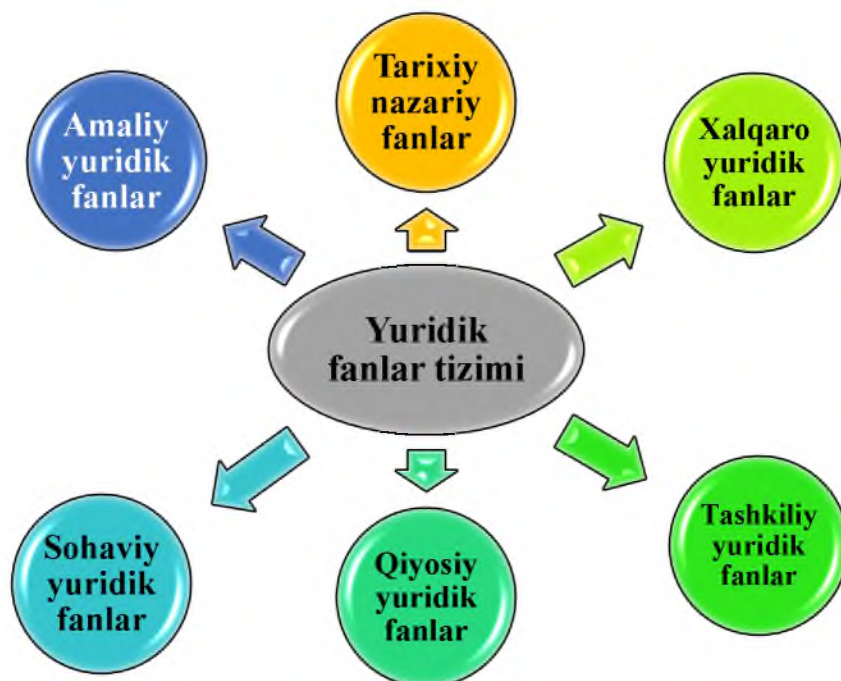
Chunki huquq normalarni yaratishga, ularni kelajakda takomillashtirish, o‘zgartirish yoki bekor qilish, yuridik hujjatlarni rasmiylashtirishga yo‘naltirilgan davlat faoliyatining shakli hisoblanadi.

Bu boradagi ijtimoiy munosabatlarni huquqiy tartibga soladigan, maxsus, o‘rnatish bo‘yicha rasmiy faoliyat maqomiga ega umummajburiy normalarning yagona va maqsadga muvofiq tizimi sifatida yaratish va rivojlantirishga katta hissa qo‘shadi.

Yuridik texnika o‘z mohiyatiga ko‘ra davlat irodasini normalar ko‘rinishida, umummajburiy ahamiyatga molik yuridik ko‘rsatmalarga nisbatan namoyon qilishni ularni huquqni qo‘llash faoliyatida izchil foydalanishiga xizmat qiladi.

3-§. Yuridik texnikaning yuridik fanlar tizimidagi o'рни

Ma'lumki, yuridik fanlar tizimi o'z tarkibiga olti toifadagi yuridik fanlarni qamrab oladi.

Bugungi kunda amalda bo'lgan yuridik fanlarni quyidagicha tasniflash mumkin:

tarixiy-nazariy yuridik fanlar (Davlat va huquq nazariyasi, Davlat va huquq tarixi, Siyosiy va huquqiy ta'limotlar tarixi, Huquq falsafasi, Huquq sotsiologiyasi, Yuridik konfliktologiya va boshqalar);

huquq tizimining alohida sohalarini (tarmoqlarini) o'rganuvchi yuridik fanlar (Konstitutsiyaviy huquq, Ma'muriy huquq, Moliya huquqi, Fuqarolik huquqi, Oila huquqi, Fuqarolik protsessi, Iqtisodiyot huquqi, Mehnat huquqi, Ijtimoiy ta'minot huquqi, Qishloq xo'jalik huquqi, Yer huquqi, Jinoyat huquqi, Jinoyat ijroiya huquqi va boshqalar);

amaliy yuridik fanlar (Kriminalistika, Sud statistikasi, Sud meditsinasi, Sud psixatriyasi, Sud buxgalteriyasi va boshqalar);

xalqaro huquqning turli sohalarini o'rganuvchi yuridik fanlar (Xalqaro ommaviy huquq, Xalqaro xususiy huquq, Xalqaro kosmik huquq, Xalqaro gumanitar huquq va boshqalar);

tashkiliy yuridik fanlar (Prokuror nazorati, Notariat asoslari, Advokatura va boshqalar);

qiyosiy yuridik fanlar (Qiyosiy huquqshunoslik, Xorijiy mamlakatlar Konstitutsiyaviy huquqi va boshqalar).

Yuridik texnika fani Davlat va huquq nazariyasi fanidan kelib chiqib, huquq ijodkorligi jarayonida, xususan yuridik hujjatlarni tayyorlashda qo'llaniladigan usul, uslub va vositalar yig'indisi sifatida qoraladi.

Yuridik texnika fanining Davlat va huquq nazariyasidan kelib chiqqanligini inobatga olib, uni tarixiy-nazariy yuridik fanlar tizimiga kiritishimiz maqsadga muvofiqdir.

Yuridik texnika fani sohaviy yuridik fanlar Konstitutsiyaviy huquq, Jinoyat protsessual huquqi, Fuqarolik protsessual huquqi, Iqtisodiy protsessual huquq kabi fanlar bilan ham uzviy aloqada bo'ladi. Zero, normativ-huquqiy hujjatlarni tayyorlash bilan bir qatorda huquqni qo'llash hujjatlari, alohida hujjatlarni ishlab chiqishda ham yuridik-texnik qoida, usul, uslub va vositalardan foydalaniladi. Yuqoridagilarni inobatga olgan holda Yuridik texnikani huquq ijodkorligi kategoriyasi asosida mustaqil rivojlanish yo'lini quyidagicha tasviriy ifodalash mumkin.

Shuning uchun ham, Yuridik texnika fani nafaqat Huquq nazariyasining bir qismi sifatida umumiy qonuniyatlarni o'rganish bilan shug'ullanadi, balki huquq ijodkorligi va huquqni qo'llash borasidagi maxsus uslub, usul va vositalarni ham qamrab oladi.

4-§. Yuridik texnika fanining rivojlanish tarixi

Ma'lumki, har qanday fan o'z tarixiy taraqqiyot bosqichlarini bosib o'tganligi bilan o'zining sayqalini topa boradi.

Yuridik texnik usul, uslub va vositalaridan foydalanish masalalarining rivojlanib borishini qadimgi, o'rta asrlarda, yangi va eng yangi davrlarda yuridik texnikaning shakllanishi va rivojlanishiga e'tibor qaratib o'tiladi.

Yuridik texnikaning rivojlanishini shartli ravishda 4 ta katta davrga bo'lgan holda, o'rganish tavsiya etiladi:

- 1. Qadimgi davr (davlatlarning birinchi shakllari paydo bo'lishidan milodiy V-VI asrgacha)*
- 2. O'rta asrlar davri (V – XV asrlar)*
- 3. Yangi davr (XV – XVI asrdan II jahon urushi yakunlarigacha)*
- 4. Eng yangi davr (II jahon urushi yakunidan hozirgi kunglargacha)*

Qadimgi davrda yuridik texnikaning vujudga kelishi. Ta'kidlash joizki, bu davr arxaik davr sifatida ham e'tirof etiladi. **Arxaik huquq** – bu avloddan-avlodga muayyan katusli (muammoli) masalalarni yechishga oid hikoya va rivoyatlar ko'rinishida o'tadigan yozilmagan qoidalar yig'indisi.

Arxaik huquq – bu odat, xulq-atvor qoidalari bo'lib, og'zaki ravishda avloddan-avlodga o'tib kelayotgan rivoyatlar, ruxsat etilgan hodisalar haqidagi hikoyalar, mazmuni jihatidan qonuniy bo'lgan maqol va matallar shaklida rivojlanib borgan. Shuning uchun ham arxaik huquqning yozma manbalari juda ham kam hisoblanadi. Yozma huquq yodgorliklari arxaik

huquqning keyingi bosqichida paydo bo'lib, ma'lum bir xalqning avvalgi huquqiy taraqqiyotining o'ziga xos natijasidir.

Arxaik qonun kazuistik xarakterga ega edi. U individual ziddiyatli voqea-hodisalarni hal qilish natijasida shakllangan va mazmuni jihatidan juda sodda bo'lgan.

Bunday xususiyatlar dastlabki huquqiy yozma manbalarda aniq ko'rinadi. Unutmaslik lozimki, yuridik-texnik qoidalar huquq yuzaga kelgan davrdan boshlab qo'llanila boshlangan. Huquqiy rivojlanishning dastlabki bosqichida qonunlarni tuzish qoidalari sodda ko'rinishga ega bo'lgan. Arxaik huquq asosan og'zaki shaklda ifoda etilgan. Zero, ibtidoiy jamiyat davridan keyingi yuz yillar davomida yozma nutq mavjud bo'lmagan. Birinchi huquqiy yodgorliklarda hamma narsa to'plangan: jinoiy harakatlar to'g'risidagi normalar, mulkiy normalar, yer, savdo-sotiq, oila va boshqalar. Shunday qilib, Hammurapi qonunlarida, birinchi navbatda, jinoyat va protsessual huquq normalari, keyin yer huquqi normalari keltirilgan. Bu yerda biz tijorat huquqi normalarini ko'rishimiz mumkin, keyin yana jinoyat huquqi normalari keltirilgan va matn jamiyat hayotining turli sohalaridagi qoidalarni tartibsiz ro'yxati bilan tugagan holatlarga guvoh bo'lishimiz mumkin. Boshqa huquqiy manbalar ham oddiy materialni joylashtirish prinsipiga asoslanadi. Ko'pincha biron bir kattaroq yagona to'plamga birlashtirilishi mumkin bo'lmagan individual huquq normalarining yaratilganligi mazkur davrning o'ziga xos xususiyatlaridan hisoblanadi.

Albatta, huquq normalarini tizimlashtirish huquq rivojlanishidagi tabiiy jarayondir. Boshlangan tizimlashtirishning yaxshi namunasi Qadimgi Rim yuristlari tomonidan taqdim etilgan bo'lib, huquqiy me'yorlar odamlarga, muayyan da'vo bilan bog'liq sabablarga va sharoitlarga munosabat tamoyiliga muvofiq tuzilgan. Misol sifatida XII jadval qonunlarida umumiy huquqiy tamoyillar va tushunchalar asosida tizimlashtirishga harakat qilingan.

Arxaik davrda huquq normalarini tarmoqlarga bo'lish holatlari kuzatilmagan. Misol uchun fuqarolik, jinoiy, iqtisodiy normalar umumiy masalalar sifatida qabul qilingan.

Oʻrta asrlarda yuridik-texnik qoidalarining shakllanishi. Yuridik texnikada qonun ijodkorligining yangi subyektlari – monarx (qirol, imperator), soʻngra parlamentlar paydo boʻladi. Agar ilgari huquq normalari oʻzlarini qiziqtirgan masalalarni aniqlashtirish uchun yigʻilgan feodallar va yirik mulk egalari tomonidan yaratilgan boʻlsa, endi qirollar ham qonun chiqaruvchi funksiyani bajaradilar. Avvaliga monarxlar tomonidan kundalik masalalar yuzasidan qarorlar qabul qilish bilan xususiyatlansa, keyin ular muntazam ravishda qonunlarni (farmon, farmoyish va boshqalarni) chiqarishni boshlaydilar va qonunchilikni nafaqat qadimgi urf-odatlarini belgilash yoki favqulodda vaziyatlarda soʻnggi chora sifatida, balki qirolning tinchlikni saqlash masʼuliyatiga asoslangan oddiy funksiyalar sifatida amalga oshiradilar. Qirollik qonunchiligi qirol hukumati, moliyaviy va harbiy faoliyatidan yaqqol ajralib tura boshladi. Keyinchalik qonun chiqaruvchi funktsiya parlamentlarga oʻtkaziladi.

Qadimgi Rim huquqi manbalari oʻrta asr huquqiy tizimlari rivojlanishida muhim manba sifatida ahamiyatga ega boʻlganligi uchun ham koʻplab buyuk mutafakkirlar, daholar, sarkarda va podsholar oʻz qonunlari hamda kodekslariga Rim qonunchilik uslubini asos qilib olganlar va oʻz qonun tuzuvchilaridan Rim qonun tuzish uslubiyatini oʻrganishni, uning eng muhim zarur jihatlarini anglashni talab etganlar. Jumladan, Pyotr I oʻz qonunlariga, Napoleon oʻz kodeksiga Rim qonunchilik texnikasini ijodiy oʻzlashtirib, qonunlarini shu davr nuqtayi nazaridan mukammal tuzishga erishganlar.

Yangi va eng yangi davrlarda yuridik-texnik qoidalarining shakllanishi va rivojlanishi. XVII-XVIII asrlarga kelib yuridik-texnik qoidalariga oid masalalar olimlar tomonidan keng oʻrganila boshlangan. Shu davrlarda davlat miqyosida huquqiy islohotlar amalga oshirilgan. Bunda islohotlarning asosiy yoʻnalishi huquqiy tizimi, qonunlarga, qonun tilining aniq va tushunarli boʻlishiga qaratilgan boʻlib, qonunlar fuqarolar manfaatidan kelib chiqqan holda sodda va loʻnda tuzilsagina ularni har xil talqin etishga yoʻl qoʻyilmaydi, degan fikr hukmronlik qilgan.

Bu davrda ijtimoiy tartibga solish hajmi ortib borganligi, jamiyatdagi tartibga soliniishi kerak bo'lgan ijtimoiy munosabatlar serqirra bo'lib borayotganligi bilan xususiyatlanadi.

Bunda murakkab yuridik-texnik qoidalar qo'llanila boshlandi. Bunga quyidagilar kiradi:

huquqiy tushunchalarning ta'rifi;

huquq normalarini qismlarga "ajratish" (huquqiy munosabatlar subyektlariga, huquqiy obyektlariga, huquqiy munosabatlar subyektlarining huquqlari va majburiyatlariga bag'ishlangan ko'rsatmalar, yuridik javobgarlik choralarini belgilash, qonun ustuvorligini qo'llash uchun maxsus shartlarni shakllantirish, shuningdek huquqning ayrim subyektlariga berilgan imtiyozlar, va boshqalar);

yuridik tuzilmalardan foydalanish (*masalan, jinoyatning tarkibiy elementlari*);

yuridik prezumpsiyalardan foydalanish (*masalan, aybsizlik prezumpsiyasi*);

yuridik fiksiyalardan foydalanish (*masalan, fuqaroni vafot etgan deb tan olish*);

yuridik aksiomalardan foydalanish (*isbot qilish talab etilmaydigan qoidalar: misol uchun, barcha normativ-huquqiy hujjatlar Konstitutsiyaga muvofiq bo'lishi*);

maxsus yuridik atamalardan foydalanish va boshqalar (*masalan, prolongatsiya, promulgatsiya*).

Yuridik texnikaning ushbu usullari qonun samaradorligini oshirishga xizmat qildi.

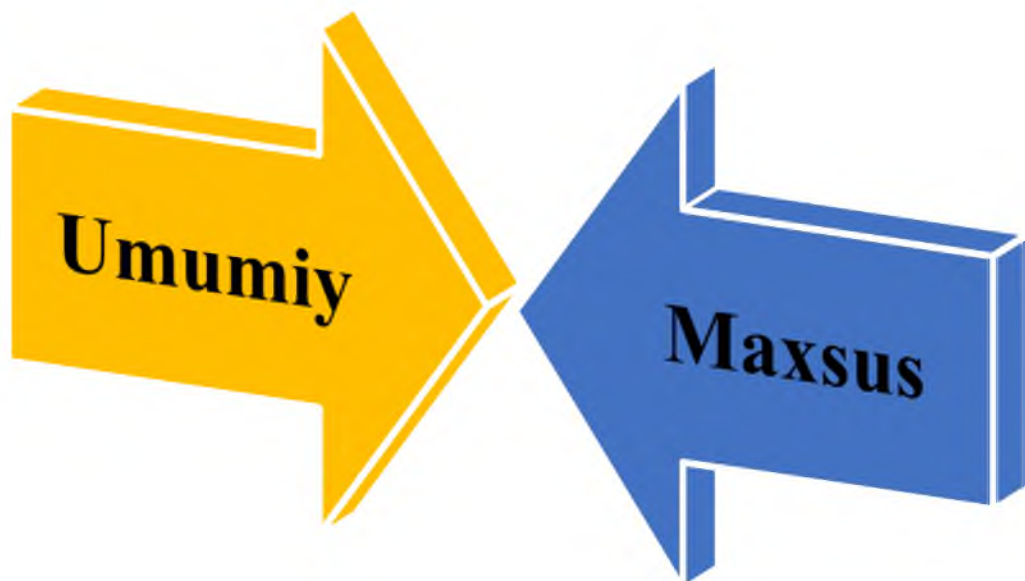
Kundan kunga qonunlarning izchillik darajasi oshib bormoqda. Bu ijtimoiy hayotning murakkablashishi va huquq normalarining ixtisoslashuvi jarayonining kuchayishi bilan bog'liq.

Endi bitta normativ-huquqiy hujjatda nafaqat moddiy va protsessual huquq normalarini, balki moddiy huquqning turli sohalari normalarini aralashtirishga yo'l qo'yilmaydi. Huquq tarmoqlarining ixtisoslashuvi bilan bir qatorda, ularning ichida normativ-huquqiy hujjatlarning ixtisoslashuvi ham mavjud bo'lib, yuridik pozitivizm tufayli hayotning har qanday

sohasini huquqiy tartibga solish qoidaga aylandi. Ijtimoiy munosabatlarining har bir turi alohida normativ-huquqiy hujjatlar bilan tartibga solinadi (masalan, shaxsiy daromad solig'i to'g'risidagi qonun, aksiyadorlik jamiyatlari to'g'risidagi qonun, ish bilan ta'minlash to'g'risidagi qonun).

5-§. Yuridik texnika fanining tarkibi

An'anaga ko'ra, boshqa yuridik fanlar singari Yuridik texnika o'quv kursining tarkibi umumiy va maxsus qismlardan iborat.

Umumiy qism umumiy xarakterdagi ba'zi masalalarni o'rganishni o'z ichiga oladi.

Xususan, Yuridik texnika fanining predmeti, metodologiyasi, yuridik fan tizimi, boshqa yuridik fanlar bilan aloqasi, usul, uslub va vositalar, yuridik-texnik qoidalar (til, mantiq, rasmiy rekvizit, tartib-taomil) o'rganiladi.

Maxsus qismda huquq ijodkorligi texnikasi, huquq ijodkorligi texnikasining konsepsiyasi, normativ-huquqiy hujjatlarning mazmuni va tuzilishini shakllantirish, ularni qabul qilish tartibi, ekspertiza qilish texnikasi, normativ-huquqiy hujjatlarni e'lon qilish texnikasi, sharhlash texnikasi, alohida hujjatlar texnikasi, huquqni qo'llash hujjatlarining yuridik

texnikasi, normativ-huquqiy hujjatlarni tizimlashtirish texnikasi, sud hujjatlarining yuridik texnikasi kabi masalalar o'rganiladi.

Shunday qilib, Yuridik texnika o'quv kursining tuzilishini tashkil etuvchi sanab o'tilgan masalalarni o'rganish har qanday huquqshunosni qaysi yo'nalishni tanlashidan qat'iy nazar, professionallik nuqtayi nazaridan boyitishga xizmat qiladi.

6-§.Yuridik hujjat tushunchasi

Bugungi zamonaviy huquq olamida hujjatlar muhim ahamiyat kasb etadi. O'tgan asrda yuridik hujjat "har qanday haqiqatni tasdiqlovchi hujjat" sifatida baholangan. Hozirda esa ommaviy axborot vositalari hamda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi yuridik hujjat va axborot tushunchalarini tubdan o'zgartirib yubordi. Hujjatlarning yangi shakli – elektron hujjat aylanishini yanada samarali va tezkor usullari taqdim etilishi bilan birga yuridik hujjatlarning yangi davrini ham boshlab berdi.

Yuridik hujjatlar bizning taassavurimiz bo'yicha asosan qog'ozda aks ettirilishi va o'ziga xos rekvizitlarga ega bo'lishi ko'pchilik tomonidan birdek qabul qilinadi. Biroq amaliyotda bu aksincha. Qog'oz va elektron hujjatlar har xil xarakterga va ma'lumotlarga ega bo'lishi mumkin. Masalan, matn, grafika, video-grafika, fotosurat, grafik, ovoz va boshqalar.

Shu o'rinda, yuridik hujjat tushunchasiga ta'rif berish o'rinlidir.

Yuridik hujjat – bu yuridik ma'lumotlarni o'z ichiga olgan yozma yoki elektron hujjatdir.

Yuridik hujjatning mohiyati quyidagilarda namoyon bo'ladi:

1)yuridik hujjatlar yordamida huquqiy tartibga solish vositalari (normalar, bitimlar, individual qarorlar va boshqalar) obyektiv bo'lib, boshqa jismoniy va yuridik shaxslar uchun ma'lumot olish uchun qulaylik yaratadi;

2)ular huquqiy munosabat ishtirokchilari o'rtasidagi aloqalardagi ishonchga, barqarorlikka, huquqiy maqomining mustahkamligiga erishishga imkon beradi;

3)ularning yordamida tegishli harakatlarni amalga oshirishda huquqiy yondashuvga sabab bo'ladi;

4)aholining huquqiy ongi va madaniyatini rivojlantirishga hissa qo'shadi;

5)tegishli huquq va majburiyatlarni belgilaydi;

6)tegishli huquqiy oqibatlarni keltirib chiqarishga xizmat qiladi.

Shuni unutmaslik lozimki, yuridik ma'lumotlar faqat hujjatlar bilan cheklanmaydi. Uning ma'lum ma'nodagi qismi hujjatlashtirilmagan, ammo jismoniy va yuridik shaxslar hamda mansabdor shaxslarning harakatlarida ham namoyon bo'lishi mumkin. Misol uchun, og'izaki tuzilgan shartnomalarga e'tibor qaratadigan bo'lsak, masalan siz sevimli kitobingizni do'stingizga sovg'a qildingiz, kitob do'stingizning mulkiga aylanishi aniq, ammo hujjat tuzilmagan.

Keyingi misolga e'tiborimizni qaratadigan bo'lsak, yo'l harakati xavfsizligi inspektori haydovchining huquqbuzarlik sodir etganligi uchun unga to'xtash lozimligiga ishora qildi. Bunda ham biror bir yuridik hujjat tuzilmadi. Biroq ushbu talabga rioya qilmaslik tegishli sanksiyani qo'llash bilan tahdid qiladi.

Iqtisodiy munosabatlar doirasida ham ko'plab munosabatlar og'izaki bitimlarga asoslanganligi bois yuridik hujjatlarni tuzishga har doim ham ehtiyoj tug'ilavermaydi.

Shu o'rinda, yuridik hujjatlarning belgilariga to'xtalib o'tishimiz maqsadga muvofiq.

- yuridik xarakterga ega bo'lgan ma'lumotlarni o'z ichiga oladi;
- qonuniy faoliyat doirasida huquqiy xatti-harakatlar natijasi o'laroq yuzaga keladi;
- ularni e'lon qilish asoslari qonun hujjatlari, shaxslar va tashkilotlarning xohish-irodasi asosida amalga oshirilishi mumkin;
- ular vakolat doirasida (davlat organlari, shaxslar uchun huquqiy va muomila layoqati) e'lon qilinadi (tuziladi);

- yuridik oqibatlarga olib keladi.
- majburiy xarakterga ega bo'lishi mumkin;
- huquqiy texnologiyalarning barcha qoidalariga (tuzilish, tafsilotlar va boshqalar) muvofiq tuzilgan bo'lishi kerak;
- o'z shakl va turiga ega bo'lishi;
- qog'oz, elektron shaklda bo'lishi;
- ijtimoiy munosabatlarni tartibga solish, ularga barqarorlikni ta'minlash uchun mo'ljallangan bo'lishi.

7-§.Yuridik hujjat turlari va tasniflash mezonlari

Yuridik hujjatlarni tasniflashning asosiy mezonlari sifatida quyidagilarni keltirib o'tish mumkin:

- 1) huquqiy ma'lumotlarning mohiyatiga ko'ra (huquqiy va huquqiy bo'lmagan);
- 2) yuridik hujjatni yaratuvchi subyekt maqomiga ko'ra (qonun chiqaruvchi, qonunosti hujjat ijodkori, huquqni qo'llovchi, huquqni amalga oshiruvchi);
- 3) huquq sohalari bo'yicha (konstitutsiyaviy, ma'muriy, fuqarolik va boshqalar);
- 4) rasmiylik xususiyati bo'yicha (rasmiy va norasmiy);
- 5) qonunga muvofiqligi nuqtayi nazaridan (qonuniy, noqonuniy);
- 6) hudud bo'yicha amal qilishiga ko'ra (xalqaro, umummajburiy, mahalliy, individual);
- 7) yuridik hujjatning kuchga kirish vaqtiga qarab (e'lon qilinishi bilan kuchga kiradigan, o'zida ko'rsatilgan muddatda kuchga kiradigan, imzolangan paytdan kuchga kiradigan, boshqa yuridik hujjatda ko'rsatilgan paytdan e'tiboran kuchga kiradigan, davlat ro'yxatidan o'tkazilgan paytdan e'tiboran kuchga kiradigan, tegishli subyekt tomonidan (adresat) ga yetib kelgan paytdan boshlab kuchga kiradigan);
- 8) yuridik hujjatning shaxslar guruhiga ta'sir qilish doirasi bo'yicha (umummajburiy va individual);
- 9) amal qilish muddatiga qarab (doimiy hamda vaqtinchalik);
- 10) shakliga qarab (yozma, elektron va belgi-harakat);

- 11) foydalanish erkinligi bo'yicha (ochiq, cheklangan va maxfiy);
- 12) yuridik identifikatsiya qilish darajasiga ko'ra (asl nusxa, ko'chirma, dublikat);
- 13) saqlash muddati bo'yicha (doimiy, uzoq muddatli va vaqtincha);
- 14) jo'natiladigan shaxsga nisbatan (adresatga ko'ra) (kirish, chiqish va ichki hujjatlar);
- 15) huquq normasining xususiyatiga muvofiq (ta'qiqlovchi, ruxsat beruvchi, tartibga soluvchi, muxofaza etuvchi, huquqiy amalga oshirishni ta'minlovchi);
- 16) huquq manbasiga ko'ra (huquqiy odat bo'yicha tuzilgan hujjatlar, sud va ma'muriy organ qarorlari, xalqaro shartnomalar asosida tuzilgan hujjatlar, normativ-huquqiy hujjatlar).
- 17) shaxslar tomonidan qabul qilinganligiga ko'ra (jismoniy shaxslar yoki yuridik shaxslar tomonidan qabul qilinadigan hujjatlar);
- 18) yuridik hujjatning funksiyalarga muvofiq (axborot, ta'lim, ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, madaniy, dalil, boshqaruv, sertifikatlash, huquqni muhofaza qilish va boshqa funksiyalarni bajaradigan hujjatlar);
- 19) elektron hujjatning tasdiqlanganligiga ko'ra (elektron raqamli imzo bilan tasdiqlangan, elektron raqamli imzosi bo'lmagan hujjat).
- 20) qo'llanilish vositasiga ko'ra (bevosita, bilvosita qo'llaniladigan).

Yuqorida keltirib o'tilgan yuridik hujjatlarni tasniflash mezonlari bir qarashda o'zlashtirish uchun mushkul va kompleks ekanligidan kelib chiqib, amaliyotda qo'llaniladigan hujjatlarni yuridik texnik nuqtayi nazaridan quyidagi to'rt guruhga ajratgan holda o'rganish bir muncha yengillik beradi.

Yuridik hujjat turlari. Yuridik hujjatlar huquqiy tartibga solishning barcha bosqichlarida (qonun ijodkorligi, huquq normalarini qo'llash, ularni amalga oshirish, huquqiy javobgarlikni yuklash) tuzilishi, o'zgartirilishi yoki bekor qilinishi mumkin.

Yuridik hujjatlarning tasniflashini o'rganishni soddalashtirish maqsadida ularning quyidagi to'rtta turini qayd etish mumkin:

Normativ-huquqiy hujjatlar. Ularning xususiyati shundaki, ularda umummajburiy bo‘lib, Roman-german huquq oilasiga taalluqli mamlakatlarning huquq tizimida normativ-huquqiy hujjatlar asosiy huquq manbasi hisoblanadi. Fikrimizcha, normativ-huquqiy hujjatlar ustun mavqega ega bo‘lib, boshqa yuridik hujjatlar joriy normativ-huquqiy hujjatlarga muvofiq bo‘lishi talab etiladi.

Sharhlash hujjatlari. Har doim ham qonuniy harakatlarni amalga oshirishda vosita sifatida qo‘llanilmaydi. Asosan normativ-huquqiy hujjatlarni, shuningdek huquqni qo‘llash hujjatlarini talqin etishda va amaliyotdagi noaniqlik va ziddiyatlarni bartaraf etish uchun qo‘llaniladi.

Yuridik faktlarni tasdiqlovchi hujjatlar. Ularning o‘ziga xos xususiyati shundan iboratki, ular turli xil faktlarni (xizmat staji, yoshi va hokazo) dalillashtirish uchun keng qo‘llaniladi.

Individual hujjatlar. Faqatgina ma’lum shaxs yoki shaxslar guruhi uchun majburiy bo‘lgan yuridik hujjatlar tizimi bo‘lib, o‘z navbatida ular huquqni amalga oshirish va huquqni qo‘llash hujjatlariga bo‘linadi.

O‘zbekiston Respublikasining “Normativ-huquqiy hujjatlar to‘g‘risida”gi Qonuniga binoan, normativ-huquqiy hujjatlarning turlari quyidagilardan iborat.

- 1) O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi;
- 2) O‘zbekiston Respublikasining qonunlari;
- 3) O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining qarorlari;
- 4) O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmon va qarorlari;

- 5) O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlari;
- 6) vazirliklar, qo'mitalar va idoralarning buyruqlari hamda qarorlari;
- 7) mahalliy davlat hokimiyati organlarining qarorlari.

Sharhlash hujjatlarining turlari.

Bu borada ularning uchta turini keltirib o'tish mumkin:

1) legal sharhlash hujjatlari (O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sud qarorlari);

2) autentik sharhlash hujjatlari (tegishli normativ-huquqiy hujjatni qabul qilgan vakolatli davlat organining sharh berish bo'yicha rasmiy hujjati);

3) kazual (tegishli ish doirasida sud yoki huquqni muhofaza qiluvchi organ tomonidan berilgan) sharhlash hujjatlari.

Yuridik faktlarni tasdiqlovchi hujjatlar.

Bu toifadagi hujjatlarni uch turga bo'lish maqsadga muvofiq:

1) subyektning huquqiy maqomini tasdiqlovchi hujjatlar (pasport, haydovchilik guvohnomasi va boshqalar);

2) obyektning huquqiy rejimini tasdiqlovchi hujjatlar (kadastr hujjatlari, avtoullovning texnik pasporti va boshqalar);

3) harakat yoki hodisani tasdiqlovchi hujjatlar (sug'urta polisi, nikoh qayd etish guvohnomasi va boshqalar).

Individual hujjatlarlar.

Bu toifadagi hujjatlarni ikki guruhga ajratish mumkin:

1) huquqni amalga oshirishga oid hujjatlar (shartnoma, buyruq, tilxat, veksel, qimmatbaho qog'ozlar, ariza v.b.)

2) huquqni qo'llash hujjatlari (ijro organlarining hujjatlari, sud va huquqni muhofaza qiluvchi organlarning yuridik hujjatlari).

Huquqiy tartibga solish doirasiga qarab huquqiy hujjatlar nisbatlarini aniqlashga harakat qilishingiz mumkin. Bularning ichida eng ko'p qo'llaniladiganlari, albatta, huquqni qo'llash hujjatlaridir.

8-§. Elektron hujjat

Elektron shaklda qayd etilgan, elektron raqamli imzo bilan tasdiqlangan va elektron hujjatning uni identifikatsiya qilish imkoniyatini beradigan boshqa rekvizitlariga ega bo‘lgan axborot elektron hujjatdir

Elektron hujjat texnika vositalaridan va axborot tizimlari xizmatlaridan hamda axborot texnologiyalaridan foydalanilgan holda yaratiladi, ishlov beriladi va saqlanadi.

Elektron hujjat elektron hujjat aylanishi ishtirokchilarining mazkur hujjatni idrok etish imkoniyatini inobatga olgan holda yaratilishi kerak.

Bundan tashqari elektron hujjat quyidagi rekvizitlari ega bo‘lishi talab etiladi:

- elektron hujjatni jo‘natuvchi yuridik shaxsning nomi yoki elektron hujjatni jo‘natuvchi jismoniy shaxsning familiyasi, ismi, otasining ismi;
- elektron hujjatni jo‘natuvchining pochta va elektron manzili;
- hujjat yaratilgan sana.

Qonun hujjatlarida yoki elektron hujjat aylanishi ishtirokchilarining kelishuvi bilan elektron hujjatning boshqa rekvizitlari ham belgilanishi mumkin.

Elektron hujjat aylanishida elektron hujjatlarni muhofaza qilish elektron hujjat aylanishining ishtirokchilariga yoki boshqa yuridik va jismoniy shaxslarga zarar yetkazilishining oldini olish maqsadida, qonunchilikda belgilangan tartibda amalga oshiriladi.

Elektron hujjat bilan ishlash bo‘yicha milliy qonunchiligimizda ko‘plab normativ-huquqiy hujjatlar ishlab chiqilgan bo‘lib, ularga quyidagilarni misol tariqasida keltirib o‘tish mumkin:

- O‘zbekiston Respublikasining “Elektron hukumat to‘g‘risida” gi Qonuni;
- O‘zbekiston Respublikasining “Elektron raqamli imzo to‘g‘risida” gi Qonuni;

- O‘zbekiston Respublikasining “Elektron hujjat aylanishi to‘g‘risida” gi Qonuni;
- O‘zbekiston Respublikasining “Elektron tijorat to‘g‘risida” gi Qonuni;
- O‘zbekiston Respublikasining “Elektron to‘lovlar to‘g‘risida” gi Qonuni.

9-§. Yuridik hujjatlar bo‘yicha tegishli huquq normalarini buzganlik uchun yuridik javobgarlik

Yuridik hujjatlarning to‘g‘ri rasmiylashtirilishi, saqlanishi, e‘lon qilinishi, haqiqiyliги mamlakatda qonun ustuvorligini ta‘minlashning ajralmas shartidir. Yuridik hujjatlarning to‘g‘ri rasmiylashtirilishi, saqlanishi, e‘lon qilinishi, haqqoniyliги mamlakat qonunchiligini amaliy ifodasi hamda qonun ustuvorligining amaliy ko‘rinishi sifatida baholanishi mumkin.

Shu sababli, davlat yuridik hujjatlar bilan bog‘liq huquqbuzarliklarga befarq bo‘lmasdan, ularga nisbatan tegishli yuridik javobgarlikni belgilash orqali muhofaza qilishni amalga oshirishi mumkin.

Yuridik hujjatlar bilan bog‘liq huquqbuzarliklar assosan ikki shakldagi yuridik javobgarlikka sabab bo‘ladi:

Shuningdek, ish beruvchilar tomonidan qo‘l ostidagi xodimlarga nisbatan qo‘llaniladigan *intizomiy javobgarlik* masalalarini ham e‘tibordan chetda qoldirmaslik lozim. Bunda xodim tomonidan belgilangan majburiyatlarni bajarishda yoki subyektiv huquqlarni suiiste‘mol qilish natijasida turli oqibatlar kelib chiqishi kuzatiladi. Albatta, bunday holatlar

yuridik hujjatlar bilan ishlash jarayonlaridan tashqari, boshqa holatlar yuzasidan ham intizomiy chora qo'llashni istisno qilmaydi.

O'zbekiston Respublikasining ma'muriy javobgarlik qonunchiligiga asosan yuridik hujjatlar bilan bog'liq huquqbuzarliklar

Harbiy xizmatga majbur hisoblangan shaxslarning qayd qilish kartochkalarini va harbiy hisob hujjatlarini harbiy hisobga olish yoki hisobdan chiqarishni rasmiylashtirish uchun o'z vaqtida taqdim etmasligi

Bojxona organiga tovarlar va transport vositalari uchun bojxona deklaratsiyasini, shuningdek, hujjatlar va qo'shimcha ma'lumotlarni belgilangan muddatlarda taqdim etmaslik

Litsenziya va ruxsat etish xususiyatiga ega boshqa hujjatlarni berishning belgilangan tartibi hamda muddatlarini buzish

Ichki nazoratni, mijozlarni lozim darajada tekshirish natijalarini hujjatlashtirish va saqlashni, tavakkalchiliklarni aniqlash, baholash va hujjatlar bilan qayd etishni tashkil qilish va amalga oshirishga doir talablarni buzish

Sud hujjatlari va boshqa organlar hujjatlarini ijro etish to'g'risida gi qonun hujjatlarini buzganlik

fuqaroga uning huquq va manfaatlariga daxldor bo'lgan hujjatlar, qarorlar va boshqa materiallar bilan tanishib chiqish imkoniyatini berishni asossiz ravishda rad etish

Arxiv hujjatlarini topshirish, saqlash, ulardan foydalanish, shuningdek arxivlar va idoraviy arxivlar tomonidan xizmatlar ko'rsatishning belgilangan tartibini buzish

O'zbekiston Respublikasi fuqarolari tomonidan chet elga chiqish uchun hujjatlarni rasmiylashtirish ni so'rab murojaat etishning belgilangan tartibini buzish

***O‘zbekiston Respublikasining jinoyat qonunchiligiga asosan
yuridik hujjatlar bilan bog‘liq jinoyatlar***

Foydalanish maqsadida muayyan huquq beradigan yoki muayyan majburiyatdan ozod etadigan rasmiy hujjatlar tayyorlash yoki rasmiy hujjatlarni qalbakilashtirish yoxud bunday hujjatlarni sotish, shunday maqsadlarda korxona, muassasa yoki tashkilotning qalbaki shtamlari, muhrlari, blankalarini tayyorlash

Saylov yoki referendumda mansabdor shaxslar, siyosiy partiyalar yoki fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlarining vakillari, saylov yoxud referendum komissiyalari a‘zolari tomonidan ovoz berishning yashirinligini buzish, saylov yoki referendum hujjatlarini qalbakilashtirish, saylov yoki imzo varaqalariga soxta yozuvlar kiritish

Davlat siri yoki harbiy sirni ifodalagan hujjat xizmat yoki kasb faoliyati yuzasidan ishonib topshirilgan shaxs tomonidan yo‘qotilishi

Mansab soxtakorligi, ya’ni davlat organi, davlat ishtirokidagi tashkilot yoki fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organi mansabdor shaxsining g‘arazgo‘ylik yoki boshqa manfaatlarni ko‘zlab rasmiy hujjatlarga bila turib soxta ma’lumotlar va yozuvlar kiritishi, hujjatlarni qalbakilashtirishi yoki bila turib soxta hujjatlar tuzishi

Xo‘jalik yurituvchi subyektning haqiqatga to‘g‘ri kelmaydigan ma’lumot va hujjatlarni taqdim etish, buxgalterlik hisobotlarini buzib ko‘rsatish

Mavzuga oid kazuslar

Birinchi kazu

Yuridik texnika fani bo'yicha mahorat darsli tashkil etildi. Unda xorijlik mutaxassis Roger Blok moderator sifatida ishtirok etdi.

U talabalar bilan interfaol usullarni qo'llab, dars olib borish uchun ularga bir nechta tahliliy savollar bilan murojaat qildi.

Xorijlik mutaxassis Roger Blokning fikricha, AQSh va Yevropa mamlakatlarining oliy ta'lim muassasalarida "Legal writing", "Academic writing" modullari, Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi mamlakatlarida esa asosan "Qonunchilik texnikasi", "Norma ijodkorligi" hamda "Yuridik texnika" modullaridan dars mashg'ulotlari olib borilishini qayd etib o'tdi. Ularning o'zaro farqlarini aniqlash uchun talabalarga murojaat etdi.

Talabalardan biri Mirshayev Husan "Norma ijodkorligi", "Qonunchilik texnikasi" va "Yuridik texnika" modullarining predmet va metodlari o'zaro bir biriga yaqin hisoblanishini, shu sababli bu modullarni fanlar majmui sifatida Davlat va huquq nazariyasi moduli doirasida o'tilishi maqsadga muvofiq ekanligini bildirib o'tdi.

Talaba Axmedova Lola esa yagona "Huquq ijodkorligi" deb nomlanuvchi yangi modul yaratib, unda AQSh va Yevropa hamda Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi mamlakatlarining shu toifadagi fanlarni birlashtirishni taklif etdi.

Yuqoridagi muammoli vaziyat bo'yicha quyidagi masalalarga tahliliy javob bering.

1. AQSh va Yevropa hamda Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi mamlakatlarining oliy ta'lim muassasalarida ta'lim beriladigan "Yuridik texnikaga" aloqador fanlarning predmetlaridagi o'zaro farqli va o'xshash jihatlarni tahlil eting.

2. "Qonunchilik texnikasi", "Norma ijodkorligi" hamda "Yuridik texnika" modullarining obyektidagi o'zaro farqli va o'xshash jihatlarni tahlil eting.

3. “Qonunchilik texnikasi”, “Norma ijodkorligi” hamda “Yuridik texnika” modullarining metodologiyasidagi o‘zaro farqli va o‘xshash jihatlarni tahlil eting.

4. “Qonunchilik texnikasi” va “Yuridik texnika” modullari institutlarining (kamida 5 ta) farqli va o‘xshash jihatlarni tahlil eting.

5. “Yuridik texnika” fani boshqa yuridik fanlar tizimida tutgan o‘rnini tahlil eting.

6. Xulosa qiling. Vaziyatga huquqiy yechim bering.

Ikkinchi kasus

Yuridik hujjatning belgilari va ularni tasniflash mezonlarining xilma-xilligi ayrim hujjatlarning qanday guruhga oidligini belgilashda noaniqliklarga duch kelishiga sabab bo‘ladi.

Jumladan, qimmatli qog‘ozlar, naqd pullar, O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi va Konstitutsiyaviy sudi qarorlari, O‘zbekiston Respublikasi Bosh prokurorining buyruqlarini misol tariqasida keltirib o‘tish mumkin.

Bu borada turli olimlarning fikr-mulohazalarini e‘tiborga olish lozim.

Xususan, yuridik hujjatlarni tasniflash bo‘yicha ilmiy tadqiqotlar olib borgan A.F.Cherdansev va K.V.Kargin kabi olimlar qimmatli qog‘ozlar va naqd pullarni huquqiy ma’lumotlarning xarakteridan kelib chiqib yuridik hujjat ekanligini qayd etadilar.

Milliy huquqshunos olimlardan O.Oktyulov esa naqd pullarni fuqarolik-huquqiy munosabatlarning bir vositasi sifatida ta’riflaydi.

D.Xabibullayev O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining qarori – bu sud amaliyotida huquqni qo‘llash yuzasidan tushuntirishlar berishga qaratilgan huquqni qo‘llash hujjati ekanligini qayd etadi.

V.Davlyatov esa O‘zbekiston Respublikasi Bosh prokurorining buyrug‘i bir vaqtning o‘zida ham normativ-huquqiy hujjat ham huquqni qo‘llash hujjati bo‘la olishi mumkinligi to‘g‘risidagi fikrlari ilgari suradi.

Yuqoridagi muammoli vaziyat bo‘yicha quyidagi masalalarga tahliliy javob bering.

1. Yuridik hujjatlarning belgilari va tasniflash mezonlarini tahlil eting.

2. Qimmatli qogʻozlar, naqd pullar qanday hujjat boʻlishi mumkinligini tahlil eting.

3. Yuridik hujjatning tasniflanish mezonlari asosida Oʻzbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining qarori va Konstitutsiyaviy sud qarorining yuridik maqomini belgilang.

4. Yuridik hujjatning tasniflanish mezonlari asosida Oʻzbekiston Respublikasi Bosh prokurorining buyrugʻining yuridik maqomini belgilang.

5. Yuridik fakti tasdiqlovchi hujjatlar va individual hujjatlarning (kamida 10 ta) oʻzaro farqli jihatlarini muhokama eting.

6. Xulosa qiling. Vaziyatga huquqiy yechim bering.

Mavzuga oid testlar

1. Yuridik hujjat nima?

- A) huquqiy ma'lumotlarga ega bo'lgan hujjat
- B) yuridik ma'lumotlarga ega bo'lgan elektron hujjat
- C) qog'oz va elektron shakldagi hujjat
- D) umum va individual majburiy ahamiyatga ega bo'lgan hujjat

2. Yuridik hujjatlarning turlari nechta?

- A) 7 ta
- B) 4 ta
- C) 3 ta
- D) 5 ta

3. Huquqni qo'llash hujjatlari yuridik hujjatlarning qaysi turiga kiradi?

- A) huquqni amalga oshirish hujjatlari
- B) ijro organlarining hujjatlari
- C) individual hujjatlar
- D) normativ-huquqiy hujjatlar

4. Huquqni amalga oshirish hujjatlari qanday hujjatlar sirasiga kiradi?

- A) sharhlash hujjatlari
- B) ijro organlarining hujjatlari
- C) individual hujjatlar
- D) normativ-huquqiy hujjatlar

5. Konstitutsiya qanday yuridik hujjat sirasiga kiradi?

- A) huquqni amalga oshirish hujjatlari
- B) ijro organlarining hujjatlari
- C) individual hujjatlar
- D) normativ-huquqiy hujjatlar

6. Ariza, shikoyat va takliflar qanday yuridik hujjat turiga kiradi?

- A) huquqni amalga oshirish hujjatlari
- B) ijro organlarining hujjatlari
- C) individual-ommaviy hujjatlar
- D) normativ-huquqiy hujjatlar

7. Ishga qabul qilish to'g'risidagi buyruq qanday yuridik hujjat hisoblanadi?

- A) huquqni amalga oshirish hujjatlari
- B) ijro organlarining hujjatlari
- C) huquqni qo'llash hujjati
- D) normativ-huquqiy hujjatlar

8. Quyidagi ta'rif qaysi tushunchaga taalluqli?

“Elektron shaklda qayd etilgan, elektron raqamli imzo bilan tasdiqlangan va elektron hujjatning uni identifikatsiya qilish imkoniyatini beradigan boshqa rekvizitlariga ega bo'lgan axborot”.

- A) elektron hujjat
- B) elektron raqamli imzo
- C) elektron shartnoma
- D) elektron ma'lumot

9. Yuridik hujjat shakllari qanday ko'rinishda bo'lishi mumkin?

- A) qog'oz
- B) elektron
- C) og'izaki
- D) elektron va qog'ozda

10. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudining qarori qanday hujjat hisoblanadi?

- A) sharhlash hujjati
- B) ijro organlarining hujjatlari
- C) individual hujjatlar
- D) normativ-huquqiy hujjatlar

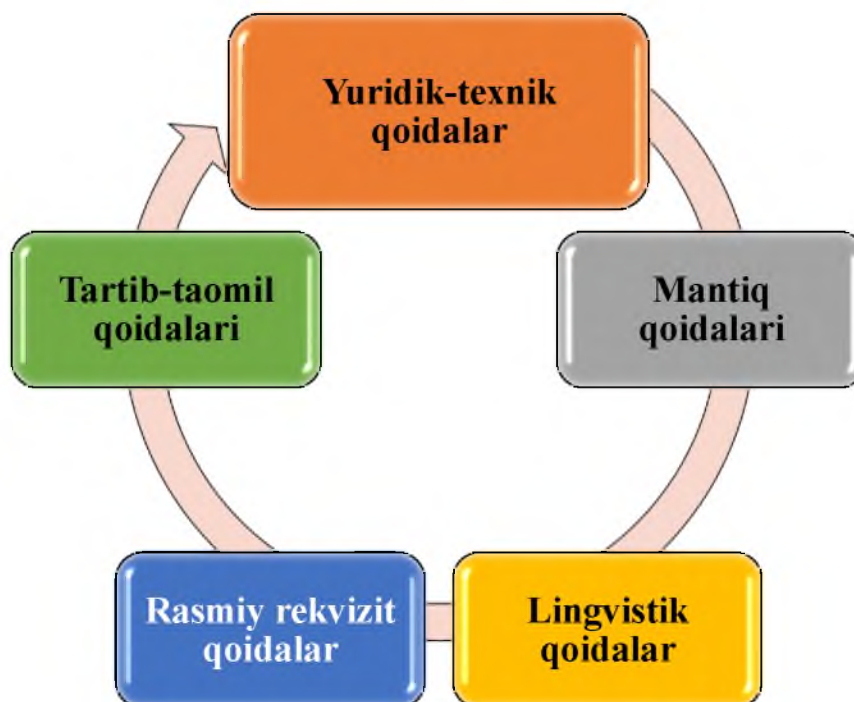
II BOB. YURIDIK TEXNIKANING UMUMIY VA LINGVISTIK QOIDALARI

1-§. Yuridik-texnik qoidalarining umumiy tavsifi

Yuridik-texnik qoidalar – yuridik hujjatlarni ishlab chiqishda zarur bo‘lgan talablar tizimidir.

Yuridik hujjatlarni ishlab chiqishda uning to‘g‘riligi va muvofiqligi masalalari, hujjatning ichki va tashqi izchilligi, qo‘llaniladigan tushuncha va terminlarning obyektiv haqiqatga muvofiqligi bilan tartibga solinishi lozim.

Yuridik-texnik qoidalarga amal qilmaslik yuridik hujjatlardagi nuqson va kamchiliklarni keltirib chiqaradi.

Yuridik-texnik qoidalar 4 ta katta guruhga bo‘linadi:

mantiq qoidalari – yuridik hujjatning mantiqiy tuzilishi, umumiylikdan xususiylik tomon shakllantirilishi, mantiq qoidalari asosida tuzilganligi, tadrijiylik, gnoseologik va boshqa mantiq qoidalariga amal qilish lozimligini talab qiladi;

lingvistik qoidalar – yuridik hujjat matnlarning aniqligi, ixchamligi, matnda qo‘llanilgan atama va terminlarning bir ma’noiligi, sintaktik konstruksiyalarning mukammalligi, me’yorlarni ifodalash usullarining barqarorligi va boshqa til qoidalariga muvofiqligini talab qiladi;

rasmiy rekvizit qoidalar – yuridik hujjatda ko‘rsatib o‘tilishi lozim bo‘lgan shartli belgi va ko‘rsatkichlarga qo‘yiladigan talablar hisoblanadi;

tartib-taomil qoidalari – yuridik hujjatda ishlab chiqishdagi yuridik jarayonlarga qo‘yiladigan talablar hisoblanadi;

Normativ-huquqiy hujjat va boshqa yuridik hujjat loyihalarini tayyorlash murakkab va mas’uliyatli ish hisoblanadi. U qonun ijodkori yoki yuridik hujjatni ijod etuvchi shaxsdan yuksak bilim, tajribani, Konstitutsiya va amaldagi qonunchilik tizimi hamda qonunni yaratish ilmidan xabardor bo‘lishni talab qiladi.

Agar bo‘lg‘usi huquqshunosning faoliyati, eng avvalo, yuridik hujjatlarni tayyorlash bilan bevosita bog‘liqligini e’tiborga oladigan bo‘lsak, oliy va maxsus yuridik ta’lim muassasalarining o‘quv rejasida keyingi yillargacha Yuridik texnika fani bilan bog‘liq masalalarning alohida o‘quv kursi sifatida o‘rganilmaganligini taassuf bilan qayd etish lozim. Shu jihatdan olganda, “Yuridik texnika” o‘quv fanining oliy yuridik o‘quv yurtlari o‘quv rejasiga kiritilishini ijobiy holat sifatida baholab, bu borada talabalarni zarur o‘quv adabiyotlari bilan ta’minlash bugungi kunda dolzarb vazifalardan biri ekanligini e’tirof etish joiz.

Shuning uchun ham talabalar tomonidan yuridik hujjatlarni tuzishdagi yuridik-texnik qoidalarni bilish muhim hisoblanadi.

Ayniqsa, huquq ijodkorligi, xususan qonun ijodkorligida yuridik-texnik qoidalarga amal qilish qat’iy belgilab qo‘yilgan.

Qonun matnini ishlab chiqishning qoidalari haqida huquqshunos olimlar H.Odilqoriyev, I.Tulteyev va O‘.Muhamedovlar quyidagi fikrlarni bayon etishadi:

○ normativ-huquqiy tartibga solishda to‘liqlik, huquqiy munosabatlar modelini tuzish, yuridik normalarni ta’riflashda kamchilik va nuqsonlarni bartaraf etish muhim;

○ normativ ko'rsatmalarning aniqligi, normalarni haddan tashqari umumiy, mavhum ta'riflashga, haddan ziyod chalkash ko'rsatmalarga yo'l qo'yimaslik lozim;

○ mantiqiy jihatdan qat'iy va izchil bayon etish, huquqiy hujjatning normativ ko'rsatmalari o'rtasida uzviy aloqani ta'minlash darkor;

○ normativ-huquqiy hujjatni iloji boricha qisqa va ixcham bayon etish kerak;

○ normativ va normativ bo'lmagan ko'rsatmalarni, muvaqqat va doimiy normalarni aniq ajratish muhim;

○ normativ-huquqiy hujjatlar tilining sodda va lo'nda bo'lishi, oson esda qolishi lozim;

○ normativ-huquqiy hujjat yagona mazmun bilan bog'langan, bitta tartibga solish predmetiga ega bo'lishi darkor;

○ normativ-huquqiy hujjatni yaxshiroq sharhlash, undan foydalanish, uni hisobga olish va sistemalashtirishni yengillashtirish maqsadida ayni bir masala yuzasidan bir necha hujjatlar qabul qilinishiga yo'l qo'yimaslik kerak;

○ huquq ijodkorligining texnik usullaridan bir xilda va izchil foydalanish lozim.

R.Kniper va V.Nazaryanlar qonun matnini ishlab chiqishning qoidalari haqida to'xtalib, quyidagilarni ta'kidlab o'tadilar:

Qonun matnini ishlab chiqishda tahrir guruhi tartibga solinishi mo'ljallanayotgan masalaga mos keluvchi mantiqiy reja va qonunni tayyorlash tizimini tuzishi lozim. Hajman katta bo'lgan loyihalarni ishlab chiqishda tushunishga qulay bo'lishni ta'minlash uchun umumiy qism kiritish imkoniyatini ko'rib chiqish maqsadga muvofiq;

Qonunda kundalik hayotdagidan boshqa ma'noda ishlatiladigan turli iboralar (definitsiyalar) qo'llanilsa, imkon qadar ularning tushunchalarini berish lozim. Shu bilan bir qatorda, takrorlashlarni oldini olish hamda yangi atamalarni muomalaga kiritishda ham tushunchalardan foydalanish tavsiya etiladi. Tushunchalarda normativ ko'rsatmalar bo'lmasligi hamda ular so'zning suniy ma'nosini keltirib chiqarmasligi lozim.

Misol uchun, “yong‘in” so‘zi o‘rnida qo‘llash mumkin bo‘lgan bir nechta so‘zlar mavjud. Jumladan, “olov” “o‘t”, “alanga”, “yonish”, “o‘t olish” va boshqalar.

Sizningcha, nega milliy qonunchiligimizda aynan “yong‘in” so‘zi qo‘llaniladi.

2-§. Yuridik texnikaning mantiq qoidalari

***Mantiq qoidalari* – yuridik hujjatda tushunchalarni bir xil tushunilishi, turli huquqiy hujjatlarning o‘zaro muvofiqligi, yuridik hujjatlar o‘rtasida ziddiyatlarning yo‘qligi, ichki birliklar o‘rtasidagi tizimlilik, haqqoniylik va boshqa mantiq talablari tizimidir.**

Tushuncha va terminlarni bir xil tushunilishi. Terminlarni bir xil tushunish aksiomatik (isbot talab etilmaydigan) mantiqiy qoidalardan biridir. Bitta hujjatda atama bir nechta o‘zaro istisno ma’nolarda tushunilishi mumkin bo‘lsa, bu turli yuridik ziddiyatlarni keltirib chiqarishi mumkin.

Yuridik hujjatlarda foydalaniladigan tushunchalar va terminlar qonun hujjatlarida qabul qilingan mazmuniga muvofiq, turlicha sharhlash imkoniyatini istisno etadigan holda bir xilda qo‘llaniladi.

Yuridik hujjatni tuzishda mazmunga oid talablarni, avvalo, mantiq qoidalari belgilab beradi.

Turli huquqiy hujjatlarning o‘zaro muvofiqligi. Bu masala asosan normativ-huquqiy hujjat loyihalarining huquqiy ekspertizasida tekshiriladi hamda Konstitutsiya va o‘zidan yuqori turuvchi normativ-huquqiy hujjatlarga zid keluvchi hujjat qabul qilinishiga yo‘l qo‘yilmaydi.

Yuridik hujjatlar o‘rtasida ziddiyatlarning yo‘qligi. Bu masalani tushunish qiyinchilik tug‘dirmaydi. Zero, bu talab aksioma hisoblanadi. Misol uchun, O‘zbekiston Respublikasining qonunlari va boshqa normativ-huquqiy hujjatlar O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi asosida va uni ijro etish uchun qabul qilinadi hamda uning normalari va prinsiplariga zid bo‘lishi mumkin emas.

Shuningdek, normativ-huquqiy hujjatda, qoida tariqasida, xuddi shunday yuridik kuchga ega bo‘lgan normativ-huquqiy hujjatlarning huquq normalarii qayta aynan takrorlanmaydi.

Ichki birliklar o‘rtasidagi tizimlilik. Yuridik hujjat bayon etishning tizimlilik va ketma-ketligi talabiga muvofiq kelishi lozim. Aks holda, bu talabning buzilishi tegishli hujjatni tushunish va u bilan ishlash amaliyotini qiyinchilikka solib qo‘yadi.

Umuman, mazkur talab asosan normativ-huquqiy hujjatlarni tuzishdagi shaklga oid bo‘lgan asosiy mantiq talablaridan biri hisoblanadi.

Normativ-huquqiy hujjatning mantiqiy tuzilishi, hujjatning tuzilmaviy shakli quyidagilardan iborat bo‘ladi:

Qonun loyihasida pastlab boruvchi quyidagi tarkibiy birliklardan foydalaniladi:

qism;

bo‘lim;

kichik bo‘lim;

bob;

paragraf;

modda.

Qonun loyihasi (qonun) moddasida pastlab boruvchi quyidagi tarkibiy birliklardan foydalaniladi:

qism;

band;

kichik band;

xatboshi.

Yirik tizimlashtirilgan qonun loyihalari qismlarga, bo'limlar kichik bo'limlarga, boblar paragraflarga bo'linishi mumkin. Qonunosti hujjatlarlar esa bu kabi yirik tarkibiy birliklardan iborat bo'lmashligi mumkin.

Normativ-huquqiy hujjatning tarkibiy birliklari		
Ingliz tilida	O'zbek tilida	Rus tilida
Part	Qism	Часть
Section	Bo'lim	Раздел
Subsection	Kichik bo'lim	Подраздел
Chapter	Bob	Глава
Paragraph	Paragraf	Параграф
Article	Modda	Статья
Part	Qism	Часть
Section (paragraph)	Band (Xatboshi)	Пункт (абзац)
Subsection (paragraph)	Kichik band (Xatboshi)	Подпункт (абзац)

Haqqoniylik. Yuridik hujjatda qo'llanilgan axborot va ma'lumotlar haqiqatni aks ettirishi, yolg'on ma'lumotlardan holi bo'lishi talab etiladi. Misol uchun, sud hukmini chiqarish uchun sudlanuvchiga ayblov qo'yishda ayblovchi zarur dalillarni keltirishi kerak. Aks holda, ayblov asossiz bo'ladi.

Normativ-huquqiy hujjatlarda yolgʻon maʼlumotlarni keltirish, oʻz navbatida, avvalo, jamiyatga katta zarar keltirishi mumkin.

Islom huquqiga eʼtiborimizni qaratadigan boʻlsak, asosiy manba boʻlmish Qurʻoni Karimda “axborot” soʻzi Shuaro surasi 6-oyatida bir marotaba qoʻllanilgan boʻlsada¹, axborotga qoʻyilgan talab nuqtayi nazaridan uning haqqoniy va toʻgʻri boʻlishini nazarda tutuvchi “toʻgʻri maʼlumot” soʻzi “Baqara” surasining 120-oyatida va “Niso” surasining 157-oyatlarida ikki marotaba qoʻllanilgan².

Bu esa axborotdan koʻra uning haqqoniyligi ikki marta muhim ekanligidan dalolat beradi.

Gnoseologik talablar – yuridik hujjatni anglash, ijtimoiy hodisani tushunarli lingvistik vositalar bilan aks ettirish qoidalari, tartibga solish predmetini aniqliligi kabi angalash bilan bogʻliq talablarni nazarda tutadi.

Mantiq qoidalari mavhum tuyulsada, ular isbot talab qilinmaydigan (aksiomatik) talablarni oʻz ichiga oladi.

Normativ-huquqiy hujjatlarning mantiqiy tuzilishi uning mazmuni bilan uzviy bogʻliq boʻlib, u quyidagi tarkibiy qismlardan iborat:

- muayyan turdagi ijtimoiy munosabatlarni huquqiy tartibga solinishini asoslash;
- huquq normalarini tartibga solish va muvozanatga keltirish;
- huquq normalarini sanksiyalash bilan kafolatlash.

Amaldagi qonunchilikning umumiy prinsiplaridan kelib chiqish – qonunning mazmunini belgilashda muhim **mantiq qoidalari** hisoblanadi. Normativ-huquqiy hujjatlar Konstitutsiya va yuqori turuvchi boshqa normativ-huquqiy hujjatlarga zid kelmasligi lozim. Har bir normativ-huquqiy hujjat oʻzaro mantiqiy bogʻliqdir, bir-biriga mos keladi

¹ Шайх Абдулазиз Мансур. Қуръони карим маъноларининг таржима ва тафсири. – Т.: Саноат-стандарт, 2019. – Б. 367.

² Oʻsha manba. – B. 19, 103.

va to'ldirib turadi. Faqat shundan keyin normativ-huquqiy hujjatlarning funksional-huquqiy tizimlilikini ta'minlash mumkin.

Huquq normalarini maxsus sanksiyalar bilan ta'minlash normativ-huquqiy hujjatlar mantiqiy tuzilishining eng asosiy elementlaridan biridir. Muayyan sanksiyalar bilan muhofaza etmaslik huquq normasini qo'llashning samaradorligi aks ta'sir etadi. Ma'lumki, ijtimoiy normalar orasida faqatgina huquq normalari rasmiy sanksiyalar bilan ta'minlangan. Bu xususiyat faqatgina davlat tomonidan o'rnatilgan huquq normalariga xosdir.

Qonuniylik talabini ham mantiq qoidalariga kiritish zarur. Zero har qanday yuridik hujjat mamlakatdagi milliy qonunchilikka muvofiq bo'lishi isbot talab qilinmaydigan (aksiomatik) holat hisoblanadi.

3-§. Yuridik texnikaning til qoidalari

Til yuridik hujjatning shakllanishiga yordam beradigan asosiy tarkibiy birliklardan biridir. Bundan tashqari, "yagona til makonini saqlab qolish – mamlakat birligini saqlash kafolati" sifatida baholanishi mumkin.

Tilni huquqiy tartibga solish orqali davlatning shakllanishi, rivojlanishi va barqaror rivojlanishi o'zaro aloqadarlik kasb etadi.

Til davlat va huquq o'rtasida o'ziga xos "*vositachi*" vazifasini bajaradi. Zero, Qadimgi Rimning siyosiy arbobi Sitseron Mark Tulliy ta'kidlaganidek, "*Hukumat – so'zlovchi qonun, qonun esa gung hukumatdir*".

Chunki davlat irodasini aks ettirish uchun zaruriy normativ-huquqiy hujjatlar tegishli davlat tilida chiqarilishi belgilangan.

Huquqiy tilshunoslik yani yuridik lingvistika juda yosh soha hisoblanib, yuridik fanlar kesishmasida shakllangan, Yuridik texnika va Filologiya fanlari bilan uzviy bog‘langan “*oraliq fan*” hisoblanadi.

Tilshunoslik va asosan turli muammolarni hal qilishi kerak bo‘lib, asosan til qoidalari bilan uzviy bo‘g‘lanadi. Yuridik texnik jihatdan esa normativ-huquqiy hujjatlar hamda boshqa yuridik hujjatlarni yozish, tarjima qilish, sharhlashda eng muhim jihatlarga e‘tibor qaratishni talab etadi.

Yuridik texnikaning muhim talabi – qonun tili masalasiga doir bo‘lib, u qonunlarning tili aniq, tushunarli va ravon bo‘lishini taqozo etadi. Chunki, qonunning asosiy foydalanuvchilari oddiy huquq subyektlari – aholi ekanligini e‘tiborga olgan holda, u tushunarli tilda bayon etilgan bo‘lishi kerak. Ayni paytda, qonun bu yuridik hujjat, uning tili oddiy matnlardan, jumladan badiiy matnlardan jiddiy farq qiladi. Yuridik til talabi – qonun matni ham qisqa, ayni paytda yetarli darajada tushunarli bo‘lishi lozim.

“Qonunlar loyihalarini tayyorlash va O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasiga kiritish tartibi to‘g‘risida”gi Qonunga ko‘ra qonun loyihasi lo‘nda, aniq, oddiy va ravon tilda, normalarni turlicha izohlashni istisno etadigan tarzda yuridik terminologiyaga rioya qilingan holda bayon qilinadi. Eskirgan hamda ko‘p ma‘noni anglatadigan so‘zlar va iboralar, majoziy taqqoslashlar, sifatlashlar, kinoyalar qo‘llanilishiga yo‘l qo‘yilmaydi. Qonun loyihasida foydalaniladigan tushunchalar va atamalar turlicha izohlash imkoniyatini istisno etadigan, ularning qonun hujjatlarida qabul qilingan ma‘nosiga muvofiq yagona shaklda qo‘llaniladi.

Zarur bo‘lgan hollarda, qonunlar loyihalarida yuridik, texnik va boshqa maxsus atamalar hamda tushunchalarning qisqacha ta‘rifi beriladi, umum qabul qilingan qisqartmalar qo‘llaniladi va boshqa qisqartmalarga tushunchalar beriladi. Shuni ta‘kidlash joizki, Vazirlar Mahkamasining qaroriga ilova sifatida tasdiqlangan O‘zbek tilining asosiy imlo qoidalari ishlab chiqilgan bo‘lib, normativ-huquqiy hujjatlar mazkur qoidalarga muvofiq bo‘lishi talab etiladi.

Bundan tashqari, normativ-huquqiy hujjatlarni lingvistik ekspertizani takomillashtirish zarurati ham bugungi kunda eng muhim vazifalardan biri

hisoblanmoqda. Shu sababli yuridik lingvistikani alohida fan sifatida o'rganish ham mumkin.

Yuridik lingvistika – tilshunoslik hamda yuridik soha fanidir. Uning o'rganish obyekti til qoidalarini va huquq ijodkorligining o'zaro ta'siri hisoblanadi.

Turli qonun hujjatlari, ularga tavsiyalar berish, qonun hujjatlari loyihalari matnlarini ishlab chiqish, nazariy va boshqa tahlil qilish, yuridik tarjima sohasidagi amaliyot va nazariy bilimlarni olish muhim ahamiyat kasb etishi tufayli yuridik lingvistika mustaqil fan sifatida ham shakllanib ulgurgan.

Til qoidalariga muvofiqlik O'zbekiston Respublikasining "Normativ-huquqiy hujjatlar to'g'risida" gi Qonunida ham qat'iy belgilangan bo'lib, unga ko'ra:

Normativ-huquqiy hujjatning matni lo'nda, oddiy va ravon tilda bayon etiladi. Normativ-huquqiy hujjatda foydalaniladigan tushunchalar va atamalar turlicha izohlash imkoniyatini istisno etadigan, ularning qonun hujjatlarida qabul qilingan ma'nosiga muvofiq yagona shaklda qo'llaniladi. Eskirgan hamda ko'p ma'noni anglatadigan so'zlar va iboralar, majoziy taqqoslashlar, sifatlashlar, kinoyalar qo'llanilishiga yo'l qo'yilmaydi.

Shuningdek, loyiha matni turlicha sharhlash va talqin qilinishlarga olib kelmasligi lozim. Loyiha matnlarini rasmiy til uslubidan va yuridik atamalardan foydalanilgan holda, umumiy qabul

qilingan grammatika, imlo va punktuatsiya qoidalariga muvofiq tuzilishi zarur.

Normativ-huquqiy hujjatlarni ishlab chiqishda davlat tili qoidalarini – o‘zbek adabiy tilining imloviy, uslubiy, leksik-grammatik, grafik va punktuatsiya qoidalarini, termin va atamalarini to‘g‘ri qo‘llash hamda matnda boshqa til qoidalariga oid xatoliklarga yo‘l qo‘ymaslik talablari tizimidir.

1989-yil 21-oktyabr kuni mamlakatimiz va yurtdoshlarimiz hayotida unutilmas tarixiy voqea yuz berdi, ona tilimiz – o‘zbek tiliga davlat tili maqomi berildi. Shu tariqa O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida davlat tilining maqomi huquqiy jihatdan mustahkamlanib, o‘zbek tili mustaqil davlatimizning bayrog‘i, gerbi, madhiyasi singari qonun bilan himoya qilinadigan davlat ramziga aylandi. Agar o‘shanda “Davlat tili haqida” gi Qonun qabul qilinmaganda, o‘zbek tilining tarix saxifalaridan joy olishi so‘roq ostida qolardi.

Ta’kidlash joizki, o‘zbek tiliga davlat tili maqomining berilishi xalqimizning milliy mustaqillikka erishish yo‘lidagi muhim qadamlaridan biri bo‘lgan. O‘tgan qisqa davr mobaynida mamlakatimizda ona tilimiz rivojlanishida keng ko‘lamli ishlar amalga oshirildi.

Shu bilan birga, davlat tashkilotlarida, mulkchilik shaklidan qat’iy nazar O‘zbekiston hududida faoliyat yurituvchi korxonalar, muassasalar, tashkilotlar va jamoat birlashmalarida hech qanday istisnosiz davlat tilida ish yuritishning yo‘lga qo‘yilmaganligi, reklama matnlari, joy nomlari, yo‘l ko‘rsatkichlari, jamoat transportlari, mahsulotlar va turli xil buyumlarga xorijiy so‘zlarni tartibsiz va madaniyatsizlik bilan yozilishining oldini olish bo‘yicha ko‘rilayotgan choralar samarali natija bermayotganligi jamiyatda qonun ustuvorligini ta’minlashga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda.

Adliya vazirligi tomonidan ilgari surilgan taklif asosida ishlab chiqilgan qonun loyihada fuqarolarning fikr-mulohazalari va ilg‘or xorijiy

tajriba inobatga olingan holda ona tilimizni asrash va rivojlanishini ta'minlashga asosiy e'tibor qaratilgan.

Bugungi zamonaviy tilda aytganda, til – millat qiyofasining bir bo'lagi bo'lib, o'z ona tilini asrash va rivojlantirishga intilish har bir davlat uchun tabiiy xol va bu millatning yuksalishi demakdir. Sodda qilib aytganda, aynan til tufayli insoniyat u yoki bu xalqqa mansubligidan faxrlanib yashaydi.

Shunday ekan, Vazirlikning bu muammoga alohida urg'u bilan to'xtalishi ona tilimizning bor go'zalligi va jozibasini to'la namoyon etish bilan birga, uni ilmiy asosda rivojlantirish borasida ham keng imkoniyatlarni yaratadi.

Yuridik lingvistikaga Qadimgi Rim yuristlarining pozitsiyasi bo'yicha yondashadigan bo'lsak, *“qonun mumkin va mumkin bo'lmaganlarni aniqlanishi kerak”*.

Hozirgi zamonda huquqiy tilshunoslik, yuridik matnni bir vaqtning o'zida mazmunli va ravshan qilish istagi, har qanday huquq subyekti uchun tushunarli bo'lishni o'z oldiga maqsad qilib qo'yadi.

Yuridik lingvistika yuridik hujjatlarni tuzishda ayniqsa normativ-huquqiy hujjatlarni ishlab chiqishda muhim ahamiyat kasb etadi. Zero, normativ-huquqiy hujjatlar davlat tilida hamda davlat tili qoidalariga muvofiq tarzda tuzilishi qat'iy belgilab qo'yilgan.

Shu sababli, normativ-huquqiy hujjatlarni ishlab chiqishda mutaxassis quyidagilarni yaxshi o'zlashtirgan bo'lishi talab etiladi:

- 1. “Davlat tili haqida” gi O'zbekiston Respublikasining Qonuni***
- 2. O'zbek tilining asosiy imlo qoidalari***
- 3. O'zbek tilining izohli lug'atlari***
- 4. O'zbek tilining imlo lug'atlari***
- 5. Tegishli soha va tarmoq lug'atlari***
- 6. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi***
- 7. Geografik obyektlarning nomlari davlat reestri ma'lumotlari***

8. Davlat tilida ish yuritishga oid adabiyot va uslubiy qo‘llanmalar

9. O‘zbek adabiy tilining boshqa ilmiy-uslubiy manbalari

2021-yil 28-oktyabrda O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 662-son qarori bilan tasdiqlangan Normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarini lingvistik ekspertizadan o‘tkazish tartibi to‘g‘risidagi Nizomga asosan, 2023-yil 1-yanvardan boshlab normativ-huquqiy hujjat loyihalari lingvistik ekspertizadan o‘tkazilishi belgilab berildi.

Loyiha matni lingvistik ekspertizadan quyidagi talablar asosida o‘tkaziladi:

- ***jumlalarning soddaligi va qisqaligi, ta’riflarning aniqligi;***
- ***imlo, uslubiy, grammatik va orfografiya qoidalariga mosligi;***
- ***yangi atamalar, shuningdek, soha atamalarining to‘g‘ri qo‘llanganligi;***
- ***so‘z birikmalarining o‘zaro to‘g‘ri bog‘langanligi;***
- ***bayonning tizimlilik va ifodali ketma-ketligi.***

Afsuski, mamlakatimizning joriy qonunchiligida yuridik hujjatlarga qo‘yilgan aniq metodik yo‘riqnoma va ko‘rsatmalarni qamrab oluvchi alohida normativ-huquqiy hujjat mavjud bo‘lmasdan, barcha yuridik hujjatlarni qamrab oluvchi qat’iy qoidalarni ishlab chiqishga zarurat kundan kunga oshib bormoqda.

Ayniqsa, normativ-huquqiy hujjatlarni qabul qilishda davlat tili to‘g‘risidagi qoidalarga amal qilish yetarli darajada emas, davlat tilida mavjud bo‘lmagan hujjatlarning davlat tiliga tarjima qilish masalasi ko‘rib chiqilishi kerak.

Xususan, O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi (lex.uz)da mavjud bo‘lgan o‘zbek kirill alifbosidagi 1 397 ta (22.06.2020-yil holatiga ko‘ra) xalqaro hujjatning 500 ga yaqinining davlat tilidagi matni yo‘q, bu umumiy hujjatlarning 35 foizini tashkil etadi. Masalan, “Mustaqil Davlatlar Hamdo‘stligiga a’zo davlatlarning axborot texnologiyalari sohasidagi jinoyatlarga qarshi kurash bo‘yicha hamkorligi to‘g‘risida”gi Bitimning, “Shanxay Hamkorlik Tashkilotining byudjetini shakllantirish va ijro etish tartibi to‘g‘risida”gi Bitimning, “Bola huquqlari

to'g'risida"gi Konvensiyaning o'zbek tilidagi matni yo'q, ya'ni Milliy bazada hujjatlar matni rus tilida yoki boshqa tilda berilgan¹.

Ammo "O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalari to'g'risida"gi Qonunga muvofiq bunday hujjatlarning rasmiy tili qaysi til bo'lishidan qat'iy nazar o'zbek tilidagi matni bo'lishi talab etiladi.

Yuridik leksika mavzusi juda keng bo'lib, yuqorida keltirilgan fikrlarni quyidagi asosiy xulosalarga kelish bilan yakunlash mumkin:

birinchidan, davlat organlari va tashkilotlari, ayniqsa, huquq ijodkorligi subyektlari, huquqni qo'llash subyektlarining bu boradagi mansabdor shaxs va mutaxasislari bilim va ko'nikmalarini oshirishga qaratilgan malakaviy kurslar va treninglarni o'tkazish;

ikkinchidan, amaldagi qonunchilikda noto'g'ri qo'llanilgan so'z va iboralarni aniqlash, tahlil qilish, umumlashtirish bo'yicha ishchi guruh tashkil etish;

uchinchidan, vazirliklar, qo'mitalari, idoralar, mahalliy davlat hokimiyati organlari, korxona va tashkilotlar hamda ularning tizim idoralarining rasmiy hujjatlarini, shuningdek, rasmiy saytlaridagi ma'lumotlarni davlat tili qoidalari asosida inventarizatsiyadan o'tkazish, davlat tili qoidalariga muvofiqlashtirish;

to'rtinchidan, o'zbek tilida yuridik hujjat tuzish bo'yicha interfaol loyihalarni yo'lga qo'yish, bosqichma-bosqich, sodda tilda o'rgatishga qaratilishi, yuridik lug'at, mashhur huquq ijodkorligi subyektlari bilan turli virtual uchrashuvlarni tashkil etish, o'zbek tili xususiyatlarini saqlab qolgan holda, uni rivojlantirish, boshqa tillardagi internet, texnologiya, mashinasozlik va boshqa zamonaviy sohalaridagi yangi so'zlarni tadqiqotlar o'tkazgan holda qabul qilish bo'yicha ilmiy faollar guruhlarini shakllantirish talab etiladi.

beshinchidan, yuridik hujjatlarni tuzish va ulardan foydalanish bo'yicha ommaviy axborot vositalarini keng jalb qilgan holda turkum dasturlar, eshittirishlar, tanlov va musoboqalar tashkil etish talab etiladi.

¹ А.Очилов, "Давлат тилини ривожлантиришнинг ҳуқуқий масалалари" мавзусидаги давра суҳбатиги нуткидан. <http://hudud24.uz/%D2%9Bonun-%D2%B3ujjatlarida-davlat-tili-bilan-bo%D2%93li%D2%9B-%D2%9Banday-muammolar-bor/>

4-§. Yuridik texnikaning rasmiy rekvizit qoidalari

Rasmiy rekvizit qoidalar – yuridik hujjatning rasmiy xususiyatini aks ettiruvchi belgilar va ularni rasmiylashtirishga qo‘yiladigan talablar tizimidir.

Rasmiy rekvizit qoidalar o‘z ichiga ikki asosiy talablarni qamrab oladi:

1. Texnik (rasmiylashtirish) talablar

2. Rekvizit talablari

Texnik talablar. Keng ma’noda texnik talablar yuridik texnikaning umumiy tashqi ko‘rinishini belgilab beradi. Bunda yuridik hujjat qanday o‘lchamda (shrift), oraliq masofa (interval) va boshqa shu kabi texnik masalalarni tartibga soladi. Odatda, yuridik hujjatlar bo‘yicha texnik talablar asosan korxona, muassasa, tashkilotlarning ichki hujjatlari bilan belgilanadi. Normativ-huquqiy hujjatlarning texnik talablari tegishli qonunchilik hujjatlarida qat’iy belgilab beriladi.

Yuridik texnikaning boshqa (lingvistik (til), mantiq) qoidalari yuridik hujjatning ichki mazmunini belgilab bersa, rasmiy rekvizit qoidalari hujjatning tashki shaklini rasmiylashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Yuridik hujjat, ayniqsa normativ-huquqiy hujjatlardagi rekvizitlari uning rasmiy xususiyatga, yuridik kuchga egaligidan dalolat beradi. Shuningdek, ular normativ-huquqiy hujjatni qabul qilgan davlat organi, vaqti va qaysi shaklda qabul qilinganligini ko‘rsatadi.

Yuridik hujjatning rekviziti (lotincha “*requisitum*” dan kelib chiqqan bo‘lib, “*talab qilinadigan*”, “*zarur*” kabi ma’nolarni anglatadi) matnning alohida elementi sifatida tushuniladi¹.

¹ Замыцкова О.И. Делопроеизводство. Ростов н/Д: Феникс, – 2001. – С. 32-50.

Shu o'rinda normativ-huquqiy hujjatlarning rekvizitlariga e'tibor qaratadigan bo'lsak, ular tegishli qonun hujjatlari bilan tartibga solingan ko'rsatmalarga qat'iy rioya etishi talab etiladi.

Har qanday hujjatni yaratish uning turi uchun normativ-huquqiy hujjatlar bilan belgilangan ma'lumotlarni yozib olishning muayyan qoidalariga rioya qilishni nazarda tutadi. Ushbu qoidalarga rioya qilish yaratilgan hujjatlarga qonuniy kuch beradi.

Normativ-huquqiy hujjat rasmiy e'lon qilinganda uning barcha rekvizitlari ko'rsatilishi zarur.

Normativ-huquqiy hujjatlar quyidagi rekvizitlarga ega bo'lishi talab etiladi:

- 1) normativ-huquqiy hujjatning turi;
- 2) normativ-huquqiy hujjatning nomi;
- 3) normativ-huquqiy hujjat qabul qilingan joy;
- 4) normativ-huquqiy hujjat qabul qilingan sana (O'zbekiston Respublikasining qonunlari uchun ma'qullangan va imzolangan sana ham);
- 5) normativ-huquqiy hujjat raqami (vazirliklar, qo'mitalar va idoralarning buyruqlari hamda qarorlari uchun ular davlat ro'yxatidan o'tkazilgan sana va ro'yxatga olish raqami ham);
- 6) tegishli normativ-huquqiy hujjat matnini tasdiqlashga rasman vakolati bo'lgan shaxsning lavozimi, imzosi, ismining bosh harfi va familiyasi.

Normativ-huquqiy hujjatning nomi (sarlavhasi) – hujjatning mazmunini va huquqiy tartibga solishning asosiy predmetini aks ettirishi shart. Uning nomiga qarab, hujjatning asosiy mazmunini aniqlab olishi, oson eslab qolishi, zarurat bo'lganida tezda qidirib topishi uchun aniq, ravon va imkon qadar axborotga boy bo'lishi, huquqiy tartibga solish predmetini to'g'ri aks ettirishi zarur.

Normativ-huquqiy hujjatning sarlavhasi ham hujjatning rasmiy rekviziti hisoblanadi. Sarlavha normativ-huquqiy hujjatning tartibga soladigan ijtimoiy munosabatlar sohasini ko'rsatadi. Binobarin, u hujjat bilan tanishishning dastlabki bosqichi, qonunchilikni tizimlashtirish va hisobga olishning muhim vositasidir.

Sarlavha umuman olganda, normativ xususiyatga ega bo'lmashligi lozim. Biroq, u yuridik ko'rsatmalarni izlab topish, hisobga olish va tizimlashtirishda muayyan aniqlashtiruvchi ahamiyat kasb etadi. Ba'zi holatlarda esa, ayrim noaniq qoidalarni to'g'ri talqin qilishda beqiyos o'rin egallaydi, chunki tegishli hujjatning amal qilish sohasini belgilab beradi.

Umuman olganda, barcha normativ-huquqiy hujjatlar sarlavhalarga ega bo'lishi lozim. Bu qonun ijodkorligining so'zsiz qoidasi hisoblanadi. Normativ-huquqiy hujjatlarni raqamlar yoki boshqa usullar bilan nomlash maqsadga muvofiq bo'lmaydi.

Sarlavha aniq va ravshan hujjat predmetini aks etishi kerakki, bunda uni ijro etuvchi subyektlar sarlavha bo'yicha ushbu normativ-huquqiy hujjatni asosiy mazmunini aniqlashi, tez esda qolishi ta'minlanishi lozim. Sarlavha axborot jihatdan boy, normativ-huquqiy hujjatning asosiy tushunchalarini ifodalagan bo'lishi lozim, vaholanki, hujjatni izlab topish birinchi navbatda sarlavha bo'yicha amalga oshiriladi. Sarlavhaning noaniqligi, ko'pso'zligi, predmetning yetarlicha ifodalanmaganligi amaliyotda tushunmovchiliklar va xatoliklarning yo'l qo'yilishiga olib kelishi mumkin. Muntazam va batafsil tahrir qilingan sarlavha, ortiqcha so'zlarni, noto'g'ri atama va iboralarni bartaraf etish – yuqori sifatli loyihaning zarur sharti hisoblanadi.

Qonunning boshqa rekvizitlariga namuna.

Normativ-huquqiy hujjatning nomi sahifaning o'rtasiga bosh harf bilan yarim qora shriftda yoziladi.

Qonunlarning tarqatiladigan nusxalarida imzo o'rnida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi Kanselyariyasining "1" raqamli muhri qo'yiladi.

Ўзбекистон Республикасининг
Президенти

Ш. Мирзиёев

Тошкент шаҳри,
2022 йил 26 июль
№ ЎРҚ-785

Normativ-huquqiy hujjatlarni norasmiy nashrlarda e'lon qilishga, shuningdek ularni qonunchilikning elektron ma'lumotnoma tizimlari orqali tarqatishga normativ-huquqiy hujjat rasmiy manbalarda ularning barcha rekvizitlari, ular e'lon qilingan rasmiy nashrlar va ularning kuchga kirish sanasi ko'rsatilgan holda e'lon qilinganidan so'ng yo'l qo'yiladi. Bunda rasmiy nashrlarda e'lon qilingan normativ-huquqiy hujjat matnining aniq takrorlanishi ta'minlanishi lozim.

Vazirliklar, qo'mitalar va idoralarning buyruqlari hamda qarorlaridagi rekvizitlariga namuna.

QMMB: 10/22/3016-5/0665-son
25.07.2022-y.

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
ADLIYA VAZIRLIGIDA
DAVLAT RO'YXATIDAN O'TKAZILDI
RO'YXAT RAQAMI: 3016-5
2022 - yil 25 - iyul

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МОЛЛИЯ ВАЗИРИНИНГ
БУЙРУГИ

Vazirliklar, qo'mitalar va idoralarning buyruqlari hamda qarorlari uchun ular Adliya vazirligi tomonidan davlat ro'yxatidan o'tkazilgan sana va ro'yxatga olish raqami ham rasmiy (rekvizit) qoidasi hisoblanadi.

Nafaqat normativ-huquqiy hujjatlar balki har qanday yuridik hujjat rekvizitlarga ega bo'lishi talab etiladi. Shuning uchun ham rekvizitlar bo'yicha quyidagi fikr-mulohazalarni bildirib o'tish maqsadga muvofiq.

Yuridik hujjatlarning rekvizit talablarini tasniflash orqali mazmun-mohiyatini anglash mumkin:

doimiy va vaqtinchalik rekvizitlar:

Doimiy rekvizitlar – odatdagi hujjat shaklini tavsiflovchi va bir xil turdagi barcha hujjatlarda qat'iy ravishda mavjud bo'lishi talab etiladigan rekvizitlar to'plami hisoblanadi.

Vaqtinchalik rekvizitlar – standart shakllarda qo'llaniladigan va ma'lum bir tijorat operatsiyalari yoki vaziyatning xususiyatlaridan kelib chiqib aks etirilishi majburiy bo'lmagan rekvizitlar to'plami hisoblanadi.

Asosiy (majburiy) va ikkilamchi rekvizitlar:

Asosiy (majburiy) rekvizitlar – hujjat yuridik kuchini belgilab berishda qo'llaniladigan, qat'iy normalar bilan tartibga solinuvchi rekvizitlar to'plami hisoblanadi.

Ikkilamchi rekvizitlar – majburiy rekvizitlarga qo'shimcha tarzdagi ma'lumot berishga qaratilgan rekvizitlar to'plamidir.

Yuqorida qayd etilgan rekvizitlarni tahliliy o'rganish yuridik hujjatning yuridik kuchi to'g'risida ma'lum xulosalarga kelishga zamin tayyorlaydi.

Har bir turdagi hujjatlar uchun belgilangan rekvizitlar to'plami bilan ta'minlanashi lozimligi yuridik hujjatning asosiy yuridik tabiatini belgilab beruvchi omillardan biri hisoblanadi. Shuningdek, hujjat haqida so'z yuritganda uning asosiy rekvizitlarini unutmaslik zarur.

Jumladan, hujjatlarni rasmiylashtirishning majburiy elementlari sifatida uning nomi, hujjat muallifi, imzo, sana, hujjat raqami, tasdiqlash shtampi, muhr va boshqalarni misol tariqasida keltirib o'tish mumkin.

5-§. Yuridik texnikaning tartib-taomil qoidalarini

Yuridik texnikaning tartib-taomil (protsedura) qoidalarini – yuridik hujjatlarni ishlab chiqishdagi yuridik jarayonlar bo‘yicha nazariy talablarning tizimi hisoblanadi.

Klassik yuridik texnika fani tartib-taomil qoidalarini o‘z ichiga olmaydi. Klassik nuqtayi nazardan mantiq, til va rasmiy-rekvizit qoidalarini bilan kifoyalanadi.

Zamonaviy yondashuv hamda yuridik hujjatlarning rivojlanish tendensiyalari tartib-taomil qoidalarini ham yuridik-texnik qoidalar sifatida qarash lozimligini qayd etmoqda. Biroq bu bahsli holat bo‘lib, tartib-taomil masalalari tegishli huquq sohalari bilan tartibga solinishi yuridik texnika fanini fanlararo xususiyatini inkor etadi. Fikrimizcha, tartib-taomil qoidalarini to‘liqligicha Yuridik texnika fani predmetiga kiritish fanlarni tasniflash qoidalariga zid keladi.

Misol tariqasida, normativ-huquqiy hujjatlarni ishlab chiqishda kelishish talablariga e’tibor qaratamiz.

Kelishish uchun yuborilgan normativ-huquqiy hujjatlar loyihalariga manfaatdor davlat organlari va tashkilotlarning birinchi rahbarlari tomonidan:

qonun hujjatlari loyihalariga – yetti ish kuni ichida;

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari va qarorlari, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlari loyihalariga – uch ish kuni ichida;

vazirliklar, qo‘mitalar va idoralarning normativ-huquqiy hujjatlari loyihalariga – besh ish kuni ichida;

mahalliy davlat hokimiyati organlarining qarorlari

Normativ-huquqiy hujjatlar loyihalari normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilish huquqiga ega bo'lgan organga kiritilguniga qadar manfaatdor davlat organlari va tashkilotlar bilan majburiy tartibda kelishiladi.

Albatta, yuqoridagi masala ma'muriy huquq fani doirasida tartibga solinadi. Yuridik texnika fani muddatlar masalasini hal etmaydi. Biroq bunda yuzaga keladigan quyidagi masalalar Yuridik texnika fanining predmeti doirasida ko'rib chiqiladi.

○ ***Tartib-taomilning qonuniyligi (qonuniylik talabi).*** Bunda yuridik hujjatni ishlab chiqish hamda qabul qilish bilan bog'liq yuridik jarayonlar qonunchilikda belgilangan ketma-ketlikda amalga oshirilishini talab etadi.

○ ***Tartib-taomilning ratsionalligi (optimalligi, maqsadga muvofiqligi – ratsionallik talabi).*** Yuridik hujjatni ishlab chiqish, imkon qadar eng kam kuch, resurs va vaqt sarflagan holda optimal yechimlarga ega bo'lishi lozim. Yuridik hujjatni ishlab chiqish jarayonlari normal aqliy faoliyatga zid bo'lmasligi lozim.

○ ***Tartib-taomilning asoslantirilganligi (asoslash talabi).*** Har qanday yuridik jarayondagi harakatlar va ularning tadrijiy ketma-ketligi asoslantirilgan bo'lishi hamda ular hujjatning samarali ishlab chiqishga xizmat qilishi lozim. Misol uchun, O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarining huquqiy ekspertizasini ular manfaatdor tashkilotlar bilan kelishilganidan va boshqa turdagi ekspertizalar amalga oshirilganidan so'ng o'tkazadi. Bu shuni anglatadiki, Adliya vazirligining huquqiy ekspertisasi undan oldingi barcha yuridik jarayonlarga odilona huquqiy baho beradi.

○ ***Tartib-taomilning rejalashtirilganligi.*** Aksariyat yuridik hujjatlarni ishlab chiqish va qabul qilish juda katta vaqtni talab etadi. Masalan, O'zbekiston Respublikasining qonunini qabul qilish olti oy yoki undan ko'proq davom etadi. Shu sababli, yuridik hujjatlar, ayniqsa, normativ-huquqiy hujjatlarni ishlab chiqish reja asosida amalga oshiriladi. Milliy qonunchiligimizga ko'ra, normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilish huquqiga ega bo'lgan organlar normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarini tayyorlashning *joriy (yarim yillik va yillik)* hamda *istiqbolga (bir yildan ortiq muddatga)* mo'ljallangan rejalarini (*dasturlarini*) ishlab chiqishi va tasdiqlashi belgilangan.

○ ***Tartib-taomil manfaatlarining muvozanatiga xizmat qilishi (shaxsiy manfaatlar hamda jamiyat manfaatlari o'rtasidagi muvozanatni saqlash).*** Yuridik jarayonlarning har bir bosqichida u yoki bu subyekt ishtirok etadi. Ularning vaqtini va kuchini tejash, shuningdek, ularning mavjudligini ta'minlovchilarning qulayligi uchun barcha shaxslarning mumkin bo'lgan ishtiroki vaqtini oldindan aniqlash maqsadga muvofiqdir. Normativ hujjatlarni ishlab chiqishdagi kelishish, loyihaning jamoatchilik muhokamasi kabilarni misol tariqasida keltirib o'tish mumkin.

○ ***Tartib-taomilning to'g'ri bo'lganligini tekshirish talabi.*** Mazkur talab yuridik xizmat xodimlariga katta mas'uliyat yuklaydi. Zero, yuridik hujjatni qonunchilikka muvofiqligini tekshirish asosan yuridik xulosalarda ifoda etiladi. Shu sababli, yuridik xizmat xodimi o'z kasbiy etika qoidalari hamda mas'uliyatidan kelib chiqib, hujjatga va uni ishlab chiqish bo'yicha o'tkazilgan tartib-taomilning to'g'ri bo'lganligiga xolis baho berishi talab etiladi. Bundan tashqari, sud organlari ham bu talabni bajarishga xizmat qiladi.

○ ***Tartib-taomilni buzganlik uchun jazo choralari qo'llash talabi.*** Darhaqiqat, yuridik jarayonlarni buzganlik yoki yuridik hujjatni ishlab chiqishda shaxsiy manfaatlarni ilgari surganlik uchun javobgarlikni belgilanishi huquq ustuvorligiga zamin yaratadi. Bunda sanksiyalar juda xilma-xil bo'lishi mumkin: jinoiy (aybsiz shaxsni bila turib jinoiy javobgarlikka tortish, uni ko'rsatma berishga majburlash), intizomiy (masalan, lavozimidan ozod qilish) va boshqalar.

Yuridik texnikaning tartib-taomil (protsedura) qoidalari tashkiliy masalalarni emas, yuridik hujjatni ishlab chiqishdagi yuridik jarayonlarning nazariy-huquqiy jihatlarini o'rganadi.

Bundan tashqari tartib-taomil qoidalari hujjatlarda ham o'z ifodasini topishi mumkin. Jumladan, bayonnomalar, yuridik xulosalar, normativ-huquqiy hujjat loyihasiga berilgan taklif va e'tirozlari bo'yicha

kelishmovchiliklar jadvali, Interaktiv davlat xizmatlari yagona portaliga jamoatchilik muhokamasi uchun joylashtirilgan loyiha yuzasidan muhokama ishtirokchilari takliflarini ko‘rib chiqish yakuni bo‘yicha jadval, normativ-huquqiy hujjatlarni ishlab chiqish reja-grafigi va boshqalarni namuna sifatida keltirib o‘tish mumkin.

6-§. Yuridik terminologiya

Yuridik terminologiya muammolari har qanday faoliyat sohasiga tegishli bo‘lib, yurisprudensiyada, ayniqsa qonun ijodkorligi sohasida, ushbu muammoning ahamiyati jamiyatdagi qonunlarning ahamiyatiga mos keladi. Qonun chiqaruvchi o‘z xohish-irodasini ifoda etishning aniqligi ko‘p jihatdan qonunlarda terminlardan foydalanishning to‘g‘riligiga va shuning uchun qonunning samaradorligiga bog‘liq.

***Yuridik terminologiya* – bu yuridik hujjatni tayyorlash jarayonida maxsus so‘z va so‘z birikmalarini ifodalash uchun qo‘llaniladigan, maxsus sohaga oid bo‘lgan terminlar tizimidir.**

Avvala, “*atama*” va “*termin*” so‘zlarining o‘zaro farqini bilib olish zarur. Atama biror shaxs, joy, obyekt yoki turli narsalarni nomlash, atab qo‘yish orqali shakllanadi. Masalan, “*Safarov*” yoki “*Samarqand*”, “*Egzak binolar*” va boshqalar.

Termin esa maxsus sohaga oid bo‘lib, ular atoqli ot emas, aksincha maxsus ma’noga ega bo‘lgan alohida so‘z yoki so‘z birikmalardan tashkil topadi. Masalan, “*denonsatsiya*” yoki “*ratifikatsiya*” va boshqalar.

Termin (lotincha – “*chegara*”) – bilim yoki faoliyatning maxsus sohasi (*masalan, tibbiyot – evtanaziya, yurak kamerasi, irsiy uzatish*) konsepsiyasini aniq va ravshan belgilab beradigan so‘z yoki so‘z birikmasidir.

Terminlar har bir sohada bo'lib, aynan yuridik soha terminlariga e'tibor qaratadigan bo'lsak, ularning bir necha xususiyatlari mavjudligini qayd etish lozim.

Umuman olganda, yuridik terminlar quyidagilarga ega bo'lishi kerak:

- huquqiy ahamiyatga ega bo'lgan umumlashtirilgan hodisalarning faqat muhim xususiyatlarini aks ettirishi;
- to'liqlik;
- yetarli, ya'ni belgilangan konsepsiyaga mos keladigan hajmga ega bo'lish;
- qarama-qarshi ma'no anglatmasligi;
- belgilangan tushuncha doirasida boshqa ma'no yoki tushunchalarni o'z ichiga olmasligi shart.

Umuman olganda, yuridik terminlar uch guruhga bo'linadi:

1) ***tez-tez qo'llaniladigan***, ya'ni odatiy, belgilangan ma'nodagi terminlar. Masalan, *“konstitutsiya”*, *“turar-joy daxlsizligi”*, *“yuridik hujjat”*;

2) ***ixtisoslashtirilgan*** – muhandislik, tibbiyot, moliyaviy faoliyat, biologiya va qishloq xo'jaligi va boshqa sohalardan normativ-huquqiy hujjatlarni ishlab chiqishda qo'llanilgan terminlar. Masalan, *“mehnatni muhofaza qilish talablari”*, *“zararli dastur”*, *“epizootik”*, *“pandemiya”*;

3) ***maxsus huquqiy*** – huquqiy tushunchaning o'ziga xosligini ifoda etadigan, o'ziga xos huquqiy mazmunga ega bo'lgan terminlar. Masalan, *“jinoiy sherik”*, *“dalolatchi”*, *“yuridik shaxs”*.

Ammo shuni ta'kidlash zarurki, atama va terminlarni yuridik hujjatlarda qo'llanilish talablarini Yuridik texnika fani o'rganadi va ulardan foydalanishga oid qoida va talablarni ishlab chiqadi.

Normativ-huquqiy hujjatni tuzishda davlat tilida teng ma'noli so'zlar va tushunchalar mavjud bo'lgan taqdirda, chet tillaridagi atama hamda terminlar qo'llanilmasligi shart.

Agar qonunchilikda mavjud bo'lmagan tushuncha va terminlar, shuningdek texnikaviy va boshqa maxsus terminlardan foydalanilganda, normativ-huquqiy hujjat loyihalarida ularning ta'rifi beriladi.

Qonunchilik amaliyotiga muvofiq umumqo'llaniladigan tushuncha va terminlarga ta'rif berish talab etilmaydi.

Aksariyat holatlarda, terminlar normativ-huquqiy hujjatning qaysi qismida joylashtirilishi bo'yicha savol tug'iladi.

Ularni joylashtirishning uchta variantlari mavjud.

Birinchi variant: termin va ularning ma'no-mazmuni normativ-huquqiy hujjat matnining boshlanish (*tushunchalar tahlili yoki tushunchalar izohi*) qismida keltirib o'tiladi. Normativ-huquqiy hujjat loyihasida ***ko'p marotaba qo'llanilgan*** uch va undan ortiq tushunchaga ta'rif berish zarurati bo'lganda, ular loyiha matnining boshida, alohida bandda keltiriladi.

Ikkinchi variant: normativ-huquqiy hujjatning qaysi qismida termin kelishi bilan uning mazmuni qisqacha berilib ketilishi mumkin. Tushuncha va terminlar bir necha marotaba qo'llanilgan taqdirda, ular birinchi bor qaysi normada qo'llanilgan bo'lsa, joyida to'liq tahrirda bayon qilinadi va mazkur tushunchaning loyihaning keyingi o'rinlarida qo'llaniladigan qisqartirilgan ta'rifi qavs ichida bosh kelishikda ko'rsatiladi.

Uchinchi variant: aralash tarzda, termin va ularning ma'no-mazmuni ham normativ-huquqiy hujjat matnining boshlanish qismida, ham normativ-huquqiy hujjatning qaysi qismida termin kelishi bilan uning mazmuni qisqacha berilib ketilishi mumkin.

Tushuncha va terminlarning ta'rifi uning mazmunini to'liq ochib berishi kerak. Tushuncha yoki terminlarni aynan shu tushuncha yoki termin bilan, shuningdek ***ta'riflanishga muhtoj bo'lgan boshqa tushuncha va atamalar orqali ta'riflashga yo'l qo'yilmaydi.***

Yuridik terminologiya muammolari har qanday faoliyat sohasiga tegishli bo'lib, yurisprudensiyada, ayniqsa huquq ijodkorligi sohasida, ushbu muammoning ahamiyati jamiyatning rivojlanish va normativ-huquqiy hujjatlarni jamiyat a'zolari qanday kutib olishiga ham

mos keladi. Huquq ijodkori o'z xohish-irodasini ifoda etishning aniqligi ko'p jihatdan qonunlarda terminlardan foydalanishning to'g'riligi va samaradorligiga bog'liq.

Normativ-huquqiy hujjatlarda terminlardan foydalanishning bir qator talablarga mavjud, xususan:

- *davlat tilida mavjud bo'lgan terminlar – birlamchi*, chet tillaridagi terminlar – ikkilamchi;

- *bir ma'nolik* – bir termin qonunlarda va boshqa barcha normativ-huquqiy hujjatlarda yagona ma'noda qo'llaniligi;

- *umumiy tan olish* – so'zlar huquq ijodkori yoki yuridik hujjatni tuzuvchi va foydalanuvchilar tomonidan tushunilishi;

- *barqarorlik* – terminlar muayyan davr davomida o'zgarmasligi, ularning ma'nolari har bir yangi yuridik hujjat bilan o'zgarmasligi kerak;

- *kirish imkoniyati* – yuridik hujjatdan foydalanuvchilar terminning barcha murakkabligi va o'ziga xosligiga qaramasdan, yuridik hujjatni tushunish va anglash imkoniyati taqdim etilishi.

Yuridik terminlardan foydalangan holda, yuridik hujjatni yaratgan shaxs quyidagi qoidalarga rioya qilishi shart:

konseptual tushunish imkonini beruvchi boshqa so'zlar mavjud emasligiga amin bo'lib, yuridik terminning qisqacha tushuntirilishi bilan qo'llash;

yuridik hujjatning keng jamoatchilik vakillari, ayniqsa oddiy xalq uchun tushunarli bo'lishiga intilish talab etiladi.

Ushbu talablar normativ-huquqiy hujjatlarga nisbatan ko'proq qo'llanilib, qonun tilidan professional darajada foydalanishni taqozo etadi.

Shuning uchun huquqning barcha subyektlari tomonidan yuridik normalarni tushunish uchun yuridik terminlarning sifatli ta'riflarini shakllantirish, tarkibiy jihatdan konseptual va kategorik tushuntirish ishlarini olib borish talab etiladi.

Shu bilan birga, yuridik hujjatda so'z, so'z birikmalari hamda terminlardan bir xil ma'noda foydalanish zarur.

Huquq sohalari turlicha terminlardan foydalanishiga asoslanadigan bo'lsak, har bir yuridik termin, allaqachon ta'kidlab o'tilganidek, o'z

mohiyatiga ko‘ra ko‘proq huquqiy tartibga solish sohaslaridan biriga taaluqlidir. Shuning uchun ham ba‘zan biror bir so‘z yoki yuridik termin bir huquq sohasida boshqa ma’noda boshqa huquq sohasida boshqa ma’noda qo‘llanilishidan qochish universal ma’no kasb etilishiga erishish talab etiladi. Shuni ta’kidlash kerakki, normativ-huquqiy hujjatning matni lo‘nda, oddiy va ravon tilda bayon etiladi. Normativ-huquqiy hujjatda foydalaniladigan tushunchalar va atamalar turlicha izohlash imkoniyatini istisno etadigan, ularning qonun hujjatlarida qabul qilingan ma’nosiga muvofiq yagona shaklda qo‘llaniladi. Eskirgan hamda ko‘p ma’noni anglatadigan so‘zlar va iboralar, majoziy taqqoslashlar, sifatlashlar, kinoyalar qo‘llanilishiga yo‘l qo‘yilmaydi.

Yuridik hujjatlarda boshqa huquqiy bo‘lmagan soha terminlaridan foydalanish holatlari ham uchrab turadi.

Noyuridik soha terminlari – boshqa kasbiy faoliyat sohaslaridagi tushunchalarni belgilaydigan so‘z yoki so‘z birikmalari bo‘lib, ulardan foydalanish yanada katta qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi, chunki bunday terminning ta’rifini to‘g‘ri shakllantirish uchun undan foydalanish sohasidagi ma’nosini bilish talab etiladi. Shu munosabat bilan, boshqa kasbiy sohalarga taalluqli bo‘lgan normativ-huquqiy hujjatlarni ishlab chiqishda, yuqorida aytib o‘tilganidek, ushbu sohalardan malakali mutaxassislarni jalb qilish talab etiladi. Bu terminologiyani to‘g‘ri shakllantirishga, tegishli ijtimoiy munosabatlarni yuqori sifatli va professional hamjamiyat manfaatlarini hisobga olgan holda tartibga solishga yordam beradi.

Yuridik hujjatlarda umumiy iste’moldagi so‘zlardan foydalanish o‘ta ehtiyotkorlikni taqozo etadi.

Bir qarashda ular barcha fuqarolar uchun tushunarli va sodda tuyulsada, ko‘pincha bir nechta ma’nolarga egaligi, mantdagi mazmun o‘zgarishi, rasmiy til uslubi qoidalariga zid kelishi holatlari uchrab turadi. Bundan tashqari, normativ-huquqiy hujjat matnida oddiy so‘z qayta ko‘rib chiqilishi va kundalikdan farq qiladigan bir oz boshqacha ma’noga ega bo‘lishi mumkin.

Mavzuga oid kazuslar

Birinchi kazus

Tilshunos Iroda Saydiyeva O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligi bilan normativ-huquqiy hujjat loyihasini lingvistik ekspertizadan o'tkazish bo'yicha shartnoma imzoladi.

Shartnoma o'n kunlik muddat ichida ekspertiza xizmatini ko'rsatish bo'yicha tuzildi.

Tilshunos Iroda Saydiyeva tomonidan normativ-huquqiy hujjat loyihasi sinchkovlik bilan o'rganildi va o'z vaqtida xulosa tayyorlab berildi.

Vazirlikning mas'ul xodimi amalga oshirilgan ishlar bo'yicha to'lovni darhol tilshunosga naqd ko'rinishda taqdim etdi. Oradan bir oy o'tgach, Iroda Saydiyeva Sog'liqni saqlash vazirining buyrug'ida ko'rsatilgan kamchiliklar bartaraf etilmasdan davlat ro'yxatidan o'tib, e'lon qilinganligini bilib qoldi.

U darhol O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligiga murojaat etib, tegishli buyruqdagi so'z va so'z birikmalari noto'g'ri qo'llanilgan holatlar hamda qisqalik talablari bo'yicha qayta lingvistik ekspertiza tayinlash lozimligini, unda o'zi ham ishtirok etishi mumkinligini bildirib xat yo'lladi.

Yuqoridagi muammoli vaziyat bo'yicha quyidagi masalalarga tahliliy javob bering.

1. Normativ-huquqiy hujjat loyihalarini ishlab chiqishda til qoidalarini muhokama qiling.

2. Normativ-huquqiy hujjat loyihalarini lingvistik ekspertizadan o'tkazishning huquqiy asoslari muhokama eting.

3. Lingvistik ekspertiza xulosasi va jadvalida qaysi masalalarga e'tibor qaratilishi lozimligini tahlil eting.

4. Lingvistik ekspertiza va huquqiy ekspertizaning (kamida 10 ta) o'zaro bog'liq va farqli jihatlarini qiyosiy tahlil qiling.

5. Lingvistik ekspertiza xulosasida ko'rsatilgan kamchilik va tavsiyalar inobatga olinmasligining huquqiy oqibatlarini haqida so'z yuritilgani.

6. Xulosa qiling. Vaziyatga huquqiy yechim bering.

Ikkinchi kasus

“O‘zgartirish” yoki “o‘zgartish” yohud “tuzatish”: bu so‘zlardan qay biri to‘g‘ri va yuridik-texnik qoidalarga muvofiq keladi?

Avvalo, O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasiga e‘tibor qaratadigan bo‘lsak, uning VI bo‘limi “Konstitutsiyaga o‘zgartirish kiritish tartibi” deb nomalinishiga qaramasdan, Konstitutsiyaning 128-moddasida “.... Konstitutsiyaga o‘zgartirishlar hamda tuzatishlar kiritish mumkin” normasida “tuzatish” so‘zi ham qo‘llanilgan.

O‘zbekiston Respublikasining 2021-yil 14-oktyabrdagi O‘RQ-722-son Qonunining nomida, jumladan “O‘zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risida” – “o‘zgartish” so‘zidan foydalanilgan.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 4-apreldagi 153-son qarorining nomida, xususan “O‘zbekiston Respublikasi hukumatining ayrim qarorlariga o‘zgartirishlar kiritish to‘g‘risida” – “o‘zgartirish” so‘zi qo‘llanilgan.

Yuqoridagi muammoli vaziyat bo‘yicha quyidagi masalalarga tahliliy javob bering.

1. Normativ-huquqiy hujjatlarga o‘zgartirish va qo‘shimchalar kiritish bo‘yicha yuridik-texnik qoidalarni muhokama eting.

2. Xorijiy mamlakatlarning yuridik amaliyotiga tayanib, normativ-huquqiy hujjatlarga tuzatish kiritish bo‘yicha yuridik-texnik qoidalarni qiyosiy tahlil qiling.

3. Yangi qonun loyihasi hamda joriy qonunga o‘zgartirish va qo‘shimchalar kiritishdagi rekvizitlarni ko‘rsatishdagi (kamida 5 ta) o‘zaro farqli jihatlarni tahlil eting.

4. Normativ-huquqiy hujjatlarga o‘zgartirish va qo‘shimchalar kiritish va uning “paket” prinsipi bilan (kamida 5 ta) o‘zaro bog‘liq jihatlarni tahlil eting.

5. Idoraviy normativ-huquqiy hujjatlarga texnik ko‘rinishdagi o‘zgartirishlar kiritish mexanizmini tahlil eting.

6. Xulosa qiling. Vaziyatga huquqiy yechim bering.

Mavzuga oid testlar

1. Quyida berilgan til qoidalardan qay bir noto'g'ri?

- A) Ikkinchi qismi turdosh ot bilan yoki obod so'zi bilan ifodalangan joy nomlari qo'shib yoziladi.
- B) Rus tilidan aynan yoki so'zma-so'z tarjima qilish yo'li bilan olingan so'zlar asliga muvofiq chiziqcha bilan yoziladi.
- C) Qo'shma fe'lining qismlari ajratib yoziladi.
- D) Murakkab son qismlari qo'shib yoziladi.

2. Yuridik terminologiya bo'yicha quyidagi xususiyatlardan qay biri no'to'ri keltirilgan?

- A) bir ma'nolik
- B) umumiy tan olish
- C) barqarorlik
- D) kirish imkoniyatining mavjud emasligi

3. Turli hujjatlarning o'zaro muvofiqligi talabi qaysi yuridik-texnik qoidaga taalluqli?

- A) Mantiq qoidasi
- B) Til qoidasi
- C) Rasmiy rekvizit qoidasi
- D) Tartib-taomil qoidasi

4. Quyida berilgan ta'rif qaysi tushunchaga tegishli?

Yuridik hujjatni tayyorlash jarayonida maxsus so'z va so'z birikmalarini ifodalash uchun qo'llaniladigan, maxsus sohaga oid bo'lgan terminlar tizimidir.

- A) Mantiq qoidasi
- B) Til qoidasi
- C) Lingistik qoida
- D) Yuridik terminologiya

5. Normativ-huquqiy hujjatni tayyorlashda biror bir chet el soʻzining davlat tilidagi teng maʼnoli soʻzlar va tushunchalari mavjud boʻlgan taqdirda, xorijiy terminni qoʻllab boʻladimi?

- A) ha, albatta
B) qoʻllash mumkin emas
C) Vakolatli subyektning irodasiga bogʻliq
D) barcha javoblar toʻgʻri

6. Qonunning eng yirik tarkibiy birligi qanday nomalanadi?

- A) modda
B) bob
C) boʻlim
D) qism

7. Qanday talablar yuridik hujjatning tashqi koʻrinishini namoyon etadi?

- A) qonuniylik talabi
B) texnik talablar
C) tartib-taomillarning ratsionalligi talabi
D) barqarorlik talabi

8. Oʻzbek tilining asosiy imlo qoidalari qachon tasdiqlangan?

- A) 1996-yil 4-may
B) 1995-yil 24-avgust
C) 1997-yil 11-avgust
D) 1998-yil 15-iyul

9. Rasmiy talablarning ikkinchi nomi?

- A) rekvizit
B) qatʼiy
C) imperativ
D) dispozitiv

10. Normativ-huquqiy hujjatning qaysi tarkibiy birligi norma hisoblanmaydi?

- A) qism
B) band
C) sarlavha
D) xat boshi

MAXSUS QISM

III BOB. NORMATIV-HUQUQIY HUJJATLARNING YURIDIK TEXNIKASI

1-§. Normativ-huquqiy hujjatlarning turlari

Sharl de Monteskyo qonunlarni yaratish sharafligini¹, Jon Lokk esa huquq ijodkorligi faqat xalq tomonidan vakolat berilgan subyektlar tomonidan amalga oshirilishi lozimligini ta’kidlab o’tishadi².

“Normativ-huquqiy hujjatlar to’g’risida” gi Qonunda normativ-huquqiy hujjatlarga quyidagicha tushuncha berilgan:

Normativ-huquqiy hujjat qonunga muvofiq qabul qilingan, umum majburiy davlat ko’rsatmalari sifatida huquq normalarini belgilashga, o’zgartirishga yoki bekor qilishga qaratilgan rasmiy hujjatdir.

Normativ-huquqiy hujjatlarning quyidagi turlari mavjud:

¹ Montesquieu de Baron The spirit of laws. New edition. – Ontario, Canada. “Batoche Books”, translated by Thomas Nugent. 2001. – P. 49.

² Locke J. Two Treatises of Government. New edition. – London: Prepared by Rod Hay for the McMaster University Archive of the History of Economic Thought, 1823. – P. 167.

Normativ-huquqiy hujjatlar qonunchilik hujjatlari bo'lib, ular O'zbekiston Respublikasining *qonunchiligini* tashkil etadi.

O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va qonunlari, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining qarorlari *qonun hujjatlaridir*.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari va qarorlari, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlari, vazirliklar, qo'mitalar va idoralarning buyruqlari hamda qarorlari, mahalliy davlat hokimiyati organlarining qarorlari *qonunosti hujjatlaridir*.

Normativ-huquqiy hujjatlar turlarining ta'riflarini quyida keltirib o'tishni joiz, deb topdik.

O'zbekiston Respublikasining qonunlari – eng muhim va barqaror ijtimoiy munosabatlarni tartibga soladigan hamda O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi tomonidan yoki referendum o'tkazish yo'li bilan qabul qilinadigan rasmiy hujjatdir.

O'zbekiston Respublikasining konstitutsiyaviy qonunlari – O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasiga o'zgartish va qo'shimchalar kiritilishini yoki muhim davlat organlariga oid konstitutsiyaviy normalarni kengroq talqin etish orqali tartibga solishni nazarda tutuvchi qonunlardir.

Kodekslar – huquqiy prinsiplar va normalarni mustahkamlovchi, birlashtiruvchi, tizimlashtiruvchi, shuningdek ijtimoiy munosabatlar eng muhim sohasining huquqiy jihatdan kompleks tartibga solinishini ta'minlovchi tizimlashtirilgan qonunlardir.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining qarorlari –

O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va qonunlari asosida hamda ularni ijro etish uchun qarorlar tarzidagi O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining normativ-huquqiy hujjatlaridir.

Qonunosti hujjatlarda qonun hujjatlari darajasida tartibga solinishi lozim bo'lgan masalalar bo'yicha *normalar belgilanishiga yo'l qo'yilmaydi.*

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmon va qarorlari normativ-huquqiy hujjat hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoyishi – normativ-huquqiy hujjat emas. Ular huquqni qo'llash hujjati hisoblanadi.

***O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlari* –** O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va qonunlari, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining qarorlari, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmon, qaror va farmoyishlari asosida hamda ularni ijro etish maqsadida qabul qilinadigan normativ-huquqiy hujjat.

Aksariyat holatlarda, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlari *normativ-huquqiy hujjat bo'lmaydi.* Misol uchun, taqdirlash to'g'risida, yoki biror mulkni topshirish to'g'risidagi qarorlar *huquqni qo'llash hujjatlari* hisoblanadi. Ular huquqni qo'llash hujjatlari bo'lishiga qaramasdan yuridik-texnik qoidalar asosida ishlab chiqilishi talab etiladi.

Vazirliklar, qo‘mitalar va idoralarning buyruqlari hamda qarorlari – O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va qonunlari, O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining qarorlari, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmon, qaror va farmoyishlari, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlari asosida hamda ularni ijro etish maqsadida qabul qilinadigan normativ-huquqiy hujjat.

Qaror qabul qilish ***yakka tartibda*** amalga oshiriladigan vazirlik yoki idoralar (agentlik, inspeksiya) rahbarlari tomonidan ***buyruqlar qabul qilinadi***.

Qaror qabul qilish ***kollegial organlari*** tomonidan amalga oshiriladigan qo‘mitalari yoki idoralar (komissiya) tomonidan ***qarorlar qabul qilinadi***.

Vazirliklar, qo‘mitalar va idoralarning (qo‘shma) qarorlari – bir nechta vazirliklar, qo‘mitalar va idoralarning (agentlik, inspeksiya, komissiya) birgalikda qabul qilgan normativ-huquqiy hujjati.

Vazirliklar, qo‘mitalar va idoralarning tarkibiy bo‘linmalari hamda hududiy organlari normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilishga haqli emas.

Mahalliy davlat hokimiyati organlarining qarorlari – O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va qonunlari, O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining qarorlari, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari, qarorlari va farmoyishlari, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlari va farmoyishlari, shuningdek mahalliy davlat hokimiyati yuqori turuvchi organlarining qarorlari asosida hamda ularni ijro etish uchun viloyat, tuman va shahar hokimi, shuningdek Xalq deputatlari viloyat, tuman va shahar Kengashlari o‘z vakolatlari doirasida qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatlar.

Demak, mahalliy davlat hokimiyati organlarining qarorlarini qabul qiluvchi 2 ta organ mavjud bo‘lib, ular 1) viloyat, tuman va shahar

hokimi, 2) Xalq deputatlari viloyat, tuman va shahar Kengashlaridir.

Shu o'rinda, normativ-huquqiy hujjatlarni tuzishda yuridik texnikaning o'rniga e'tibor qaratib o'tamiz.

Normativ-huquqiy hujjatlarni rasmiylashtirishning asosiy prinsiplari:

yuridik shaklning aniqligi va qat'iyligi;

tilning ravon va tushunarli bo'lishi;

munosabatlarning tegishli sohasini huquqiy jihatdan tartibga solishning to'liqligi;

huquqiy jihatdan tartibga solishning aniqligi;

sinovdan o'tgan atamalar, tushunchalar va ifodalardan foydalanish;

normalar ta'rifining mumkin qadar aniqligi va lo'ndaligi;

huquqiy ko'rsatmalarni bayon etish shakli, tuzilishi va usullarining bir xilligi, yagonaligi;

yuridik-texnik qoidalariga rioya etilishi.

Bundan tashqari, normativ-huquqiy hujjat loyihalari huquqiy ekspertizadan o'tkazishda, albatta, yuridik-texnik qoidalariga amal qilinganlik darajasi ham tekshiriladi.

Davlat ommaviy-huquqiy idorasining normativ-huquqiy hujjatlarda rasman ifodalanishi, uning rasmiyligi, yuridik ko'rsatmalarni bayon qilishning aniq va tushunarlilikini ta'minlash uchun qonunni qat'iy tartibda va oldindan birxilllashtirilgan shakllarda hamda tegishli rasmiy rekvizitlarning (sarlavha, chiqarilgan sana va boshqalar) aniq rasmiylashtirilishini talab etadi. Normativ-huquqiy hujjatning tashqi rasmiy rekvizitlari uning rasmiy xususiyatga, yuridik kuchga egaligidan dalolat beradi. Shuningdek, ular normativ-huquqiy hujjatni qabul qilgan davlat organi, vaqti va qaysi shaklda qabul qilganligini ko'rsatadi.

Bundan rasmiy rekvizit va boshqa shu kabi qoidalarini Yuridik texnika fani tadqiq etadi.

Normativ-huquqiy hujjatlarda quyidagi xatoliklar uchrab turadi:

1) normativ-huquqiy hujjatning mazmunini shakllantirish qoidalarini buzish;

2) mantiqiylik qoidalarini buzish (normalarning kolliziyasi);

- 3) normativ-huquqiy hujjatni tarkibiy tuzilishiga doir qoidalarini buzish;
- 4) til qoidalarini buzish;
- 5) rasmiy (rekvizit) qoidalarining buzilishi;
- 6) protsedura (tartib-taomil) qoidalarini buzish (misol uchun, huquqiy ekspertiza xulosasi bo'lmagan loyihani qabul qilish).

Bunday nuqson va shu kabi kamchiliklarni oldini olish uchun normativ-huquqiy hujjat ijodkori Yuridik texnika fanini a'lo darajada o'zlashtirishi talab etiladi.

2-§. Qonun loyihalarini rasmiylashtirishning yuridik texnikasi

Qonun ijodkorlik faoliyati – vakolatli davlat vakillik organining qonunlar loyihasini ishlab chiqish va qabul qilishga qaratilgan va aniq maqsadga yo'naltirilgan irodaviy faoliyati. Mazkur faoliyat ijodiy jarayon bo'lib, bunda xalqning irodasi aniqlanadi, shakllantiriladi, belgilangan tartibda qonun darajasiga ko'tariladi, rasmiylashtiriladi, unga yuridik shakl beriladi¹.

Qonun loyihalarini (qonunlarni) rasmiylashtirishda yuridik-texnik vositalar, qoidalar hamda usullaridan foydalanishda bir xillikka rioya etilishi orqali qonunlarning yuqori sifatli bo'lishini ta'minlashdan iborat.

Qonun loyihalarini ishlab chiqishda yuridik texnikaning mantiq, til va rekvizit qoidalari to'g'risida mazkur darslikning 2-bobida bafurcha ma'lumot berilganligi sababli qonun loyihasining (qonunning) tuzilishi uning tarkibiy birliklarining yuridik texnikasiga alohida to'xtalib o'tishni joiz topdik.

Qonun loyihasining (qonunning) nomi

¹ Одилқориев Х., Тультеев И., Мухаммедов Ў. Икки палатали парламент. Т., 2004, 71-бет.

Qonun loyihasining (qonunning) nomi uning mazmunini va huquqiy tartibga solishning asosiy predmetini aks ettiradi. Nom foydalanuvchilar qonunning nomiga qarab, uning asosiy mazmunini aniqlab olishi, oson eslab qolishi, zarurat bo‘lganida tezda qidirib topishi uchun aniq, ravon va imkon qadar axborotga boy bo‘lishi, huquqiy tartibga solish predmetini to‘g‘ri aks ettirishi zarur.

Qonun loyihasining (qonunning) nomi sahifaning o‘rtasiga bosh harf bilan yarim qora shriftda yoziladi.

Qonun loyihasining (qonunning) muqaddimasi

Muqaddima – qonun loyihasining (qonunning) mustaqil qismi bo‘lib, u qonunni qabul qilish sabablari, maqsadlari va vazifalariga doir tushuntirishlarni ifoda etadi. Qonun loyihasida muqaddimani keltirish yoki keltirmaslik ixtiyoriydir.

Muqaddima qonun loyihasining (qonunning) boshlanishida, uning nomidan keyin joylashtiriladi. Muqaddima xatboshilarga bo‘linadi.

- 1) mustaqil normativ ko‘rsatmalarga ega bo‘lmaydi;
- 2) moddalarga bo‘linmaydi;
- 3) qonun qabul qilinishi munosabati bilan o‘z kuchini yo‘qotgan deb topilishi, o‘zgartirilishi va qo‘shimchalar kiritilishi lozim bo‘lgan boshqa qonunlarga taalluqli havolalarga ega bo‘lmaydi;
- 4) qonunda qo‘llaniladigan asosiy tushunchalarning ahamiyatini o‘z ichiga olmaydi;
- 5) raqamlanmaydi.

Qonun loyihasining (qonunning) tarkibiy birligi – qism.

Qonun loyihasining (qonunning) qismi nomi sahifaning o‘rtasiga bosh harflar yarim qora shriftda yoziladi.

Misol:

UMUMIY QISM

MAXSUS QISM

Qonun loyihasining (qonunning) tarkibiy birligi – bo‘lim.

Bo‘lim rim raqamlari bilan belgilanadigan tartib raqam va nomga ega bo‘ladi. Bo‘limning tartib raqami, belgisi va nomi sahifaning o‘rtasiga bosh harflar bilan yarim qora shriftda yoziladi.

Misol:

III BO‘LIM. MAJBURIYAT HUQUQI

Qonun loyihasining (qonunning) tarkibiy birligi – kichik bo‘lim.

Kichik bo‘lim arab raqamlari bilan belgilanadigan tartib raqam va nomga ega bo‘ladi. Kichik bo‘lim belgisi bosh harf bilan sahifaning o‘rtasiga yoziladi.

Kichik bo‘lim nomi uning raqam belgisi bilan bir qatorga bosh harf bilan yarim qora shriftda yoziladi, “kichik bo‘lim” degan so‘zlardan keyin nuqta qo‘yiladi.

Misol:

4-kichik bo‘lim. Bitimlar va vakillik

Qonun loyihasining (qonunning) tarkibiy birligi – bob.

Bob arab raqamlari bilan belgilanadigan tartib raqam va nomga ega bo‘ladi. Bob belgisi bosh harf bilan sahifaning o‘rtasiga yoziladi.

Bob nomi uning belgisi bilan bir qatorga bosh harf bilan yarim qora shriftda yoziladi, “bob” degan so‘zdan keyin nuqta qo‘yiladi.

Misol:

29-bob. Oldi-sotdi

Qonun loyihasining (qonunning) tarkibiy birligi – paragraf.

Paragraf arab raqamlari bilan belgilanadigan tartib raqam, “§” belgisi va nomga ega bo‘ladi.

Paragraf nomi paragraf raqami bilan bir qatorga bosh harf bilan yarim qora shriftda yoziladi, “§” belgisidan keyin nuqta qo‘yiladi.

Misol:

2-§. Chakana oldi-sotdi

Qonun loyihasining (qonunning) tarkibiy birligi – modda.

Modda qonun loyihasining (qonunning) asosiy tarkibiy birligi hisoblanib, arab raqamlari bilan belgilanadigan tartib raqam, nomga ega bo‘ladi.

Aksariyat holatlarda moddaning nomi bo‘lmasligi ham mumkin.

Modda belgisi arab raqamlaridan boshlanadi va xatboshidan yoziladi.

Moddaning nomi uning raqam belgisi bilan bir qatorga bosh harf bilan yarim qora shriftda yozilib, “modda” degan so‘zdan keyin nuqta qo‘yiladi.

Agar modda nomga ega bo‘lmasa, u holda “modda” degan so‘zdan keyin nuqta qo‘yiladi, moddaning belgisi yarim qora raqam bilan xatboshidan yoziladi.

Misol:

26-modda. Ishlarning sudlovga tegishliligi

Moddaning tarkibiy birligi – qism.

Modda qismlarga bo‘linadi. Qismlar raqamlanmaydi, bosh harf bilan boshlanadigan va nuqta bilan tugaydigan xatboshilarni ketma-ket sanash orqali aniqlanadi. Ba’zan qismlar nuqta bilan tugamasada sanash xususiyatlarini boshlab berishi ham mumkin.

Misol:

427-modda. Xaridorga tovar haqida axborot berish

_____. (birinchi qism)
_____. (ikkinchi qism)
_____. (uchinchi qism)
_____. (to‘rtinchi qism)

Moddaning tarkibiy birligi – band.

Moddaning bandlari modda qismining tarkibiga kirib, doirasimon qavs bilan berkitiladigan ***arab raqamlari yoki kichik harflar*** bilan belgilanadi.

Misol:

109-modda. Sud buyrug‘ini berish tartibi va uni berishni rad etish asoslari

Sudya sud buyrug‘ini ishni sudda muhokama qilmasdan, qarzdor va undiruvchini chaqirmasdan hamda ularning tushuntirishlarini eshitmasdan beradi. ***(birinchi qism)***

Sudya quyidagi hollarda sud buyrug‘ini berishni rad etadi: ***(ikkinchi qism)***

1) agar qarzidor bildirilgan talabga rozi bo‘lmasa; (*ikkinchi qismning birinchi bandi*)

2) huquq to‘g‘risidagi mavjud nizoni taqdim etilgan hujjatlar asosida hal etib bo‘lmaydi deb hisoblansa. (*ikkinchi qismning ikkinchi bandi*)

Moddaning tarkibiy birligi – kichik band.

Kichik bandlar modda bandining tarkibiga kirib, doirasimon qavs bilan berkitiladigan ***kichik harflar*** bilan belgilanadi.

Misol:

59-modda. Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig‘idan ozod qilish

_____ : (*birinchi qism*)

1) _____ ; (*birinchi qismning 1-bandi*)

a) _____ ; (*birinchi qism 1-bandining «a» kichik bandi*)

Moddaning tarkibiy birligi – xatboshi.

Xatboshi moddaning qismi, band yoki kichik bandida sanalish xususiyatlari asosida kichik harflar bilan boshlanadigan tarkibiy birlik.

Xatboshilar raqamlanmaydi, kichik harflar bilan belgilanmaydi.

Misol:

26-modda. Ishlarning sudlovga tegishliligi

Fuqarolik sudiga taalluqli ishlar Qoraqalpog‘iston Respublikasi, viloyatlar, Toshkent shahar fuqarolik ishlari bo‘yicha sudlar tomonidan ko‘riladi, O‘zbekiston Respublikasi Oliy xo‘jalik sudi sudloviga tegishli ishlar bundan mustasno. (*birinchi qism*)

Oliy sud quyidagilarni ko‘rib chiqadi: (*ikkinchi qism*)

respublika boshqaruv organlari bilan vakillik va ijroiya hokimiyati mahalliy organlari o‘rtasidagi iqtisodiy bitimlardan kelib chiqadigan nizolar; (*ikkinchi qismning ikkinchi xatboshisi*)

hokimiyat oliy organlarining normativ xususiyatga ega bo'lmagan hujjatlarini haqiqiy emas deb topish to'g'risidagi ishlar. *(ikkinchi qismning uchinchi xatboshisi)*

Qonun loyihasida (qonun) ilovalar ham keltirilishi mumkin. Ammo moddalar, boblar, bo'limlar, qismlar yoki butun qonun loyihasiga (qonunga) doir izohlar kiritilishi mumkin emas.

Qonun loyihalari (qonunlar) turli ro'yxatlar, jadvallar, chizmalar, ta'riflar, xaritalar, blankalar, hujjatlar, sxemalarning namunalari va boshqa shu kabilar joylashtirilgan ilovalarga ega bo'lishi mumkin.

Ilovaning nomi kichik harflarda, «yarim qora» shriftda, matn markazga to'g'rilangan holda, qo'shtirnoqlarsiz, qatorlar o'rtasidagi birlik intervalda va satrboshisiz yoziladi. Ilovalarning va ular taalluqli bo'lgan qonunning yuridik kuchi bir xil. Ilova belgisi 12 o'lchamli shriftda sahifaning yuqori o'ng burchagida, ilovaning raqami, ilova qilinayotgan normativ-huquqiy hujjat turi ko'rsatilgan hamda hujjat raqami va sanasi uchun joy qoldirilgan holda joylashtiriladi.

Qonun loyihalarining (qonunlar) texnik talablari.

Misrosoft Word redaktorida A4 formatdan va quyidagi parametrlardan foydalangan holda tayyorlanadi:

sahifaning chap hoshiyasi 3 sm, o'ng hoshiyasi 2 sm, past va yuqori hoshiyalari 2 sm;

idoraviy normativ-huquqiy hujjatlar loyihalari uchun 14 o'lchamli shrift;

birinchi qatorning satr boshisi 1,25 sm;

qatorlar o'rtasidagi interval – 1;

har bir sahifa va ilovalari alohida raqamlanadi;

sahifaning tartib raqami sahifaning yuqorisida o'rtada 2 raqamidan boshlab yoziladi. Birinchi sahifada 1 raqami qo'yilmaydi.

3-§. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalari qarorlarini rasmiylashtirishning yuridik texnikasi

O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalari O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va qonunlari asosida hamda ularni ijro etish uchun qarorlar tarzida normativ-huquqiy hujjatlar qabul qiladi.

Qonunchilik palatasining qarorlari uning majlislarida ochiq yoki yashirin ovoz berish orqali qabul qilinadi.

Qonunchilik palatasining qarorlari, agar O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasida va qonunda boshqacha tartib nazarda tutilmagan bo‘lsa, deputatlar umumiy sonining ko‘pchilik ovozi bilan qabul qilinadi.

Qonunchilik palatasi Spikeri Qonunchilik palatasining qarori loyihasini dastlabki tarzda ko‘rib chiqish uchun mas’ul qo‘mitani va muddatni belgilaydi.

Kengash mas’ul qo‘mita vakilining axborotini eshitib, Qonunchilik palatasining qarori loyihasida ko‘rsatilgan masalani Qonunchilik palatasi majlisining kun tartibiga kiritish to‘g‘risida qaror qabul qiladi va ma‘ruzachini belgilaydi.

Qonunchilik palatasi majlisida mas’ul qo‘mita vakilining axboroti eshitiladi va Qonunchilik palatasi qarori loyihasining muhokamasi natijalari yuzasidan deputatlar umumiy sonining ko‘pchilik ovozi bilan Qonunchilik palatasining qarori qabul qilinadi.

Agar ovoz berish yakunlariga ko‘ra Qonunchilik palatasining qarori loyihasini qabul qilish to‘g‘risidagi taklif zarur miqdorda ovoz to‘plamagan bo‘lsa, taklif rad etilgan hisoblanadi. Bunday holda Qonunchilik palatasining qarori loyihasida ko‘rsatilgan masalani rad etish to‘g‘risida Qonunchilik palatasining qarori qabul qilinadi.

Senatning qarorlari.

Senat qonunlar qabul qilinishi talab etilmaydigan masalalar yuzasidan qarorlar qabul qiladi.

Qaror loyihasi Senatga kiritilayotganda unga qisqacha tushuntirish xati va boshqa zarur materiallar ilova qilinadi.

Senat Raisi Senat qarorining loyihasini dastlabki tarzda ko'rib chiqish uchun mas'ul qo'mita va muddat belgilaydi.

Senat Kengashi mas'ul qo'mita vakilining axborotini eshitib, qaror loyihasini Senat majlisining kun tartibiga kiritish to'g'risida qaror qabul qiladi va ma'ruzachini belgilaydi.

Senat majlisida mas'ul qo'mita vakilining axboroti eshitaladi va muhokama natijalari yuzasidan senatorlar umumiy sonining ko'pchilik ovozi bilan Senat qarori qabul qilinadi.

Agar ovoz berish yakunlariga ko'ra qaror loyihasini qabul qilish to'g'risidagi taklif zarur miqdorda ovoz to'plamagan bo'lsa, taklif rad etilgan hisoblanadi.

Senatning Qonunchilik palatasi bilan birgalikdagi vakolatlariga kiritilgan masala yuzasidan qabul qilingan qarori, agar boshqacha qoida belgilangan bo'lmasa, mazkur qaror qabul qilingan kundan e'tiboran besh kun ichida Qonunchilik palatasiga yuboriladi.

Palata qarorlarining asosiy tarkibiy birliklariga – band, kichik band va xatboshilar kiradi.

4-§. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti farmon va qarorlarini rasmiylashtirishning yuridik texnikasi

J.D.Mortenson¹, V.Shany² va K.J.Strandburglarning fikricha³, normativ-huquqiy hujjatlarning yuridik kuchidan kelib chiqib, birlamchi

¹ Mortenson J.D. Article II Vests the executive power, not the royal prerogative // Columbia Law Review, 2019. Vol. 119. – No. 5. – P. 1169-1272.

² Shany W. Extraordinary policymaking powers of the executive branch: a new approach // Virginia Environmental Law Journal, 2019. Vol. 37. – No. 3. – P. 207-271.

³ Strandburg K.J. Rulemaking and inscrutable automated decision tools // Columbia Law Review, 2019. Vol. 119. – No. 7. – P. 1851-1886.

(*primary legislation*) va ikkilamchi qonunchilik (*secondary legislation*) faoliyatiga ajratish mumkin.

Darhaqiqat, qonunlar va Oliy Majlis palatalarining qarorlarini ishlab chiqish birlamchi jarayon sifatida qaralsa, qonunosti hujjatlarini ishlab chiqish ikkilamchi jarayon qabul qilish mumkin.

Bunda qonun hujjatlarida ifodalangan huquq aniqlashtirilgan shaklda ifoda etiladi. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasiga asosan O'zbekiston Respublikasining Prezidenti Konstitutsiyaga va qonunlarga asoslanib hamda ularni ijro etish yuzasidan respublikaning butun hududida majburiy kuchga ega bo'lgan farmon va qarorlar qabul qiladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni – jamiyat hayotining alohida sohalarini isloh qilishga yoki davlat ijtimoiy-iqtisodiy siyosatining ustuvor yo'nalishlarini belgilashga, davlat organlarini tashkil etishga (tugatishga) qaratilgan normativ-huquqiy hujjatdir.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoyishi – tezkor va boshqa joriy masalalar bo'yicha qabul qilinadigan huquqni qo'llash hujjatidir.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori – boshqa turli masalalarda qabul qilinadigan rasmiy hujjatdir.

Aksariyat holatlarda (*kadr masalalari, fuqarolik, afv etish, siyosiy boshpana berish, davlat mukofotlari bilan taqdirlash hamda harbiy va maxsus unvonlarni berish masalalar bo'yicha, boshqa individual tisdagi masalalar va boshqalar*) O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmon va qarorlari shaklida rasmiylashtirilgan bo'lsada, ular ***huquqni qo'llash hujjatlari hisoblanadi.***

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmon va qarorlari loyihalarini rasmiylashtirish bo'yicha texnik talablar.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari, qarorlari va farmoyishlari loyihalarini rasmiylashtirishda standart blankalar va qog'ozlar quyidagi tartibda ishlatiladi:

blankning yuqori qismidan nomlanishga qadar masofa kamida 8 sm bo‘lishi kerak;

chap tomondan – 3 sm;

o‘ng tomondan – 1,5 sm;

past qismidan – 2 sm.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmon va qarorlari matnlari Word matn muharriridan foydalangan holda, Times New Roman, shriftida 14 kattalikda, qoida tariqasida, bir satrlararo intervalda chop etiladi. Jadvallarni aks ettirish uchun boshqa kattalikdagi shriftlardan foydalanishga yo‘l qo‘yiladi.

Nomlanish 14 kattalikdagi yarim qora harflarda, hujjat sanasi va raqami ko‘rsatilgan joydan 2 sm quyida beriladi va tagiga chizilmaydi. Nomlanishning o‘lchamidan kelib chiqib, chap tomondan 3 sm dan 4,5 sm gacha xatboshi tashlanadi, o‘ng tomondan – 1,5 sm dan 3,5 sm gacha va markazga to‘g‘rilanadi.

Ikki va undan ortiq varaqlar chop etilganda ikkinchi va undan keyingi varaqlar raqamlanishi shart. Tartib raqamlari arab raqamlarida yuqori hoshiyaning o‘rtasida nuqta belgisiz qo‘yiladi. Hujjatning va ilovaning birinchi varag‘i raqamlanmaydi.

Matn nomlanishdan 2 sm pastdan boshlanadi. Xatboshi matnli maydonning chap chegarasidan 1,25 sm dan boshlanadi. Matnlar, qoida tariqasida, bir satrlararo interval bilan chop etiladi. Qisqa (ikki yoki uch xatboshili) matnlarda interval 1,5 ni tashkil qilishi mumkin. Ikkinchi va keyingi varaqlarga o‘tishda varaqning pastki qismida kamida 2 sm qolishi shart.

Matn yakunlangandan keyin 2 sm pastdan to‘q harflarda “O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti” so‘zlari ikki qator qilib bir satrlararo intervalda yoziladi. “O‘zbekiston Respublikasi” so‘zlari matn hoshiyasining chap chegarasidan yoziladi, “Prezidenti” so‘zi esa mazkur so‘zlarga nisbatan markazda joylashadi. Prezident imzosi uchun kamida 7 sm joy qoldiriladi.

5-§. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi qarorlarini rasmiylashtirishning yuridik texnikasi

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining Reglamentiga muvofiq, Vazirlar Mahkamasining *qaror loyihalari* Vazirlar Mahkamasining tarkibiy bo‘linmalari, vazirlik, qo‘mita va idoralari, davlat

va xo‘jalik boshqaruvi organlari, Qoraqalpog‘iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar va Toshkent shahar hokimlari tomonidan tayyorlanishi mumkin.

Avvalo, loyiha uni qabul qilish maqsadlari va sabablarini tushuntirishdan iborat bo‘lgan, loyihaning boshlanishida joylashtiriladigan ***muqaddimaga*** ega bo‘lishi mumkin.

Yuridlk-texnik qoidalarga muvofiq, loyihaning muqaddimasi uning mazmunini mantiqiy rivojlantiruvchi bir nechta xatboshilarda bayon etilishi mumkin va mustaqil huquq normalarini o‘z ichiga olmasligi, bandlarga bo‘linmasligi va raqamlanmasligi kerak.

Loyihaning muqaddimasida qonun hujjati asosida, ijrosi yuzasidan yoki rivojlanishi bo‘yicha tayyorlanayotgan tegishli normativ-huquqiy hujjat ko‘rsatiladi.

Loyihada huquq normalari arab raqamlarida belgilanib, nuqta qo‘yilgan bandlar ko‘rinishida bayon qilinadi. Bandlar loyihaning boshidan oxirigacha ketma-ket raqamlanadi. Bandlar kichik bandlar va xatboshilarga bo‘linishi mumkin.

Kichik bandlar doirasimon qavs bilan berkitiladigan arab raqamlari yoki kichik harflar bilan belgilanadi (*masalan, 1), 2), 3) yoki a), b), v)*). Loyiha qanday tilda tayyorlanayotgan bo‘lsa, harflar ushbu til alifbosi bo‘yicha ketma-ketlikda bayon qilinishi lozim.

Kichik bandlar faqatgina xatboshilarga bo‘linishi mumkin. ***Xatboshilar boshlanishida defis yoki boshqa belgilarni ishlatishga yo‘l qo‘yilmaydi.***

Loyihaga nizomlar, qoidalar, reglamentlar, talablar, turli xil ro‘yxatlar, jadvallar, grafiklar, ta’riflar, xaritalar, sxemalar, tuzilmalar, hujjatlarning, blankalarning namunalari, shuningdek tavsiyaviy xususiyatdagi hujjatlar (*masalan, namunaviy nizomlar, ustavlar, shartnomalar, uslubiy tavsiyalar*) ilova qilinishi mumkin.

Ilovalarning va ular taalluqli bo‘lgan normativ-huquqiy hujjatning normalari bir xil yuridik kuchga ega.

Nizom nima?

Umumiy belgilar asosida birlashtirilgan munosabatlar majmuyini tartibga solishga qaratilgan o‘zaro tizimli bog‘langan qoidalarini belgilashni nazarda tutadi.

Qoidalar nima?

Aniq munosabatlarni tartibga solishga qaratilgan alohida huquq normalarini belgilashni nazarda tutadi.

Yo‘riqnoma nima?

Qonunchilik hujjatlari qoidalarini qo‘llash tartibini belgilashni nazarda tutadi.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi qaror loyihalarini rasmiylashtirishning texnik talablari

Loyihaning matni Word dasturida A4 formatdagi sahifada tayyorlanadi.

Agar loyiha ikki yoki undan ortiq varaqda bayon etilgan bo‘lsa, loyiha va uning ilovalarining har bir varag‘i alohida raqamlanishi lozim. Betning tartib raqami varaqning yuqorisida o‘rtada 2 raqamidan boshlab yoziladi.

Birinchi betida 1 raqami qo‘yilmaydi.

Loyihalar tayyorlanishida quyidagi parametrlardan foydalaniladi:

varaqning chap hoshiyasi 3 sm, o‘ng hoshiyasi 1,5 sm, yuqori va past hoshiyasi 2 sm;

Times New Roman shrifti va loyihaning hajmidan kelib chiqib 13, 13,5 va 14 o‘lchamli shrift;

birinchi qator xatboshisi 1,27 sm;

qatorlararo interval – 1.2.

Loyihaning birinchi beti yuqori qismining o‘ng tomonida “LOYIHA” so‘zi qo‘yiladi, uning hajmi matn shrifti bilan aynan bir xil bo‘lishi lozim.

Loyiha turining matni katta harflar bilan, matnni markazga to‘g‘rilagan holda, yarim qora shriftida, qatorlararo birlik intervalda va xatboshisiz rasmiylashtiriladi.

Loyiha matnining har bir qatorida soʻzlar ***koʻchirilmasdan*** tugallangan boʻlishi lozim. Loyihaning har bir qatori oxirida, old koʻmakchilar, bogʻlovchilar, sonlar qismi, abbreviaturalar va boshqalarning qoldirilishi mumkin emas. Bunda soʻzlarni koʻchirish qoidalariga qatʼiy amal qilish shart.

Loyihaning nomi kichik harflarda, yarim qora shriftida, matn markazga toʻgʻrilangan holda, qavslarsiz, qatorlararo birlik intervalda va xatboshisiz yoziladi.

Ilova belgisi 12 oʻlchamli shriftida sahifaning yuqori oʻng burchagida joylashtiriladi hamda unda, ilovaning raqami (agar bir nechta ilovalar mavjud boʻlsa), ilova qilinayotgan loyiha turi koʻrsatilgan holda hujjat raqami va sanasi koʻrsatiladigan boʻsh joy qoldiriladi.

Misol

Vazirlar Mahkamasining 20__ yil

«__» _____-son

qaroriga

ILOVA

6-§. Idoraviy normativ-huquqiy hujjatlarni rasmiylashtirishning yuridik texnikasi

Idoraviy normativ-huquqiy hujjat – vazirlik, qo‘mitasi va idora tomonidan belgilangan tarzda qabul qilingan, umummajburiy davlat ko‘rsatmalari sifatida huquqiy normalarni belgilashga, o‘zgartirishga yoki bekor qilishga qaratilgan rasmiy hujjat.

Idoraviy normativ-huquqiy hujjat tuzilishi huquqiy tartibga solish predmeti izchil va mantiqiy rivojlanishini, shuningdek bo‘lajak hujjat bir xilda tushunilishi va qo‘llanilishini ta’minlashi lozim.

Idoraviy normativ-huquqiy hujjat uning mazmuniga muvofiq bo‘lgan hamda tartibga solish predmetini aks ettiruvchi qisqa nomga ega bo‘lishi lozim. Hujjat nomi aniq va ravon bo‘lishi lozim.

Idoraviy normativ-huquqiy hujjatni qabul qilishdan ko‘zlangan maqsad va sabablarni tushuntirish uchun loyihada ***kirish qismi – muqaddima*** berilishi mumkin.

Muqaddimada idoraviy normativ-huquqiy hujjatni qabul qilishning sabablari, maqsadlari va vazifalari ko‘rsatiladi, shuningdek O‘zbekiston Respublikasining qonunlari, O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalari qarorlari, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari va qarorlari hamda O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlarini bajarish yuzasidan yoki ular asosida qabul qilinayotganligi ko‘rsatilishi shart. ***Bunda, normativ-huquqiy hujjatlar turlari ularning yuridik kuchiga nisbatan ko‘rsatilishi kerak.***

Muqaddima huquq normalarini o‘z ichiga olmasligi, bandlarga bo‘linmasligi va raqamlanmasligi shart.

Huquq normalari arab raqamlarida belgilanib, nuqta qo‘yilgan bandlar ko‘rinishida bayon qilinadi. Idoraviy normativ-huquqiy hujjat bandlari izchil ketma-ketlikda raqamlanishi kerak. Bandlar doirasimon qavslar bilan

berkitiladigan kichik harflar yoki raqamlar ko‘rinishidagi ***kichik bandlarga*** hamda alohida belgi va raqamlarsiz ***xatboshilarga*** bo‘linishi mumkin.

Idoraviy normativ-huquqiy hujjatda quyidagilarni qo‘llashga yo‘l qo‘yilmaydi:

ikkitali raqamlar yoki harflar (*masalan, «1.1», «5.1.1», «1.a», «a.a» va h.k.*);

bir vaqtning o‘zida kichik bandlarni va kichik bandlar bilan bog‘lanmagan xatboshilarni keltirish;

xatboshilar boshlanishida defis yoki boshqa belgilar;

agar idoraviy normativ-huquqiy hujjatda boblar bo‘lmasa, bo‘lim birligini kiritish;

agar idoraviy normativ-huquqiy hujjatda band bo‘lmasa, kichik band va xatboshi birliklarini kiritish.

Idoraviy normativ-huquqiy hujjatni rasmiylashtirish bo‘yicha texnik talablar

Idoraviy normativ-huquqiy hujjatning matni A4 formatdagi qog‘oz varag‘ining bir tomonida masshtab kichraytirilmagan holda joylashishi lozim.

Buyruqlar va qarorlar matnlari O‘zbekiston Respublikasi Davlat gerbi tasvirlangan tegishli blankalarda yozilishi va ularni qabul qilgan organning nomi bo‘lishi lozim.

Ilovalari bo‘lgan idoraviy normativ-huquqiy hujjatning betlari izchil ketma-ketlikda raqamlanishi lozim, bunda buyruq yoki qaror uning ilovalaridan alohida raqamlanadi.

Betning tartib raqami varaqning yuqorisida o‘rtada 2 raqamidan boshlab yoziladi. Birinchi betida 1 raqami qo‘yilmaydi.

Standart varaqning o‘lchamlari va boshqa texnik talablar:

qator oralig‘idagi interval – 1 sm;

yuqoridan va pastdan 2 sm, chapdan 3 sm, o‘ngdan 2 sm hoshiyali;

matnda birinchi qatorning satr boshisi 1,27 sm;

matnni kompyuter vositasida yozishda «Times New Roman», 12 o‘lchamli shriftda;

matnining har bir qatorida so‘zlar ko‘chirilmasdan tugallanishi;

soʻzlarni koʻchirish qoidalariga rioya etish.

Idoraviy normativ-huquqiy hujjatlar “Normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarini ishlab chiqish va kelishishning yagona elektron tizimi elektron tizimida” ishlab chiqiladi va tegishli amallar bajariladi.

Normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarini ishlab chiqish va kelishishning yagona elektron tizimi (*project.gov.uz*) – idoraviy normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarini ishlab chiqish, kelishish, qabul qilish, huquqiy ekspertiza va davlat roʻyxatidan oʻtkazishni taʼminlovchi elektron tizim.

7-§. Mahalliy davlat hokimiyati organlarining normativ-huquqiy hujjat loyihalarining yuridik-texnik jihatdan rasmiylashtirish qoidalar

Mahalliy davlat hokimiyat organlari tomonidan qabul qilinadigan **qaror** (normativ-huquqiy hujjat), **farmoyish va buyruqlar** (huquqni qoʻllash hujjatlari) “E-qaror” elektron tizimida ishlab chiqiladi va tegishli amallar bajariladi.

“E-qaror” elektron tizimi – mahalliy davlat hokimiyat organlari tomonidan qabul qilinadigan normativ-huquqiy hamda huquqni qoʻllash hujjatlari loyihalarini ishlab chiqish, kelishish, yuridik-texnik jihatdan rasmiylashtirish va huquqiy ekspertizadan oʻtkazishni taʼminlovchi elektron tizim.

Mahalliy davlat hokimiyati organlarining normativ-huquqiy hujjat loyihalarining matni turlicha sharhlash va talqin qilinishlarga olib kelmasligi kerak. Qaror loyihasining jummalari rasmiy til uslubidan hamda grammatika, imlo va punktuatsiya qoidalariga muvofiq tuziladi.

Loyihaning matnida quyidagilarni qoʻllashga yoʻl qoʻyilmaydi:

- 1) ogʻzaki nutq shakllari;
- 2) davlat tilida teng maʼnoli soʻzlar va tushunchalar mavjud boʻlgan taqdirda, chet tillari terminlari;
- 3) eskirgan hamda koʻp maʼnoni anglatadigan soʻzlar va iboralar, majoziy taqqoslashlar, sifatlashlar, kinoyalar;
- 4) umumiy qabul qilingan abbreviatura va qisqartmalar tashqari boshqa soʻz va tushunchalarni qisqartirish;
- 5) soʻzlarni bir qatordan ikkinchisiga koʻchirish;
- 6) ikkilangan (masalan, 1.1. yoki a) b)) tarzda raqamlashga hamda bir vaqtning oʻzida kichik bandlarni va mustaqil (kichik bandlar bilan bogʻlanmagan) xatboshilarni kiritishga;
- 7) xatboshilar boshlanishida defis yoki boshqa belgilarni ishlatish;
- 8) agar loyihada boblar boʻlmasa, boʻlim birligini kiritish;
- 9) agar loyihada boʻlimlar boʻlmasa, kichik boʻlim birligini kiritish;
- 10) agar loyihada bandlar boʻlmasa, kichik band va xatboshi birligini kiritish;
- 11) davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari tizimida korrupsiya, boshqa huquqbuzarliklar sodir etilishi uchun sharoit yaratadigan normalar;
- 12) jinsi boʻyicha bevosita yoki bilvosita kamsitish imkonini yaratadigan normalar;
- 13) jismoniy va yuridik shaxslar uchun javobgarlikni, qoʻshimcha toʻlov va yigʻimlarni, ortiqcha maʼmuriy va boshqa cheklashlarni belgilaydigan, ularga asoslanmagan xarajatlar yuzaga kelishiga olib keladigan, shuningdek ruxsat berish xususiyatiga ega boʻlgan huquq normalari kiritish.

Mahalliy davlat hokimiyati organlarining normativ-huquqiy hujjat loyihalarining matnida xuddi shunday yuridik kuchga ega boʻlgan normativ-huquqiy hujjatda koʻrsatilgan huquq normalari qayta ***takrorlanmaydi***.

Zarur boʻlganda, loyihada yuqoriroq yuridik kuchga ega boʻlgan normativ-huquqiy hujjatlarning ayrim qoidalari mazkur normativ-huquqiy hujjatlarga ***havola qilingan holda aks ettiriladi***.

Loyihada davlat organlarining bayonnomalariga, topshiriqlariga va xatlariga havola qilishga yo‘l qo‘yilmaydi.

Loyihaning tuzilishi huquqiy tartibga solish predmetining mantiqan rivojlanib borishi va yoritilishini ta’minlashi kerak.

Hajmiga ko‘ra loyiha pasayib boruvchi quyidagi tarkibiy birliklarga bo‘linadi: ***bo‘limlar, kichik bo‘limlar, boblar, paragraflar, bandlar, kichik bandlar va xatboshilar.***

Loyihaning bo‘limlari ***rim raqamlari***, kichik bo‘limlari va boblari esa ***arab raqamlari*** bilan raqamlanadi va sarlavhalarga ega bo‘ladi. Paragraflar “§” belgisi bilan belgilanadi, arab raqamlari bilan raqamlanadi va sarlavhalarga ega bo‘ladi.

Bo‘limlar, kichik bo‘limlar, boblar va paragraflarning belgisi va nomi bosh harf bilan, yarim qora shriftda, matn markaziga to‘g‘rilangan holda, qo‘shirnoqlarsiz, qatorlar o‘rtasidagi birlik intervalda va satr boshisiz, bitta qatorda raqami ko‘rsatilib, ketidan nuqta qo‘yilgan holda yoziladi.

Har bir ishlab chiqiladigan loyiha nomga ega bo‘lishi kerak. Nom qisqa, tushunarli ifodalanishi va uning asosiy huquqiy tartibga solish predmetini aks ettirishi zarur.

Loyiha uni qabul qilish sabablari va maqsadlarini tushuntirishdan iborat bo‘lgan, qaror loyihasining boshlanishida joylashtiriladigan muqaddimaga ega bo‘lishi mumkin.

Loyihaning muqaddimasi uning mazmunini mantiqiy rivojlantiruvchi bir nechta xatboshilarda bayon etilishi mumkin.

Muqaddima:

mustaqil normativ ko‘rsatmalarni o‘z ichiga olmasligi;

qaror qabul qilinishi munosabati bilan o‘z kuchini yo‘qotgan deb topilishi, o‘zgartirish va qo‘shimchalar kiritilishi lozim bo‘lgan boshqa normativ-huquqiy hujjatlarga doir havolalarga ega bo‘lmasligi;

qaror loyihasida qo‘llaniladigan asosiy tushunchalarning ahamiyatini o‘z ichiga olmasligi;

raqamlanmasligi shart.

Loyihada huquq normalari arab raqamlarida nuqta qo'yilgan holda ketma-ket raqamlanib, bandlar tarzida bayon qilinadi, shuningdek sarlavhalarga ega bo'lmaydi.

Bandlar kichik bandlar yoki xatboshilarga bo'linishi mumkin.

Kichik bandlar *doirasimon qavs bilan yopiladigan kichik harflar* bilan belgilanadi. Harflar alifbo bo'yicha ketma-ketlikda bayon qilinishi kerak.

Kichik bandlar faqat xatboshilarga bo'linishi mumkin.

Mahalliy davlat hokimiyati organlarining qarori bilan ushbu hujjatlarning tarkibiy qismi bo'lgan *nizomlar, qoidalar, yo'riqnomalar, talablar, ro'yxatlar, jadvallar, grafiklar, ta'riflar, xaritalar, sxemalar, tuzilmalar, hujjatlarning, blankalarning namunalari, shuningdek tavsiya xususiyatiga ega hujjatlar* ilova qilinishi mumkin.

Mahalliy davlat hokimiyati organlarining qarorlarini rasmiylashtirish bo'yicha texnik talablar

Qaror loyihasining matni Misrosoft Word redaktorini qo'llagan holda A4 formatda quyidagi parametrlardan foydalangan holda tayyorlanadi:

har bir sahifasi va ilovalari alohida raqamlanishi;

sahifaning tartib raqami sahifaning yuqorisida o'rtada 2 raqamidan boshlab yozilishi;

birinchi sahifada 1 raqami qo'yilmasligi;

sahifaning chap hoshiyasi 3 sm, o'ng hoshiyasi 2 sm, past va yuqori hoshiyalari 2 sm;

14 o'lchamli shrift;

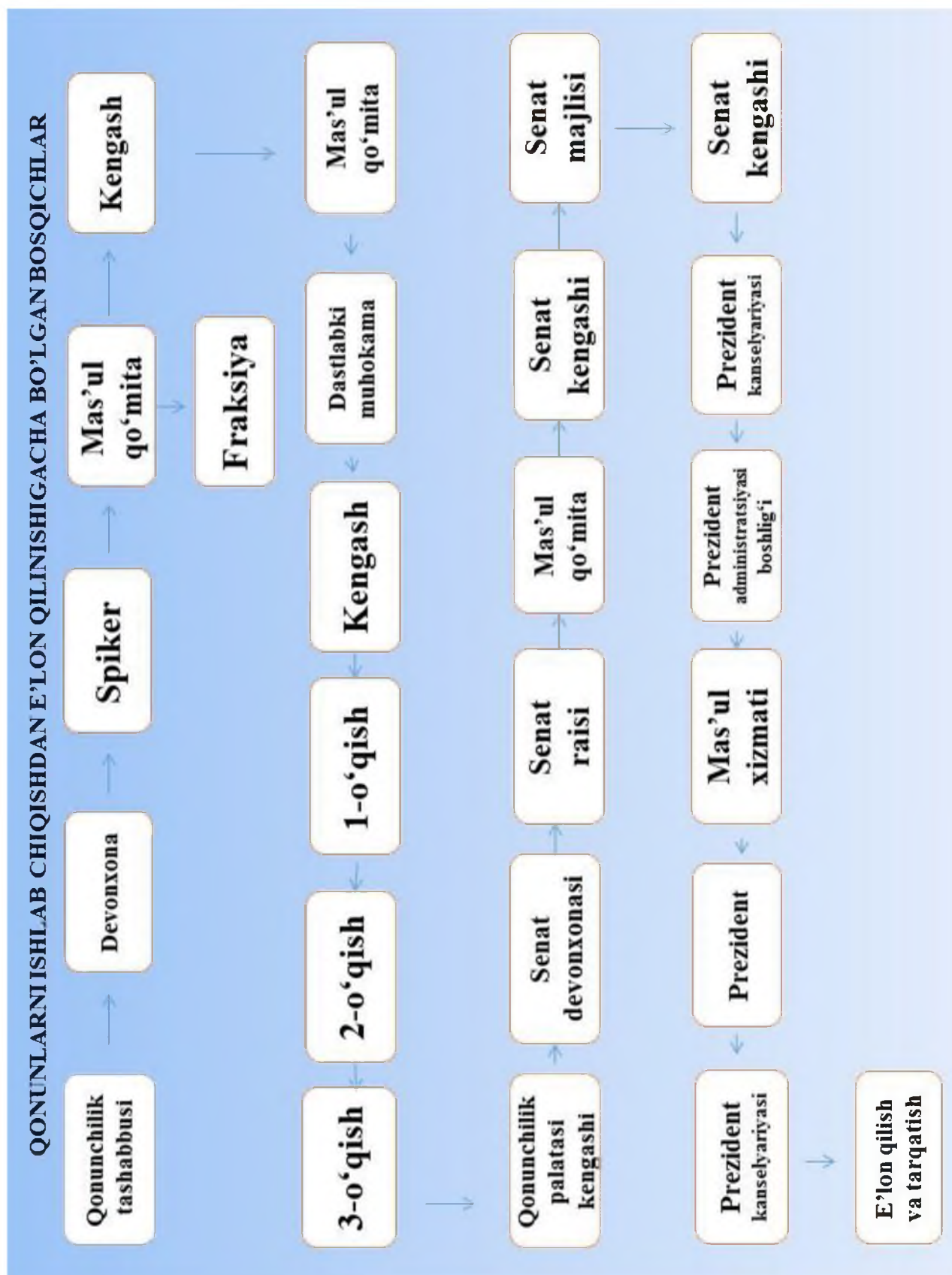
birinchi qatorning satr boshisi 1,27 sm;

qatorlar o'rtasidagi interval –1;

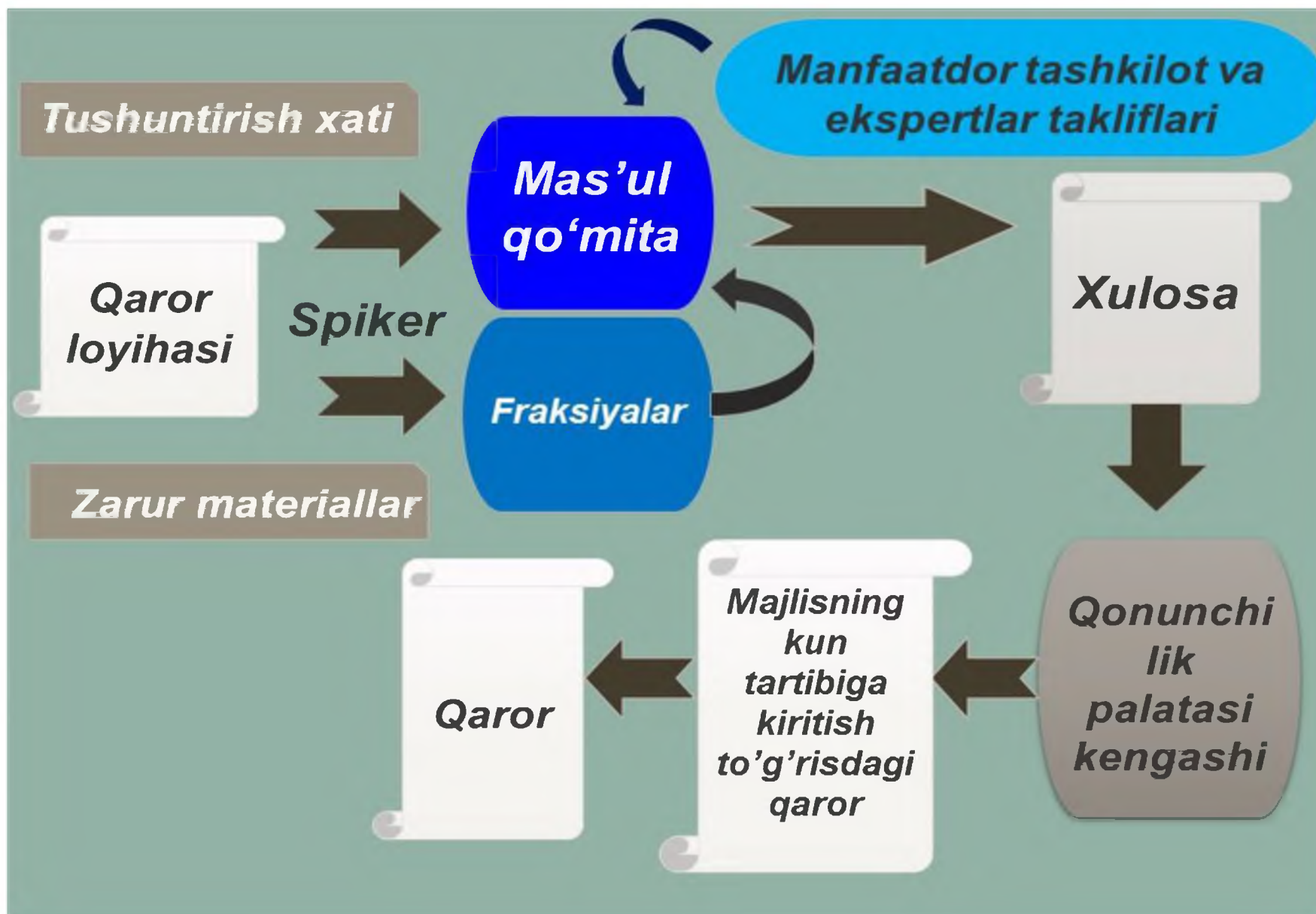
qaror loyihasining birinchi sahifa yuqori qismining o'ng burchagida 12 o'lchamli shriftida "Loyiha" so'zi qo'yiladi, uning o'lchami matn shrifti o'lchami bilan aynan bir xil bo'lishi lozim.

Qaror loyihasi turining matni bosh harflar bilan, matnini markazga to'g'rilagan holda, yarim qora shriftida, qatorlar o'rtasidagi birlik intervalda va satr boshisiz rasmiylashtiriladi. *Qaror loyihasining turi ikki qatorda ifodalanadi.*

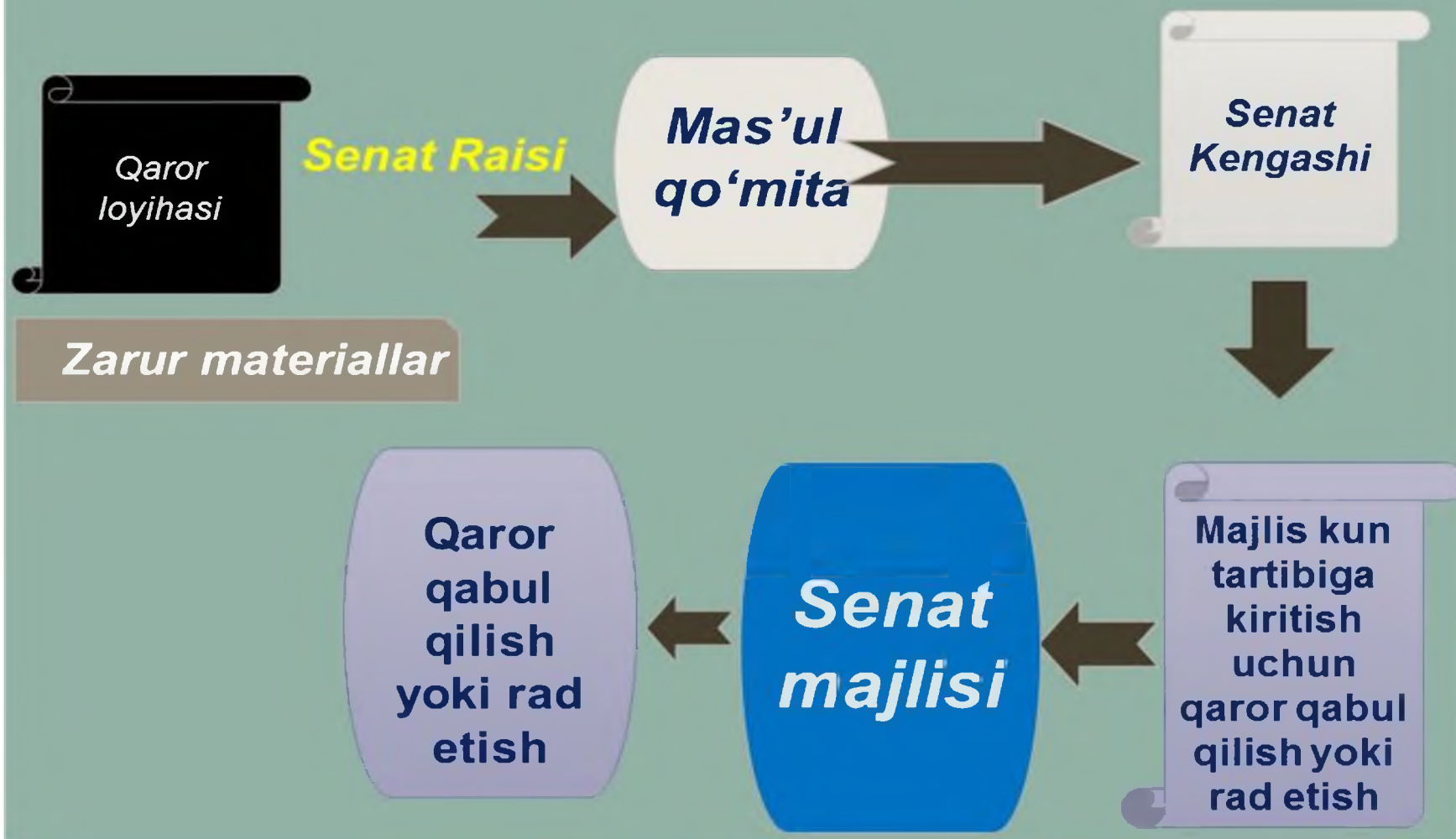
8-§. Normativ-huquqiy hujjat loyihalarini tayyorlash bosqichlari

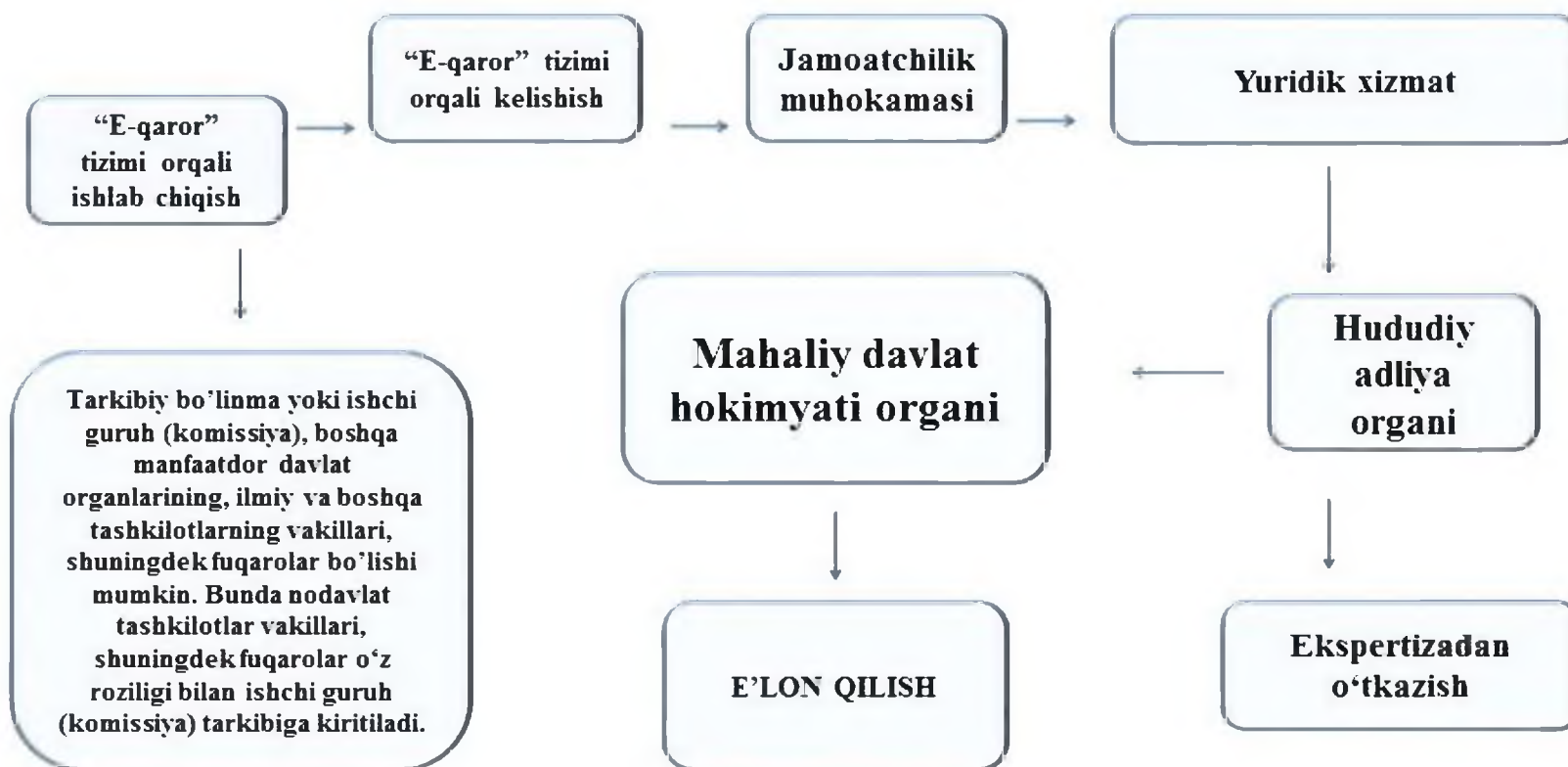
O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi qarorlarini qabul qilish tartibi

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY MAJLISI SENATI QARORLARINI QABUL QILISH TARTIBI

MAHALLIY DAVLAT HOKIMIYATI ORGANLARI TOMONIDAN NORMATIV-HUQUQIY HUJJATLAR LOYIHALARINI ISHLAB CHIQISH BOSQICHLARI

Mavzuga oid kazuslar

Birinchi kazu

2023-yil 31-dekabr kuni “O‘zarxiv” agentligi direktori Ulug‘bek Rahmonov normativ xarakterdagi buyruqni imzoladi.

2024-yil 18-yanvar kuni agentlik bosh yuristi Jahongir Bahromov mazkur buyruqni kuzatuv xati bilan O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligiga elektron pochta orqali jo‘natib yubordi.

2024-yil 25-yanvar kuni esa Adliya vazirligining javob xati “E-xat” tizimi orqali elektron yetib keldi.

Javob xatida “O‘zarxiv” agentligining buyrug‘i maxfiy hujjat emasligi hamda uni yagona elektron tizim orqali Adliya vazirligiga kiritish lozim ekanligi qayd etilgan edi.

Jahongir Bahromov esa Adliya vazirligining mazkur xati huquqqa zid ekanligini, buyruqni hatto davlat ro‘yxatidan o‘tkazmasdan ijroga qaratishi mumkinligi ko‘rsatilgan javob xatini yo‘lladi.

Yuqoridagi muammoli vaziyat bo‘yicha quyidagi masalalarga tahliliy javob bering.

1. Vazirlik, qo‘mita va idoralar hamda mahalliy davlat hokimiyati organlarining normativ xarakterdagi qarorlarni ro‘yxatidan o‘tkazish bo‘yicha tartib-taomil qoidalarining (kamida 10 ta) o‘zaro farqli jihatlarini tahlil eting.

2. Idoraviy hujjatlarni yozma (qog‘oz) yoki elektron shaklda Adliya vazirligiga kiritish masalasini tahlil eting.

3. Adliya vazirligi tomonidan taqdimnoma kiritish holatlarini muhokama eting.

4. Davlat ro‘yxatidan o‘tkazmasdan normativ-huquqiy hujjatlarni ijroga qaratishning oqibatlarini muhokama eting.

5. Normativ-huquqiy hujjatlar loyihasini ishlab chiqish va kelishishning yagona elektron tizimining huquqiy asoslari hamda ishlash funksiyalarini yoritib bering.

6. Xulosa qiling. Vaziyatga huquqiy yechim bering.

Ikkinchi kasus

O'zbekiston Respublikasi Qishloq xo'jaligi vaziri Voitov Aziz Botirovich fermer, dehqon xo'jaliklari va tomorqa yer egalarining huquqlari va qonuniy manfaatlariga taalluqli masalalariga oid idoraviy normativ-huquqiy hujjatni ishlab chiqishni buyurdi.

Qishloq xo'jaligi vazirligining yuridik xizmati loyihani ishlab chiqib, O'zbekiston fermer, dehqon xo'jaliklari va tomorqa yer egalari kengashi bilan kelishish maqsadida yubordi.

Kengash loyihani ko'rib chiqib bir qancha e'tirozlar bildirdi va bu e'tirozlar idora hamda kengash o'rtasida kelishmovchiliklarga sabab bo'ldi. Bu e'tirozlarni Qishloq xo'jaligi vazirligi e'tiborga olmasdan loyihani qabul qildi va Adliya vazirligiga kiritib yubordi.

Oradan o'n kun o'tib mazkur normativ-huquqiy hujjat davlat ro'yxatidan o'tkazildi va ijroga qaratildi.

O'zbekiston fermer, dehqon xo'jaliklari va tomorqa yer egalari kengashi mazkur hujjat O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasiga zid ekanligini qayd etib, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudiga murojaat qildi.

Yuqoridagi muammoli vaziyat bo'yicha quyidagi masalalarga tahliliy javob bering.

1. Normativ-huquqiy hujjat loyihasini manfaatdor davlat organlari va tashkilotlar bilan kelishish tartib-taomillarini muhokama eting.

2. Jamoatchilik muhokamasi hamda normativ-huquqiy hujjat loyihasini manfaatdor davlat organlari va tashkilotlar bilan kelishishning o'zaro (kamida 10 ta) farqli jihatlarini keltirib o'ting.

3. Mazkur vaziyatda kelishmovchiliklar jadvalining ko'rinishi qanday bo'lishi bo'yicha mulohaza yuriting.

4. Mazkur vaziyatda manfaatdor davlat organlari va tashkilotlarning fikr-mulohazalarini inobatga olish yoki olmaslik holatlari va oqibatlarini tahlil eting.

5. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudi hamda ma'muriy sudlarda ish qo'zg'atish masalalarini yoritib bering.

6. Xulosa qiling. Vaziyatga huquqiy yechim bering.

Uchinchi kasus

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti BMT Bosh kotibi bilan bo'lgan tor doiradagi uchrashuvda "Insonning ta'lim huquqlarini ta'minlash to'g'risida"gi Konvensiyaga qo'shilish istagida ekanligini bildirdi. Natijada, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi "Insonning ta'lim huquqlarini ta'minlash to'g'risida"gi Konvensiyani ratifikatsiya qilish to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonunini qabul qildi.

Mazkur qonun Senat tomonidan ma'qullandi. Senat tomonidan mazkur qonun O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Adimistratsiyasiga taqdim etildi. Mazkur qonun O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Administratsiyasining mas'ul xizmati tomonidan tayyorlangan xulosasi bilan O'zbekiston Respublikasi Prezidentiga kiritildi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti mas'ul xizmatning xulosasidan kelib chiqib, mazkur qonunni qaytarib yubordi.

Yuqoridagi muammoli vaziyat bo'yicha quyidagi masalalarga tahliliy javob bering.

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan Qonun qaytarilgach, qanday tartib-taomillar kuzatilishini tahlil eting.

2. Xalqaro hujjatlarni ratifikatsiya qilish to'g'risidagi qonun loyihalarining yuridik-texnik qoidalarini tahlil eting.

3. Xalqaro hujjatlarni ratifikatsiya qilish to'g'risidagi qonun va boshqa qonun loyihalarini tuzishdagi yuridik-texnik qoidalarning o'zaro (kamida 10 ta) farqini muhokama eting.

4. Xalqaro hujjatlarni ratifikatsiya qilish to'g'risidagi qonun loyihalarini ishlab chiqishda O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudining vakolat va vazifalarini tahlil eting.

5. Xalqaro hujjatlarni ratifikatsiya qilish to'g'risidagi qonun loyihalariga boshqa qonun loyihalariga qaraganda qanday hujjatlar ilova etilishi lozimligini tahlil eting.

6. Xulosa qiling. Vaziyatga huquqiy yechim bering.

To‘rtinchi kazu

Yuridik texnika fani bo‘yicha amaliy mashg‘ulotda talaba Xudoyqulov Samariddin normativ-huquqiy hujjatlarni e‘lon qilish bo‘yicha mamlakatimizda bir qancha muammoli masalalar mavjud ekanligini qayd etib o‘tdi.

Xususan, normativ-huquqiy hujjatning bayon tarzida rasmiy e‘lon qilinishiga yo‘l qo‘yilmasligi qonunchilikda belgilangan bo‘lishiga qaramasdan, bu norma qanday ma‘no anglatishi aniqlash mushkul ekanligini bildirib o‘tdi.

Talaba Obidov Feruzbek esa “Normativ-huquqiy hujjatlar to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonunida normativ-huquqiy hujjat rasmiy e‘lon qilinganda uning barcha rekvizitlari ko‘rsatilishi belgilangan bo‘lsada, uning matni to‘liq yoki to‘liq bo‘lmagan holda e‘lon qilinishi tartibga solinmaganligini qayd etib o‘tdi.

Talaba Qilichov Islombek ham, bundan tashqari, normativ-huquqiy hujjatlarning e‘lon qilinishi ular qo‘llanilishining majburiy sharti ekanligi sir bo‘lmasada, bunda uning matni yoki rekvizitlari nazarda tutilganligi belgilanmaganligini ta’kidladi.

Yuqoridagi muammoli vaziyat bo‘yicha quyidagi masalalarga tahliliy javob bering.

1. “Normativ-huquqiy hujjatning bayon tarzida rasmiy e‘lon qilinishiga yo‘l qo‘yilmasligi” tushunchasiga professional sharh bering.

2. Normativ-huquqiy hujjat rekvizitlarini e‘lon qilishda aks ettirilishini tahlil eting.

3. Normativ-huquqiy hujjat “maxfiy” yoki “xizmat davomida foydalanish uchun” kabi griflar bilan qabul qilinishini tahlil eting.

4. Normativ-huquqiy hujjat qaysi holatlarda uning matnisiz e‘lon qilinishini tushuntirib bering.

5. Mahalliy davlat hokimiyati organlari tomonidan qabul qilinadigan ayrim hujjatlar “yashirin” grifi asosida e‘lon qilinishi holatlarini tahlil eting.

6. Xulosa qiling. Vaziyatga huquqiy yechim bering.

Beshinchi kasus

O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlis Qonunchilik palatasining deputatlari kun tartibining ikkita asosiy masalasini muhokama qildilar. Ular quyidagilar:

1. Oliy Majlis Qonunchilik palatasining “QL-1012, QL-1013 va QL-1014-sonli O‘zbekiston Respublikasi qonunlari loyihalarini birlashtirish to‘g‘risida” qarori muhokamasi;

2. Oliy Majlis Qonunchilik palatasining “Qonunchilik palatasi deputati Shahram Saydullayevni daxlsizlik huquqidan mahrum qilish to‘g‘risida”gi qaror muhokamasi.

Kun tartibidagi har ikki masala 100% miqdordagi ovozlarni to‘pladi. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlis Qonunchilik palatasi qarorlar qabul qilinganligini e‘lon qildi.

O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasining Spikeri Furqat Tojiyev qarorlarni tasdiqlab, ularni “Normativ-huquqiy hujjatlar to‘g‘risida”gi Qonunga binoan davlat ro‘yxatdan o‘tkazish uchun Adliya vazirligiga yuborishni ta’kidladi.

O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasining devonxona mudir Suyunov Sanjar ijro intizomi idoralararo yagona elektron tizimi orqali O‘zbekiston Respublikasi Adliya vaziriligiga kiritdi.

O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi o‘n kunlik muddatdan so‘ng, mazkur elektron tizimi orqali javob xatini yuklab, unda har ikki qaror ham normativ tusga ega emasligi, ularni davlat ro‘yxatidan o‘tkazish mumkin emasligini qayd etdi.

Yuqoridagi muammoli vaziyat bo‘yicha quyidagi masalalarga tahliliy javob bering.

1. Yuridik hujjatlarni ishlab chiqishda tartib-taomil qoidalarini tahlil eting. Yuridik texnikadagi tartib-taomil qoidalari va yuqoridagi muammoli holatning o‘zaro bog‘liqligini muhokama eting.

2. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi qarorlarining yuridik texnikasini tahlil eting.

3. Qonunlari loyihalarini birlashtirishning yuridik texnik talablarini tahlil eting.

4. Davlat ro'yxatiga olish, hisobini yuritish, hisobga olish kabi tushunchalarning (kamida 5 ta) o'zaro farqli jihatlarini tahlil eting.

5. Normativ-huquqiy hujjat va huquqni qo'llash hujjatlarining (kamida 10 ta) farqli jhatlarini tahlil eting.

6. Xulosa qiling. Vaziyatga huquqiy yechim bering.

Mavzuga oid testlar

1. Qonunga muvofiq qabul qilingan, umummajburiy davlat ko'rsatmalari sifatida huquq normalarini belgilashga, o'zgartirishga yoki bekor qilishga qaratilgan rasmiy hujjatdir – bu ...

- A) qonun
- B) normativ-huquqiy hujjat
- C) Oliy Majlis palatalari qarorlari
- D) Prezident farmonlari

2. Normativ-huquqiy hujjatlarning turlari qaysilar?

- 1. Vazirliklar, qo'mitalar va idoralarning buyruqlari hamda qarorlari
 - 2. Mahalliy davlat hokimiyati organlarining qarorlari
 - 3) Adliya vazirligi qarorlari
 - 4) Oliy sud qarorlari
- A) 1, 3, 4
 - B) 3, 4
 - C) 1, 2
 - D) 1, 2, 3, 4

3. Normativ-huquqiy hujjatlar ...

- A) oliy yuridik kuchga ega.
- B) qonun hujjatlaridir.
- C) barcha uchun majburiy hujjatlardir.
- D) davlat ahamiyatiga molik hujjatlardir.

4. O'zbekiston Respublikasining qonunlari ...

- A) O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan qabul qilinadi.
- B) Eng muhim va vaqtinchalik ijtimoiy munosabatlarni tartibga soladi.
- C) Referendum yo'li bilan qabul qilinishi mumkin.
- D) Tezkor va operativ masalalarni hal etish uchun qabul qilinadi.

5.Vazirliklar, qo‘mitalar va idoralarning buyruqlari hamda qarorlari ... qabul qilinishi mumkin.

- A) yuqori turuvchi organ buyrug‘iga binoan
- B)boshqa vazirliklar, qo‘mitalari yoki idoralar bilan kelishilgan holda
- C) ovozga qo‘yish yo‘li bilan
- D) fuqarolar ishtirokida

6. Vazirliklar, qo‘mitalar va idoralar tomonidan ... normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilinishi mumkin.

- A) qo‘shma yig‘ilishlarda
- B) qo‘shma buyruqlar tarzida
- C) qo‘shma qarorlar tarzida
- D) birgalikdagi qarorlar tarzida

7.Vazirliklar, qo‘mitalar va idoralarning tarkibiy bo‘linmalari hamda hududiy organlari normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilishga ...

- A) haqli emas.
- B) qo‘shma yig‘ilishda qabul qilishi mumkin.
- C) o‘z vakolat doirasida qabul qilishi mumkin.
- D) haqli.

8.Qaysi javob xato?

Vazirlik, qo‘mitasi yoki idora tugatilgan yoxud u tegishli normativ-huquqiy hujjatlarni qabul qilish huquqini huquqiy vorisiga bermasdan qayta tashkil etilgan taqdirda, ilgari qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatlarga o‘zgartirish, qo‘shimchalar kiritish, ularning amal qilishini to‘xtatib turish va tugatish vakolatlari ... organga o‘tadi.

- A) yuqori turuvchi
- B) boshqa vakolatli
- C) quyi turuvchi
- D) vertikal ahamiyatga ega

9. Vazirlik, qo‘mitasi yoki idora maqomining ... ular tomonidan ilgari qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatlar amal qilishining tugatilishiga olib kelmaydi.

- A) bekor qilinishi
- B) o‘zgartirilishi
- C) tugatilishi
- D) qo‘shib yuborilishi

10. Normativ-huquqiy hujjatlar matnlarini tarqatish tartibi qaysi davlat organi tomonidan belgilanadi?

- A) Adliya vazirligi
- B) Oliy sud
- C) Vazirlar Mahkamasi
- D) Prezident

IV BOB. NORMATIV-HUQUQIY HUJJATLARNI TIZIMLASHTIRISHNING YURIDIK TEXNIKASI

1-§. Huquq normalarini tizimlashtirish tushunchasi va uning nazariy tavsifi

***Normativ-huquqiy hujjatlarni tizimlashtirish* – amaldagi huquq normalarini muayyan tizimga keltirish maqsadida ularni ichki va tashqi qayta ishlashga qaratilgan faoliyatdir.**

Normativ-huquqiy hujjatlarni tizimlashtirish quyidagi maqsadlarda amalga oshiriladi:

**normativ hujjatlarni oson tushunish va qo‘llash;
norma ijodkorligini takomillashtirish;
huquqiy ong darajasini oshirish.**

“*Tizim*” so‘zi “qismlardan tarkib topgan” “butun, birikma” degan ma’nolarni anglatadi. O‘zaro munosabatda va aloqalarda bo‘lib, butunni (yaxlitlikni) hosil qiluvchi unsurlar to‘plamidan iborat¹.

Ba’zi olimlarning fikriga ko‘ra qonunchilik va huquq ijodkorligi faoliyati natijasi bo‘lgan normativ-huquqiy hujjatlar majmuyini tizimlashtirishning maqsadi normativ-huquqiy hujjatlarni tartibga solish, bir tizimga keltirish, ularni foydalanish uchun qulay joylashtirishdan iborat².

Milliy yuridik adabiyotlarda normativ-huquqiy hujjatlarni tizimlashtirishga berilgan turli ta’riflarni, qarashlarni uchratish mumkin. Jumladan, “*qonunchilikni tizimlashtirish amaldagi huquqiy tizimni rivojlantirish va tartibga solishning doimiy shakli*”³ bo‘lib, u, avvalo, amaldagi normativ-huquqiy hujjatlarning butun majmuyini tartibga solish, yiriklashtirish, ma’lum ilmiy asoslangan tizimga keltirish, turli qonunlar to‘plamlari va yig‘indilarini nashr etishni taqozo etadi.

¹ Фалсафа: қисқача изоҳли луғат / масъул муҳаррир А. Жалолов. – Т., 2004. – Б. 287.

² Давлат ва ҳуқуқ назарияси / Х.Бобоев ва Х.Одилқориевларнинг таҳрири остида. – Т., 2000. – Б. 270.

³ Систематизация законодательства в Российской Федерации / Под. ред. А.С.Пиголкина. – СПб.: Издательство “Юридический центр Пресс”, 2003. С. 30

V.S.Nersesyaning fikriga ko'ra, tizimlashtirish barcha normativ-huquqiy hujjatlarni tegishli tashkil etish va undan amaliy foydalanishni qulaylashtirish uchun qo'llaniladi¹. Bunda muallif "huquq o'rnatuvchi hujjatlar" iborasini qo'llaydi va ularni tizimlashtirishning rivojlangan usullari sifatida *inkorporatsiya*, *konsolidatsiya* hamda *kodekslashtirish*ni keltirib o'tadi.

Ma'lumki, qonunchilik, ya'ni normativ-huquqiy hujjat huquq shakllaridan biri bo'lib, ijtimoiy munosabatlarni tartibga solish vositasi rolini bajaradi. Uning ushbu vazifasi mamlakatimizning barqaror ijtimoiy taraqqiyotiga xizmat qiladi. Ammo qonunchilik oqilona tizimlashganlik xususiyatiga ega bo'lgandagina mazkur funktsiyani bajarish osonlashadi.

Normativ-huquqiy hujjatlarni tizimlashtirish, avvalambor, huquq ijodkorligi subyekti uchun o'ta muhimdir. Tizimlashtirish yangi qonunlar chiqarishda amaldagi normativ-huquqiy hujjatlarni hisobga olishga imkon yaratadi, normativ-huquqiy hujjatlar o'rtasida o'zaro muvofiqlikni ta'minlashga ko'maklashadi, eskirgan normalarning takrorlanishiga barham beradi, ijtimoiy munosabatlarni tartibga solishning eng maqbul vositalarini tanlab olishga sharoit yaratadi.

Shuning uchun ham "normativ-huquqiy hujjatlarni tizimlashtirish – qonunchilikni tartibga solish va takomillashtirish, qolaversa, yagona normativ-huquqiy hujjatlar majmuyi va to'plamini tuzish yo'li bilan uni ma'lum tizimga keltirish faoliyatidir"².

Shundan kelib chiqqan holda, normativ-huquqiy hujjatlarni tizimlashtirishning asosiy vazifalari qatorida quyidagilarni sanab o'tish mumkin:

- normativ-huquqiy hujjatlarni iyerarxik tartibda va davriy asosda joylashtirish va to'plash ishlarini takomillashtirish;
- alohida huquq normalari va institutlarini shakllantirish sifatini oshirish;
- normativ-huquqiy hujjatlarni sodda, tushunarli va tizimli holda tayyorlanishini ta'minlash;

¹ Нерсисянц В. С. Общая теория права и государства. – М., 2001. – С. 446.

² Лазарев В. В., Липень С. В. Теория государства и права. 2-е изд. испр. и доп. – М., 2000. – С.284.

○ ijtimoiy munosabatlarni huquqiy jihatdan tartibga solish prinsiplarining uyg'unligiga erishish;

○ huquqiy ko'rsatma va qarorlarni aniqlashtirish.

Normativ-huquqiy hujjatlarni tizimlashtirishning muhim ahamiyati shundaki, amaldagi normativ-huquqiy bazani tartibga solib borish kelajakda juda ko'p miqdorda to'planib ketish xavfi sezilayotgan huquq normalaridan foydalanish va qo'llashni osonlashtiradi.

Huquqshunos olimlar N.Saburov va Sh.A.Saydullayevlarning fikricha, normativ-huquqiy hujjatlarni tizimlashtirish quyidagi maqsadlarda amalga oshiriladi:

○ qonunchilikni rivojlantirish va yanada takomillashtirish;

○ normativ-huquqiy hujjatlarni to'g'ri anglash va qo'llash;

○ zarur bo'lgan normativ-huquqiy hujjatni (normani) topishni yengillashtirish;

○ joriy qonunchilikdagi ziddiyatlar, noaniqliklar, takrorlanishlar, bo'shliqlarni bartaraf etish;

○ huquqiy munosabat subyektlarining huquqiy ong va madaniyatini shakllantirish va boshqalarda¹.

2-§. Normativ-huquqiy hujjatlarni hisobga olish usulida tizimlashtirishning yuridik texnikasi

Normativ-huquqiy hujjatlarni tizimlashtirishning quyidagi turlari (usul) mavjud:

1) hisobga olish;

2) kodifikatsiya.

3) inkorporatsiya;

4) konsolidatsiya;

Quyidagi o'rinlarda normativ-huquqiy hujjatlarni hisobga olish usulida tizimlashtirishning tushunchasi, nazariy tavsifi hamda yuridik-texnik qoidalariga to'xtalib o'tamiz.

¹ Saburov N., Saydullaev Sh. Davlat va huquq nazariyasi / Ўқув қўлланма. – Тошкент: ТДЮИ, 2011. – Б 114-115.

Hisobga olish – normativ-huquqiy hujjatlarni markazlashtirilgan tarzda yig‘ish, hisobga olish, ularning fondlarini yaratish va nazorat nusxalarini yuritish hamda ular haqidagi markazlashtirilgan axborotni shakllantirishni qamrab oluvchi faoliyatdir.

Hisobga olishning ikki turini alohida ta’kidlab o‘tish mumkin.

Rasmiy hisobga olish vakolatli davlat organi tomonidan amalga oshiriladi hamda qat’iy qoida va talablarga muvofiq bo‘lishi nazorat etiladi.

Norasmiy hisobga olish nodavlat tashkilotlar yoki jismoniy va yuridik shaxslar tomonidan normativ-huquqiy hujjatlarni mustaqil ravishda hisobga olish va yuritish faoliyatini o‘z ichiga oladi. Bugungi zamonaviy davrda normativ-huquqiy hujjatlar elektron qurilmalar, maxsus dasturlarda saqlanishi muhim ahamiyat kasb etmoqda. Misol tariqasida, AQShda “Congress”, “Justice”, “govinfo”, “Pacer”, Rossiya Federatsiyasining maxsus hisobga olish dasturlari «Грант», «Консультант+», «Кодекс» kabilarni keltirib o‘tish mumkin.

Norasmiy hisobga olishga quyidagilarni misol tariqasida keltirish mumkin.

AQSHning GovTrack.us platformasi¹ orqali Kongressning qonunchilik faoliyati statistikasi, batafsil xronologik tarixini kuzatish, ilmiy tadqiqotlar olib borishda keng qamrovli, ochiq ma'lumotlarni taqdim etadi.

“Amerika prezidentlik loyihasi” (American presidency project²) – AQSh Prezidentlari tomonidan qabul qilingan qonunosti hujjatlarini (executive orders) hisobga olish, shtatlarning qonun ijodkorlari samaradorligi reytingini aniqlovchi Samarali qonun ijodkorligi markazi (Center for effective lawmaking) faoliyatini³ keltirib o'tish mumkin.

Mamlakatimizda normativ-huquqiy hujjatlarni davlat hisobiga olish uchun *vakolatli subyekt O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi* hisoblanadi.

Quyidagi normativ-huquqiy hujjatlarni davlat hisobiga olish Adliya vazirligi va uning hududiy bo'linmalari tomonidan amalga oshiriladi:

1. O'zbekiston Respublikasining qonunlari (O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan imzolangan kuni Adliya vazirligiga tegishli axborot-tahliliy materiallari bilan birga *elektron shaklda* yuboriladi);

2. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining qarorlari (O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlis Qonunchilik palatasi Spikeri yoki Senat Raisi tomonidan imzolangan kuni Adliya vazirligiga tegishli axborot-tahliliy materiallari bilan birga *elektron shaklda* yuboriladi);

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari, qarorlari (O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan imzolangan kuni Adliya vazirligiga tegishli axborot-tahliliy materiallari bilan birga *elektron shaklda* yuboriladi);

4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlari (O'zbekiston Respublikasi Bosh vaziri tomonidan imzolangan kuni Adliya vazirligiga tegishli axborot-tahliliy materiallari bilan birga *elektron shaklda* yuboriladi);

¹ <https://www.govtrack.us/about> platformasi davlat organlari va tashkilotlaridan hech qanday shaklda mablag' olmaydigan, butunlay mustaqil tashkilot bo'lgan Civic Impulse, LLC nodavlat tashkiloti tomonidan 2004-yilda asos solingan.

² <https://www.presidency.ucsb.edu/statistics/data/executive-orders> – The official webpage of The American Presidency Project

³ Qarang: Bucchianeri P., Volden C., Wiseman A.E. Legislative Effectiveness in the American States // Center for Effective Lawmaking Working Paper, 2020. – 52 p.

5. Vazirliklar, qo'mitalar va idoralarning normativ-huquqiy hujjatlari (Idoraviy normativ-huquqiy hujjatga davlat ro'yxat raqami berilgach, Adliya vazirligining Idoraviy normativ-huquqiy hujjatlarni davlat ro'yxatidan o'tkazish boshqarmasi tomonidan "Adolat" markaziga *elektron shaklda* taqdim etiladi);

6. Mahalliy davlat hokimiyati organlarining normativ-huquqiy hujjatlari ("Adolat" markaziga kelib tushgan kundan boshlab bir ish kuni ichida tegishincha Qoraqalpog'iston Respublikasi Adliya vazirligi, viloyatlar va Toshkent shahar adliya boshqarmalari tomonidan *elektron shaklda* yuboriladi).

Mamlakatimizda barcha turdagi normativ-huquqiy hujjatlar davlat hisobiga olinadi.

Hisobga olish elektron tarzda amalga oshiriladi.

Normativ-huquqiy hujjatlarni davlat hisobiga olish ularni *davlat hisobi reyestriga* kiritish orqali amalga oshiriladi.

Normativ-huquqiy hujjatlarning davlat hisobi reyestri – normativ-huquqiy hujjatning nomi, turi, qabul qilgan organ, qabul qilish sanasi va uning raqami, kuchga kirish sanasi va amal qilish muddati, rasmiy nashrlarda e'lon qilinishi to'g'risidagi ma'lumotlar, hujjatga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish hamda o'z kuchini yo'qotganligi to'g'risidagi, shuningdek, hujjatning O'zbekiston Respublikasi Qonunchilik tarmoqlari umumhuquqiy klassifikatori bo'yicha kodi haqidagi ma'lumotlar ifodalangan jadval.

Normativ-huquqiy hujjatlarning davlat hisobi reyestri muhim hujjat hisoblanib, u elektron shaklda yuritiladi.

Mazkur davlat hisobi reyestri quyidagi shaklda rasmiylashtiriladi.

***Normativ-huquqiy hujjatlarning elektron shakldagi reyestrining
namunasi:***

Normativ-huquqiy hujjatlarning elektron shakldagi

REYESTRI

T/r	Hujjatni reyestrga kiritish sanasi	Hujjat turi	Hujjatni qabul qilgan organ(lar)	Hujjat nomi	Hujjatning qabul qilish sanasi va uning raqami	Izoh
1.	2	3	4	5	6	7

Normativ-huquqiy hujjatlarni davlat hisobiga olish ularning nazorat nusxalarini yuritish faoliyatini ham qamrab oladi.

Normativ-huquqiy hujjatlarning nazorat nusxalarini yuritish – normativ-huquqiy hujjatning matnlariga ularni qayta ko‘rib chiqishga asos bo‘lgan (hujjatlarga o‘zgartirish va qo‘shimchalar kiritish, shuningdek, ularni o‘z kuchini yo‘qotgan deb topish to‘g‘risidagi) hujjatlar haqidagi ma’lumotlarni kiritish faoliyatidir.

Normativ-huquqiy hujjatlarning qog‘oz shakldagi nazorat nusxalarini yuritish quyidagi jadvalga kiritish orqali amalga oshiriladi:

Namuna:

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining ____ yil “ ____ ” ____dagi ____-son qarorini qayta ko‘rib chiqishga asos bo‘lgan normativ-huquqiy hujjatlar

R O‘ Y X A T I

T/r	Hujjat raqami	Hujjat qabul qilingan sana	Rasmiy manbada nashr etilgan sana
1.			
2.			
3.			
4.			
5.			

Shuningdek, nazorat nusxalari xronologik tartibda alohida yig‘majildlarda saqlanadi hamda yig‘majildlar muqovasiga **“NAZORAT”** belgisi, shuningdek, har bir normativ-huquqiy hujjat rasmiy matnining dastlabki sahifasiga nazorat muhri qo‘yiladi.

Normativ-huquqiy hujjatlarni hisobga olishni tashkil etish quyidagi tamoyillar asosida amalga oshiriladi:

- axborot hajmining to‘liqligi. Unga ko‘ra tegishli barcha axborotlar hisobga olinadi va shu asosda axborot massividagi bo‘shliqlar va yo‘qotishlarning oldi olinadi;

- axborotning ishonchliligi. Bunda rasman e‘lon qilingan normativ-huquqiy hujjatlarning matni taqdim etiladi va shu bilan birga, unga keyinchalik kiritilgan o‘zgartirish va qo‘shimchalar ham tegishli tarzda kiritilgan bo‘ladi;

- foydalanishning qulayligi. Ushbu tamoyilni qo‘llash asosida tegishli huquq normasi haqidagi zarur ma‘lumotlarni tezkorlik va sifatli asosda topish imkoniyati tug‘iladi.

3-§. Normativ-huquqiy hujjatlarning hisobini yuritish

Normativ-huquqiy hujjatlarning hisobini yuritish huquq normalarini tizimlashtirishning turi (usuli) hisoblanmaydi. Biroq amaliyotda nafaqat fuqarolar balki ko‘plab huquqshunos tomonidan ham **“hisobga olish”** hamda **“hisobini yuritish”** tushunchalari o‘rtasidagi tafovut aniq tushunib yetilmaydi.

Shu sababli, normativ-huquqiy hujjatlar va boshqa hujjatlarning hisobini yuritish masalasiga alohida to‘xtalib o‘tishni joiz, deb bildik.

Avvalo, normativ-huquqiy hujjatlarning hisobini yuritish masalasiga urgʻu berib, soʻng boshqa hujjatlarning hisobini yuritish masalasiga eʼtibor qaratamiz.

Normativ-huquqiy hujjatlarning hisobini yuritish – normativ-huquqiy hujjatlar toʻgʻrisidagi maʼlumotlarni elektron shakldagi reyestrqa kiritish orqali hisobga olish, matnlarini yigʻish va saqlab turish faoliyatidir.

Davlat organlari oʻzlari tomonidan qabul qilingan hamda bevosita oʻz faoliyatiga tegishli sohadagi munosabatlarni tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlarning tizimlashtirilgan hisobini yuritadi.

Oʻzbekiston Respublikasi Oliy Majlisi, Prezident Administratsiyasi va Vazirlar Mahkamasida normativ-huquqiy hujjatlarning hisobini yuritish qonunchilik hujjatlarida belgilangan tartibda amalga oshiriladi.

Davlat organlarining tarkibiy va hududiy boʻlinmalarida normativ-huquqiy hujjatlarning tizimlashtirilgan hisobini yuritish ixtiyoriy hisoblanadi.

Qoraqalpogʻiston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar va Toshkent shahar hokimliklarida bevosita oʻz faoliyatiga tegishli sohadagi munosabatlarni tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlarning hamda ularning oʻzlari tomonidan qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatlarning, shuningdek, tegishincha Qoraqalpogʻiston Respublikasi Joʻqorgʻi Kengesi, viloyatlar va Toshkent shahar xalq deputatlari kengashlari normativ-huquqiy hujjatlarning tizimlashtirilgan hisobi yuritiladi.

Tuman (shahar) hokimliklarida tegishincha tuman (shahar) hokimining, tuman (shahar) xalq deputatlari Kengashining, Qoraqalpogʻiston Respublikasi Joʻqorgʻi Kengesining va Vazirlar Kengashining, viloyat, Toshkent shahar hokimining hamda viloyat, Toshkent shahar xalq deputatlari Kengashi normativ-huquqiy hujjatlarning tizimlashtirilgan hisobi yuritiladi¹.

¹ Qonunchilik maʼlumotlari milliy bazasi, 19.06.2021-y., 10/21/3311/0577-son.

Normativ-huquqiy hujjatlarning hisobini yuritish noramativ-huquqiy hujjatni qabul qilgan davlat organi tomonidan shaxsan amalga oshiriladi.

Normativ-huquqiy hujjatlarning tizimlashtirilgan hisobini yuritish vazifasi tegishli davlat organining yuridik xizmat xodimiga (yuriskonsultga) yuklatiladi.

Boshqa yuridik hujjatlarning hisobini yuritish ko'p hollarda yuridik shaxslar tomonidan xo'jalik shartnomalari, mehnat faoliyatiga oid hujjatlar hamda buxgalteriya hisobotlarini saqlash faoliyatini qamrab oladi.

Normativ xarakterga ega bo'lmagan hujjatlarning hisobini yuritish – turli yuridik hujjatlarni ixtiyoriy ravishda xronologik ketma-ketlikda qayd etish faoliyatidir.

Bu eng soda jarayonlarning tizimi bo'lib, yuridik hujjatlarni qayd daftari, jurnal, kitob yoki avtomatlashtirilgan elektron dasturlarda muayyan ketma-ketlikda ifodalashni nazarda tutadi.

Normativ xarakterga ega bo'lmagan hujjatlarning hisobini yuritish vazifasi tegishli yuridik shaxslarning yuridik xizmat xodimiga (yuriskonsultga) yuklatiladi.

Yuriskonsult lavozimi bo'lmagan taqdirda tegishli yuridik shaxsning rahbari zimmasiga yuklatiladi.

Milliy qonunchilik hujjatlariga ko'ra, har qanday yuridik shaxs tegishli moliya hisobotlari to'g'riligini, buxgalteriya hisobini yuritish ishlarini tartibga solishi hamda hujjatlarni saqlanishi bo'yicha alohida mas'uliyatga ega.

4-§. Normativ-huquqiy hujjatlarni kodifikatsiya usulida tizimlashtirishning yuridik texnikasi

Mamlakatimizda normativ-huquqiy hujjatlarni tizimlashtirishning eng ko‘p tarqalgan turi kodifikatsiya bo‘lib, aynan shu usulda ko‘plab normativ-huquqiy hujjatlarning mavjudligidan kelib chiqib, kodekslarning yuridik texnikasiga to‘xtalib o‘tishni joiz, deb bildik.

Kodifikatsiya – huquq normalarini tizimlashtirish usuli bo‘lib, amaldagi normativ-huquqiy hujjatlarga ichki va tashqi o‘zgartirishlarni kiritish orqali yagona hujjat shaklidagi normativ-huquqiy hujjatni tayyorlash va qabul qilish tushuniladi.

Kodifikatsiya natijasida normativ-huquqiy hujjatlarni ularning mazmuniga o‘zgartirish kiritish orqali mantiqiy asosda *yagona normativ-huquqiy hujjat – kodeksga (qonun asoslari, ustav, nizom)* birlashtirish tushuniladi. Kodifikatsiya qilish jarayonida eskirgan normalar bekor bo‘lib, butun huquq tizimidagi ziddiyatlar bartaraf etiladi, huquqiy bo‘shliqlar to‘ldiriladi, yangi huquq normalari kiritiladi.

Kodifikatsiyalash quyidagi belgilari bilan xususiyatlanadi:

- kodifikatsiyalash faoliyati bilan faqat vakolatli qonun ijodkorligi organi – O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi shug‘ullanadi;
- kodifikatsiyalash natijasida oldin amalda bo‘lganlaridan jiddiy farqlanuvchi normalarni o‘zichiga olgan yangi normativ-huquqiy hujjat – kodeks (qonun asoslari, ustav, nizom) yaratiladi;
- kodifikatsiyalashtirilgan normativ-huquqiy hujjat *“to‘plam”* hisoblanib, unda oldin turli hujjatlarda aks etgan, lekin ijtimoiy munosabatlarning ma‘lum bir sohasini tartibga solishga xizmat qilgan normalar bir joyga jamlanadi;
- kodifikatsiyalangan hujjat ijtimoiy munosabatlarning muayyan sohasida amal qiluvchi hujjatlar orasida asosiy va birlamchisi hisoblanadi (masalan, O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi);

○ kodifikatsiyalash natijasida yaratiladigan normativ-huquqiy hujjatlar ijtimoiy munosabatlarni uzoq vaqt davomida tartibga solishga mo'ljallangan bo'lib, ular ijtimoiy hayotdagi ehtimol tutilgan o'zgarishlarni hisobga olib, kelajakda yuzaga keladigan yanada takomillashgan ijtimoiy munosabatlarni tartibga solish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Kodifikatsiyalangan hujjatlar o'z mazmuni va nomiga ko'ra uch asosiy shaklda amalga oshiriladi:

- 1. Kodeks***
- 2. Qonun asoslari***
- 3. Ustav yoki nizom***

Kodeks

Ijtimoiy hayotning asosiy sohalarida amal qiluvchi hamda huquqiy tizimning barqarorligini talab etuvchi kodifikatsiyalashgan hujjatlarning eng keng tarqalgan turi. Asosan roman-german huquqiy tizimiga oid davlatlarda foydalaniladi.

Qonun asoslari

Huquqning muayyan sohasi yoki davlat boshqaruvi muayyan doirasining muhim qoidalarini belgilab beruvchi normativ-huquqiy hujjat. Qonun asoslariga birlashtirilgan hujjatlardan foydalanish asosan davlat tuzilish shakli federativ bo'lgan davlatlarida amalga oshiriladi.

Ustav yoki nizom

Maxsus vakolatli organ tomonidan muayyan huquq sohasi (harbiy yoki strategik faoliyat yo'nalishi) bo'yicha huquq normalarini tizimlashtirish shakli bo'lib, bu qonun ijodkori tomonidan emas, balki boshqa huquq ijodkorligi organlari tomonidan (masalan, Hukumat yoki Mudofaa vazirligi tomonidan) ishlab chiqiladigan normativ-huquqiy hujjatlardir.

Bularga misol tariqasida, Harbiy ustav, Umumqo'shin ustavlari, Temir yo'l ustavini keltirib o'tish mumkin.

Shu o‘rinda kodeks tushunchasiga milliy qonunchiligimizga muvofiq to‘xtalib o‘tsak maqsadga muvofiq bo‘lar edi.

Kodeks – (lotincha “*codex*”) huquq normalari va prinsiplarini mustahkamlovchi, birlashtiruvchi, tizimlashtiruvchi, shuningdek ijtimoiy munosabatlar eng muhim sohasining huquqiy jihatdan kompleks tartibga solinishini ta’minlovchi qonun hujjatidir.

Kodekslarni ishlab chiqish normativ-huquqiy hujjatlarni ishlab chiqish tartib-taomillari hamda yuridik-texnik qoida va talablari bir xilligi bilan xususiyatlanadi. Bu haqida to‘liq ma’lumot mazkur darslikning III bobida batafsil berib o‘tilganligi vajidan faqat uning ayrim jihatlarini qayd etamiz.

Mamlakatimizda kodeks shaklidagi qonunlar O‘zbekiston Respublikasining qonuni bilan tasdiqlangan.

Misol tariqasida quyidagi namunalarni e’tiboringizga keltirib o‘tish kifoya qiladi.

1-namuna.

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASINING QONUNI

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASINING BOJXONA KODEKSINI TASDIQLASH TO‘G‘RISIDA

Qonunchilik palatasi tomonidan 2015-yil 17-noyabrda qabul qilingan
Senat tomonidan 2015-yil 3-dekabrda ma’qullangan

1-modda. O‘zbekiston Respublikasining Bojxona kodeksi tasdiqlansin.

2-modda. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi 2016 va 2017-yillar mobaynida: O‘zbekiston Respublikasi Bojxona kodeksi normalarining amal qilishi va samaradorligi muntazam ravishda hamda har tomonlama monitoring va tahlil qilinishini ta’minlasin; zarur bo‘lgan hollarda, O‘zbekiston Respublikasi Bojxona kodeksining ayrim normalarini yanada takomillashtirishga qaratilgan takliflarni belgilangan tartibda kiritсин.

3-modda. Ushbu Qonun rasmiy e’lon qilingan kundan e’tiboran uch oy o‘tgach kuchga kiradi.

Toshkent sh.,
2016-yil 20-yanvar,
O‘RQ-400-son

**O‘zbekiston Respublikasining
Prezidenti I.A.Karimov**

2-namuna.

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASINING QONUNI

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASINING SAYLOV KODEKSINI TASDIQLASH TO‘G‘RISIDA

Qonunchilik palatasi tomonidan 2019-yil 18-fevralda qabul qilingan
Senat tomonidan 2019-yil 28-fevralda ma’qullangan

1-modda. O‘zbekiston Respublikasining Saylov kodeksi tasdiqlansin.

2-modda. Quyidagilar o‘z kuchini yo‘qotgan deb topilsin:

1) O‘zbekiston Respublikasining 1991-yil 18-noyabrda qabul qilingan “O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti saylovi to‘g‘risida”gi 414-XII-sonli Qonuni (O‘zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining Axborotnomasi, 1992-yil, № 1, 34-modda);

2) O‘zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining 1991-yil 18-noyabrda qabul qilingan “O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti saylovi to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasining Qonunini kuchga kiritish haqida”gi 415-XII-sonli Qarori (O‘zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining Axborotnomasi, 1992-yil, № 1, 35-modda);

3) O‘zbekiston Respublikasining 1993-yil 28-dekabrda qabul qilingan “O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga saylov to‘g‘risida”gi 990-XII-sonli Qonuni (O‘zbekiston Respublikasining 2003-yil 29-avgustda qabul qilingan 518-II-sonli Qonuni tahririda) (O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi, 2003-yil, № 9-10, 132-modda);

4) O‘zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining 1993-yil 28-dekabrda qabul qilingan “O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga saylov to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonunini amalga kiritish to‘g‘risida”gi 991-XII-sonli Qarori (O‘zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining Axborotnomasi, 1994-yil, № 1, 7-modda);

5) O'zbekiston Respublikasining 1994-yil 5-mayda qabul qilingan "Xalq deputatlari viloyat, tuman va shahar Kengashlariga saylov to'g'risida"gi 1050-XII-sonli Qonuni (O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining Axborotnomasi, 1994-yil, № 5, 125-modda);

6) O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining 1994-yil 5-mayda qabul qilingan "Xalq deputatlari viloyat, tuman va shahar Kengashlariga saylov to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonunini amalga kiritish haqida"gi 1050a-XII-sonli Qarori (O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining Axborotnomasi, 1994-yil, № 5, 126-modda);

7) O'zbekiston Respublikasining 1994-yil 5-mayda qabul qilingan "Fuqarolar saylov huquqlarining kafolatlari to'g'risida"gi 1051-XII-sonli Qonuni (O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining Axborotnomasi, 1994-yil, № 5, 127-modda);

8) O'zbekiston Respublikasining 1997-yil 26-dekabrda qabul qilingan "O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida"gi 549-I-sonli Qonunining (O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi, 1998-yil, № 3, 38-modda) II, X va XI bo'limlari;

9) O'zbekiston Respublikasining 1998-yil 30-aprelda qabul qilingan "O'zbekiston Respublikasi Markaziy saylov komissiyasi to'g'risida"gi 613-I-sonli Qonuni (O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi, 1998-yil, № 5-6, 95-modda);

10) O'zbekiston Respublikasining 1998-yil 25-dekabrda qabul qilingan "O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida"gi 729-I-sonli Qonunining (O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi, 1999-yil, № 1, 20-modda) VII va XVIII bo'limlari;

11) O'zbekiston Respublikasining 1999-yil 19-avgustda qabul qilingan "O'zbekiston Respublikasining saylov to'g'risidagi qonun hujjatlariga o'zgartishlar kiritish haqida"gi 809-I-sonli Qonuni (O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi, 1999-yil, № 9, 206-modda);

12) O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining 1999-yil 19-avgustda qabul qilingan "O'zbekiston Respublikasining saylov to'g'risidagi qonun hujjatlariga o'zgartishlar kiritish haqida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonunini amalga kiritish xususida"gi 810-I-sonli Qarori (O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi, 1999-yil, № 9, 207-modda);

13) O'zbekiston Respublikasining 2000-yil 26-mayda qabul qilingan "O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartishlar va qo'shimchalar kiritish to'g'risida"gi 82-II-sonli Qonunining (O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi, 2000-yil, № 5-6, 153-modda) I, IX, XIII va XXVII bo'limlari;

14) O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining 2003-yil 29-avgustda qabul qilingan "Yangi tahrirdagi "O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga saylov to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonunini amalga kiritish haqida"gi 519-II-sonli Qarori (O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi, 2003-yil, № 9-10, 133-modda);

15) O'zbekiston Respublikasining 2003-yil 29-avgustda qabul qilingan "Xalq deputatlari viloyat, tuman va shahar Kengashlariga saylov to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuniga o'zgartishlar va qo'shimchalar kiritish haqida"gi 520-II-sonli Qonuni (O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi, 2003-yil, № 9-10, 134-modda);

16) O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining 2003-yil 29-avgustda qabul qilingan "Xalq deputatlari viloyat, tuman va shahar Kengashlariga saylov to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuniga o'zgartishlar va qo'shimchalar kiritish haqida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonunini amalga kiritish to'g'risida"gi 521-II-sonli Qarori (O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi, 2003-yil, № 9-10, 135-modda);

17) O‘zbekiston Respublikasining 2004-yil 27-avgustda qabul qilingan “O‘zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o‘zgartishlar va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risida”gi 671-II-sonli Qonunining (O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi, 2004-yil, № 9, 171-moddasi) IV, V va XIII bo‘limlari;

18) O‘zbekiston Respublikasining 2004-yil 3-dekabrda qabul qilingan “O‘zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o‘zgartishlar va qo‘shimchalar kiritish, shuningdek ayrim qonun hujjatlarini o‘z kuchini yo‘qotgan deb topish to‘g‘risida”gi 714-II-sonli Qonuni (O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi, 2005-yil, № 1, 18-moddasi) I bo‘limining 5, 21, 27 va 28-bandlari;

19) O‘zbekiston Respublikasining 2008-yil 25-dekabrda qabul qilingan “Saylov to‘g‘risidagi qonun hujjatlari takomillashtirilishi munosabati bilan O‘zbekiston Respublikasining ayrim qonunlariga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish haqida”gi O‘RQ-194-sonli Qonunining (O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining Axborotnomasi, 2008-yil, № 12, 637-moddasi) 2, 3, 6 va 11-moddalari;

20) O‘zbekiston Respublikasining 2011-yil 12-dekabrda qabul qilingan “O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 90-moddasiga tuzatish kiritish to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonuni qabul qilinganligi munosabati bilan O‘zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o‘zgartishlar kiritish haqida”gi O‘RQ-306-sonli Qonunining (O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining Axborotnomasi, 2011-yil, № 12/1, 344-moddasi) 1-moddasi;

21) O‘zbekiston Respublikasining 2012-yil 19-dekabrda qabul qilingan “Saylov erkinligi yanada ta‘minlanishi va saylov qonunchiligi yanada rivojlantirilishi munosabati bilan “O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga saylov to‘g‘risida”gi hamda “Xalq deputatlari viloyat, tuman va shahar Kengashlariga saylov to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi qonunlariga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish haqida”gi O‘RQ-340-sonli Qonuni (O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining Axborotnomasi, 2012-yil, № 12, 331-moddasi);

22) O‘zbekiston Respublikasining 2014-yil 20-yanvarda qabul qilingan “O‘zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risida”gi O‘RQ-365-sonli Qonunining (O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining Axborotnomasi, 2014-yil, № 1, 2-moddasi) 5-moddasi;

23) O‘zbekiston Respublikasining 2014-yil 4-sentabrda qabul qilingan “O‘zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risida”gi O‘RQ-373-sonli Qonunining (O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining Axborotnomasi, 2014-yil, № 9, 244-moddasi) 19-moddasi;

24) O‘zbekiston Respublikasining 2015-yil 29-dekabrda qabul qilingan “O‘zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risida”gi O‘RQ-396-sonli Qonunining (O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining Axborotnomasi, 2015-yil, № 12, 452-moddasi) 1, 4, 5 va 17-moddalari;

25) O‘zbekiston Respublikasining 2017-yil 29-avgustda qabul qilingan “Toshkent shahar xalq deputatlari tuman Kengashlariga saylov to‘g‘risida”gi O‘RQ-439-sonli Qonunining (O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining Axborotnomasi, 2017-yil, № 8, 383-moddasi) 3-moddasi;

26) O‘zbekiston Respublikasining 2018-yil 18-aprelda qabul qilingan “O‘zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risida”gi O‘RQ-476-sonli Qonunining (O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining Axborotnomasi, 2018-yil, № 4, 224-moddasi) 10, 11 va 32-moddalari.

3-modda. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi:

hukumat qarorlarini Kodeksga muvofiqlashtirsin;

davlat boshqaruvi organlari Kodeksga zid bo‘lgan o‘z normativ-huquqiy hujjatlarini qayta ko‘rib chiqishlari va bekor qilishlarini ta‘minlasin.

4-modda. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy saylov komissiyasi O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi va boshqa manfaatdor tashkilotlar bilan birgalikda Kodeksning ijrosini, ijrochilarga yetkazilishini hamda mohiyati va ahamiyati aholi o‘rtasida tushuntirilishini ta‘minlasin.

5-modda. Ushbu Qonun rasmiy e‘lon qilingan kundan e‘tiboran kuchga kiradi.

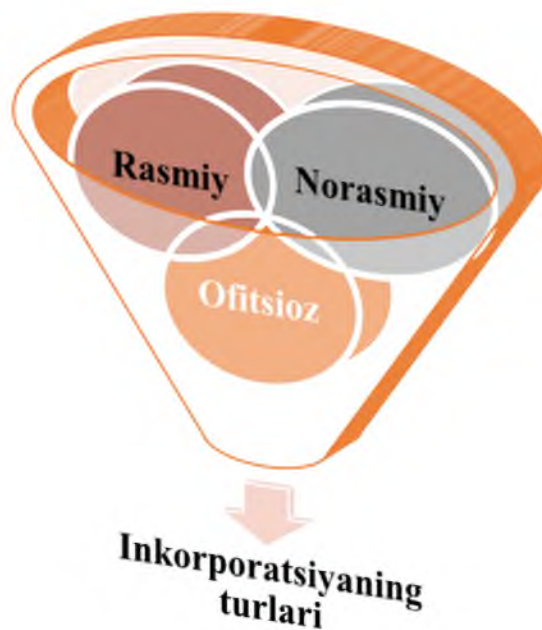
Toshkent sh.,
2019-yil 25-iyun,
O‘RQ-544-son

O‘zbekiston Respublikasining Prezidenti
Sh.M.Mirziyoyev

5-§. Normativ-huquqiy hujjatlarni inkorporatsiya usulida tizimlashtirishning yuridik texnikasi

Inkorporatsiya (lotincha “*incorporatio*”) – amaldagi normativ-huquqiy hujjatlarning mazmuniga biron-bir o‘zgarish kiritmasdan, xronologik, alifbo, mavzu bo‘yicha yoki huquq sohalari bo‘yicha tizimga solib nashr etish tushuniladi.

Normativ-huquqiy hujjatlarni inkorporatsiya usulida tizimlashtirish barcha davlatlarda amalga oshiriladi. Ular ko‘p jildli qilib nashr etilib, hujjatlarning chiqarilgan vaqtiga qarab (xronologik), alifbo tartibida va boshqa belgilariga qarab joylashtiriladi.

Rasmiy inkorporatsiya

Normativ-huquqiy hujjatlarning mazmuniga biron-bir o'zgarish kiritmasdan, xronologik, alifbo yoki huquq sohalari bo'yicha tizimlashtirish va nashr etish ishlari ularni qabul qilgan organlar tomonidan amalga oshirish tushuniladi. Yani bunda *"muallif organ"* tomonidan o'zi tomonidan chiqarilgan normativ-huquqiy hujjatlarni muayyan tizimga shaxsan to'plab nashr etilishi tushiniladi.

Misol tariqasida, *"O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining Axborotnomasi"* hamda *"O'zbekiston Respublikasi Hukumati qarorlarining to'plami"* kabilarni keltirib o'tish mumkin.

Ular, o'z navbatida, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi va Senati hamda Vazirlar Mahkamasi tomonidan tizimlashtirib davriy ravishda nashr etib boriladi.

Norasmiy inkorporatsiya

Normativ-huquqiy hujjatlarning mazmuniga biron-bir o'zgarish kiritmasdan, xronologik, alifbo yoki huquq sohalari bo'yicha tizimlashtirish va nashr etish ishlari maxsus vakolati bo'lmagan tashkilot va mussasalar tomonidan amalga oshiriladi. Bu faoliyat bilan asosan yuridik nashriyotlar shug'ullanishadi. Shuningdek, maxsus ta'lim muassasalari hamda ilmiy-tadqiqot muassasalarini keltirib o'tish mumkin.

Misol tariqasida, Toshkent davlat yuridik universiteti, “Adolat” milliy huquqiy axborot markazi tomonidan turli huquq sohalari bo‘yicha tizimlashtirilgan nashrlarni keltirib o‘tish mumkin. Masalan, *“Tadbirkorlik faoliyatiga oid normativ-huquqiy hujjatlar to‘plami”*, *“Notariat faoliyati bo‘yicha normativ-huquqiy hujjatlar to‘plami”*.

Ofitsioz inkorporatsiya

Normativ-huquqiy hujjatlarning mazmuniga biron-bir o‘zgarish kiritmasdan, xronologik, alifbo yoki huquq sohalari bo‘yicha tizimlashtirish va nashr etish ishlari maxsus vakolat berilgan davlat organlari tomonidan amalga oshiriladi.

Inkorporatsiyaning eng yuqori ko‘rinishi – qonunlar majmuyini tuzish, qonunlar va boshqa muhim normativ-huquqiy hujjatlarni to‘plab, qat’iy tartib asosida mavzuli (predmetli) tizimlashdir. Bunda amaldagi barcha qonun hujjatlari yoki qonun hujjatlarining ma’lum bir sohasi, institutiga tegishli normativ-huquqiy hujjatlar muayyan tartibda joylashtirib chiqiladi.

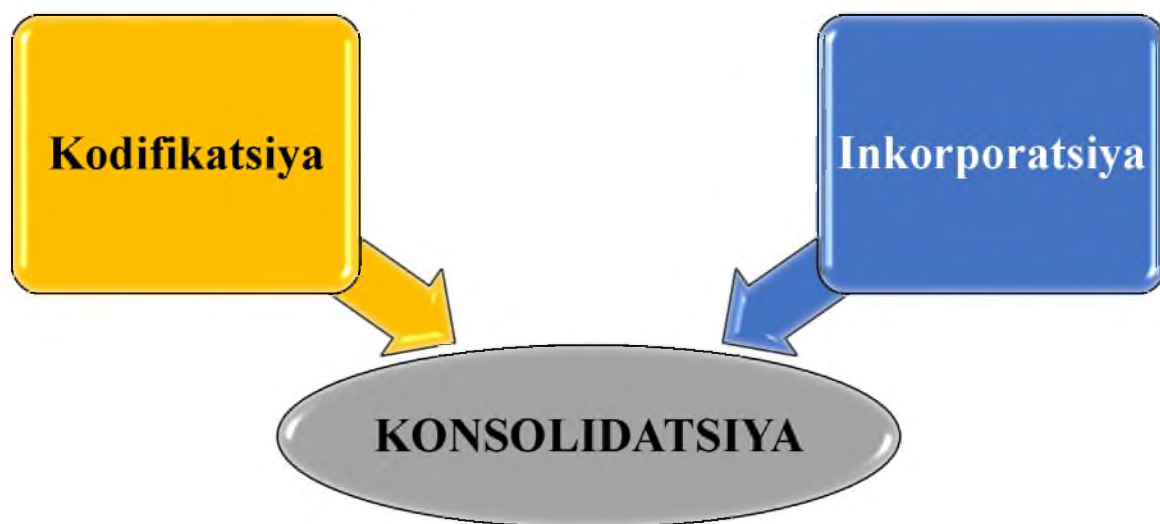
Ofitsioz inkorporatsiya va norasmiy inkorporatsiya, mohiyatan, subyektiga ko‘ra tubdan farq qiladi. Zero, norasmiy inkorporatsiya tashkilot va muassasalar tomonidan amalga oshirilsa, ofitsioz inkorporatsiya normativ-huquqiy hujjatni qabul qilmagan, biroq ularni tizimlashtirishga maxsus vakolatli bo‘lgan davlat organi tomonidan amalga oshirilishi bilan farqlanadi.

Odatda, mamlakatimizda bunday tizimlashtirish O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi qoshidagi *“Adolat” milliy huquqiy axborot markazi* tomonidan amalga oshiriladi.

6-§. Normativ-huquqiy hujjatlarni konsolidatsiya usulida tizimlashtirishning yuridik texnikasi

Konsolidatsiya – normativ-huquqiy hujjatlarni tizimlashtirishning turi bo‘lib, normativ-huquqiy hujjatlarning mazmuniga o‘zgartirishlar kiritmasdan yagona hujjatga birlashtirib, oldingi normativ-huquqiy hujjat o‘zining kuchini yo‘qotadi.

Konsolidatsiya – bu kodifikatsiya va inkorporatsiyaning xususiyatlarini birlashtiruvchi va ayni paytda ularning oralig‘idagi tizimlashtirish usulidir.

Konsolidatsiya natijasida bir turdagi ijtimoiy munosabatlarni tartibga soladigan turli xil yuridik kuchga ega bo‘lgan normativ-huquqiy hujjatlar umumlashtiriladi va shu asosda keraksiz takrorlanish va ziddiyatlar bartaraf etiladi. Masalan, O‘zbekiston Respublikasining “*Davlat mukofotlari to‘g‘risida*”gi Qonuni konsolidatsiyaga misol bo‘lishi mumkin.

Ayrim ilg‘or xorijiy mamlakatlarda esa huquq ijodkorligi faoliyatini tartibga solishga qaratilgan yagona uslubiy yo‘riqnomalar konsolidatsiya usulida ishlab chiqilgan.

Xususan, GFRda “*Huquq ijodkorligi texnikasi*” bo’yicha qo’llanma (*Handbuch Der Rechtsfoermlichkeit*)¹ 895 qoidalarni qamrab olgan bo’lib, ma’lum ma’noda “Huquq ijodkorligi kodeksi” hisoblanadi.

Fransiya Davlat Kengashi (Conseil D’état) hamda Bosh vazir kotibiyati (Premier Ministre Secrétariat Général du Gouvernement) bilan hamkorlikda *Qonunchilik qo’llanmasini (Guide de Légistique)*², Buyuk Britaniya Vazirlar Mahkamasi tomonidan ishlab chiqilgan “*Kabinet uchun qo’llanma*” da (*The Cabinet Manual*)³ barcha normativ-huquqiy hujjatlar, hattoki, mahalliy ijro va vakillik organlarining normativ-huquqiy hujjatlarini ishlab chiqish tartibi hamda yuridik-texnik qoidalarini qat’iy belgilab beradi.

¹ Qarang: GFR Adliya vazirligi rasmiy veb-sahifasi. Available at:

https://www.bmjv.de/SharedDocs/Downloads/DE/Themen/RechtsdurchsetzungUndBuerokratieabbau/HandbuchDerRechtsfoermlichkeit_eng.pdf;jsessionid=740D8472BA9219ED75F45C8502915BBF.2_cid289?__blob=publicationFile&v=4

² Qarang: “Legifrance” – The official webpage of the State Service for the Distribution of Legislation (Le service public de la diffusion du droit). (Qonunchilik hujjatlarini tarqatish bo’yicha davlat xizmatining rasmiy veb-sahifasi). <https://www.legifrance.gouv.fr/contenu/menu/autour-de-la-loi/guide-de-legistique>

³ The Cabinet Manual. A guide to laws, conventions and rules on the operation of government. – London. 2011. – P 21.

Mavzuga oid kazus

Alisher Mamanov Toshkent davlat yuridik universitetini tamomlab, O‘zbekiston Respublikasining Adliya vazirligiga yetakchi maslahatchi sifatida ishga joylashdi.

Ishning birinchi kunidayoq tegishli normativ-huquqiy hujjatlarni normativ-huquqiy hujjatlarning elektron shakldagi reyestriga kiritish topshirig‘i berildi.

Biroq Alisher Mamanov bu ish hisobga olish yoki hisobini yuritish ekanligi bo‘yicha aniq qarorga kela olmadi. Ishning dastlabki kunidayoq ish beruvchi tomonidan ogohlantirish oldi.

Yuqoridagi muammoli vaziyat bo‘yicha quyidagi masalalarga tahliliy javob bering:

1. Normativ-huquqiy hujjatlarning elektron shakldagi reyestri va ularning nazorat nusxalarini yuritishdagi (kamida 5 ta) farqli jihatlarni tahlil eting.

2. Normativ-huquqiy hujjatlarning hisobini yuritish va hisobga olish tushunchalarining o‘zaro farqli jihatlarini muhokama eting.

3. Normativ-huquqiy hujjatlarni tizimlashtirishning boshqa usullari va davlat hisobiga olish usulining o‘zaro (kamida 5 ta) farqli jihatlarini tahlil qiling.

4. Normativ-huquqiy hujjatlarni davlat hisobiga olish va tizimlashtirilgan hisobini yuritish yuridik texnikasini qiyosiy tahlil eting.

5. Qonun va qonunosti hujjatlarning davlat hisobiga olishning yuridik texnikasini muhokama eting.

6. Xulosa qiling. Vaziyatga huquqiy yechim bering.

Mavzuga oid testlar

1. Normativ-huquqiy hujjatlarni ularning mazmuniga o'zgartirish kiritish orqali mantiqiy asosda yagona normativ-huquqiy hujjatga tizimlashtirish qanday nomlanadi?

- A) Kodifikatsiya
- B) Inkorporatsiya
- C) Konsolidatsiya
- D) Tizimlashtirish

2. Quyidagilardan qaysi biri kodifikatsiyalashning o'ziga xos jihatiga kirmaydi?

A) kodifikatsiyalash natijasida oldin amalda bo'lganlaridan jiddiy farqlanuvchi normalarni o'z ichiga olgan yangi normativ-huquqiy hujjat yaratiladi

B) kodifikatsiyalash faoliyati bilan faqat vakolatli huquq ijodkorligi organlari shug'ullanadi

C) kodifikatsiyalashtirilgan hujjat yig'ma hujjat hisoblanadi

D) kodifikatsiyalangan hujjat ijtimoiy munosabatlarning muayyan sohasida amal qiluvchi hujjatlar orasida yordamchi hujjat hisoblanadi

3. Kodifikatsiyalangan hujjatlar o'z mazmuniga ko'ra qanday turlarga ega?

- A) Kodeks
- B) Ustav
- C) Qonun asoslari
- D) Barcha javoblar to'g'ri

4. “O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining Axborotnomasi”, “O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlarining to‘plami”, “O‘zbekiston Respublikasi Hukumati qarorlarining to‘plami” qaysi turdagi tizimlashtirishga misol bo‘la oladi?

- A) Kodifikatsiya

- B) Inkorporatsiya
- C) Konsolidatsiya
- D) Tizimlashtirish

5. Inkorporatsiyaning qanday turlari mavjud?

- A) Ofitsioz
- B) Rasmiy va norasmiy
- C) Ofitsioz va noofitsioz
- D) To'liq javob berilmagan

6. Bo'shliqni to'ldiring.

..... – tizimlashtirishning shunday shaklidirki, bunda normativ-huquqiy hujjatlarning mazmuniga o'zgartirishlar kiritilmaydi, lekin bu normalar mustaqil yuridik akt sifatida o'zining kuchini yo'qotadi.

- A) Kodifikatsiya
- B) Inkorporatsiya
- C) Konsolidatsiya
- D) Tizimlashtirish

7. Normativ-huquqiy hujjatlarni tizimlashtirishning asosiy vazifalari qatorida kirmaydigan xususiyatini aniqlang?

- A) qonunchilik hujjatlarini iyerarxik tartibda va davriy asosda joylashtirish va to'plash ishlarini yaxshilash
- B) alohida normalar va institutlarni shakllantirish sifatini oshirish
- C) qonunchilikni rivojlantirish va yanada takomillashtirish
- D) normativ-huquqiy hujjatlarning nisbatiga aniqlik kiritish

8. Normativ-huquqiy hujjatlarning nazorat nusxalarini yuritish tushunchasiga berilgan to'g'ri ta'rifni toping.

- A) Normativ-huquqiy hujjatning matnlariga ularni qayta ko'rib chiqishga asos bo'lgan hujjatlar haqidagi ma'lumotlarni kiritish

B) davlat organlari tomonidan yuritish va ularning rasmiy veb-saytlarida doimiy joylashtirib borish

C) normativ-huquqiy hujjatlar to'g'risidagi ma'lumotlarni elektron shakldagi reyestrda kiritish orqali hisobga olish, matnlarini yig'ish va saqlab turish

D) normativ-huquqiy hujjatlarni markazlashtirilgan tarzda yig'ish, hisobga olish, ularning fondlarini yaratish

9. Normativ-huquqiy hujjatlar to'g'risidagi quyidagi ma'lumotlardan qay biri davlat hisobi reyestriga kiritilmaydi?

A) normativ-huquqiy hujjatning turi

B) normativ-huquqiy hujjatning kuchga kirish sanasi va amal qilish muddati

C) normativ-huquqiy hujjatning O'zbekiston Respublikasi Qonunchilik tarmoqlari umumhuquqiy klassifikatori bo'yicha kodi

D) normativ-huquqiy hujjatni ishlab chiqishni tashabbus qilgan davlat organi

10. Davlat hisobi reyestriga kiritilgan qog'oz shakldagi normativ-huquqiy hujjatlarning matnlari maxsus yig'ma jildlarda qanday ketma-ketlikda saqlanadi?

A) xronologik tartibda

B) alifbo tartibda

C) iyerarxik tartibda

D) tartib sonlarining ketma-ketligi bo'yicha

V BOB. NORMATIV-HUQUQIY HUJJATLARDAGI KOLLIZIYA VA BO'SHLIQLAR

1-§. Normativ-huquqiy hujjatlardagi kolliziya va uning nazariy tavsifi

Amaldagi milliy qonunchiligimizda huquqdagi kolliziya va bo'shliqlar tushunchasiga normativ ta'rif berilmagan. Ayni damda mazkur holat milliy yuridik fanda ham o'z ta'sirini ko'rsatib, bu borada olimlarda yagona kelishuv mavjud emas.

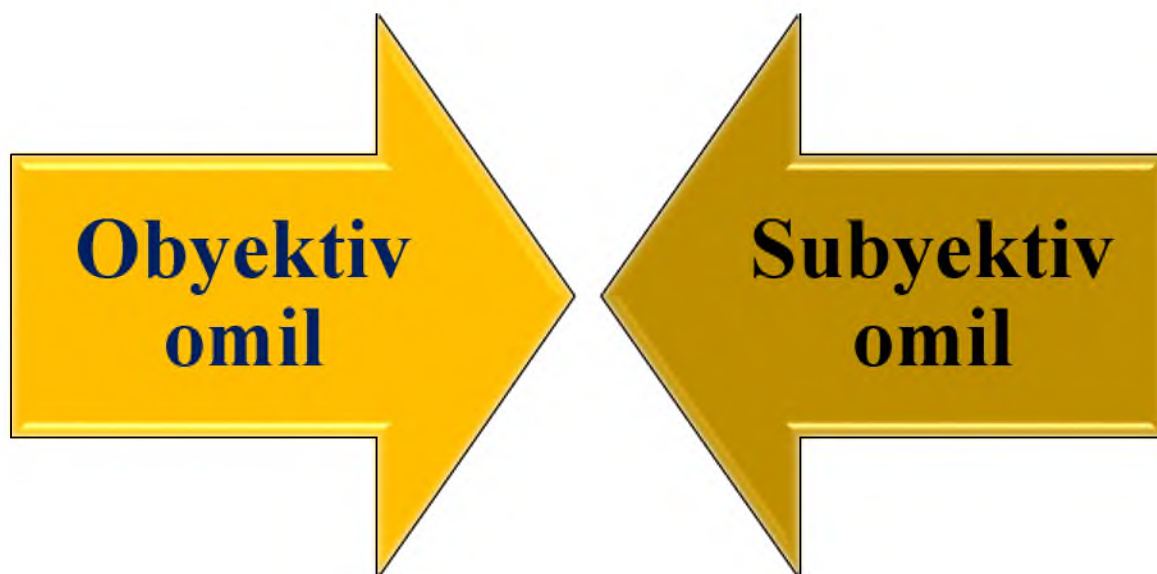
Shunga qaramasdan, normativ-huquqiy hujjatlardagi kolliziya va bo'shliqlar tushunchasiga quyidagicha ta'rif berish mumkin, deb hisoblaymiz:

Normativ-huquqiy hujjatlardagi kolliziya – bu muayyan turdagi ijtimoiy munosabatlarni tartibga solishga qaratilgan normativ-huquqiy hujjatlar o'rtasidagi qarama-qarshilik va ziddiyatlardir.

Normativ-huquqiy hujjatlardagi kolliziyalar quyidagi holatlarda namoyon bo'lishi mumkin:

- milliy normativ-huquqiy hujjatlar hamda xalqaro huquq normalari o'rtasidagi tafovvt;
- milliy qonunchilik bazasining o'zaro nomuvofiqligi;
- normativ-huquqiy hujjat yoki uning normalarini tushunishda turli xil yondashuvlar va qarashlarning mavjudligi;
- Huquqni qo'llash jarayonida normativ-huquqiy hujjat normalarini turlicha qo'llash;
- normativ-huquqiy hujjat normalari “huquqiy aniqlik” prinsipiga nomuvofiq kelishi.

Kolliziyalar kelib chiqishiga quyidagi omillarni sabab sifatida ko'rsatib o'tiladi:

Obyektiv omil

Ijtimoiy munosabatlarning doimiy tarzda rivojlanib va o'zgarib borishi natijasida yuzaga keladi. Bunda huquq ijodkori doim ham tegishli o'zgarishlarga mos ravishda huquq normalarini shakllantirib borishga ulgurmasligi mumkin. Bundan tushunish mumkinki, vaqt zayli bilan ijtimoiy munosabatlar rivojlanib, ularni tartibga soladigan huquq normalari mohiyatan “*eskirishi*” oqibatida normativ-huquqiy hujjatlardagi kolliziyalar vujudga keladi.

Subyektiv omil

Normativ-huquqiy hujjatni qabul qilish huquqiga ega bo'lgan vakolatli davlat organi hamda mansabdor shaxslarining huquqiy savodxonlik darajasining pastligi, huquqiy madaniyatning yuksak emasligi, demokratik an'analar va tajribaning mavjud emasligi, noprofessionalizm va boshqa shu kabi kompetensiyalar tufayli yuzaga keladi.

Demak, xulosa qilish mumkinki, normativ-huquqiy hujjatlardagi kolliziyalar obyektiv (shaxsga bog'liq bo'lmagan) hamda subyektiv (shaxsga bog'liq bo'lgan) sabablar tufayli vujudga keladi.

Milliy qonunchilik tizimida kolliziyalarning quyidagi holatlarda (normativ-huquqiy hujjatlar o'rtasida) kuzatilishi mumkin:

- O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va boshqa normativ-huquqiy hujjatlar o'rtasidagi kolliziyalar;

- O‘zbekiston Respublikasining qonunlari va qonunosti hujjatlari o‘rtasidagi kolliziyalar;

- vakolatli davlat organi tomonidan qabul qilingan turli normativ-huquqiy hujjatlar o‘rtasidagi kolliziyalar;

- turli vakolatli davlat organlar tomonidan qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatlar hamda umumiy va maxsus normativ-huquqiy hujjatlar o‘rtasida yuzaga keladigan kolliziyalar.

Yuqoridagi holatlar vujudga kelsa, ularni bartaraf etish ustuvor huquq normasini aniqlash uchun, avvalo, ***normativ-huquqiy hujjatlarning o‘zaro nisbatiga*** e’tibor qaratiladi.

Turli normativ-huquqiy hujjatlarning yuridik kuchi bo‘yicha o‘zaro nisbati O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasiga, normativ-huquqiy hujjatlarni qabul qilgan organlarning vakolatlariga va maqomiga, ushbu hujjatlarning turlariga, shuningdek normativ-huquqiy hujjat qabul qilingan sanaga muvofiq belgilanadi.

Normativ-huquqiy hujjat o‘ziga nisbatan yuqoriroq yuridik kuchga ega bo‘lgan normativ-huquqiy hujjatlarga muvofiq bo‘lishi kerak.

Normativ-huquqiy hujjatlar o‘rtasida tafovutlar bo‘lgan taqdirda yuqoriroq yuridik kuchga ega bo‘lgan normativ-huquqiy hujjat qo‘llaniladi.

Teng yuridik kuchga ega bo‘lgan normativ-huquqiy hujjatlar o‘rtasida tafovutlar bo‘lgan taqdirda, keyinroq qabul qilingan normativ-huquqiy hujjat qoidolari amal qiladi.

Agar normativ-huquqiy hujjatni qabul qilgan vazirlikning, qo‘mitasining yoki idoraning ijtimoiy munosabatlarning muayyan sohasini huquqiy jihatdan tartibga solish uchun maxsus vakolati bo‘lsa, ushbu organ qabul qilgan hujjat bir xil maqomdagi boshqa vazirlik, qo‘mitasi yoki idora tomonidan qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatga nisbatan yuqoriroq yuridik kuchga ega bo‘ladi.

Xulosa qiladigan bo‘lsak, normativ-huquqiy hujjatlardagi kolliziyalar qonunchilik tizimi hamda huquqni qo‘llash amaliyotining barqaror faoliyat yuritishiga xalaqit berib, fuqarolar huquqlarining muayyan darajada cheklanishiga va huquqiy tartibga solish samaradorligini pasayishiga olib

keladi hamda jamiyatda huquqiy tartibot va qonuniylik, huquqiy ong va huquqiy madaniyat holatiga salbiy ta'sir o'tkazadi.

Shuningdek, huquq normalaridagi kolliziyalarning mavjudligi, o'z navbatida, yuridik amaliyotda ham noqulayliklar keltirib chiqaradi. Ushbu salbiy holatning mavjudligi fuqarolarning qonunchilikdan foydalanishlarini qiyinlashtirib, jamiyatda muayyan darajada huquqiy nigilizm holatlarining yuzaga kelishiga sabab bo'ladi.

2-§. Normativ-huquqiy hujjatlardagi bo'shliqlar tushunchasi va uning nazariy tavsifi

Normativ-huquqiy hujjatlardagi bo'shliqlar tushunchasini tahlil qilishda huquqdagi bo'shliqlar tushunchasini tavsiflash maqsadga muvofiq bo'ladi. Zero, huquqdagi bo'shliqlar asosan davlat tomonidan o'rnatilgan qonunchilik hujjatlarida mavjud bo'lishi bilan xususiyatlanadi.

Nazariy jihatdan, aksariyat huquqshunos olimlar "huquqdagi bo'shliq" tushunchasi o'rniga "*huquqdagi oq dog*", "*qonundagi bo'shliq*", "*qonunchilikdagi bo'shliq*" yoki "*huquqdagi vakuum*" kabi tushunchalar bilan ifodalashga harakat qilinadi¹.

"Qonundagi bo'shliq" tushunchasini tahlil qilish, uning mavjud qonunchilikdagi bo'shliqlarni to'liq ifoda eta olmasligini ko'rsatadi. "Qonundagi bo'shliq" tushunchasi yuqorida ko'rsatib o'tilgan boshqa tushunchalardan torroq mazmunga ega bo'lib, bunda bo'shliqlarning boshqa qonunchilik hujjatlarida to'ldirilganligi yoki to'ldirilmaganligining ahamiyati yo'q.

V.V.Lazarevning fikricha, "huquqdagi bo'shliq deganda – ijtimoiy munosabatlarning rivojlanish va muayyan ishlarni amaliy hal qilish zaruriyati bilan bog'liq bo'lgan, joriy qonunchilikning asosiy tamoyillari, siyosati, mazmuni va mohiyati hamda huquqiy ta'sir o'tkazishning hayotiy faktlarini tartibga solishga qaratilgan sinfiy irodaning boshqa ko'rinishlarini

¹ Исламов З. Общество. Государство. Право. – Т.: Адолат, 2001. – С.584; Абдулаев М.И. Теория государства и права. – СПб.: Питер. 2003. – С.300; Теория государства и права // Под ред. В.М.Корельского, В.Д.Перевалова. – М.: Норма Инфра, 1998. – С.390; Головастикова А.Н., Дмитриев Ю.А. Проблемы теории государства и права. – М.: Эксмо, 2005. – С.832.

ifoda etadigan normativ ko'rsatmalarning to'liq yoki qisman mavjud emasligi tushuniladi"¹.

Huquqshunos N.Saburov "Huquqdagi bo'shliq – bu tartibga solinishi zarur bo'lgan munosabatlarning amaldagi qonunchilikda huquq normalari bilan qisman yoki to'liq tartibga solinmaganligi"², deb ko'rsatadi. M.I.Abdullayev esa, "qonunchilikdagi bo'shliq – bu ijtimoiy munosabatlarni tartibga solish uchun zarur bo'lgan muayyan huquq normasining yo'qligidir"³, deb ta'rif beradi.

Yuqoridagi huquqshunos olimlarning fikrlarini tahlil qiladigan bo'lsak, ularning barchasi ham qonunchilikdagi bo'shliqning vujudga kelishiga tartibga solinishi lozim bo'lgan ijtimoiy munosabatlarni tartibga solish uchun huquq normasining qisman yoki to'liq bo'lmasligini sabab qilib ko'rsatadilar.

Huquqdagi bo'shliq tushunchasi bo'yicha mavjud yondashuvlarni o'rganish milliy huquq tizimimizni isloh qilish va modernizatsiyalash jarayonida muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki huquqdagi bo'shliqlarning kelib chiqish sabablarini aniqlash va uni bartaraf etishning samarali vosita va usullarini ishlab chiqish hamda qo'llash qonunchiligimizning pishiq va puxtaligini hamda mukammalligini ta'minlashda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

O'zbekiston Respublikasi milliy huquqiy tizimni shakllantirayotgan bugungi kunda qonun hujjatlarida vujudga kelishi mumkin bo'lgan bo'shliqlarning oldini olish va bartaraf etib borish amalga oshirilayotgan demokratik islohotlarning muvaffaqiyatini ta'minlovchi muhim omillardan biridir.

Albatta, Konstitutsiyada mustahkamlangan ushbu qoidalar qonun osti hujjatlariga va qonunlarga nisbatan Konstitutsiyaning ustunligini so'zsiz tan olinishini ko'rsatadi hamda mamlakatimizda mukammal qonun hujjatlari yaratilishiga zamin bo'ladi.

Buning uchun, albatta, normativ-huquqiy hujjatlar mazmunan adolatli va huquqiy kuchga ega bo'lishi bilan bir qatorda bevosita ta'sir etish

¹ Лазарев В.В. Пробелы в праве и пути их устранения. – М.: Юрид. лит., 1974. – С.37.

² Сабуrow Н. Давлат ва ҳуқуқ назарияси (саволлар, таърифлар, тушунча ва атамалар). – Т.: ТДЮИ, 2007. – Б.69.

³ Абдулаев М.И. Теория государства и права. –Спб.: Питер, 2003. – С.300.

kuchiga ega bo'lishi kerak, amaliyotda paydo bo'ladigan har qanday masalalarni huquqiy tizim qoidalariga muvofiq hal qilishga imkon berish zarur. Buning uchun qonunlar pishiq-puxta bo'lishi, ya'ni masalani hal etish uchun ijrochilarga oshirilganda va ko'pincha bir-biriga zid bo'lgan normativ-huquqiy hujjatlar va yo'riqnomalar bilan cheklab qo'yilganda sansalorlikni imkoni boricha kamaytirishi kerak.

Ta'kidlash joizki, normativ-huquqiy hujjatlar respublikamiz Konstitutsiyasi asosida qanchalik darajada mukammal ishlanmasin, ma'lum vaqt o'tishi bilan ularda nazarda tutilmagan, lekin huquq normalari bilan tartibga solinishi zarur bo'lgan yangi ijtimoiy munosabatlar vujudga kela boshlaydi yoki mavjud munosabatlar yangicha ahamiyat kasb etadi. Aynan shu holatlar huquqdagi muayyan bo'shliqning vujudga kelishiga sabab bo'ladi.

Darhaqiqat, qonun va boshqa normativ-huquqiy hujjat loyihalarini tayyorlash huquq ijodkorligi faoliyatining murakkab va mas'uliyatli ish turi hisoblanadi. U huquq ijodkoridan katta bilim va tajribani hamda shu davlatning Konstitutsiyasi va amaldagi qonun hujjatlari tizimidan hamda huquq ijodkorligi texnikasi qoidalaridan xabardor bo'lishini taqozo qiladi.

Bu borada E.X.Xalilov fikrlarini keltirib o'tish o'rinlidir, ya'ni "hozirgi paytda ayrim qonunlardagi kamchiliklar ularni ishlab chiquvchilarning yetarli darajada tayyor emasligi tufayli vujudga kelmoqda. Jumladan, deputatlarning yuqori yuridik ma'lumotlarga ega emasligi salbiy natijalarini bermoqda. Qonun ijodkorligi barcha ijodiy faoliyat singari qonunshunosdan nafaqat umummadaniyatni, balki qonun hujjatlarini shakllantirish va ifodalash bilan bog'liq maxsus bilim va malakalarni o'zlashtirishni taqozo etadi"¹. Har qanday mamlakatning qonun hujjatlari yuksak saviyada bo'lishi, avvalambor, shu davlatning qonun yaratish, uni qabul qilish ishi bilan shug'ullanuvchi mas'ul kishilariga, to'g'rirog'i, qonun qabul qiluvchi organ - parlament a'zolarining ma'lum ma'noda qonun tuzish ilmidan xabardor bo'lishiga, ularning faol ishtirok etishiga bog'liq².

¹ Халилов Э.Х. Становление и развитие высшего законодательного органа государственной власти Республики Узбекистан. Автореф. дисс. ... доктор. юрид. наук. –Т.: 2000. –С.28-29.

² Саидов А.Х., Кўчимов Ш.Н. Қонунчилик техникаси асослари. –Т.: Адолат, 2001. –Б.5-6.

3-§. Huquqdagi bo'shliqni aniqlash usullari

Ijtimoiy voqelik tez sur'atlar bilan rivojlanib borayotgan bir vaqtda huquqdagi bo'shliqlarning kelib chiqishi obyektiv holatdir. Binobarin, bunday sharoitda mavjud munosabatlar yangicha tus oladi hamda yangi munosabatlar vujudga keladi. Ular esa, o'z navbatida huquqiy tartibga solinishni talab etadi. Huquq ijodkori huquqdagi bo'shliqlar kelib chiqishining oldini olish uchun ijtimoiy munosabatlarni doimiy ravishda kuzatib, zarur hollarda uni tartibga soluvchi normalarni takomillashtirib borishi zarur.

Huquqdagi bo'shliqni aniqlash nima uchun talab etiladi? Buning o'ziga xos bir necha obyektiv omillar mavjud.

Huquqdagi bo'shliqni bartaraf etish jarayoni uni aniqlagandan keyin amalga oshiriladigan jarayon hisoblanadi. Avvalo, huquqdagi bo'shliq aniqlab olinadi, tahlil qilinadi va shundan so'ngina bartaraf etish choralari ko'riladi.

Albatta, huquqdagi bo'shliqni aniqlash uni qidirishni anglatmaydi. U amaliyotda vakolatli shaxs tomonidan ma'lum bir masalani hal qilish davrida kelib chiqadi, ya'ni vakolatli shaxs huquqni qo'llash davrida qonun hujjati normalarida yechimini topishi lozim bo'lgan masalalar to'liq ko'rsatib berilmaganligiga to'qnash keladi.

Huquqdagi bo'shliqni aniqlash jarayonida quyidagilar tadqiq etiladi:

- amaldagi huquq tizimining mazmuni
- u yoki bu hujjatning qabul qilinishiga sabab bo'lgan yoki qabul qilinishini talab qiluvchi moddiy ijtimoiy munosabatlar
- hujjatni chiqarish bilan bog'liq munosabatlar
- davlat organlarining huquq ijodkorligi faoliyati
- huquqni qo'llash amaliyoti
- huquqiy ong

Yuqorida ko'rsatib o'tilgan holatlar to'liq tahlil etilsa huquqdagi bo'shliqning haqiqatda mavjudligi yoki yo'qligiga aniq javob olish mumkin bo'ladi.

Huquqdagi bo'shliqni aniqlashning yuqorida ko'rsatib o'tilgan yo'laridan tashqari boshqa uslublari ham mavjud. Xususan, V.V.Lazarev

bunda formal-yuridik va konkret-sotsiologik uslublarni ko'rsatib o'tadi, ya'ni huquqdagi bo'shliqni aniqlashning formal-yuridik uslubiga sharhlash (grammatik, mantiqiy, tizimli va tarixiy-siyosiy), analogiya, qarshi xulosa berish va boshqalarni; konkret-sotsiologik uslubga kuzatish, statistik ma'lumotlarni tahlil qilish, ijtimoiy fikrni aniqlash, eksperiment va b. larni kiritadi¹.

Formal-yuridik uslub amaldagi huquq tizimni mazmunini ishlab chiqish va tahlil etish bilan bog'liq maxsus vositalar yig'indisini anglatadi.

4-§. Huquqdagi kolliziya va bo'shliqlarni bartaraf etishning yuridik texnikasi

Huquq ijodkorligi jarayonida muayyan ijtimoiy munosabatlarni tartibga solishga qaratilgan huquq normalarini turli normativ-huquqiy hujjatlarda ifoda etish, o'z navbatida, ular o'rtasida kolliziyalarning kelib chiqishiga sabab bo'ladi. Normativ-huquqiy hujjatlarda takrorlanishga yo'l qo'yishi kerak emas. Shu bilan birga, muayyan turdagi ijtimoiy munosabatlarga oid normativ-huquqiy hujjatlar o'rtasida kolliziyalarning yuzaga kelishi obyektiv va subyektiv omillar bilan bog'liq.

Normativ-huquqiy hujjatlardagi kolliziyalarni bartaraf etishning quyidagi usullarini ko'rsatib o'tish mumkin:

- ziddiyatli hujjatlar o'rniga yangi normativ-huquqiy hujjatni qabul qilish;
- ziddiyatli hujjatlardan bittasini bekor qilish;
- joriy hujjatga o'zgartirish va aniqlik kiritish;
- normativ-huquqiy hujjatlarning iyrarxiyasi va ziddiyatlarni bartaraf etish tamoyillarni ishlab chiqish;
- kollizion holatlarda yuzaga keladigan bahslarni ko'rib chiqishning sud tartibini o'rnatish;
- huquq normalari o'rtasidagi ziddiyatlarni bartaraf etish maqsadida mazkur normalarni sud tomonidan sharhlanishi;
- huquq normalarini uyg'unlashtirish va qonunchilikni tizimlashtirish;

¹ Лазарев В.В. Пробелы в праве и пути их устранения. –М.: Юрид. лит., 1974. –С.57-128.

- tegishli ziddiyatli hujjat yuzasidan sud yoki ma'muriy tartibda shikoyat qilish;
- kelishuv va murosaga keltiruvchi tartiblarni joriy etish;
- tegishli huquq subyektlarining qat'iy belgilab qo'yilgan vakolatlar doirasida faoliyat yuritishini ta'minlash;
- qabul qilinayotgan hujjatlarni oldindan manfaatdor tomonlar bilan kelishish va yuridik ekspertizadan o'tkazish;
- huquq ijodkorligi subyektlari tomonidan o'zlari qabul qilgan hujjatlarni vaqti-vaqti bilan inventarizatsiya qilib borish;
- normativ-huquqiy hujjatlarning samaradorligini tahlil qilib borish;
- normativ-huquqiy hujjatlarning qo'llanilishi natijasida kelib chiqishi mumkin bo'lgan ziddiyatli holatlarni oldindan ko'ra olish (qonunchilikni prognozlashtirish va rejalashtirish) ko'nikmalarini shakllantirish va boshqalar.

Normativ-huquqiy hujjat o'ziga qaraganda yuqoriroq yuridik kuchga ega bo'lgan boshqa normativ-huquqiy hujjatlarga muvofiq bo'lishi shart.

Normativ-huquqiy hujjatlar bir-biriga to'g'ri kelmagan hollarda yuqoriroq yuridik kuchga ega bo'lgan normativ-huquqiy hujjat qo'llaniladi.

Teng yuridik kuchga ega bo'lgan normativ-huquqiy hujjatlar bir-biriga to'g'ri kelmagan hollarda keyinroq qabul qilingan hujjat qoidalari amal qiladi.

Normativ-huquqiy hujjatni qabul qilgan vazirlik, qo'mitasi yoki idorasining ijtimoiy munosabatlarning muayyan sohasini tartibga solish uchun maxsus vakolati bo'lsa, ushbu organ qabul qilgan hujjat bir xil darajadagi boshqa vazirlik, qo'mitasi yoki idorasining normativ-huquqiy hujjatiga nisbatan yuqoriroq yuridik kuchga ega bo'ladi.

Davlat va huquq hodisalari jamiyatdagi boshqa voqeliklar bilan birgalikda doimo rivojlanishda bo'ladi. Binobarin, jamiyat hayotiga ta'sir qiluvchi omillar natijasida ijtimoiy munosabatlar murakkablashib boradi. Bu esa huquq ijodkorining huquq tizimini mazkur jarayonga mos ravishda shakllantirib va takomillashtirib borishini talab etadi. Huquq normalari mavjud va kelgusi ijtimoiy munosabatlarni qanchalik e'tiborga olgan holda yaratilmasin, bunda jamiyatdagi barcha o'zgarishlarning barcha jihatlarini

qamrab olish mumkin emas. Shuning uchun huquqdagi bo'shliqlarni o'z vaqtida aniqlab borish, ularning vujudga kelishi sabablari va omillarini o'rganish hamda bartaraf etishning samarali mexanizmlarini yaratish doimo olimlarning diqqat markazida bo'lib kelgan.

Shuni ta'kidlash joizki, huquqdagi bo'shliqlarni bartaraf etish faqatgina huquq ijodkorligi yo'li bilangina amalga oshiriladi. Boshqa holatlarda, ya'ni qonun analogiyasi va huquq analogiyasini qo'llashda esa, huquqdagi bo'shliqlar yengib o'tilib ish qonuniy yechimini topadi. Qonun va huquq analogiyasining qo'llanilishi normativ huquqiy hujjatlarni tez va qisqa davr ichida qabul qilish mumkin emasligi bilan ifodalanadi.

Bu borada, Z.M.Islomovning ta'kidlashicha "qaerda maxsus taqiq bo'lmasa yoki qonunshunos huquqiy oqibatlar vujudga kelishini muayyan norma bilan bog'lama, shu yerda analogiyani qo'llash mumkin"¹.

***Qonun analogiyasi* – bu muayyan masalani tartibga soluvchi huquq normasining mavjud emasligi tufayli, shunga o'xshash bo'lgan munosabatni tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjat asosida hal qilishdir.**

***Huquq analogiyasi* – bu muayyan ishni huquqning umumiy tamoyillari va mohiyatiga asoslanib ko'rib chiqish va hal etish demakdir.**

O'zbekiston Respublikasida ham qonun hujjatlarida bo'shliq mavjud bo'lsa qonun yoki huquq analogiyasi qo'llanilishi mumkinligi belgilab qo'yilgan. Fuqarolik kodeksiga asosan fuqarolik huquqiy munosabatlari qonun hujjatlari yoki taraflarning kelishuvi bilan to'g'ridan to'g'ri tartibga solinmagan hollarda fuqarolik qonun hujjatlarining o'xshash munosabatlarni tartibga soluvchi normasi qo'llaniladi (qonun o'xshashligi). Agar qonun o'xshashligidan foydalanish mumkin bo'lmasa, taraflarning huquq va burchlari fuqarolik qonun hujjatlarining umumiy negizlari va

¹ Исламов З. Общество. Государство. Право. –Т.: Адолат, 2001. –С.585.

mazmuni (huquq o'xshashligi)ga hamda halollik, oqillik va adolat talablariga amal qilgan holda belgilanadi.

Qonun analogiyasini qo'llash ham huquq analogiyasini qo'llash ham uning to'g'ri qo'llanilishini ta'minlovchi bir nechta talablarga rioya qilinishi lozimligini e'tirof etadi. I.B.Zokirov qonun va huquq analogiyasini qo'llashning uchta talabini ko'rsatib o'tadi. Bular: birinchidan, yuqorida ko'rsatilgan qoidalarga faqat mazkur masala yuzasidan tegishli qonun va farmoyishlar bo'lmagan hollardagina asoslanib ishni hal qilish mumkinligini, ikkinchidan, bunday analogiya tariqasida chiqarilgan sud qarori faqat nizo uchungina kuchda bo'lishligini va, uchinchidan, sud qonunlarining umumiy negizlari va mazmuniga quruqdan-quruq havola qilmay, balki qarorni ifodalashda sud qonunlarining qaysi bir umumiy asoslariga tayanib, o'z qarorini chiqarganligini ko'rsatishi lozim¹.

F.A.Grigorev va A.D.Cherkasovlar esa qonun hamda huquq analogiyasini qo'llashning to'rtta talabini ko'rsatib o'tadilar:

birinchidan, muayyan hayotiy vaziyat huquqiy ahamiyatga ega bo'lishi va uni huquqiy hal etish talab qilinishi lozim;

ikkinchidan, qonunchilikda bunday munosabatlarni (vaziyatlarni) tartibga soluvchi muayyan huquq normasi mavjud bo'lmashligi lozim;

uchinchidan, qonunchilikdan shunga o'xshash vaziyatlarni tartibga soluvchi normalarni qidirib topish va shu asosda ishni hal etish (qonun analogiyasi), agar bunday norma mavjud bo'lmasa huquqning umumiy tamoyillariga asoslangan holda (huquq analogiyasi) ishni hal etish lozim;

to'rtinchidan, ish bo'yicha chiqarilgan qarorda mazkur vaziyat bo'yicha qonun yoki huquq analogiyasining qo'llanilishi yuzasidan asoslantirilgan tushuntirish berish².

Inson huquqlarini cheklaydigan va javobgarlik belgilaydigan normalarni o'xshashlik (analogiya) bo'yicha qo'llanilishiga yo'l qo'yilmaydi. Ya'ni ma'muriy javobgarlik va jinoiy javobgarlik masalalari ko'rilaётган vaqtda analogiya qo'llanilishi mumkin emas. Zero, Jinoyat kodeksi jinoyat huquqining yagona manbai hisoblanadi va unda jinoyat deb hisoblanadigan qilmishlarning aniq va qat'iy ro'yxati belgilab berilgan.

¹ Зокиров И. Фуқаролик ҳуқуқи. –Т.: Адолат, 1996. – С.26.

² Теория государства и права. Курс лекций // под ред. Н.И.Матузова и А.В.Малько. – М.: Юристъ, 1999. – С.424.

Kodeksda ko‘rsatilgan ro‘yxatning kengaytirilishiga ham qisqartirilishiga ham yo‘l qo‘yilmaydi. Bunday vakolat faqat qonun chiqaruvchi organga berilgan.

Taniqli huquqshunos olimlar V.V.Lazarev, S.V.Lipen va A.X.Saidovlar “huquqdagi bo‘shliqni bartaraf etishning asosiy vositasi - bu huquq ijodkorligidir”¹, deb ko‘rsatadilar.

Huquqdagi bo‘shliqni bartaraf etish uchun yangi qonun hujjati qabul qilish yoki mavjud qonunchilikka qo‘shimcha va o‘zgartirishlar kiritish huquq ijodkorligisiz mumkin emas. Huquq ijodkorligi – bu normativ-huquqiy hujjatlarni qabul qilish, o‘zgartirish, qo‘shimcha va tuzatishlar kiritish hamda uni bekor qilish bo‘yicha davlat organlarining va mansabdor shaxslarning (referendum orqali butun xalqning) faoliyati bo‘lib hisoblanadi.

U yoki bu normativ-huquqiy hujjatni qabul qilish zaruriyati, muayyan huquqiy qoida o‘rnatilishiga qaratilgan xalq irodasining yo‘nalishi aniqlangach, huquq ijodkorining diqqat-e’tibori ijtimoiy shakllangan qoidani huquq “tilida” bayon etishga, uni aniq ifodalashga qat’iy rasmiylashtirishga qaratiladi².

Huquq ijodkorligi, eng avvalo, muayyan turdagi ijtimoiy munosabatlarni normativ-huquqiy hujjat vositasi bilan huquqiy tartibga solishga bo‘lgan ehtiyojni aniqlash asosida amalga oshiriladi. Chunki normativ-huquqiy hujjat bo‘lgan muayyan ehtiyoj aniqlanishi orqali kelib chiqishi mumkin bo‘lgan huquqdagi bo‘shliqning oldi olinadi. Bunday holatlar oldindan aniqlanib bartaraf etiladi.

Huquq ijodkorligi texnikasining qonunchilikdagi bo‘shliqlarni bartaraf etishdagi ahamiyati quyidagilarda namoyon bo‘ladi:

1) huquq ijodkorligi texnikasiga amal qilinishini lozim darajada yo‘lga qo‘yish orqali huquq normalari bilan tartibga solinishi lozim bo‘lgan munosabatlarni e’tibordan chetda qoldirilishning oldini olish mumkin;

2) joriy qonunchilikda bir turdagi ijtimoiy munosabatlar bir biriga zid turli xil normalar bilan tartibga solinishining oldi olinadi;

¹ Лазарев В.В., Липень С.В., Саидов А.Х. Теория государства и права: Учебник. Под ред. акад. Абдурахманова К.Х. –М.: Рос. экон. акад., 2007. –С.358.

² Одилқориев Х.Т. Ўзбекистон Республикасида қонун чиқариш жараёни. –Т.: Ўзбекистон, 1995. –Б.73-85.

3) huquq ijodkorligi texnikasi qoidalariga amal qilish orqali qonunchilikda termin va tushunchalar uyg'unlashtiriladi. Bir xil munosabatlarni tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlarda har xil terminlarning ishlatilishi jiddiy xato hisoblanmasada huquq ijodkori tomonidan bir xil tushunchalar ishlatilishiga e'tibor qartilishi lozim. Zero, ushbu xolatlar ham ma'lum darajada bo'shliqlarning kelib chiqishiga sabab bo'lishi mumkin;

4) huquq ijodkorligi texnikasi qoidalariga amal qilish orqali muayyan darajada "huquqdagi dastlabki bo'shliq"larning oldi olinadi;

5) huquq ijodkorining qabul qilinayotgan qonun hujjatlarining sifat jihatdan mukammal ishlab chiqilishida, normativ-huquqiy hujjatlarning tili va ifoda uslubi masalalarini e'tiborga olishida ko'rinadi;

6) normativ-huquqiy hujjat loyihasi qabul qilinishdan oldin uni har tomonlama ekspertizadan (tili, texnikasi, uslubi, ma'no va mazmuni, xalqaro va milliy me'yorlarga mosligi va boshqalar) o'tkazilishida namoyon bo'ladi;

7) huquq ijodkorligi faoliyati yuzasidan huquqshunos va tilshunos olimlarning o'zaro hamkorligini yo'lga qo'yish va ular tomonidan huquq ijodkorligi texnikasi va ekspertizasi bo'yicha fundamental ilmiy tadqiqot ishlari olib borilishi maqsadga muvofiqdir.

5-§. Yuridik hujjatdagi nuqsonlar va ularni oldini olish yo'llari

Yuridik hujjatdagi nuqson deganda, ushbu hujjatni bevosita ishlab chiqayotgan yoki uning rivojlanishiga ta'sir o'tkazish qobiliyatiga ega bo'lgan huquqiy munosabatlarning ishtirokchisi tomonidan nomaqbul huquqiy yoki boshqa oqibatlarga olib keladigan yoki olib kelishi mumkin bo'lgan kamchilik tushuniladi. Yuridik hujjatlarda nuqsonlar mavjudligining bir qator sabablarini qayd etib o'tish mumkin. Xususan, yuridik ma'lumotning yetarli emasligi, huquqiy savodsizlik, yuridik hujjatni ishlab chiqish qoidalarini bilmaslik, mas'uliyatsizlik, e'tiborsizlik, vaqt yetishmasligi, tajribasizlik kabilarni sanab o'tish mumkin.

"Yuridik hujjatdagi nuqson" – bu Yuridik texnika fanining muhim tushunchalaridan biri hisoblanadi.

Mazkur tushuncha ta'rifini shakllantirishning nazariy ahamiyati shundaki, u huquqshunoslikning konseptual va kategorik qarashlarini to'ldiradi, ushbu hodisaning mohiyatini ochib beradi.

Mazkur tushuncha mohiyatini ochib berishning amaliy ahamiyati esa yuridik hujjatlardagi nuqsonlarni aniqlash, tahlil etish, nuqsonlarga yo'l qo'ymaslik, ularni oldini olish, bartaraf etish mexanizmlarini ishlab chiqishga olib keladi. Nuqson – "*defect*" so'zi lotincha "*defectus*" – nuqson so'zidan kelib chiqqan bo'lib, tegishli yuridik hujjatdagi qonun talablarining buzilishi, rasmiylashtirish, yuridik-texnik qoidalari inobatga olinmagan holatni tushunish mumkin.

Yuridik hujjatdagi nuqsonlar deganda faqat mavjud bo'lgan "kamchiliklar" emas, balki biror bir zaruriy element hujjatda inobatga olinmaganligi ham nuqson sifatida qaraladi.

Bugungi kunda moddiy dunyoning aksariyat obyektlari inson tomonidan yaratilganligidan kelib chiqadigan bo'lsak, yuridik hujjatlardagi ayrim nuqsonlarning uchrashi ham birinchi navbatda yuridik hujjat ijodkorilariga e'tiborni qaratishni taqozo etadi.

Inson faoliyati mahsulotidagi nuqson, boshqa narsalar qatori, yuridik hujjatlarni yaratish faoliyati ham qasddan yoki ehtiyotsizlikdan sodir etilgan nuqson, deb tushunilishi kerak. Shunindek, yuridik hujjat bilan ishlash ko'nikmasining yetarli emasligi ham undagi nuqsonlar sonining ko'lami ortishiga xizmat qilishi mumkin.

Yuridik hujjatdagi nuqsonlar quyidagi jarayonlarda yuzaga kelishi mumkin:

- 1) yuridik hujjatni yaratish;
- 2) yuridik hujjatdan foydalanish jarayonlarida.

Yuridik ma'noda har qanday noqonuniy maqsadga erishish uchun faqat qonunchilik tomonidan unga qo'yilgan talablarga zid keladigan (masalan, qonun bilan belgilangan shaklga rioya qilmaslik) yuridik hujjatni yaratish noqonuniy hisoblanadi.

Agar yuridik hujjatning shakli va mazmuniga qo'yiladigan talablar bevosita buzilsa, noqonuniy ravishda tuzilgan bo'lsa, bunday hujjat "*nuqsonli*" emas, aksincha "*haqiqiy emas*" deb topish o'rtasida ma'lum chegara yuridik hujjat ijodkori tomonidan anglab yetilishi zarur.

L.V.Polovova hujjat shakliga oid texnik va yuridik nuqsonlarning ta'rifini bera turib, ularda tegishli rasmiylashtirish qoidalarini inobatga olmasligi yuridik-texnik qoidalarni buzilishi singari salbiy oqibatlariga olib kelishini qayd etadi¹.

Yuridik hujjatlarda nuqsonlarning ko'p bo'lishi ularning "*yaroqsiz hujjat*" sifatida qabul qilinishiga olib kelishi mumkin. Biz "*yuridik hujjatning yaroqsizligi*" tushunchasini yuridik ma'noda qo'llaymiz, chunki belgilangan normativ-huquqiy talablar buzilgan taqdirdagina, yuridik hujjat eng muhim bo'lgan elemetidan – yuridik kuchidan mahrum bo'lishi mumkin.

Ijtimoiy ma'noda "*yuridik hujjatning yaroqsizligi*" tushunchasini ko'rib chiqish zarurati ushbu tushunchaga kiradigan va birlamchi e'tiborni talab qiladigan kamchiliklarning jiddiyligidan kelib chiqadi.

Bunda yuridik hujjatlardagi nuqsonlar majmuasi orasida har xil kamchiliklarni xatolar sifatida ko'rib chiqish mumkin.

Yuridik hujjatdagi nuqsonlarni to'rt guruhga bo'lish mumkin:

- 1) rasmiylashtirishdagi xatolar;
- 2) grammatik xatolar;
- 3) uslubiyot xatolari;
- 4) huquqiy xatolar.

Ushbu turdagi nuqsonlarning har biri o'ziga xos xususiyatlarga ega. Ayniqsa, yuridik xatolar yuridik amaliyot yoki huquqiy bilimlarning

¹ Половова Л.В. Техничко-юридические дефекты законодательных текстов как основания интерпретационной практики // Законотворческая техника современной России: состояние, проблемы, совершенствование: сборник статей: в 2 т. Т. 1 / под ред.В.М. Баранова. Н. Новгород, 2001. С. 395-422.

yetishmasligi, huquqbuzarliklar va qonunni suiiste'mol qilish tufayli vujudga keladi.

Bunday xatolar tajribasizlik yoki huquqiy ong va madaniyat darajasining yuqori emasligidan ham dalolat beradi. Yuridik hujjatlardagi nuqsonlarning paydo bo'lishini quyidagilar to'g'ridan-to'g'ri aniqlashi mumkin: noaniqlik, qonunchilikka zid bo'lganligi; ish yuklamasining oshirilganligi; huquqiy bilimlarning yetishmasligi; kadrlarni tanlash va joylashtirishdagi kamchiliklar; ishda ixtisoslashuvning yetishmasligi; huquqiy malakani oshirish tizimining yo'qligi yoki samarasizligi; ish uchun yetarli bo'lmagan boshqaruv tizimi kabilar ham asosiy sabablar sifatida ko'rib chiqilishi mumkin.

O'z navbatida, yuridik amaliyotning beqarorligi, noqulay ish sharoitlari va texnik vositalarning yo'qligi yoki yetishmasligi yuridik hujjatlardagi xatolar paydo bo'lishining asosiy sabablariga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan holatlardir.

Yuridik hujjatlardagi nuqsonlar tufayli quyidagi salbiy huquqiy oqibatlar kelib chiqishi mumkin:

- 1) inson va fuqaroning huquqlari va erkinliklari buzilishi;
- 2) huquqni muhofaza qilish organi xodimi tomonidan yuridik hujjatni noto'g'ri talqin qilish;
- 3) vakolatli organ (sud, prokuratura, nazorat organlari, v.b.) tomonidan qonunga xilof qaror chiqarilishi;
- 4) yuridik hujjat ustidan shikoyat qilish;
- 5) yuridik hujjatning to'liq yoki qisman to'xtatib turilishi;
- 6) bo'ysunuvchi organ hujjatini yuqori turuvchi organ tomonidan bekor qilish;
- 7) prokuror tomonidan qonuniy hujjat ustidan protest keltirilishi;
- 8) normativ-huquqiy hujjatni, shuningdek boshqa yuridik hujjatlarni ro'yxatdan o'tkazishni rad etish;
- 9) bitimni noqonuniy yoki haqiqiy emas deb topish;
- 10) javobgarlikka tortish;
- 11) belgilangan muddatdan ortiq ishlarni tergov qilish;
- 12) ishni asossiz qo'zg'atish;

- 13) adolatsiz jazo tayinlash;
- 14) aniqlangan xatolarni bartaraf etish uchun ishni qaytarish;
- 15) ortiqcha vaqt va harajatlarni keltirib chiqarish.

Yuridik hujjat xususiyatlarining o'ziga xos jihatidan kelib chiqqan holda, uning ijtimoiy qiymati, o'z navbatida, qonunchilik darajasida va yuridik amaliyotda uning huquqiy talabi bilan belgilanadi.

Boshqa huquqni amalga oshirish hujjatlarining mantiqiy nuqsonlari haqida alohida aytib o'tish lozimki, qoida tariqasida, ushbu hujjatlar yuridik ma'lumotga ega bo'lmagan fuqarolar tomonidan tuziladi.

Yuridik hujjatlardagi nuqsonlar to'g'risida ayrim mamlakatlarda alohida qonun doirasida belgilab qo'yilgan bo'lsada, O'zbekiston Respublikasida bunday holatlar umumiy qonunchilik qoidalari asosida belgilab qo'yilganligiga guvoh bo'lishimiz mumkin.

Shuning uchun ham "Yuridik hujjatlar to'g'risida"gi Qonunni ishlab chiqish, uni amaliyotga tadbqiq etish, undagi asosiy talab va shartlarni keng aholi o'rtasida targ'ib qilishga mo'ljallangan turli shakldagi vositalardan foydalanish maqsadga muvofiq.

Yuridik hujjatlardagi nuqsonlarni oldini olish, aniqlash va yo'q qilish bo'yicha so'nggi chora-tadbirlar guruhiga kelsak, shuni ta'kidlash kerakki, ushbu turdagi nuqsonlarning oldini olish faqat yuridik hujjat matni ustida ehtiyotkorlik bilan ishlash, uni sinchkovlik bilan tuzatish orqali amalga oshirilishi mumkin.

Normativ-huquqiy hujjatga texnik o'zgarishlar yoki tuzatish deb ataladigan maxsus soddalashtirilgan tartib nazarda tutilishi ham yuridik hujjatdagi nuqsonlarni bartaraf etish yo'li sifatida baholanishi mumkin.

Afsuski milliy qonunchiligimizda "*o'zgartirish*", "*qo'shimcha kiritish*" tushunchalariga ta'rif berilib, ularning farqli jihatlari qonunchilikda belgilab qo'yilgan bo'lsada, "*tuzatish*" tushunchasi va uning belgilari bo'yicha qonunchilikda tegishli ma'lumotlar berilmagan.

Xususan, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi Kengashi va O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senati Kengashining Qo'shma qarori bilan tasdiqlangan O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasiga kiritiladigan qonun loyihalarini va O'zbekiston

Respublikasi Oliy Majlisi Senatiga taqdim etilgan qonunlarni yuridik-texnik jihatdan rasmiylashtirish Qoidalarida amaliy misol keltirish mumkin.

Jumladan, mazkur qoidalarga ko'ra, quyidagilar qonunlarga o'zgartishlar kiritish hisoblanadi:

- 1)so'zlarni, raqamlarni almashtirish;
- 2)so'zlarni, raqamlarni, jumalarni chiqarib tashlash;
- 3)qonun tarkibiy birligining yangi tahriri;
- 4)qonun yoki uning tarkibiy birliklarining amal qilishini uzaytirish.

Quyidagilar qonunlarga qo'shimchalar kiritish hisoblanadi:

- 1) qonun moddasining tarkibiy birligini yangi so'zlar, raqamlar yoki jumalar bilan to'ldirish;
- 2) qonunni tarkibiy birliklar bilan to'ldirish.

Ko'rinib turganidek, bunda tuzatish tushunchasiga aniqlik kiritilmagan.

Normativ-huquqiy hujjat tarkibiga ta'sir qilmaydigan, shu bilan birga ushbu normativ-huquqiy hujjat bilan ishlash jarayonida yuzaga keladigan muammolarni bartaraf etish uchun zarur bo'lgan texnik o'zgarishlarni tuzatishlar deb tushunish lozim.

Yuridik hujjatlar tarkibidagi nuqsonlarni aniqlash, oldini olish va ularni yo'q qilish bo'yicha chora-tadbirlarni ko'rib chiqib qayd etish mumkinki, yuridik hujjat tarkibini takomillashtirish bo'yicha ishlar har tomonlama kompleks bo'lishi, nafaqat turli xil huquqiy choralarni, balki iqtisodiy, ijtimoiy, huquqiy, madaniy omillarni inobatga olishni taqozo etadi.

Faqat shu tarzda yuridik hujjatlar sifatini va natijada inson hayoti sifatini, jamiyat va davlatning rivojlanish darajasini oshirishga erishish mumkin.

Yuridik hujjatlardagi nuqsonlarga qarshi kurashishning asosiy usullari sifatida oldini olish, profilaktika va boshqalarni sanab o'tish mumkin.

Yuridik hujjatlardagi nuqsonlarni oldini olish – bu nomuvofiq yuridik amaliyot, huquqbuzarliklar va yuridik o‘zboshimchalik sabablari va shartlarini aniqlash va yo‘q qilish choralari yig‘indisi hisoblanadi.

Oldini olish yuridik hujjatda mavjud bo‘lishi mumkin bo‘lgan nuqsonlarni aniqlash va yo‘q qilish bo‘lib, yuridik hujjatning jamoatchilik munosabatlariga salbiy ta‘sirini bartaraf etishga qaratilgan faoliyat tushuniladi.

Yuridik hujjatda nuqson mavjudligi, uning ustida ish olib borish, huquqiy munosabatlarni yo‘lga qo‘yishda ma‘lum muammolarni keltirib chiqaradi.

Yuridik amaliyotni tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, yuridik hujjatlardagi nuqsonlar nomuvofiq yuridik faoliyat, huquqbuzarliklar va qonunlarni suiiste‘mol qilish, tegishli vakolatli subyektlarning bilim va malakaga ega emasligi tufayli kelib chiqmoqda.

Mavzuga oid kazu

1996-yildagi O'zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksining 180-moddasiga asosan ish haqi, mukofotlar, qo'shimcha to'lovlar, ustamalar va mehnat haqi tizimida nazarda tutilgan boshqa to'lovlar rag'batlantirish turlariga kirmaydi.

2022-yilda qabul qilingan yangi tahrirdagi Mehnat kodeksining 299-moddasida ham ish haqi, mukofotlar, qo'shimcha to'lovlar, ustamalar va mehnatga haq to'lash tizimida nazarda tutilgan boshqa to'lovlar rag'batlantirish turlari jumlasiga kirmasligi ta'kidlangan.

Ya'ni, yangi kodeksda ham ustamalar rag'batlantirish turlariga kirmasligi belgilangan.

“Davlat fuqarolik xizmati to'g'risida”gi Qonunning 44-moddasiga ko'ra, bunda lavozim maoshiga qo'shimcha ustamalar rag'batlantirish choralaridan biri ekanligi nazarda tutilgan.

Yuqoridagi muammoli vaziyat bo'yicha quyidagi masalalarga tahliliy javob bering.

1. Yuqoridagi holatda yuridik kolliziya mavjudmi? Qonunchilikdagi kolliziyalar qanday ko'rinishlarda namoyon bo'lishini asoslab bering.

2. Qonunchilikda kolliziyani yuzaga keltiruvchi omillarni tahlil eting.

3. Qonunchilikdagi bo'shliq va yuridik kolliziya tushunchalarining (kamida 5 ta) o'zaro farqli jihatlarini muhokama eting.

4. Qonunchilikdagi kolliziyalarni bartaraf etish yo'llarini tahlil eting. Yuqoridagi holat bo'yicha asoslantirilgan taklif ishlab chiqing.

5. Qonunchilikdagi kolliziyalarni bartaraf etishning asosiy qoidalarini milliy qonunchilikning qiyosiy tahlili bilan muhokama eting.

6. Xulosa bering. Huquqiy yechim ishlab chiqing.

Mavzuga oid testlar

1. Normativ-huquqiy hujjatlardagi kolliziya tushunchasiga berilgan to'g'ri ta'rifni aniqlang.

A) bu muayyan turdagi ijtimoiy munosabatlarni tartibga solishga qaratilgan alohida hujjatlar o'rtasidagi qarama-qarshilik va ziddiyatlar

B) bu muayyan turdagi ijtimoiy munosabatlarni tartibga solishga qaratilgan normativ-huquqiy hujjatlar o'rtasidagi qarama-qarshilik va ziddiyatlar hisoblanadi

C) bu muayyan turdagi ijtimoiy munosabatlarni tartibga solishga qaratilgan huquqni qo'llash hujjatlar o'rtasidagi qarama-qarshilik va ziddiyatlar

D) bu muayyan turdagi ijtimoiy munosabatlarni tartibga solishga qaratilgan sharhlash hujjatlari o'rtasidagi qarama-qarshilik va ziddiyatlar

2. Normativ-huquqiy hujjatlardagi kolliziyalar namoyon bo'ladigan holat noto'g'ri keltirilgan javobni toping.

A) milliy normativ-huquqiy hujjatlar hamda xalqaro huquq normalari o'rtasidagi tafovvt

B) normativ-huquqiy hujjat yoki uning normalarini tushunishda turli xil yondashuvlar va qarashlarning mavjudligi

C) normativ-huquqiy hujjat normalari "huquqiy aniqlik" prinsipiga nomuvofiq kelishi

D) huquq ijodkorligi jarayonida huquqni qo'llash hujjatlarini turlicha qo'llash

3. Huquq normalarida kolliziyalar vujudga kelishiga sabab bo'livchi omillarni aniqlang.

A) obyektiv va subyektiv omillar

B) umumiy va xususiy omillar

C) umumiy va maxsus omillar

D) obyekt va subyetlarning o'zaro ta'siriga oid omillar

4. Milliy qonunchilik tizimida kolliziyalar kuzatilmaydigan holat quyidagi qaysi javobda keltirilgan?

- A) O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va boshqa normativ-huquqiy hujjatlar o‘rtasidagi kolliziyalar
- B) O‘zbekiston Respublikasining qonunlari va qonunosti hujjatlari o‘rtasidagi kolliziyalar
- C) vakolatli davlat organi tomonidan qabul qilingan turli normativ-huquqiy hujjatlar o‘rtasidagi kolliziyalar
- D) turli vakolatli davlat organlar tomonidan qabul qilingan huquqni qo‘llash hujjati hamda umumiy va maxsus normativ-huquqiy hujjatlar o‘rtasida yuzaga keladigan kolliziyalar

5. Quyida keltirilgan qaysi fikr Yuridik texnika fani bo‘yicha xato hisoblanadi?

- A) Normativ-huquqiy hujjat o‘ziga nisbatan yuqoriroq yuridik kuchga ega bo‘lgan normativ-huquqiy hujjatlarga muvofiq bo‘lishi kerak.
- B) Normativ-huquqiy hujjatlar o‘rtasida tafovutlar bo‘lgan taqdirda yuqoriroq yuridik kuchga ega bo‘lgan normativ-huquqiy hujjat qo‘llaniladi.
- C) Teng yuridik kuchga ega bo‘lgan normativ-huquqiy hujjatlar o‘rtasida tafovutlar bo‘lgan taqdirda, oldinroq qabul qilingan normativ-huquqiy hujjat qoidolari amal qiladi.
- D) Normativ-huquqiy hujjatlardagi kolliziyalar qonunchilik tizimi hamda huquqni qo‘llash amaliyotining barqaror faoliyat yuritishiga xalaqit beradi.

6. Aksariyat huquqshunos olimlar “huquqdagi bo‘shliq” tushunchasi o‘rniga qanday termindan foydalanishadi?

- A) “huquqdagi vakuum”
- B) “huquqdagi qora dog”
- C) “qonundagi kemtiklik”
- D) “qonunchilikdagi kemtiklik”

7. Huquqdagi bo‘shliqni aniqlash jarayonida quyidagilardan qay biri tadqiq etilmaydi?

- A) amaldagi huquq tizimining mazmuni

- B) davlat organlarining huquq ijodkorligi faoliyati
- C) huquqni qo‘llash amaliyoti
- D) huquqni amalga oshirish amaliyoti

8. Normativ-huquqiy hujjatlardagi kolliziyalarni bartaraf etishning usuli xato keltirilgan javobni aniqlang.

- A) ziddiyatli hujjatlar o‘rniga yangi normativ-huquqiy hujjatni qabul qilish
- B) joriy hujjatga o‘zgartirish va aniqlik kiritish
- C) kollizion holatlarda yuzaga keladigan bahslarni ko‘rib chiqishning sud tartibini o‘rnatish
- D) tegishli ziddiyatli hujjat yuzasidan O‘zbekiston Respublikasi Prezidentiga shikoyat qilish

9. Bo‘shliqni to‘ldiring.

Normativ-huquqiy hujjatni qabul qilgan vazirlik, qo‘mitasi yoki idorasining ijtimoiy munosabatlarning muayyan sohasini tartibga solish uchun bo‘lsa, ushbu organ qabul qilgan hujjat bir xil darajadagi boshqa vazirlik, qo‘mitasi yoki idorasining normativ-huquqiy hujjatiga nisbatan yuqoriroq yuridik kuchga ega bo‘ladi.

A) aniq vakolati	B) kollizion vakolati
C) maxsus huquqlari	D) maxsus vakolati

10. Muayyan ishni huquqning umumiy tamoyillari va mohiyatiga asoslanib ko‘rib chiqish va hal etish nima deb nomalanadi?

A) qonun analogiyasi	B) huquq analogiyasi
C) prinsipial analogiya	D) huquqiy fiksiya

VI BOB. NORMATIV-HUQUQIY HUJJATLARNING EKSPERTIZASI

1-§. Ekspertizaning huquq ijodkorligidagi o‘rni

“Ekspertiza” so‘zi lotincha “*expertus*” so‘zidan kelib chiqqan bo‘lib, “*tajribali*”, “*bilimdon*” ma’nosini anglatadi.

***Ekspertiza* – bu muayyan savollarga javob olish maqsadida maxsus bilim, malaka va tajribaga ega bo‘lgan mutaxassisni jalb qilish orqali o‘tkaziladigan tadqiqotdir.**

Ekspertizaning ko‘plab turlari mavjud bo‘lib, ular asosan normativ-huquqiy hujjat loyihalari ustida o‘tkaziladi.

Ekspertiza huquq ijodkorligi jarayonining ajralmas qismi hisoblanadi. Bu borada ko‘plab ekspertiza turlari amaliyotda qo‘llanib kelinadi. Xususan, huquqiy¹, ekologik², lingvistik³, korrupsiyaga qarshi ekspertiza⁴, gender-huquqiy ekspertiza⁵, iqtisodiy, ilmiy va boshqalarni keltirib o‘tish mumkin.

O‘zbekiston Respublikasining “Normativ-huquqiy hujjatlar to‘g‘risida” gi Qonuniga muvofiq, normativ-huquqiy hujjat loyihasi huquqiy va korrupsiyaga qarshi ekspertizalardan o‘tkazilishi ***shart***.

Boshqa (iqtisodiy, moliyaviy, ilmiy, lingvistik, ekologik) ekspertiza turlarni o‘tkazish normativ-huquqiy hujjat loyihasi ishlab chiquvchining

¹ O‘zbekiston Respublikasi adliya vazirining 2012-yil 9-apreldagi 83-mh-son buyrug‘i bilan tasdiqlangan Davlat va xo‘jalik boshqaruvi organlari, mahalliy davlat hokimiyati organlari tomonidan O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasiga kiritiladigan normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarini tayyorlash, yuridik-texnik jihatdan rasmiylashtirish va huquqiy ekspertizadan o‘tkazish tartibi to‘g‘risidagi uslubiy ko‘rsatmalar // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 18.09.2020-y., 10/20/2352-9/1304-son.

² 2000-yil 25-maydagi “Ekologik ekspertiza to‘g‘risida” gi O‘zbekiston Respublikasining Qonuni // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 29.04.2021-y., 03/21/688/0394-son.

³ “Normativ-huquqiy hujjatlar to‘g‘risida” gi Qonunning 25-moddasi. // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 20.04.2021-y., 03/21/682/0354-son.

⁴ O‘zbekiston Respublikasi adliya vazirining 2021-yil 24-fevraldagi 2-mh-son buyrug‘i bilan tasdiqlangan Normativ-huquqiy hujjatlar va ular loyihalarining korrupsiyaga qarshi ekspertizasini o‘tkazish tartibi to‘g‘risidagi Nizom // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 24.02.2021-y., 10/21/3287/0153-son.

⁵ O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 30-martdagi 192-son qarori bilan tasdiqlangan Normativ-huquqiy hujjatlar va ularning loyihalarini gender-huquqiy ekspertizadan o‘tkazish tartibi to‘g‘risida Nizom // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 31.03.2020 y., 09/20/192/0386-son.

yoki normativ-huquqiy hujjat qabul qilish huquqiga ega bo'lgan organning qaroriga ko'ra o'tkazilishi *mumkin*.

Demak, normativ-huquqiy hujjat loyihasi huquqiy va korrupsiyaga qarshi ekspertizalardan o'tkazilishi majburiy bo'lsa, boshqa ekspertizalardan o'tkazish ixtiyoriylik kasb etadi.

Ekspertiza o'tkazish uchun normativ-huquqiy hujjat loyihasini tayyorlashda bevosita *ishtirok etmagan* shaxslar (ekspert, olim va mutaxassislar) jalb qilinadi.

Ekspertiza o'tkazish uchun jalb qilingan shaxs normativ-huquqiy hujjat loyihasiga baho berishda mustaqildir va ekspertiza o'tkazish topshirig'ini bergan organning nuqtayi nazari bilan bog'liq bo'lmasligi zarur.

Ekspertiza natijasi bo'yicha berilgan xulosalar *tavsiyaviy* xususiyatiga ega bo'lib, ular ishlab chiquvchi yoki normativ-huquqiy hujjat qabul qilish huquqiga ega bo'lgan organ tomonidan ko'rib chiqilishi lozim. Xulosaning inobatga olinmagan bandlari yuzasidan tegishli tushuntirishlar berilgan holda *ma'lumotnoma* tayyorlanadi.

Ekspertiza natijasi bo'yicha berilgan xulosalar, albatta, yuridik-texnik qoidalarga muvofiq bo'lishi talab etiladi. Aks holda, ekspertiza xulosasining qonun hujjatlariga muvofiqligi bo'yicha asosli shubha paydo bo'ladi.

Shuningdek, normativ-huquqiy hujjat loyihalarining matiqiy yakuniga zamin hozirlovchi yuridik xizmat xulosasida ham loyiha bo'yicha o'tkazilgan ekspertiza natijalari va ularning huquqiy tahlili amalga oshiriladi. Muayyan ekspertizalardan o'tmasdan turib, normativ-huquqiy hujjat loyihasini tasdiqlash yoki ijroga qaratish noqonuniy hamda kelgusida

salbiy oqibatlarni keltirub chiqaruvchi omil sifatida qaraladi. Shu sababli, ekspertiza instituti Yuridik texnika fanining, ayniqsa huquq ijodkorligining ajralmas va muhim instituti hisoblanadi.

2-§. Normativ-huquqiy hujjat loyihalarini huquqiy ekspertizadan o'tkazish

Huquqiy ekspertiza – normativ-huquqiy hujjat loyihalarining O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va qonunlariga, unga nisbatan yuqoriroq yuridik kuchga ega bo'lgan boshqa normativ-huquqiy hujjatlarga, yuridik-texnik jihatdan rasmiylashtirishning talablariga muvofiqligini, qaror loyihasida havola qiluvchi normalar qo'llanilishining asosiligi hamda maqsadga muvofiqligini tekshirishdir.

Normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarining huquqiy ekspertizasi ishlab chiquvchining yoki normativ-huquqiy hujjat qabul qilish huquqiga ega bo'lgan organning *yuridik xizmati*, shuningdek O'zbekiston Respublikasi *Adliya vazirligi, uning hududiy bo'linmalari* tomonidan o'tkaziladi.

O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarining huquqiy ekspertizasini ular manfaatdor tashkilotlar bilan kelishilganidan va boshqa turdagi ekspertizalar amalga oshirilganidan so'ng o'tkazadi.

Huquqiy ekspertiza yakunlari bo'yicha tegishli yuridik xizmat O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi, uning hududiy bo'linmalariga yuridik *xulosa* taqdim etadi.

Vazirliklar, qo‘mitalar va idoralar normativ-huquqiy hujjatlarining huquqiy ekspertizasi O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi, mahalliy davlat hokimiyati organlari qarorlari loyihalarining huquqiy ekspertizasi O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligining tegishli hududiy bo‘linmalari tomonidan amalga oshiriladi.

Huquqiy ekspertizadan o‘tkazish muddatlari.

O‘zbekiston Respublikasining qonunlari, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari va qarorlari, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlari loyihalarining huquqiy ekspertizasi ular kelib tushgan sanadan e‘tiboran ***o‘n kun*** ichida (***besh kungacha uzaytirilishi mumkin***) O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi tomonidan o‘tkaziladi.

Vazirliklar, qo‘mitalar va idoralar normativ-huquqiy hujjatlarining huquqiy ekspertizasi kelib tushgan sanadan e‘tiboran ***o‘ttiz kun*** ichida (***o‘n besh kungacha uzaytirilishi mumkin***) O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi tomonidan amalga oshiriladi.

O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligining hududiy bo‘linmalari tomonidan:

xalq deputatlari viloyat, tuman, (shahar) Kengashi qarorlari loyihalarining huquqiy ekspertizasi – ***ikki ish kuni ichida***;

viloyat, tuman, (shahar) hokimi qarorlari loyihalarining huquqiy ekspertizasi – ***besh ish kuni ichida*** o‘tkaziladi.

Idoraviy normativ-huquqiy hujjat loyihalarini huquqiy ekspertizadan o‘tkazish.

Idoraviy normativ-huquqiy hujjat loyihalari Adliya vazirligiga kiritilishidan *oldin* vazirlik va idoralarning *yuridik xizmati* tomonidan huquqiy ekspertizadan o‘tkazilishi shart.

O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligiga huquqiy ekspertizadan va davlat ro‘yxatidan o‘tkazish uchun idoraviy normativ-huquqiy hujjat tasdiqlangan holda uni qabul qilgan organ tomonidan (*o‘n kun ichida*) yagona elektron tizim (*project.gov.uz*) orqali taqdim etiladi.

O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligiga huquqiy ekspertizadan va davlat ro‘yxatidan o‘tkazish uchun *bitta kuzatuv xati* bilan faqatgina *bitta idoraviy normativ-huquqiy hujjat* taqdim etiladi.

Bir nechta vazirlik va idoralarning qo‘shma qabul qilgan idoraviy normativ-huquqiy hujjatini huquqiy ekspertizadan va davlat ro‘yxatidan o‘tkazishga taqdim etish hujjatni qabul qiluvchilar orasida *nomi birinchi bo‘lib ko‘rsatilgan* vazirlik yoki idoraga yuklatiladi.

Agar idoraviy normativ-huquqiy hujjat huquqiy ekspertizadan va davlat ro‘yxatidan o‘tkazish uchun takroran jo‘natilayotgan bo‘lsa, shuningdek u davlat ro‘yxatidan o‘tkazish rad etilgan hujjat o‘rniga qabul qilingan bo‘lsa, yuridik xulosada O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligining davlat ro‘yxatidan o‘tkazish rad etilganligi yoxud idoraviy normativ-huquqiy hujjatni davlat ro‘yxatidan o‘tkazmasdan qaytarilganligi to‘g‘risidagi xatining (xulosasining) sanasi va raqami ko‘rsatilishi lozim.

Quyidagi idoraviy normativ-huquqiy hujjatlar huquqiy ekspertizadan va davlat ro‘yxatidan o‘tkaziladi:

1. O‘zbekiston Respublikasi fuqarolari, chet el fuqarolari va fuqaroligi bo‘lmagan shaxslarning fuqarolik, siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy va boshqa huquqlari, erkinliklari, qonuniy manfaatlari va majburiyatlariga, ularni amalga oshirish kafolatlariga, ko‘rsatilgan huquq, erkinlik va majburiyatlarni amalga oshirish mexanizmlariga oid;

2. umum majburiy tusdagi;

3. idoraviy normativ-huquqiy hujjatni qabul qilgan vazirlik yoki idora tizimiga kirmaydigan tashkilotlar uchun majburiy kuchga ega bo‘lgan idoraviy normativ-huquqiy hujjatlar.

Quyidagi idoraviy normativ-huquqiy hujjatlar davlat ro‘yxatidan o‘tkazilmaydi:

1) yakka tartibdagi hujjatlar;

2) amal qilishi bir marta qo‘llash bilan tamom bo‘luvchi;

- 3) tezkor-farmoyishli tusdagi (bir martalik topshiriqlar);
- 4) muqaddam belgilangan tartibni ijro etishni tashkil etishga yoʻnaltirilgan hujjatlar;
- 5) texnik reglamentlar;
- 6) standartlashtirish boʻyicha normativ hujjatlar;
- 7) sanitariya, veterinariya-sanitariya, fitosanitariya qoidalari va normalari;
- 8) shaharsozlik, ekologik normalar va qoidalar;
- 9) tavsiya xususiyatiga ega hujjatlar;
- 10) rasmiy sharh berish toʻgʻrisidagi hujjatlar;
- 11) umum majburiy tusga ega boʻlmagan boshqa hujjatlar.

Mahalliy davlat hokimiyati organlarining normativ-huquqiy hujjatlarini huquqiy ekspertizadan oʻtkazish.

Mahalliy davlat hokimiyati organlarining Qaror loyihasini huquqiy ekspertizadan oʻtkazish “E-qaror” elektron tizimi orqali amalga oshiriladi.

Mahalliy davlat hokimiyati organining *yuridik xizmati* qaror loyihasini tegishli hududiy adliya organiga huquqiy ekspertizadan oʻtkazish uchun kiritilishini taʼminlaydi.

Huquqiy ekspertiza yakuni boʻyicha hududiy adliya organining *ijobiy xulosasi* mavjudligi mahalliy davlat hokimiyati organlari tomonidan qarorlarni qabul qilishning *majburiy sharti* hisoblanadi.

Mahalliy davlat hokimiyati organlarining quyidagi hujjatlari hududiy adliya organlarida huquqiy ekspertizadan oʻtkazilmaydi:

- 1) yakka tartibdagi hujjatlar;
- 2) tezkor-farmoyishli tusdagi (bir martalik topshiriqlar);
- 3) muqaddam belgilangan tartibni ijro etishni tashkil etishga yoʻnaltirilgan hujjatlar;

- 4) sessiya, yig'ilish, konferensiyalarni chaqirish to'g'risidagi hujjatlar;
- 5) loyihalarni ko'rib chiqish va tasdiqlash uchun kiritish to'g'risidagi hujjatlar;
- 6) tavsiyaviy hujjatlar;
- 7) rasmiy sharh berish to'g'risidagi hujjatlar;
- 8) umummajburiy bo'lmagan boshqa hujjatlar.

Huquqiy ekspertizadan o'tkazilmaydigan hujjatlarda umummajburiy huquqiy normalar bo'lmashligi lozim.

Qaror loyihasida *hatto bitta umummajburiy* huquqiy norma o'rnatilgan bo'lsa, bunday loyiha albatta hududiy adliya organlarida huquqiy ekspertizadan o'tkazilishi shart.

Huquqiy ekspertiza xulosasining namunasi

“TASDIQLAYMAN”

(Hududiy adliya organi rahbarining F.I.Sh.)

_____ tomonidan (hududiy adliya organining nomi)
(Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar va Toshkent shahar yoki tuman (shahar) hokimliklari) _____ ning
normativ-huquqiy hujjat loyihasini huquqiy ekspertizadan o'tkazish yuzasidan

XULOSA

20 ____ -yil

_____ shahri

O'zbekiston Respublikasining “Normativ-huquqiy hujjatar to'g'risida”gi Qonuni, O'zbekiston Respublikasining Budget kodeksi va O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 13-apreldagi PQ-3666-son qarori bilan tasdiqlangan O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi to'g'risidagi nizomga muvofiq _____ (Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar va Toshkent shahar yoki tuman (shahar) hokimliklari)ning 2021-yilgi budjetning qo'shimcha manbalaridan foydalanish to'g'risidagi qarori loyihasi huquqiy ekspertizadan o'tkazilganda quyidagilar

ANIQLANDI:

Taqdim etilgan qaror loyihasi O'zbekiston Respublikasining Budget kodeksi va "2021-yil uchun O'zbekiston Davlat budgeti to'g'risida"gi Qonunga muvofiq ishlab chiqilgan. _____ (*Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar va Toshkent shahar yoki tuman (shahar) hokimliklari*)ning 2021-yilgi budgetning qo'shimcha manbalaridan foydalanish to'g'risidagi qarori loyihasi O'zbekiston Respublikasining Budget kodeksi va "2021-yil uchun O'zbekiston Respublikasining Davlat budgeti to'g'risida"gi Qonunga hamda boshqa qonunchilik hujjatlariga zid kelmoqda.

Yuqoridagilarga ko'ra, taqdim etilgan qaror loyihasini huquqiy ekspertizadan o'tkazish natijalari bo'yicha

XULOSA QILAMAN:

_____ (*Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar va Toshkent shahar yoki tuman (shahar) hokimliklari*)ning 2021-yilgi budgetning qo'shimcha manbalaridan foydalanish to'g'risidagi qarori loyihasi O'zbekiston Respublikasining Budget kodeksi va "2021-yil uchun O'zbekiston Respublikasining Davlat budgeti to'g'risida"gi Qonunga muvofiq ishlab chiqilmaganligi va boshqa qonunchilik hujjatlariga zidligi, qonunchilik texnikasi qoidalariga to'g'ri kelmasligi, havola qiluvchi normalar qo'llanilishining asossizligi va maqsadga muvofiq emasligi, shuningdek ularda korrupsiyaga sabab bo'ladigan omillarning, xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlarini ta'minlash prinsiplariga muvofiq bo'lmagan qoidalar mavjudligi qayd etilsin.

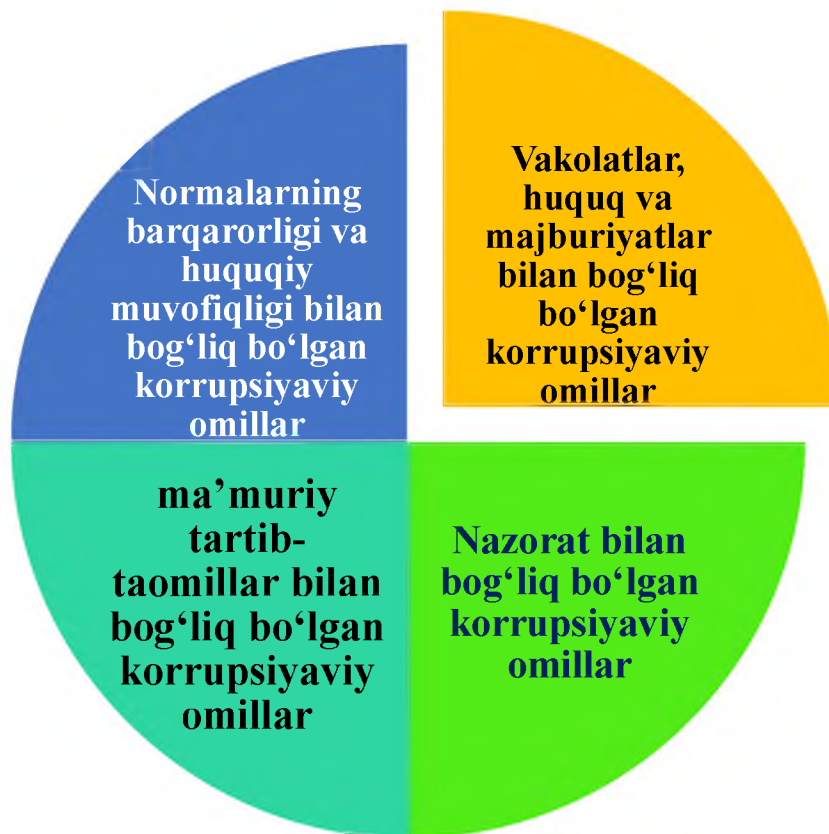
(*loyihani ko'rib chiqqan xodimning lavozimi*)

(*xodimning ismi va familiyasi*)

3-§. Normativ-huquqiy hujjatlar va ular loyihalarining korrupsiyaga qarshi ekspertizasini o'tkazish

Korrupsiyaga qarshi ekspertiza – normativ-huquqiy hujjatlar va ular loyihalarida korrupsiyaviy omillarni aniqlash, aniqlangan korrupsiyaviy omillarni bartaraf etishga qaratilgan tavsiyalar ishlab chiqishga yo'naltirilgan tekshiruvdir.

Normativ-huquqiy hujjatlar va ularning loyihalaridagi korrupsiyaviy omillar 4 ta katta guruhga bo'linadi.

1. Quyidagilar normalarning barqarorligi va huquqiy muvofiqligi bilan bog'liq bo'lgan korrupsiyaviy omillar hisoblanadi:

so'zlarning noto'g'ri qo'llanilishi;
noaniq va asossiz havolalar keltirilganligi;
normativ-huquqiy hujjatlar o'rtasida ziddiyatlarning mavjudligi.

2. Quyidagilar vakolatlar, huquq va majburiyatlar bilan bog'liq bo'lgan korrupsiyaviy omillar hisoblanadi:

diskresion vakolatlarning kengligi;
aniq belgilanmagan vakolatlar;
davlat organlarining takrorlovchi vakolatlari va vazifalarning mavjudligi;

davlat organi tomonidan o'zining vakolatiga kirmaydigan masalalar bo'yicha normativ-huquqiy hujjat qabul qilinishi;

vazifa yoki topshiriqni bajarish uchun ijrochida yetarli vakolatlar va resurslarning mavjud emasligi;

kechiktirib tartibga solish;

manfaatlar to'qnashuvi;

afzalliklarning asossiz belgilanishi;
normativ-huquqiy hujjatning kuchga kirishini asossiz ravishda
kechiktirish;

huquq va majburiyatlar o'rtasidagi nomutanosibliklar.

3. *Quyidagilar ma'muriy tartib-taomillar bilan bog'liq bo'lgan korrupsiyaviy omillar hisoblanadi:*

ma'muriy tartib-taomillarning mavjud emasligi yoki to'liq emasligi;

belgilangan qoidalaridan chiquvchi istisnolarni asossiz o'rnatilishi;

ortiqcha va asossiz talablarning o'rnatilganligi;

vaqt chegaralarining aniq belgilanmaganligi;

to'lov miqdorlari aniq belgilanmaganligi;

sanksiyalarning nomutanosibligi;

chora-tadbirlarni amalga oshirishning moliyalashtirish manbalari
noaniqligi.

4. *Quyidagilar nazorat bilan bog'liq bo'lgan korrupsiyaviy omillar hisoblanadi:*

shikoyat qilish tartibining mavjud emasligi;

shaffoflik va jamoatchilik nazoratini ta'minlashdagi bo'shliqlar;

davlat organlarining faoliyati ustidan nazorat qilishning shakllari va
turlari belgilanmaganligi.

Korrupsiyaga qarshi ekspertizani o'tkazuvchi mutaxassis fuqarolarning qonuniy huquqlari, jamiyat va ommaviy manfaatlarni himoya qilish nuqtayi nazaridan kelib chiqib, normativ-huquqiy hujjatlar va ular loyihalarida korrupsiyaviy omillarga bartaraf etishga qat'iy harakat qilishi lozim.

Normativ-huquqiy hujjat loyihalarining korrupsiyaga qarshi ekspertizasini o'tkazish tartibi.

Loyihalarning korrupsiyaga qarshi ekspertizasi ishlab chiquvchi va loyiha huquqiy ekspertiza o'tkazish uchun kelib tushganda **adliya organlari** tomonidan o'tkaziladi.

Adliya organlari loyihalarning korrupsiyaga qarshi ekspertizasi bo'yicha **xulosa** va **cheklistni** tayyorlaydi.

Loyihada korrupsiyaviy omillar aniqlangan taqdirda, xulosada ularni bartaraf etishga qaratilgan tavsiyalar va choralar ko'rsatiladi.

Amaldagi normativ-huquqiy hujjatlarning korrupsiyaga qarshi ekspertizasi **tegishli davlat organlari** va **tashkilotlari** hamda **adliya organlari** tomonidan o'tkaziladi.

Vazirlar Mahkamasi tomonidan tasdiqlanadigan amaldagi normativ-huquqiy hujjatlarni **korrupsiyaga qarshi ekspertizadan o'tkazish rejasida** belgilangan muddatlarda davlat organlari va tashkilotlar amaldagi normativ-huquqiy hujjatlarni korrupsiyaga qarshi ekspertizadan o'tkazadi hamda natijalari bo'yicha to'ldirilgan cheklist va aniqlangan korrupsiyaviy omillarni bartaraf etish yuzasidan takliflarni Adliya vazirligiga kiritadi.

Tegishli davlat organlari va tashkilotlarning buyurtmasi asosida mustaqil ekspertlar normativ-huquqiy hujjatlar va ular loyihalarining korrupsiyaga qarshi ekspertizasini o'tkazishi mumkin.

Korrupsiyaga qarshi ekspertiza xulosasining namunasi

Normativ-huquqiy hujjatlar va ular loyihalarini korrupsiyaga qarshi ekspertizadan o'tkazish natijalari bo'yicha

Xulosa

20 ____ -yil

_____-son

Mustaqil (ilmiy) ekspert (*F.I.Sh.*) _____
tomonidan _____

(*normativ-huquqiy hujjat (loyihasi) nomi (ishlab chiquvchi) va rekvizitlari*)

korruptsiyaga qarshi ekspertizadan o'tkazildi va natijasi bo'yicha quyidagilar ma'lum qilinadi.

1. Normalarning barqarorligi va huquqiy muvofiqligi bilan bog'liq bo'lgan korruptsiyaviy omillarning mavjudligi: mavjud / mavjud emas.

korruptsiyaviy omil mavjud norma: _____

kelib chiqishi mumkin bo'lgan korruptsiyaga oid huquqbuzarlik: _____

kelib chiqishi mumkin bo'lgan korruptsiyaviy omilni bartaraf etish bo'yicha taklif: _____

2. Vakolatlar, huquq va majburiyatlar bilan bog'liq bo'lgan korruptsiyaviy omillarning mavjudligi: mavjud / mavjud emas.

korruptsiyaviy omil mavjud norma: _____

kelib chiqishi mumkin bo'lgan korruptsiyaga oid huquqbuzarlik: _____

kelib chiqishi mumkin bo'lgan korruptsiyaviy omilni bartaraf etish bo'yicha taklif: _____

3. Ma'muriy tartib-taomillar bilan bog'liq bo'lgan korruptsiyaviy omillarning mavjudligi: mavjud / mavjud emas.

korruptsiyaviy omil mavjud norma: _____

kelib chiqishi mumkin bo'lgan korruptsiyaga oid huquqbuzarlik: _____

kelib chiqishi mumkin bo'lgan korruptsiyaviy omilni bartaraf etish bo'yicha taklif: _____

4. Nazorat bilan bog'liq bo'lgan korruptsiyaviy omillarning mavjudligi: mavjud / mavjud emas.

korruptsiyaviy omil mavjud norma: _____

kelib chiqishi mumkin bo'lgan korruptsiyaga oid huquqbuzarlik: _____

kelib chiqishi mumkin bo'lgan korruptsiyaviy omilni bartaraf etish bo'yicha taklif: _____

5. Boshqa korruptsion omillarning mavjudligi: _____

(Ekspertning F.I.Sh)

(Imzo)

Reyestr raqami: _____

Tel: _____

Elektron pochta manzili: _____

4-§. Normativ-huquqiy hujjatlar va ularning loyihalarini gender-huquqiy ekspertizadan o'tkazish

Gender-huquqiy ekspertiza – normativ-huquqiy hujjatlarni hamda ularning loyihalarini xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlarini ta'minlash bo'yicha prinsiplarga muvofiqligini tekshirishdir.

Normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarining gender-huquqiy ekspertizasi *ishlab chiquvchi* va huquqiy ekspertiza doirasida *adliya organlari* tomonidan o'tkaziladi.

Ishlab chiquvchi tomonidan loyihaning gender-huquqiy ekspertizasini o'tkazish natijalari tegishli loyiha bo'yicha yuridik xizmatning huquqiy xulosasida aks ettiriladi.

Loyiha gender tenglik prinsiplariga nomuvofiq bo'lsa, yuridik xizmat loyihani tegishli e'tirozlar bilan qayta ishlash uchun loyihani ishlab chiqish bo'yicha mas'ul bo'lgan ishlab chiquvchining tarkibiy bo'linmasiga qaytaradi.

Barcha manfaatdor organlar va tashkilotlar bilan kelishilgandan *so'ng* ishlab chiquvchi loyihani *adliya organlariga* huquqiy ekspertizadan va uning doirasida gender-huquqiy ekspertizadan o'tkazish uchun yuboradi.

Adliya organlari tomonidan loyihani gender-huquqiy ekspertizadan o'tkazish natijalari huquqiy ekspertiza bo'yicha tegishli *xulosada* aks ettiriladi, unda gender tenglik prinsiplariga muvofiq bo'lmagan normalarning mavjudligi to'g'risida asoslantirilgan ma'lumot beriladi va loyihani qayta ishlash zarurligi to'g'risida takliflar yoki bunday normalar yo'qligi ko'rsatiladi.

Loyihalarning gender-huquqiy ekspertizasi natijalari bo'yicha bildirilgan e'tirozlar majburiy tusga ega va bartaraf etilishi shart.

Idoraviy normativ-huquqiy hujjatlarda gender tenglik prinsiplariga muvofiq bo'lmagan qoidalarining aniqlanishi qonunchilik hujjatlariga muvofiq davlat ro'yxatidan o'tkazishni ***rad etish uchun asos*** hisoblanadi.

Normativ-huquqiy hujjatlar va ularning loyihalarini gender-huquqiy ekspertizadan quyidagi talablar asosida o'tkaziladi:

normativ-huquqiy hujjatlar normalari va qoidalarini hamda ularning loyihalarini O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, "Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni, qonunda belgilangan tartibda kuchga kirgan xalqaro shartnomalar hamda xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquqlar hamda imkoniyatlarni ta'minlash masalalarini tartibga soluvchi boshqa qonunchilik hujjatlari normalariga muvofiqligi;

normativ-huquqiy hujjatlar normalari gender tenglik prinsiplariga (***teng huquqlar, teng javobgarlik, teng imkoniyatlar, teng majburiyatlari***) muvofiqligi;

tahlil qilinayotgan normativ-huquqiy hujjatlar va ularning loyihalarida qo'llaniladigan gender tengligiga oid terminlarning to'g'ri ma'noda qo'llanilganligi.

Gender-huquqiy ekspertizani o'tkazishda davlat organlari ilmiy-ta'lim muassasalari mutaxassislari, nodavlat notijorat tashkilotlari va fuqarolik jamiyatining boshqa institutlari vakillarini, shuningdek, fuqarolarni shartnoma asosida jalb qilishga haqli. Ushbu tadbirlar qonunchilik hujjatlarida belgilangan tartibda tasdiqlanadigan budjetdan tashqari jamg'armalar mablag'lari hisobidan moliyalashtiriladi.

Normativ-huquqiy hujjatlarning gender-huquqiy ekspertizasi

Normativ-huquqiy hujjatlarning gender-huquqiy ekspertizasi davlat organlari takliflariga asosan ishlab chiqiladigan va O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi tomonidan ***har uch yilda*** normativ-huquqiy hujjatlarning gender-huquqiy ekspertizasini o'tkazish ***rejasiga*** muvofiq ***davlat organlari*** tomonidan o'tkaziladi.

Davlat organlari tomonidan ular faoliyatining tegishli yo'nalishlari bo'yicha rejaga kiritilmagan normativ-huquqiy hujjatlarda gender tenglik

prinsiplariga muvofiq bo'lmagan qoidalar *aniqlangan taqdirda*, yuqori turuvchi organning *topshirig'i* yoki Adliya vazirligining *so'rovi* asosida gender-huquqiy ekspertiza o'tkazilishi mumkin.

Gender-huquqiy ekspertizani o'tkazishda davlat organlari ilmiy-ta'lim muassasalari mutaxassislari, nodavlat notijorat tashkilotlari va fuqarolik jamiyatining boshqa institutlari vakillarini, shuningdek, fuqarolarni shartnoma asosida jalb qilishga haqli. Ushbu tadbirlar qonunchilik hujjatlarida belgilangan tartibda tasdiqlanadigan budjetdan tashqari jamg'armalar mablag'lari hisobidan moliyalashtiriladi.

Gender-huquqiy ekspertiza xulosasining namunasi

NORMATIV-HUQUQIY HUJJATLARNING GENDER-HUQUQIY EKSPERTIZASI XULOSASI

_____ -son

1. Normativ-huquqiy hujjat turi: _____

2. Normativ-huquqiy hujjat nomi va rekvizitlari: _____

3. Gender-huquqiy ekspertizani o'tkazuvchi davlat organi: _____

4. Gender-huquqiy ekspertizani o'tkazish uchun asos: _____

5. Normativ-huquqiy hujjatda aniqlangan gender tenglik prinsiplariga muvofiq bo'lmagan qoidalar va ularni bartaraf etish uchun tayyorlangan takliflar: _____

(Rahbar)

(imzo)

20__ -yil "_____" _____

5-§. Normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarini lingvistik ekspertizadan o'tkazish

Lingvistik ekspertiza – normativ-huquqiy hujjatlar loyiha matnining davlat tili qoida va talablariga muvofiqligini tekshirishdir.

Loyiha matnini davlat tili qoida va talablariga moslash, yangi terminlarni to'g'ri qo'llash hamda grammatika, imlo, punktuatsiya qoidalariga muvofiq bo'lishi lingvistik ekspertizaning asosiy maqsadi hisoblanadi.

Lingvistik ekspertiza tegishli davlat organi rahbarining ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish, davlat tili to'g'risidagi qonunchilik hujjatlariga rioya etilishini ta'minlash masalalari bo'yicha ***maslahatchisi*** yoki ***mustaqil mutaxassis*** tomonidan amalga oshiriladi.

Loyiha matni lingvistik ekspertizadan quyidagi talablar asosida o'tkaziladi:

jumlalarning soddaligi va qisqaligi, ta'riflarning aniqligi;
imlo, uslubiy, grammatik va orfografiya qoidalariga mosligi;
yangi terminlar, shuningdek soha terminlarining to'g'ri qo'llanganligi;
so'z birikmalarining o'zaro to'g'ri bog'langanligi;
bayonning tizimlilik va ifodali ketma-ketligi.

Lingvistik ekspertiza ***ishlab chiquvchining*** tashabbusi bilan yoxud ***topshiriqqa*** asosan vazirlik va idoralar bilan kelishishdan ***oldin*** o'tkaziladi.

Davlat tili va uni rivojlantirishga oid qonunchilik hujjatlarining loyihalari lingvistik ekspertizadan o'tkazilishi shart. Boshqa huquqiy munosabatlarni tartibga solish uchun ishlab chiqilgan loyihalarning lingvistik ekspertizadan o'tkazish majburiy emas.

Loyiha tashkilot rahbarining ko'rsatmasida boshqa muddat belgilanmagan bo'lsa, maslahatchiga kelib tushgan sanadan boshlab ***uch ish kunida*** lingvistik ekspertizadan o'tkaziladi.

Mustaqil mutaxassis tomonidan loyihani lingvistik ekspertizadan o'tkazish muddati u bilan tuzilgan shartnomada ko'pi bilan *besh ish kuni* etib belgilanadi.

Loyihaning lingvistik ekspertiza natijasi to'g'risida xulosa beriladi.

Xulosada loyiha matnida aniqlangan xato va kamchiliklarni bartaraf etish, tegishli tuzatishlar kiritish, matnni qisqartirish, qayta ishlash bo'yicha aniq tavsiyalar ko'rsatiladi. Ushbu tavsiyalar jadval shaklida bayon qilinib, unda loyiha matnining dastlabki tahriri hamda ekspertiza natijasida tavsiya etilayotgan tahrir aks ettiriladi.

Loyiha lingvistik ekspertizadan o'tkazilganidan keyin xulosa maslahatchi yoxud mutaxassis tomonidan imzolanadi. Lingvistik ekspertiza natijalari bo'yicha qabul qilingan xulosaning sifati uchun maslahatchi yoxud mutaxassis javobgar hisoblanadi.

Lingvistik ekspertiza xulosasining namunasi (1)

NORMATIV-HUQUQIY HUJJAT LOYINASINING LINGVISTIK EKSPERTIZA XULOSASI

_____ -son

1. Normativ-huquqiy hujjat loyihasining turi: _____

2. Normativ-huquqiy hujjat loyihasining nomi: _____

3. Lingvistik ekspertizani o'tkazuvchi: _____

4. Lingvistik ekspertiza o'tkazilgan sana: _____

5. Normativ-huquqiy hujjat loyihasi matnida aniqlangan xato va kamchiliklarni bartaraf etish, tegishli tuzatishlar kiritish, matnni qisqartirish, qayta ishlash bo'yicha aniq tavsiyalar ko'rsatiladi:

(Maslahatchi)

(imzo)

20 ____ -yil " ____ " _____

Lingvistik ekspertiza xulosasining namunasi (2)

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O‘RTA MAXSUS TA’LIM VAZIRLIGI
ALISNER NAVOIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT O‘ZBEK TILI VA ADABIYOTI
UNIVERSITETI NUZURIDAGI DAVLAT TILIDA ISH YURITISH ASOSLARINI O‘QITISH VA
MALAKA OSHIRISH MARKAZI**

100100, Toshkent sh., Yakkasaroy t., Yusuf Xos Hojib ko‘chasi, 103-uy. tel.: (99871) 281-45-67,
Veb-sayt: www.dtrm.uz, azimov@navoiy-uni.uz, I.M.Azimov@exat.uz

2021-yil “___” _____ -son

Toshkent sh.

NORMATIV-HUQUQIY HUJJAT LOYIHASINING LINGVISTIK EKSPERTIZA XULOSASI

1. Normativ-huquqiy hujjat loyihasining turi: _____

2. Normativ-huquqiy hujjat loyihasining nomi: _____

3. Lingvistik ekspertizani o‘tkazuvchi: _____

4. Lingvistik ekspertiza o‘tkazilgan sana: _____

5. Normativ-huquqiy hujjat loyihasi matnida aniqlangan xato va kamchiliklarni bartaraf etish, tegishli tuzatishlar kiritish, matnni qisqartirish, qayta ishlash bo‘yicha aniq tavsiyalar ko‘rsatiladi:

(Markaz rahbari)

(imzo)

(Mutaxassis)

(imzo)

20___-yil “___” _____

Mavzuga oid kazuslar

Birinchi kazus

Yuridik texnika bo'yicha seminar mashg'ulotida talabalar o'rtasida ilmiy tortishuv yuz berdi. Talaba Kamilovning fikricha, O'zbekiston Respublikasida qonun loyihalari O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi tomonidan huquqiy ekspertizadan o'tkazilishini bildirib o'tdi.

Biroq talaba Jasimovning fikricha, qonun loyihalari O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasiga kiritilganda ham huquqiy ekspertizadan o'tishini ta'kidlab o'tdi.

Yuqoridagi muammoli vaziyat bo'yicha quyidagi masalalarga tahliliy javob bering.

1. Normativ-huquqiy hujjat loyihalari huquqiy ekspertizadan o'tkazish tartib-taomillarini tahlil eting.

2. Normativ-huquqiy hujjat loyihalarini huquqiy ekspertizadan o'tkazish obyekti, predmeti hamda subyekti tushunchalarini tahlil eting.

3. Normativ-huquqiy hujjat loyihasi bo'yicha huquqiy ekspertiza xulosasi hamda korrupsiyaviy omillarni aniqlash bo'yicha cheklistning (kamida 10 ta) farqli jihatlarini tahlil eting.

4. Normativ-huquqiy hujjat loyihasi bo'yicha huquqiy ekspertiza xulosasi hamda normativ-huquqiy hujjatlarning gender-huquqiy ekspertizasi xulosasining (kamida 10 ta) farqli jihatlarini tahlil eting.

5. Huquqiy ekspertiza va korrupsiyaga qarshi ekspertiza o'tkazishdagi tartib-taomil qoidalarining (kamida 10 ta) farqlarni tahlil eting.

6. Xulosa qiling. Vaziyatga huquqiy yechim bering.

Ikkinchi kazus

O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi amaldagi normativ-huquqiy hujjatlarni gender-huquqiy ekspertizadan o'tkazish chora-tadbirlarini boshlashni rejalashtirdi.

Shu munosabat bilan, reja loyihasini shakllantirish uchun normativ-huquqiy hujjatlarni ishlab chiqqan organlarga o'z takliflarini

taqdim etish uchun so'rov yubordi. Bunday so'rovlardan biri O'zbekiston Respublikasi Suv xo'jaligi vazirligiga yetib bordi.

O'zbekiston Respublikasi Suv xo'jaligi vazirligi 2024-yil 18-noyabrda e'lon qilingan 2024-yilda suv ta'minotini yaxshilash chora-tadbirlarining ijrosi to'g'risidagi buyrug'ining cheklistini ishlab chiqdi.

Unda aksariyat afzalliklarning asossiz belgilanishi, vaqt chegaralarining aniq belgilanmaganligi kabi omillarni aniqlanib, cheklist va ekspertiza xulosasi Adliya vazirligiga yuborildi.

Adliya vazirligi yuborilgan cheklist va xulosa talab darajasida emas ekanligi hamda O'zbekiston Respublikasi Suv xo'jaligi vazirligining yuridik xizmati tegishli huquqiy bilimlarga ega emasligini qayd etilgan javob xatini yo'lladi.

Yuqoridagi muammoli vaziyat bo'yicha quyidagi masalalarga tahliliy javob bering.

1. Amaldagi normativ-huquqiy hujjatlarni gender-huquqiy ekspertizadan o'tkazish tartib-taomili va bosqichlarini muhokama qiling.

2. Amaldagi normativ-huquqiy hujjatlarni gender-huquqiy ekspertizasi xulosasida nimalar aks etishini tahlil eting.

3. Normativ-huquqiy hujjat loyihasi hamda amaldagi normativ-huquqiy hujjatlarni gender-huquqiy ekspertizasi o'rtasidagi (kamida 10 ta) farqlarni tahlil eting.

4. Gender tenglik prinsiplarini tahlil eting.

5. Amaldagi normativ-huquqiy hujjatlarda gender tengligi buzilganligi holatlarini misol tariqasida (aniq norma va lex.uz havolasi) keltirib o'ting.

6. Xulosa qiling. Vaziyatga huquqiy yechim bering.

Mavzuga oid testlar

1. Bo'shliqni to'ldiring.

Normativ-huquqiy hujjat loyihasining O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va qonunlariga, unga nisbatan yuqoriroq yuridik kuchga ega bo'lgan boshqa normativ-huquqiy hujjatlarga, ... jihatdan rasmiylashtirishning talablariga muvofiqligi, shu jumladan normativ-huquqiy hujjat loyihasida havola qiluvchi normalar qo'llanilishining asosliligi hamda maqsadga muvofiqligi tekshiriladi.

- A) yuridik-texnik
- B) qonun ijodkorligi
- C) norma ijodkorligi
- D) huquqiy yordam

2. Quyida berilgan ta'rif qaysi tushunchaga taalluqli?

.... – normativ-huquqiy hujjatlar va ular loyihalarida korrupsiyaviy omillarni aniqlash, aniqlangan korrupsiyaviy omillarni bartaraf etishga qaratilgan tavsiyalar ishlab chiqish va choralarni ko'rishga yo'naltirilgan chora-tadbirlar majmui.

- A) korrupsiyaviy omil
- B) korrupsiyaga qarshi ekspertiza
- C) korrupsion ekspertiza
- D) korrupsiya omilini tekshirish ekspertizasi

3. Quyida berilgan ta'rif qaysi tushunchaga taalluqli?

.... – normativ-huquqiy hujjatlarni hamda ularning loyihalarini xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlarini ta'minlash prinsiplariga muvofiqligi yuzasidan tahlil qilish.

- A) gender-huquqiy ekspertiza
- B) korrupsiyaga qarshi ekspertiza
- C) huquqiy ekspertiza

D) gender tengligi ekspertizasi

4. Quyida berilgan ta'rif qaysi tushunchaga taalluqli?

.... – loyiha matnining davlat tili qoida va talablariga muvofiqligini mutaxassis tomonidan o'rganilishi.

- A) gender-huquqiy ekspertiza
- B) korrupsiyaga qarshi ekspertiza
- C) huquqiy ekspertiza
- D) lingvistik ekspertiza

5. Normativ-huquqiy hujjatlarning gender-huquqiy ekspertizasini o'tkazish muddati qanday?

- A) har uch yilda
- B) har yili
- C) har oyda
- D) besh yilda bir marotaba

6. Quyidagi bo'shliqlarni to'ldiring.

Ekspertlarning normativ-huquqiy hujjat loyihasi bo'yicha xulosalari xususiyatiga ega bo'lib, ular ishlab chiquvchi yoki normativ-huquqiy hujjat qabul qilish huquqiga ega bo'lgan organ tomonidan ko'rib chiqilishi lozim. Xulosaning inobatga olinmagan bandlari yuzasidan tegishli tushuntirishlar berilgan holda tayyorlanadi.

- A) tavsiya, ma'lumotnoma
- B) majburiy, tushuntirish xati
- C) dispozitiv, konsepsiya
- D) imperativ, taqqoslash jadvali

7. Quyidagi bo'shliqlarni to'ldiring.

Xalq deputatlari viloyat, tuman, shahar Kengashlarining qaror loyihalari ichida hamda viloyat, tuman, shahar hokimining qaror loyihalari ichida hududiy adliya organlari tomonidan huquqiy ekspertizadan o'tkaziladi.

- A) ikki ish kuni, besh ish kuni
- B) besh ish kuni, ikki ish kuni

C) bir ish kuni, to'rt ish kuni

D) besh ish kuni, olti ish kuni

8. Qanday holatlarda mahalliy davlat hokimiyati organlarining qaror loyihalari hududiy adliya organlari tomonidan ikki ish kuni ichida xulosasiz "E-qaror" elektron tizimi orqali ishlab chiquvchiga huquqiy ekspertiza o'tkazilmasdan qaytariladi?

A) loyiha normativ-huquqiy xususiyatga ega bo'lmasa

B) loyiha barcha manfaatdor tashkilotlar bilan ularning birinchi rahbarlari darajasida kelishib olinmaganda

C) yuridik xizmatning huquqiy xulosasida qaror loyihasining jamoatchilik muhokamasidan o'tkazilganligi va uning natijalari to'g'risidagi ma'lumotlar aks ettirilmagan bo'lsa

D) to'g'ri javob keltirilmagan

9. Qanday hujjatlar O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligida davlat ro'yxatidan o'tkazilmaydi?

A) yakka tartibdagi hujjatlar

B) texnik reglamentlar

C) barcha javoblar to'g'ri

D) idoraviy normativ-huquqiy hujjatlarga rasmiy sharh berish to'g'risidagi hujjatlar

10. Sanitariya, veterinariya-sanitariya, fitosanitariya qoidalari va normalari huquqiy ekspertizadan o'tkaziladimi?

A) ha

B) yo'q

C) bu masala qonun hujjatlarida inobatga olinmagan

D) huquqiy ekspertizadan o'tkazish shart.

VII BOB. YURIDIK HUJJATLAR BILAN ISHLASHDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARI

1-§. Yuridik hujjatlar bilan ishlashda axborot texnologiyalarining ahamiyati

Mamlakatimizda Norma ijodkorligi faoliyatini takomillashtirish konsepsiyasida ham “Norma ijodkorligi jarayoniga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish”¹ istiqbolli yo‘nalishlardan biri sifatida belgilangan.

Globalashuv, axborot almashinuvining integratsion dinamikasi, ilg‘or axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal sur‘atlarda rivojlanishi yuridik hujjatlar bilan ishlashda ilmiy tadqiqot ishlarini olib borish hamda innovatsion yechimlarni ishlab chiqishni taqozo etmoqda. A.Q.Xudoyberdiyev², J.Sala va A.Fransisko³ kabi olimlar huquq ijodkorligida ijtimoiy fikrni o‘rganishda ham axborot texnologiyali muhim ahamiyat kasb etishini qayd etib o‘tishgan.

Mamlakatimizda mustaqillik yillarida huquq ijodkorligi faoliyati sohasida tub demokratik islohotlar amalga oshirilib kelinmoqda.

Xususan, huquq ijodkorligi jarayonida foydalaniladigan huquqiy axborot manbalariga *O‘zbekiston Respublikasi Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi*⁴, *Normativ-huquqiy hujjatlar loyihasini ishlab chiqish va kelishishning yagona elektron tizimi*⁵, *Mahalliy ijro etuvchi hokimiyat organlari tomonidan qabul qilinadigan qarorlarni ishlab chiqish, kelishish va ro‘yxatdan o‘tkazishning yagona elektron tizimi*⁶, *Normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarining muhokama portali*⁷ kabilar yaratildi va bugungi kunda samarali foydalanib kelinmoqda.

¹ Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 30.04.2021-y., 06/21/6218/0398-son.

² Qarang: Худойбердиев А.Қ. Хуқуқ ижодкорлиги фаолиятини социологик ва эксперт-таҳлилий таъминлашни такомиллаштириш // 12.00.01. – ю.ф.д. (DSc) илмий даражасини олиш учун диссертация. – Т.: ИИБ Академияси, 2020. – 258 б.

³ Qarang: Sala J., Francisco A. Twitter’s road to parliament // ARSP: Archiv Für Rechts-Und Sozialphilosophie / Archives for Philosophy of Law and Social Philosophy, 2014. Vol. 100. – No. 3. – P. 336-346.

⁴ <https://lex.uz> – O‘zbekiston Respublikasi Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi.

⁵ <https://project.gov.uz> – Normativ-huquqiy hujjatlar loyihasini ishlab chiqish va kelishishning yagona elektron tizimi.

⁶ <https://e-qaror.gov.uz> – Mahalliy ijro etuvchi hokimiyat organlari tomonidan qabul qilinadigan qarorlarni ishlab chiqish, kelishish va ro‘yxatdan o‘tkazishning yagona elektron tizimi.

⁷ <https://regulation.gov.uz>

Ta'kidlash joizki, ancha murakkab bo'lgan ushbu jarayonda, yuridik-texnik qoidalarga amal qilishning samaradorligini oshirish uchun zamonaviy axborot-texnologiyalaridan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Zero, qonun ijodkorligi faoliyatining bevosita obyekti va uning natijasi bo'lib, huquqiy axborot hisoblanadi.

Yuqorida ko'rsatib o'tilgan yuridik hujjatlar bilan ishlash, tegishli axborotni to'plash, saqlash, foydalanish jarayonlari, o'z navbatida zamonaviy axborot texnologiyalarni qo'llashni taqozo etadi. Zero, globallashuv va jamiyatni axborotlashtirish jarayonlari tez sur'atlarda rivojlanib borayotgan bugungi kunda jamiyat hayotining turli sohalarida zamonaviy axborot texnologiyalarining roli va ahamiyati tobora oshib bormoqda.

Biz yashayotgan axborot asrida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari allaqachon bir davlat chegarasidan chiqib xalqaro miqyos kasb etmoqda va har bir shaxs hayotining ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Albatta, ushbu jarayonlar, o'z navbatida, jamiyat hayotini tashkil etishning barcha sohalarida axborot almashinuvini samarali yo'lga qo'yish va bunda ilg'or axborot texnologiyalaridan kengroq foydalanish zaruriyatini keltirib chiqaradi. Shu o'rinda, "axborot texnologisi" tushunchasiga ta'rif berish joiz.

***Axborot texnologiyasi* – axborotni to'plash, saqlash, izlash, unga ishlov berish va uni tarqatish uchun foydalaniladigan vositalar, usullar, qurilmalar, axborot resurslari, axborot tizimlarining majmuyidir.**

Binobarin, axborot texnologiyalarining rivojlanib borishi insoniyat faoliyatining turli yo'nalishlarining elektron ko'rinishga kirib borishiga olib keladi.

Xususan, demokratlashtirish jarayonlarida axborot texnologiyalaridan foydalanish natijasida ilmiy muomalaga elektron demokratiya termini kirib

keldi, bunda ijtimoiy va siyosiy hayotda fuqarolar ishtirokini kengaytirish va demokratik institutlar faoliyatini takomillashtirishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va axborot infrastrukturasidan foydalanish nazarda tutilmoqda. Shu o‘rinda qo‘yidagi raqamlar orqali yuridik hujjatlar bilan ishlashda axborot texnologiyalaridan foydalanish qanchalik samara berishini ko‘rishimiz mumkin.

O‘z-o‘zidan ko‘rinib turibdiki, zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanmasdan turib, bunday hajmdagi huquqiy axborotlar bilan ishlash mumkin emas.

2-§. O‘zbekiston Respublikasi Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi

Jamiyatda huquqiy axborot olishga bo‘lgan ehtiyojning oshishi mamlakatimizda amalga oshirilayotgan demokratik islohotlar natijasida vujudga kelgan yangi ijtimoiy munosabatlarning yuzaga kelishi bilan bog‘liq. Yangi ijtimoiy munosabatlar, o‘z navbatida qonunchilik sohasiga ham ta’sirini ko‘rsatmay qolmaydi. Davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari, o‘z navbatida, ushbu ijtimoiy munosabatlarni normativ-huquqiy hujjatlari qabul qilish orqali tartibga solib borishi lozim bo‘ladi. Ushbu jarayonlar fuqarolar tomonidan axborotga, xususan huquqiy axborotga bo‘lgan talabni oshishiga olib keladi. Shu o‘rinda, huquqiy axborotlar jamlangan axborot-qidiruv va ekspert tizimlari mazkur ehtiyojni qondirish borasidagi muammolarni hal etishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Ta’kidlash joizki, bugungi kunda huquqiy axborotlarni olishning an’anaviy manbalariga nisbatan axborot-qidiruv va ekspert tizimlaridan foydalanish tez sur’atlarda o‘sib bormoqda.

Shu nuqtayi nazardan Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasidan (<https://lex.uz>) muhim ahamiyat kasb etadi.

Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi (<https://lex.uz>) quyidagi interfeysga ega:

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI QONUNCHILIK
MA'LUMOTLARI MILLIY BAZASI**

Bazadan foydalanish, normativ-huquqiy hujjatlarning rasmiy nashr etilishi, ularning turkumlashtirilgan hisobini va nazorat nusxalarini elektron shaklda yuritilish O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi huzuridagi “Adolat” milliy huquqiy axborot markazi tomonidan olib boriladi.

Ushbu baza O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2000-yil 5-avgustdagi 304-son “Qonun hujjatlarini turkumlashni takomillashtirish va huquqiy axborotlarni tarqatishni tartibga solish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori asosida joriy qilingan va 2007-yilda 1-maydan rasmiy ishga tushirilgan.

Bazaning rivojlanishi Vazirlar Mahkamasining 2009-yil 31-dekabrdagi 340-sonli “O‘zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasidan keng foydalanishni ta’minlash chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori bilan davom etdi. Mazkur qarorga muvofiq, 2010-yil 1-yanvardan boshlab, yuridik va jismoniy shaxslarning qonunchilik hujjatlar matnlaridan keng foydalanishini ta’minlash maqsadida barcha foydalanuvchilarning tekin foydalanishi qat’iy belgilandi.

“Huquqiy axborotni tarqatish va undan foydalanishni ta’minlash to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasining Qonuniga asosan lex.uz 2017-yil 25-sentyabrdan normativ-huquqiy hujjatlar e’lon qilinadigan rasmiy manba sifatida e’tirof etildi.

O‘zbekiston Respublikasining “Normativ-huquqiy hujjatlar to‘g‘risida”gi Qonuniga ko‘ra, O‘zbekiston Respublikasi qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va qonunlari, O‘zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalari, Oliy Majlisi palatalarining qarorlari, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari va qarorlari, Vazirlar Mahkamasining qarorlari, vazirliklar, qo‘mitalari va idoralarning normativ-huquqiy hujjatlari, mahalliy davlat hokimiyati organlarining qarorlari e’lon qilinadigan rasmiy manbalardan biridir.

O‘zbekiston Respublikasi Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi quyidagi afzalliklari bilan ajralib turadi:

○ bazadagi normativ-huquqiy va boshqa hujjatlar elektron shaklda kiritilib, ularga ishlov beriladi va foydalanuvchilar uchun qulayliklar yaratiladi, bunda foydalanuvchilar undan elektron resurs sifatida foydalanish, nusxa ko‘chirish, hujjatlar ichida berilgan havolalar orqali boshqa hujjatlarga tezkor va oson o‘tish imkoniyatiga ega bo‘ladi;

○ qonun hujjatlariga kiritilayotgan o‘zgartish va qo‘shimchalar tezkor yangilab boriladi, bunda o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritishga asos bo‘lgan hujjatlarga havolalarning berilish foydalanuvchilar uchun oldingi va keyingi tahrirlarini ko‘rish va taqqoslash imkonini beradi;

○ bazada havolalar yoki muayyan bo‘shliqlar mavjudligini ko‘rsatib bergan havolaki normalarga ega bo‘lgan normativ-huquqiy hujjatlar to‘g‘risidagi ma’lumotlar qo‘shimcha axborot sifatida ko‘rsatiladi, ya’ni ularga havola beriladi va foydalanuvchi bir paytning o‘zida ham qonun, ham qonunosti hujjati bilan tanishadi;

○ bazada hujjatlarni turli xil kategoriyalar asosida, shu jumladan qonunchilik tarmoqlariga ko‘ra qidirish tizimining mavjudligi foydalanuvchilar uchun kerakli hujjatlarni topishni osonlashtiradi.

Bugungi kunda O‘zbekiston Respublikasi Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi o‘zbek, rus va lotin alifbosidagi qonunchilik hujjatlari, sud hujjatlari, O‘zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalari matnlaridan tashqari sudga oid hujjatlar, shartnomalar, kelishuv, bitimlar, ishonchnomalar, korporativ hujjatlar, shaxsiy tarkibga oid hujjatlar, ariza, iltimosnomalar namunalari, notarial tasdiqlanadigan hujjatlar ham o‘rin olgan.

Hozirgi kunda Lex.uz Internet tarmog‘i orqali normativ-huquqiy hujjatlardan bepul keng ko‘lamda foydalanish imkonini beruvchi mamlakatimizdagi yagona axborot-huquqiy tizim bo‘lib hisoblanadi.

Bugungi kunda mamlakatimizda jismoniy va yuridik shaxslarning huquqiy axborotga bo‘lgan ehtiyojlarini qondirish, ularning normativ-huquqiy hujjatlar bilan ishlashini soddalashtirish va osonlashtirish maqsadida Lex.uz dan boshqa axborot-qidiruv va ekspert tizimlari ham tashkil etilgan. Bular qatoriga “*Pravo*” va “*Norma*” axborot-huquqiy tizimlarini kiritish mumkin. “*Norma*” axborot huquqiy tizimi O‘zbekiston

Respublikasi Davlat patent idorasida 1999-yil 1-noyabrda ro'yxatdan o'tkazilgan. "*Norma*" axborot huquqiy tizimi o'z ichiga quydagilarni oladi:

- normativ- huquqiy axborot ma'lumotlari bazasi;
- yuridik axborotlar, huquqiy ma'lumot va metodik tushuntirishlar;
- maxsus blog shaklidagi huquq, moliya-iqtisod bo'yicha davriy nashrlar, maqolalar to'plami.

"*Pravo*" tizimi – O'zbekiston Respublikasi qonunchiligining bo'limlar bo'yicha joylashtirilgan hujjatlari to'plamini o'z ichiga olgan huquqiy axborot ma'lumotlari bazasi bo'lib, rahbar, bankir, hisobchi, huquqshunos faoliyatida vujudga keladigan huquqiy muammolarni hal etish uchun mo'ljallangan. "*Pravo*" tizimi o'zbek, rus, ingliz tillaridagi axborot bazalarini o'z ichiga oladi.

Ma'lumotlar bazasi haftada bir marta yangilanadi, yangi hujjatlar ishchi bazaga qo'shiladi, o'z kuchini yo'qotgan hujjatlar esa "*Arxiv*"ga joylashtiriladi. Foydalanuvchi uchun kerakli hujjatlarni kompyuterning boshqa dasturlariga ko'chirish yoki nusxa olishning oddiyligi ushbu axborot-qidiruv tizimining har bir foydalanuvchi uchun muhim ahamiyatga egaligidan dalolat beradi.

3-§. Normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarining muhokama portali

Normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarining muhokamasi muhim ahamiyat kasb etib, xorijiy mamlakatlarda ham bunday maxsus portallar ishga tushirilgan. Misol uchun, Buyuk Britaniyada "*red tape challenge*", "*cutting red tape*", "*focus on enforcement*"¹, Yevropa Ittifoqida Deriktivalarni muhokama etish virtual platformalari (*Discussion draft of a directive on online intermediary platforms*)² so'nggi yillarda ishga tushirilgan bo'lib, istiqbolli yo'nalishlarning amaldagi ijrosi sifatida qarash mumkin.

¹ <https://www.gov.uk/government/news/red-tape-challenge> – The official web page of the UK government (Buyuk Britaniya hukumatining rasmiy veb-sahifasi).

² Busch Ch., Dannemann G., Schulte-Nölke H., Wiewirowska-Domagalska A. Discussion draft of a directive on online intermediary platforms // *Journal of European Consumer and Market Law*, 2016. – No. 5. – P. 164-169.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 2016-yil 17-oktyabrdagi 345-son qarori asosida normativ-huquqiy hujjat loyihalarini jamoatchilik muhokamasidan o‘tkazish tartib-taomillari ishlab chiqildi.

Normativ-huquqiy hujjatlar loyihalari muhokamasi portal (<https://regulation.gov.uz>) faoliyati takomillashtirildi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 15-martdagi PQ–5025-son qaroriga ko‘ra, jamoatchilik muhokamasini o‘tkazish normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarini tartibga solish ta’sirini baholashning ajralmas qismi ekanligi qat’iy belgilandi.

Normativ-huquqiy hujjatlar loyihasining jamoatchilik muhokamasi portalda 15 kundan kam bo‘lmagan muddatda, qoida tariqasida, jamoatchilik muhokamasidan o‘tkaziladi. Ammo ishlab chiquvchi tomonidan uzoqroq muddat belgilanishi mumkin.

Ishlab chiquvchi jamoatchilik muhokamasi ishtirokchilari hamda manfaatdor tomonlar tomonidan taqdim etilgan takliflarni umumlashtiradi va ularni qabul qilish yoki rad etish to‘g‘risida Adliya vazirligi tomonidan tasdiqlanadigan shaklga muvofiq asoslangan ma’lumotni hamda mazkur takliflar asosida qayta ishlangan loyiha va TSTB bo‘yicha hisobotni loyiha muhokamasi muddati yakunlangandan so‘ng 5 kundan ko‘p bo‘lmagan muddatda portalga joylashtiradi.

“Normativ-huquqiy hujjatlar to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonuniga binoan, normativ-huquqiy hujjatlarning loyihalari regulation.gov.uz portalida jamoatchilik muhokamasini o‘tkazish uchun qonunchilikda belgilangan tartibda joylashtirilishi nazarda tutilgan. Loyihani portalga joylashtirish ishlari loyihani ishlab chiquvchi tomonidan amalga oshiriladi.

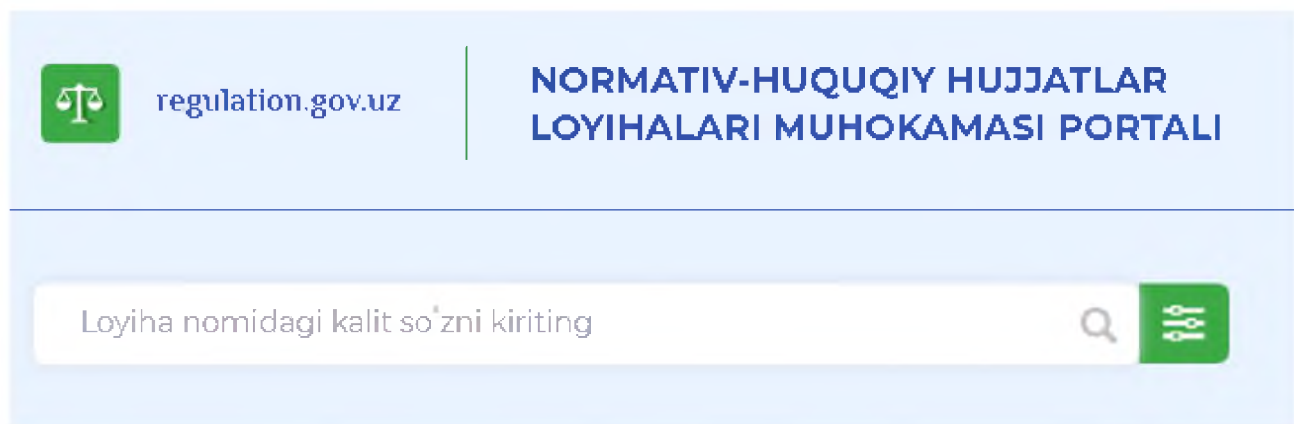
Barcha normativ-huquqiy hujjatlarning loyihalari ham jamoatchilik muhokamasidan o‘tkazilmasligi mumkin. Jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 15-martdagi qaroriga ko‘ra, quyidagi hollarda loyihalar jamoatchilik muhokamasidan o‘tkazilmaydi:

- favqulodda vaziyatlarning oldini olish yoki ularning oqibatlarini bartaraf etish, yuqumli va parazitar kasalliklar tarqalishining oldini olish bo‘yicha cheklovchi tadbirlarni belgilashga qaratilgan loyihalar;

○ yangi qabul qilingan qonunchilik hujjatlarining talablariga muvofiqlashtirishga qaratilgan o'zgartirish va qo'shimchalarni nazarda tutuvchi loyihalar;

○ tadbirkorlik faoliyatiga, fuqarolarning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlariga hamda atrof-muhitga ta'sir ko'rsatishni nazarda tutmaydigan loyihalar.

Normativ-huquqiy hujjatlar loyihalari muhokamasi portal (<https://regulation.gov.uz>) quyidagi interfeysga ega:

The screenshot shows the header of the portal with a green logo of scales of justice and the text 'regulation.gov.uz'. To the right, the title 'NORMATIV-HUQUQIY HUJJATLAR LOYIHALARI MUHOKAMASI PORTALI' is displayed in blue. Below the header is a search bar with the placeholder text 'Loyiha nomidagi kalit so'zni kiriting', a magnifying glass icon, and a green button with a list icon.

Shuni unutmaslik lozimki, normativ-huquqiy hujjatlarning loyihalarni faqatgina regulation.gov.uz portalida jamoatchilik muhokamasidan o'tkazilmasligi mumkin. Bu borada boshqa muqobil portla va tizimlar qo'llanilishi mumkin. Jumladan, loyiha ishlab chiquvchining rasmiy veb-sahifalari, <https://jamoatchilik.uz> portalida, qonunlar esa O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlis Qonunchilik palatasining rasmiy veb-sahifasida (<https://parliament.gov.uz>) ham jamoatchilik muhokamasidan o'tkazilishi mumkin.

Misol uchun, 2022 – 2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi loyihasi jamoatchilik muhokamasidan o'tkazish uchun <https://strategy.uz> veb-sayti, <https://jamoatchilik.uz> kabilarda ham muhokama qilingan.

Shuningdek, "Davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyatining ochiqligi to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonunga muvofiq davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari tomonidan ishlab chiqilayotgan

loyihalarni rasmiy veb-sahifalarida e'lon qilib borish majburiyati qonun darajasida mustahkamlangan.

R.Davletovning 2022-yil 8-fevral kuni bergan intervyusiga ko'ra, quyidagi statistic ma'lumotlar keltirib o'tiladi: "aytishimiz kerakki, 2021-yilda jamoatchilik muhokamasi uchun qo'yilgan loyihalar soni kamaydi. 2020-yilda 1378 ta loyiha muhokama uchun qo'yilgan bo'lsa, 2021-yilda 840 larga tushib qoldi. Buning sabablari ham bor, chunki vazirliklar o'zlari ishlab chiqqan hujjatni muhokamaga qo'yib, darrov rezonanslar bo'lib ketayotgandi, bilasizlar. U loyihalar sifatsiz hujjat, ijrochilar endigina ishlab chiqqan. Birorta vazirlik ko'rmagan, shunga u yerda har xil rezonans bo'lavergan..."¹.

Portaldagi jamoatchilik muhokamasida qatnashish uchun fuqarolar uchun yo'riqnoma

Ushbu portaldagi normativ-huquqiy hujjatlarning loyihlari bo'yicha jamoatchilik muhokamasida qatnashish uchun ro'yxatdan o'tish talab etilmaydi. Portal imkoniyatlaridan foydalanish uchun quyidagi resurslardagi akkauntlar orqali harakatlanish kifoya qiladi.

- One ID (<https://id.gov.uz>)
- Facebook
- Google
- VK – ВКОНТАКТЕ (<https://vk.com>)
- Odnoklassniki (<https://ok.ru>)

Harakatlar ketma-ketligi

- 1) yuqoridagi akkauntlar orqali avtorizatsiyadan o'tish;
- 2) tegishli normativ-huquqiy hujjat loyihasini topib, muhokamada ishtirok etish;
- 3) muhokamada bildirilgan fikr-mulohazani jo'natish.

Bundan tashqari, mazkur portaldagi jamoatchilik muhokamasi orqali quyidagi ekspertizalar uchun ma'lumotlar to'planishi va turli so'rovnoma hamda takliflar olinishi mumkin:

- ***Korrupsiyaga qarshi mustaqil ekspertiza*** – savolnoma shaklida tashkil etilgan ushbu ekspertiza mazmuniga ko'ra muhokamaga chiqarilgan

¹ <https://kun.uz/uz/56403366> – Kun.uz tahririyati.

har bir loyihani korrupsiyani oldini-olishga yoki sharoit yaratishiga holatlarga ta'siri yuzasidan o'z fikr-mulohazalaringizni qoldirishingiz mumkin.

- ***Gender ekspertiza*** – savolnoma shaklida tashkil etilgan yana bir mustaqil ekspretiza turi bo'lib, muhokamaga chiqarilgan har bir loyihani gender tengligiga ta'siri yuzasidan o'z fikr-mulohazalaringizni qoldirishingiz mumkin.

- ***Umumiy so'rovnoma*** – muhokamaga chiqarilgan har bir loyihaning amaldagi qonunchilikka muvofiqligi, havolaki va bir-biriga zid normalarni mavjudgi, hamda loyiha matnig oddiy fuqarolarga tushunarlilik darajasi yuzasidan o'z fikr-mulohazalaringizni qoldirishingiz mumkin.

- ***Portalni rivojlantirish bo'yicha takliflar*** – ushbu so'rovnoma yordamida portalda yaratilgan texnik imkoniyatlarni takomillashtirish, ularga qo'shimcha va o'zgartirishlar kiritish yuzasidan o'z taklif va e'tirozlaringizni taqdim etishingiz mumkin. Ushbu so'rovnoma natijalari portal ma'muriyatiga kelib tushadi va har bir javob sinchiklab o'rganib chiqiladi.

Portalda ishlash uchun davlat organlarining mas'ul xodimlari uchun yo'riqnoma

Ishlab chiquvchining mas'ul xodimi yagona identifikatsiya tizimidan (id.gov.uz) maxsus ro'yxatdan o'tishi talab etiladi. Shuningdek, mazkur funksional majburiyatlarni bajarish uchun tashkilot rahbarining elektron raqamli imzo bo'lishi shart.

Harakatlar ketma-ketligi

1. Ishlab chiquvchining mas'ul shaxsi shaxsiy kabinetiga kirish huquqiga ega bo'lish uchun Yagona identifikatsiya tizimidan ro'yxatdan o'tishi;

2. Avtorizatsiyadan o'tish;

3. Portaldagi xat namunasini yuklab olib, tashkilot rahbari nomidan xat tayyorlash;

4. Xatni govuz@uzinfocom.uz elektron pochta manziliga yuborish

5. Uzinfocom administratoridan ruxsat olgach, shaxsiy kabinetga kirish;

6. <https://project.gov.uz> portali orqali loyihalarini jamoatchilik muhokamasiga joylashtirish.

4-§. Normativ-huquqiy hujjatlar loyihasini ishlab chiqish va kelishishning yagona elektron tizimi

Normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarini tayyorlash jarayoniga zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy etish qabul qilinadigan hujjatlar sifati va samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Bu borada elektron hujjatlar aylanishining ahamiyatini alohida ko'rsatib o'tish mumkin.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 8-avgustdagi "Norma ijodkorligi faoliyatini takomillashtirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" PF-5505-son Farmonining ijrosi yuzasidan O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi tomonidan Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini rivojlantirish vazirligi hamda "UZINFOCOM davlat axborot xizmatlarini yaratish va qo'llab-quvvatlash bo'yicha yagona integrator" MChJ bilan birgalikda 2019-yil 1-yanvardan boshlab Internet jahon axborot tarmog'ida pilot loyihasi sifatida Normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarini ishlab chiqish va kelishishning yagona elektron tizimi (<https://project.gov.uz>) ishga tushirildi.

Normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarini ishlab chiqish va kelishishning yagona elektron tizimi (<https://project.gov.uz>) quyidagi interfeysda namoyon bo'ladi.

Normativ-huquqiy hujjatlar loyihasini ishlab chiqish va kelishishning yagona elektron tizimi

Normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarini ishlab chiqish va kelishishning yagona elektron tizimi quyidagi vazifalarni bajarishda foydalaniladi:

- normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarini yagona elektron bazasini yuritish;

- normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarini bo'yicha amalga oshirilgan harakatlarni avtomat tarzda rasmiylashtirish;

- normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarini barcha manfaatdor vazirliklar, idoralar, mahalliy ijro etuvchi hokimiyat organlariga ko'rib chiqish, elektron raqamli imzodan foydalangan holda kelishish;

- normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarini ishlab chiqish hamda manfaatdor vazirliklar, idoralar va mahalliy ijro etuvchi hokimiyat organlari bilan kelishish jarayonini real vaqt rejimida boshqarish, monitoring va nazorat qilish;

- normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarini ko'rib chiqish va kelishish jarayonida amalga oshirilgan harakatlar, manfaatdor vazirliklar, idoralar va mahalliy ijro etuvchi hokimiyat organlarining normativ-huquqiy hujjatlar loyihalari bo'yicha takliflari va e'tirozlari to'g'risida axborotni to'plash va saqlash;

- normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarini keng jamoatchilik va mutaxassislar muhokamasini o'tkazish uchun bir vaqtning o'zida va tezkor jo'natish.

Shuni unutmash kerakki, O'zbekiston Respublikasining Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksi 198³-moddasiga binoan¹, vazirliklar, qo'mitalar va idoralari project.gov.uz portalidan "aylanib o'tib" davlat ro'yxatidan o'tkazmasdan normativ-huquqiy hujjatlarini amalga kiritishi javobgarlikni keltirib chiqaradi.

Xususan, O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligida davlat ro'yxatidan o'tkazilmagan normativ-huquqiy hujjatlarni vazirliklar, qo'mitalar va idoralarning mansabdor shaxslari tomonidan amalga kiritish bazaviy hisoblash miqdorining yetti baravaridan o'n baravarigacha miqdorda jarima solishga sabab bo'ladi.

5-§. Mahalliy ijro etuvchi hokimiyat organlari tomonidan qabul qilinadigan qarorlarni ishlab chiqish, kelishish va ro'yxatdan o'tkazishning yagona elektron tizimi

Mahalliy ijro etuvchi hokimiyat organlari faoliyatining ochiq va oshkoraligini ta'minlash, sohaga zamonaviy axborot-kommunikatsiya

¹ Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 01.12.2021-y., 03/21/734/1113-son.

texnologiyalarini joriy etish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 14-apreldagi “Mahalliy ijro etuvchi hokimiyat organlari tomonidan qabul qilinadigan qarorlarni ishlab chiqish, kelishish va ro‘yxatdan o‘tkazishning yagona elektron tizimini joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 218-son qarori qabul qilindi.

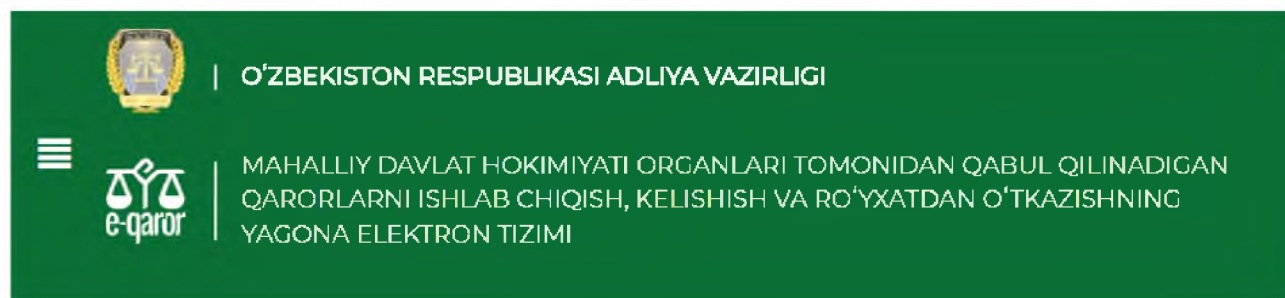
Ushbu qarorga asosan mahalliy ijro etuvchi hokimiyat organlarining qarorlarini ishlab chiqish, kelishish va ro‘yxatdan o‘tkazishning yagona elektron — “E-qaror” elektron tizimi 2021-yilning yanvar – may oylarida Qashqadaryo viloyatida sinovdan o‘tkazildi.

Qashqadaryo viloyatida “E-qaror” elektron tizimini joriy etish bo‘yicha o‘tkazilgan eksperiment natijasida mahalliy davlat hokimiyati organlarining qarorlari va farmoyishlarini qabul qilish (chiqarish) muddatlari qisqarganligi, ularni ishlab chiqishda inson omili va aralashuvi kamayganligi, shuningdek, qarorlar va farmoyishlar bilan aholi doimiy ravishda tanishish hamda hududiy adliya organlari ularni monitoring etib borish imkoniyati yaratilganligi aniqlandi¹.

2021-yil 1-iyuldan boshlab huquqiy eksperiment natijalari asosida “E-qaror” elektron tizimi respublikaning barcha darajadagi mahalliy ijro etuvchi hokimiyat organlarida joriy etilishi belgilandi.

Shu bilan birga, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 3-fevraldagi PF–6155-son Farmoniga² asosan 2021-yil 1-iyulga qadar mahalliy davlat hokimiyati organlari tomonidan qarorlarni faqatgina maxsus “E-qaror” elektron tizimi orqali tayyorlab, qabul qilish amaliyoti yo‘lga qo‘yish belgilandi.

“E-qaror” elektron tizimi (<https://e-qaror.gov.uz>) quyidagi interfeys ega:

¹ Xujanazarov A. “Yangi O‘zbekiston: norma ijodkorligining raqamli transformatsiyasi” // <http://hudud24.uz/40920-2/>

² Qonunchilik ma‘lumotlari milliy bazasi, 05.10.2021-y., 07/21/5254/0933-son.

“E-qaror” (e-qaror.gov.uz) elektron tizimi orqali quyidagi harakatlar amalga oshiriladi:

- mahalliy davlat hokimiyati organlarining hujjatlarini (qarorlari, farmoyishlari, buyruqlari) elektron shaklda ishlab chiqish;
- mahalliy davlat hokimiyati organlarining hujjatlarini (qarorlari, farmoyishlari, buyruqlari) manfaatdor organ va tashkilotlar bilan kelishish;
- mahalliy davlat hokimiyati organlarining hujjatlarini (qarorlari, farmoyishlari, buyruqlari) qabul qilish;
- mahalliy davlat hokimiyati organlari tomonidan qabul qilinadigan normativ-huquqiy hujjatlarni davlat hisobiga olish;
- mahalliy davlat hokimiyati organlari tomonidan qabul qilinadigan normativ-huquqiy hujjatlarni tegishli hududiy adliya bo‘linmalari tomonidan huquqiy va boshqa ekspertizalardan o‘tkazish va e’lon qilish.

Shuni unutmaslik lozimki, mahalliy davlat hokimiyati organlari tomonidan e-qaror.gov.uz elektron tizimidan “aylanib o‘tib” qabul qilgan normativ-hujjatlarini ijrodan olish bo‘yicha tegishli adliya organlarida taqdimnoma kiritish yoki sudga murojaat bilan chiqish huquqi mavjud.

O‘zbekiston Respublikasining Ma’muriy javobgarlik to‘g‘risidagi kodeksining 198⁴-moddasiga ko‘ra¹, adliya organlarining taqdimnomalarini bajarmaslik, shu jumladan o‘z vaqtida yoki to‘liq bajarmaslik, mansabdor shaxslarga bazaviy hisoblash miqdorining ikki baravaridan besh baravarigacha miqdorda jarima solishga sabab bo‘ladi.

Bunda qonunchilik hujjatlariga muvofiq davlat siri hisoblangan ma’lumotlar va maxfiy ma’lumotlarni o‘z ichiga olgan mahalliy davlat hokimiyati organlarining qarorlari va farmoyishlarini “E-qaror” elektron tizimi orqali qabul qilishga yo‘l qo‘ymaydi.

6-§. Jamoaviy murojaat portali

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 35-moddasiga asosan har bir shaxs bevosita o‘zi va boshqalar bilan birgalikda vakolatli davlat organlariga, muassasalariga yoki xalq vakillariga ariza, taklif va shikoyatlar bilan murojaat qilish huquqiga egadir.

¹ Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 01.12.2021-y., 03/21/734/1113-son.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning 2017-yil 22-dekabr kuni Oliy Majlisga Murojaatnomasida qonunlar muhokamasiga keng xalq ommasini jalb qilish, buning uchun zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish zarurligini qayd etganligi sababli, bu borada alohida tizim ishga tushirish ishlari boshlab yuborishga zamin yaratdi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 22-yanvardagi PF–5308 Farmoni¹ asosida “Mening fikrim” (<https://meningfikrim.uz>) maxsus veb-portali orqali O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalari, xalq deputatlari viloyat, tuman va shahar Kengashlariga elektron jamoaviy murojaat qilish tartibini joriy etildi.

“Mening fikrim” veb-portali mamlakatimizda fuqarolarning jamiyat va davlat ishlarini boshqarishda ishtirok etish imkoniyatlarini kengaytirish, davlat hokimiyati vakillik organlari faoliyatining ochiqligi, qabul qilinayotgan qonunlarning hayotiy va samarali bo‘lishini ta’minlash maqsadida yaratildi.

Mazkur veb-portal orqali davlat va jamiyat ahamiyatiga molik muhim masalalar yuzasidan qonunchilikka takliflarni elektron jamoaviy murojaat shaklida yuborish mumkin.

Yuborilgan elektron jamoaviy murojaat tizim moderatori – O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi huzuridagi *Qonunchilik muammolari va parlament tadqiqotlari instituti* tomonidan ekspertizadan o‘tkazilgandan so‘ng veb-portalda e’lon qilinadi.

Ushbu veb-portal Davlat axborot tizimlarini yaratish va qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha Yagona integrator UZINFOCOM – mas’uliyati cheklangan jamiyati tomonidan ishlab chiqilgan.

¹ Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 25.05.2018-y., 06/18/5447/1269-son.

7-§. O‘z-o‘ziga huquqiy xizmat ko‘rsatish “Legal Tech” axborot tizimi

***Legal tech* (inglizcha “*huquqiy texnologiyalar*”) – bu axborot texnologiyalaridan foydalangan holda mijozlarga yuridik xizmatlar ko‘rsatishga ixtisoslashgan mustaqil amallar tizimi.**

XXI asrda “virtual reallik” – Internet global tarmog‘ining jadallik bilan rivojlanayotganligi, o‘z o‘rnida huquqshunoslik sohasida muayyan muammolarning yuzaga kelishiga sabab bo‘lmoqda. Albatta ushbu holat mazkur sohani tegishli ravishda huquqiy tartibga solinishini talab etadi. Qonunchilik jarayonida global internet tarmog‘i bilan birga, turli kompyuter dasturlaridan foydalanish ham muhim ahamiyat kasb etadi (ish yuritish tizimi, matn tahrirlovchilari, orfografiya tekshiruv vositalari, Internet dasturlarini ko‘rish, elektron pochta va boshqalar). O‘z o‘rnida zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalangan holda elektron hujjatlar bilan ishlashni avtomatlashtirish bu sohadagi faoliyat jarayonida jismoniy mehnatni yengillashtirishga, yangi qonun loyihalarini ishlab chiqish muddatini qisqartirish va soddalashtirishga olib keladi.

Kichik biznes va kam ta‘minlangan aholiga huquqiy maslahat berish, ularning taklif va tashabbuslarini qabul qilishning yangi tizimini joriy etish, advokatlar ishtirokisiz huquqiy hujjatlarni tayyorlash imkoniyatini yaratish maqsadida, www.yurxizmat.uz – *O‘z-o‘ziga huquqiy xizmat ko‘rsatish “Legal Tech” axborot tizimi* 2021-yil 1-aprel kuni test rejimida ishga tushirildi.

“Legal Tech” axborot tizimi loyihasini Adliya vazirligi qoshidagi “Adolat” milliy huquqiy axborot markazi ishlab chiqqan bo‘lib, tizim orqali turli hujjatlarning (shartnomalar, arizalar, shaxsiy tarkibga oid hujjatlar, notarial tasdiqlanadigan hujjatlar, sudga oid hujjatlar hamda korporativ hujjatlar) namunalarini topish hamda ular ustida turli amallar bajarish mumkin.

Axborot tizimidan foydalanish uchun yo'riqnoma

Harakatlar ketma-ketligi

- 1) ro'yxatdan o'tish (ro'yxatdan o'tish orqali foydalanuvchi tizimdan to'laqonli foydalanadi hamda shakllantirilgan hujjat namunalari osonlik bilan yuklab oladi);
- 2) ro'yxatdan o'tish 2 xil ko'rinishda amalga oshirish mumkin.
 - a) mobil telefon raqami orqali;
 - b) One ID Yagona identifikatsiya tizmi (id.egov.uz) orqali.
- 3) axborot tizimining qulayliklaridan foydalanish.

8-§. Yuridik hujjatlar bilan ishlashda sun'iy intellektdan foydalanish istiqbollari

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev yuridik hujjatlar bilan ishlashda ilmiy yondashuv va ilg'or axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini jadal joriy etish lozimligini ta'kidlab o'tgan¹. Bu borada, albatta, ilg'or xorijiy tajribaga nazar tashlash muhim hisoblanadi.

AQShlik huquqshunos olim P.Frank bu boradagi zaruriy axborotlarni tasniflashda sun'iy intellekt algoritmlarini qo'llash lozimligini², S.I.Nosov AQSh, XXR, Yaponiya, GFR, Koreya Respublikasi, Hindiston kabi davlatlar allaqachon sun'iy intellektdan qarorlar qabul qilishda samarali foydalanish bo'yicha huquqiy bazaga ega ekanligini ta'kidlashadi³.

Zero, huquq ijodkorligi jarayonida sun'iy intellekt yordamida zaruriy axborot ustida muayyan amallarni bajarish ham maxsus vosita sifatida qarash mumkin.

Yevropa Ittifoqi mamlakatlarining huquq ijodkorligi jarayonini axborot bilan ta'minlash hamda zamonaviy texnologiyalardan foydalanish borasida sun'iy intellektdan foydalanish masalalari ham ilgari surilgan. Jumladan, 2019-2023 yillarga mo'ljallangan "Yevropa elektron adolat" harakatlari rejasi ("2019-2023 Action Plan of European e-Justice")⁴ ishlab

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi (28.12.2018) // <https://president.uz/uz/lists/view/2228>

² Frank P. Data-informed duties in AI development // Columbia Law Review, 2019, – No. 7. – P. 1927.

³ Носов С.И. Право и информатизация // Юрист. 2019. – №4. – С. 11.

⁴ [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52019XG0313\(02\)&rid=6](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52019XG0313(02)&rid=6) – Official webpage of the EU Legislative Database (Европа Иттифоқи қонунчилик ҳужжатлари базасининг расмий веб-саҳифаси).

chiqilgan bo'lib, unda sun'iy intellektdan foydalanish bo'yicha ma'lumotlarni o'rganish va hisobot tayyorlash masalasi tartibga solinadi.

Shuningdek, undan sud-huquq sohasida qanday foydalanish imkoniyati mavjudligini tahlil qilish, sud qarorlarini tahlil qilishda sun'iy intellekt vositasidan (*“artificial intelligence tool”*)¹ ishlab chiqish rejalashtirilgan. Qayd etish joizki, sun'iy intellektdan huquq ijodkorligi jarayonini axborot bilan ta'minlashda samarali foydalanish mumkin. Biroq neyron tarmoqlari (*neural networks*), ma'lumotlarni shakllantirish (*data mining*), ekspert tizimlari (*expert systems*) dan keng ko'lamda foydalanish imkoniyati mavjud.

*“Data mining”*² tushunchasi axborotni qabul qilish, yozib olish va saqlash uchun texnik vositalarning takomillashtirilish, dasturiy ta'minot yordamida axborot bazalarini mutaxassislar tomonidan shakllantirish jarayonlarini qamrab oladi. *“Data mining”* dan foydalanish orqali axborot-huquqiy tizimlar (lex.uz, regulation.gov.uz va boshqalar) ning ma'lumotlar bazasini tahlil qilish, takroriy hujjatlarni topish, turli xil normativ-huquqiy hujjatlarda takrorlangan yoki aksincha, o'zaro kollizion normalarni aniqlash imkoniyatini beradi. Bu, o'z navbatida, huquq ijodkorligi faoliyatini olib borishda mehnat unumdorligiga olib keladi.

Neyron tarmoqlariga (*“neural networks”*) to'xtaladigan bo'lsak, avvalo, unutmazlik joizki, huquq ijodkorligi qaror qabul qilishning murakkab jarayoni bo'lib, normativ-huquqiy hujjatni yaratishda huquq ijodkoridan katta mahorat va bilimlarni talab qiladi. Shu ma'noda, *“neural networks”* huquq ijodkorligi jarayonini zaruriy axborot bilan ta'minlashda ko'plab ekspertizalarda foydalanish mumkin. Jumladan, normativ-huquqiy hujjatlar va ularning loyihalarini korrupsiyaga qarshi ekspertizasini amalga oshirishda to'g'ridan-to'g'ri foydalanish mumkin. Misol uchun, O'zbekiston Respublikasi adliya vazirining 2021-yil 24-fevraldagi 2-mh-son buyrug'i bilan tasdiqlangan Normativ-huquqiy hujjatlar va ular loyihalarining korrupsiyaga qarshi ekspertizasini o'tkazish tartibi

¹ Qarang: Action Plan European e-Justice 2019-2023 // Official Journal of the European Union, 2019. – No. C 96/9. – P. 24.

² Izoh: *“Data mining”* tushunchasi so'zma-so'z o'zbek tiliga tarjima qilganda *“ma'lumotni qazib olish”* ma'nosini anglatadi. Lug'aviy jihatdan mazkur tarjima terminning to'liq ma'nosini ochib bera olmaslik hamda noo'rin to'shinmovchiliklarni keltirib chiqarishini oldini olish maqsadida *“ma'lumotlarni shakllantirish”*, deb tarjima qilindi.

to'g'risidagi Nizom bo'yicha¹ mazkur jarayon tegishli tartibda adliya organlari tomonidan amalga oshirilishi belgilangan. Bunda tegishli mas'ul shaxs tomonidan olib borilayotganda neyron tarmoqlarni qo'llash mehnat samaradorligini oshirish, ekspertiza muddatini qisqartirishga xizmat qiladi. Neyron tarmoqlari normativ-huquqiy hujjat loyihalaridagi korrupsion omillarni aniqlashda foydalanish axborot ta'minotini soddalashtirish imkoniyatini ham taqdim etadi.

Normativ-huquqiy hujjatlar va ularning loyihalarini korrupsiyaga qarshi ekspertizasini o'tkazish metodikasi bo'yicha huquqni qo'llovchi subyektlarga asossiz ravishda ko'rib chiqishning keng doirasini yoki umumiy qoidalardan chiquvchi istisnolarni asossiz qo'llash imkoniyatini belgilovchi korrupsiyaviy omillar soni 25 ta bo'lib, ularni aniqlash adliya organi xodimidan katta tajriba, bilim va mahorat talab etadi. Agarda qayd etib o'tilgan sun'iy intellekt dasturiy ta'minotlaridan foydalanishni yo'lga qo'yilishi xodimlarning mehnat faoliyati unumdorligini oshirishga, normativ-huquqiy hujjatlarning sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Nyu-York universiteti olimlari S.Undavia, A.Meyers, J.E.Orteglar tomonidan 2018 yilda amalga oshirilgan tajriba shuni ko'rsatganki, neyron tarmoqlari bilan ishlovchi Oliy sud hujjatlarining tasnifi ("*Supreme Court Classifier*") tizimi 15 kategoriyadagi hujjatlarni tegishligicha tasniflashda 72,4% aniqlik ko'rsatgan².

¹ Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 24.02.2021-y., 10/21/3287/0153-son.

² Undavia S., Meyers A., Orteg J.E. A comparative study of classifying legal documents with neural networks // Proceedings of the federated conference on computer science and information systems. ACSIS, 2018. Vol. 15. – P. 522.

https://regulation.gov.uz (Normativ-huquqiy hujjat loyihalari muhokamasi portali)	• Maqsadi – qabul qilinishi rejalashtirilgan normativ-huquqiy hujjat loyihalarini xalq muhokamasiga qo'yish, fuqarolarning o'z taklif va fikr mulohazalarini taqdim etishga sharoit yaratish.
https://meningfikrim.uz (Jamoaviy murojaatlar portali)	• Maqsadi – fuqarolarning jamiyat va davlat ishlarini boshqarishda ishtirok etish imkoniyatlarini kengaytirish, davlat hokimiyati vakillik organlari faoliyatining ochiqligi, qabul qilinayotgan qonunlarning samarali bo'lishini ta'minlash.
https://parliament.gov.uz (O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlis Qonunchilik palatasi rasmiy sayti)	• Maqsadi – Oliy Majlis Qonunchilik palatasi faoliyatini yoritib borish, qonun loyihalarining muhokamasi
https://lex.uz (O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi)	• Maqsadi – huquqiy axborot taqdim etish, zarur huquqiy adabiyotlar bilan ta'minlash, yangi qabul qilinayotgan normativ-huquqiy hujjatlar mazmuni va ulardagi o'zgarishlar bilan fuqarolarni muntazam xabardor etib borish.
https://e-qaror.gov.uz (Mahalliy davlat hokimiyati organlari tomonidan qabul qilinadigan qarorlarni ishlab chiqish, kelishish va ro'yxatdan o'tkazishning yagona elektron tizimi)	• Maqsadi – qabul qilingan mahalliy davlat hokimiyati organlarining qarorlari va farmoyishlarini manfaatdor tashkilotlar va ijrochilarga yetkazishni tashkil etish, qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatlarni davlat hisobiga olish va ularni O'zbekiston qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasiga yuborish.
https://project.gov.uz (Normativ-huquqiy hujjatlar loyhasini ishlab chiqish va kelishishning yagona elektron tizimi)	• Maqsadi – ushbu tizim orqali davlat organlari normativ-huquqiy hujjat loyihalarini umumxalq muhokamasi va idoraviy kelishuvdan o'tkazish.

Mavzuga oid kazuslar

Birinchi kazus

Yuridik hujjatlar bilan ishlashda turli platforma va saytlar ishga tushirilgan bo'lib, ularning yordamida deyarli barcha texnik va boshqa zaruriy amallarni bajarish imkoniyati mavjud.

Jumladan, quyidagilarni keltirib o'tish mumkin:

1) Mahalliy davlat hokimiyati organlari tomonidan qabul qilinadigan qarorlarni ishlab chiqish, kelishish va ro'yxatdan o'tkazishning yagona elektron tizimi (<https://e-qaror.gov.uz/>)

2) Normativ-huquqiy hujjatlar loyihasini ishlab chiqish va kelishishning yagona elektron tizimi (<https://project.gov.uz>)

3) Sud hujjatlarining namunalarini tuzish bo'yicha elektron tizim (<https://my.sud.uz/#/#examples>)

4) Jamoatchilik tashabbuslari yagona platformasi (<https://meningfikrim.uz>)

Yuqoridagi vaziyat bo'yicha quyidagi masalalarga tahliliy javob bering.

1. Yuqorida nomalari qayd etilgan elektron tizimlarning huquqiy asoslarini qiyosiy tahlil eting.

2. Yuqorida nomalari qayd etilgan elektron tizimlarning asosiy maqsad va vazifalarini qiyosiy tahlil eting.

3. Yuqorida nomalari qayd etilgan elektron tizimlarning (kamida 10 ta) texnik, huquqiy yoki tartibga solish mexanizmidagi kamchilik va nuqsonlarni tanqidiy tahlil eting.

4. O'zbekiston Respublikasi Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasini (<https://lex.uz/>) texnik, huquqiy yoki tartibga solish mexanizmini rivojlantirishga qaratilgan asoslantirilgan takliflar ishlab chiqing.

5. Normativ-huquqiy hujjatlar bilan ishlashda mamlakatimizda yana qanday yangi elektron tizimlarni taklif eta olasiz? Fikringizni rivojlangan xorijiy tajriba asosida asoslang.

6. Mamalakatimizni elektron hujjat aylanmasi bo'yicha xalqaro reytinglardagi o'rnini oshirishga qaratilgan asosli (rivojlangan xorijiy tajriba asosida) takliflarni ishlab chiqing.

Ikkinchi kazu

Yuridik texnika bo'yicha dars mashg'ulotida talaba Dushanova Sarvinoz <https://regulation.gov.uz> sayti orqali normativ-huquqiy hujjatlar loyihalari muhokamasida ishtirok etish mumkinligini, bu demokratik qoidalar asosida qurilgan jamiyatning eng asosiy elementlaridan ekanligini qayd etdi.

Biroq talaba Sohibov Hasan tomonidan normativ-huquqiy hujjatlar loyihalari muhokamasi portal va uning natijalari bo'yicha bir nechta kamchiliklar mavjudligini bildirib o'tdi. Jumaladan, fuqarolarning bildirilgan fikrlari taklif maqomida bo'lishiga qaramasdan, ularning takliflariga "Jismoniy va yuridik shaxslarning murojaatlari to'g'risida" gi qonun asosida javob qaytarilmasligini, fuqarolarning maqomi faqat "tadbirkor", "davlat xizmatchisi", "blogger", "xalqaro tashkilot xodimi", "dasturchi" hamda "ilmiy izlanuvchi" kabilardan iborat ekanligi, eng muhimi, ko'p hollarda mazkur portal orqali berilgan fikr-mulohazalar inobatga olinmasligini ta'kidladi.

Yuqoridagi muammoli vaziyat bo'yicha quyidagi masalalarga tahliliy javob bering.

1. Qonun loyihalarining umumxalq muhokamasi hamda normativ-huquqiy hujjatlar loyihalari bo'yicha jamoatchilik muhokamasi o'rtasidagi (kamida 10 ta) farqlarni tahlil eting.

2. Normativ-huquqiy hujjatlar loyihalari bo'yicha mutaxassis hamda jamoatchilik muhokamasi o'rtasidagi (kamida 10 ta) farqlarni tahlil eting.

3. Normativ-huquqiy hujjatlar loyihalari muhokamasi portalining (kamida 5 ta) qulaylik va (kamida 5 ta) noqulayligini amaliy misollar bilan ochib bering.

4. Normativ-huquqiy hujjatlar loyihalari muhokamasi portaliga o'xshash boshqa portallarni muhokama qiling.

5. Normativ-huquqiy hujjatlar loyihalari muhokamasiga oid asosiy yuridik-texnik qoidalarni keltirib o'ting. Muhokama ishtirokchilari takliflarini ko'rib chiqish yakuni bo'yicha jadvalning yuridik texnikasini tahlil eting.

6. Xulosa qiling. Vaziyatga huquqiy yechim bering.

Mavzuga oid testlar

1. Qachondan boshlab O‘zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasiga normativ-huquqiy hujjatlar e’lon qilinadigan rasmiy manba maqomi berilidi?

- A) 2017-yilning 25-sentabridan
- B) 2018-yilning 25-sentabridan
- C) 2012-yilning 24-dekabridan
- D) 2010-yilning 24-sentabridan

2. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudi, Oliy sudiga Konstitutsiyaviy sud qarorlarini, Oliy sud plenumlarining qonun hujjatlarini qo‘llash masalalari yuzasidan tushuntirishlar berish to‘g‘risidagi qarorlarini ular imzolangan kundan e’tiboran necha kun ichida elektron shaklda Milliy bazaga joylashtirish uchun Markazga yuborish kerak?

- A) 3 kun
- B) 5 kun
- C) 7 kun
- D) 1 kun

3. Elektron murojaat bu –.....

- A) aynan bir jismoniy yoki yuridik shaxsning murojaati nusxasi;
- B) davlat organi rahbarining yoki bu borada vakolat berilgan mansabdor shaxsining jismoniy shaxslar va yuridik shaxslarning vakillari bilan ommaviy uchrashuvlarida murojaatlarni qabul qilishga doir harakati;
- C) avvalgi murojaatlar bo‘yicha qabul qilingan qaror yuzasidan shikoyat qilingan yoki boshqacha tarzda norozilik bildirilgan, shuningdek, agar takroriy murojaat kelib tushgan paytda ko‘rib chiqishning qonun hujjatlarida belgilangan muddati tugagan bo‘lsa, avvalgi murojaat o‘z vaqtida ko‘rib chiqilmaganligi haqida xabar qilingan, aynan bir jismoniy yoki yuridik shaxsdan kelib tushgan murojaat;

D) belgilangan tartibda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari vositasida berilgan, shu jumladan davlat organining, tashkilotning rasmiy veb-saytiga joylashtirilgan murojaat, real vaqt rejimida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalangan holda berilgan ogʻzaki murojaatlar bundan mustasno.

4. Murojaatlar qanday shaklda berilishi mumkin?

- A) ogʻzaki, yozma yoxud elektron shaklda ariza, taklif va shikoyat shaklida
- B) faqat yozma shaklda
- C) yozma yoxud elektron shaklda ariza, taklif va shikoyat shaklida
- D) ogʻzaki, yozma shaklda ariza, taklif va shikoyat shaklida

5. Huquqiy axborotdan foydalanish bu —....

- A) B va V javoblar toʻgʻri
- B) huquqiy axborotni erkin olish, sotish va oʻrganish imkoniyati;
- C) huquqiy axborotni erkin olish imkoniyati;
- D) huquqiy axborotni erkin olish va undan foydalanish imkoniyati.

6. Jismoniy va yuridik shaxslar oʻz faoliyatiga taalluqli huquqiy axborotni taqdim etish toʻgʻrisidagi soʻrov bilan davlat organlari va tashkilotlarga murojaat qilish huquqiga ega.

Huquqiy axborotni taqdim etish toʻgʻrisidagi soʻrov u kelib tushgan kundan eʼtiboran necha kundan koʻp boʻlmagan muddatda koʻrib chiqilishi lozim.

- A) oʻn besh kundan
- B) oʻn kundan
- C) bir oydan
- D) toʻgʻri javob yoʻq

7. Oʻzbekiston Respublikasi Normativ-huquqiy hujjatlar loyihalari muhokamasi rasmiy veb-sahifasini aniqlang.

- A) <https://regulation.gov.uz>

- B) <https://regulation.uz>
- C) <https://gov.uz>
- D) [https:// gov.regulation.uz](https://gov.regulation.uz)

8. Normativ-huquqiy hujjatlar loyihasini ishlab chiqish va kelishishning yagona elektron tizimi qanday nomlanadi?

- A) <https://project.gov.uz>
- B) <https://project.uz>
- C) [https:// gov.project.uz](https://gov.project.uz)
- D) <https://gov.uz>

9. Legal tech nima?

- A) Professional huquqiy faoliyat uchun axborot texnologiyalariga ixtisoslashgan faoliyat
- B) Norma ijodkorligi faoliyati uchun axborot texnologiyalariga ixtisoslashgan jarayon
- C) Axborot texnologiyalariga ixtisoslashgan huquqiy yordam
- D) Axborot texnologiyalariga ixtisoslashgan yuridik klinika

10. O‘zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi –

- A) <https://lex.uz>
- B) <https://lex.gov.uz>
- C) <https://norma.uz>
- D) <https://yurida.uz>

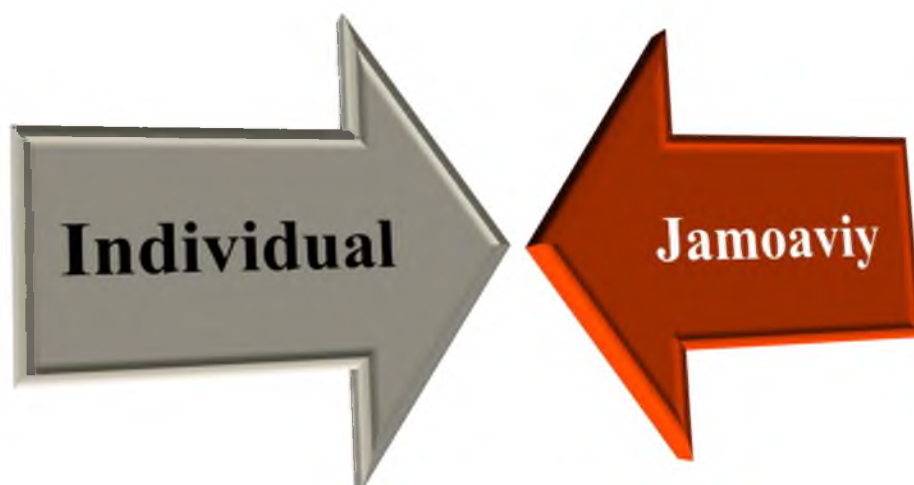
VIII BOB. ALOHIDA HUJJATLARNING YURIDIK TEXNIKASI

1-§. Huquqni amalga oshirish tushunchasi va uning nazariy tavsifi

Alohida yuridik hujjatlar aksariyat holatlarda *“huquqni amalga oshirish hujjatlari”* sifatida e’tirof etiladi.

Huquqni amalga oshirish – tegishli huquq normalarida aks etgan subyektiv huquq va majburiyatlarni amalga tadbqiq etish hisoblanadi.

Huquqni amalga oshirish subyektining ikki shaklini *individual* va *jamoaviy* shaklini ajratib ko‘rsatish mumkin.

Misol uchun, da’vo arizasi yakka shaxs nomidan tayyorlandi (*individual huquqni amalga oshirish*) yoki mahallaning faollari birgalikda O‘zbekiston Respublikasining Prezidentiga murojaat yo‘llaganini (*jamoaviy huquqni amalga oshirish*) keltirib o‘tish mumkin.

Ma’lumki, huquq normalarini o‘zining xilma-xilligi bilan xususiyatlanadi, masalan, ruxsat beruvchi, majburiyat yuklovchi, ta’qiqlovchi kabi normalarni keltirib o‘tish mumkin. Shunga muvofiq, huquq normalaridan amalda foydalaniladi, bajariladi, rioya qilinadi yoki qo‘llaniladi.

Demak, huquqni amalga oshirishning 4 ta turini keltirib o'tish mumkin.

- 1) huquq normalarida belgilangan subyektiv huquqdan ***foydalanish***;
- 2) huquq normalarida belgilangan majburiyatlarni ***bajarish***;
- 3) huquq normalarida belgilangan subyektiv huquq va majburiyatlarga ***rioya qilish***;
- 4) vakolatli subyektlar tomonidan huquq normalarini ***qo'llash***.

Huquq normalarida belgilangan subyektiv huquqdan foydalanish.

Normativ-huquqiy hujjatlarda belgilangan subyektiv huquqlarni amalga tadbiq etish ***ixtiyoriylik*** xususiyati bilan ajralib turadi. Bunda huquq normalari harakatga kelganda ***“faollik”*** kasb etadi.

Huquqdan foydalanish shaxsga berilgan huquqlarini amalga oshirishga yo'naltirilgan. Binobarin, bu o'rinda uning xohishi bo'yicha faol harakat ham, passiv harakat ham bo'lishi mumkin.

Masalan, saylovda ishtirok etish, davlat organlariga murojaat qilish, shartnomaviy-huquqiy munosabatlarga kirishish, so'z erkinligi huquqidan foydalanish, ta'lim olish huquqidan foydalanish, universitetda o'qish jarayonida darslarga kelish, siyosiy partiya va jamoat birlashmalariga a'zo bo'lish va boshqalar.

Yuqoridagi misollardan ko'rinib turibdiki, bunday harakatlarni amalga oshirishda muayyan subyektdan faollik talab etilib, irodaviylik (ixtiyoriylik) kasb etadi.

Huquq normalarida belgilangan subyektiv huquqdan foydalanishda quyidagi yuridik hujjatlar ishlab chiqilishi mumkin:

shartnomalar;
arizalar;
taklif;
shikoyat;
iltimosnomalar;
ishonchnomalar;
vasiyatnomalar;
talabnomalar.

Huquq normalarida belgilangan majburiyatlarni bajarish.

Bunda normativ-huquqiy hujjatlarda belgilangan majburiyatlar amalga bajariladi. Bu ixtiyoriylik kasb etmasdan, ko‘p hollatlarda *majburiy bajarish talabini* aks ettiradi. Bunda majburiyatlarni bajarish *“faollik”* kasb etadi.

Masalan, soliq to‘lash, kommunal to‘lovlarni har oyning 10-sanasiga qadar amalga oshirish, huquq-tartibot organi mansabdor shaxsining qonuniy talablarini bajarish, yo‘l harakati xavfsizligi xodimining belgi-ishorasi asosida to‘xtash va boshqalar.

Yuqoridagi misollardan ko‘rinib turibdiki, bunday harakatlarni amalga oshirishda muayyan subyektdan faollik talab etilib, *majburiyatlarni bajarishni* anglatadi.

Huquq normalarida belgilangan majburiyatlarni bajarishda quyidagi yuridik hujjatlar ishlab chiqilishi mumkin:

to‘lov topshiriqnomalari, dalolatnomalar, yuridik faktni tasdiqlovchi hujjatlar.

Huquq normalarida belgilangan subyektiv huquq va majburiyatlarga rioya qilish.

Buning mohiyati taqiqlangan harakatlarni sodir etishdan *passiv* holatda o'zini tiyishdan iborat.

Bunda normativ-huquqiy hujjatlarda belgilangan subyektiv huquq va majburiyatlarga *passiv tarzda* rioya qilinadi. Huquq normalarida belgilangan majburiyatlarni bajarishdan farqli ravishda rioya qilish *“faol bo‘lmagan” (statik) harakatni* taqozo etadi. Vaholanki, rioya qilish bir vaqtning o'zida ham subyektiv huquq ham majburiyatlarni ham qamrab olishi mumkin. Huquq normalarida belgilangan majburiyatlarni bajarish esa faqat majburiyatlarni amalda aks ettiradi.

Huquq normalarida belgilangan subyektiv huquq va majburiyatlarga rioya qilishga quyidagilarni misol qilib keltirish mumkin, jumladan boshqa kishilarning huquqlari erkinliklari, sha'ni va qadr-qimmatini hurmat qilish, O'zbekiston xalqining tarixiy, ma'naviy va madaniy merosini avaylab asrash, atrof tabiiy muhitga ehtiyotkorona munosabatda bo'lish, yo'l chirog'i qizil rangni ko'rsatganda to'xtab turish va boshqalar.

Huquq normalarida belgilangan subyektiv huquq va majburiyatlarga rioya qilishda yuridik hujjatlar ishlab chiqilmaydi.

Vakolatli subyektlar tomonidan huquq normalarini qo'llash.

Huquq normalarini amalga tatbiq etish zamon bilan hamnafas kechadigan murakkab jarayondir. Unda nafaqat subyektiv huquq va majburiyat egalari, balki xilma-xil organlar – huquq ijodkorligi, huquq ijrochiligi, huquqni qo'llash organlari timsolida davlat organlari yoki mansabdor shaxslar ham ishtirok etadi.

Huquq normalarini qo'llash – vakolatli organ va mansabdor shaxslarning yuridik ish bo'yicha yuridik faktlar va muayyan huquq normalari asosida alohida yuridik hujjatni tayyorlash va qabul qilish borasidagi faoliyatidir.

Bunda normativ-huquqiy hujjatlarda belgilangan vakolat aniq toifadagi subyektlar tomonidan amalga oshirilib, bunda ularning ***vakolatlilik xususiyati*** muhim hisoblanadi.

Bu ixtiyoriylik kasb etmasdan, ***majburiy bajarish talabini*** aks ettiradi. Huquq normalarini qo‘llash ***“faollik”*** kasb etadi.

Masalan, huquqbuzarlik sodir etgan shaxsga nisbatan ma‘muriy bayonnoma tuzish, sudning ayblov (oqlov) hukmi, ishga qabul qilish to‘g‘risidagi buyruq, prokurorning protesti, olimpiada g‘oliblarini taqdirlash to‘g‘risidagi qaror va boshqalar.

Vakolatli subyektlar tomonidan huquq normalarini qo‘llashda quyidagi yuridik hujjatlar ishlab chiqilishi mumkin:

sud hujjatlari (ajrim, xususiy ajrim, sud buyrug‘i, qaror, hal qiluv qarori, farmoyish);

prokuror nazorati hujjatlari (protest, qaror, taqdimnoma va ogohlantiruv);

ma‘muriy organlarning buyruq, qaror va bayonnomalari;

mehnat faoliyatiga oid bo‘lgan buyruqlar.

Yuqoridagi misollardan ko‘rinib turibdiki, bunday harakatlarni amalga oshirishda muayyan subyektdan vakolatga ega bo‘lish talab etilib, individual tarzda shaxslarga muayyan huquq va majburiyatlar yuklaydi.

Subyektiv jihatdan huquqni amalga oshirishning mohiyati huquq normalari qaratilgan subyektning shu normalar talablariga bo‘ysunishidan iborat bo‘ladi. Basharti, ushbu subyekt qo‘yilgan talabga bo‘ysunishdan qat’iy bosh tortsa, u holda huquq normalarini qo‘llash amalga oshiriladi. Shuning uchun ham davlat fuqarolarda, mansabdor shaxslar va jamoa subyektlarida huquq normalarida nazarda tutilgan harakatlarni sodir etish

xohishi yoki zaruratini shakllantirish uchun bir qator usullardan foydalanadi.

Odamlar irodasini davlat buyruqlarini bajarishga majbur qilishning ikki asosiy vositasi tarixdan ma'lum, bular – rag'batlantiruvchi mukofot va'da qilish yoki jismoniy majburlov tahdidi yoxud qandaydir ne'matlardan mahrum etishdan iboratdir.

Darvoqe, huquqning maqsadi, birinchi navbatda, odamlarning hayotiy ehtiyojlarini qondirish hisoblanadi. Shunday ekan, davlat irodasining huquqni amalga oshirish subyektlari irodasi bilan muayyan muvofiqligi qaror topishi lozim. Agar shunday sharoitlar yaratilsa, u holda davlat majburlovi zaruratining asta-sekin barham topib borish tamoyili kuzatiladi. Huquq mazmunining o'zi fuqarolar mutlaq ko'pchiligining ixtiyoriy bo'ysunishini taqozo etishi lozim.

Alohida hujjatlar asosan huquq normalarida belgilangan subyektiv huquqlardan foydalanish va majburiyatlarni bajarishda ishlab chiqiladi.

2-§. Alohida hujjatlarning turlari

Bunday hujjatlarning turlari juda ham ko'p bo'lib, ularni alohida mezonlarsiz tasniflash hamda turlarga ajratish mushkul vazifa hisoblanadi.

Shu sababli, ularni quyidagi jadvalda aks etgan mezonlar asosida tasniflash maqsadga muvofiq, deb hisoblaymiz.

Alohida hujjatlarning tasniflanishi		
№	Tasniflash mezon	Turlari
1.	Huquqni amalga oshirish turiga ko'ra	1) huquq normalarida belgilangan subyektiv huquqdan foydalanish hujjatlari

		2) huquq normalarida belgilangan majburiyatlarni bajarishga oid hujjatlar
2.	Subyektning turiga ko'ra	1) Jismoniy va yuridik shaxslar tomonidan ishlab chiqilgan alohida hujjatlar
		2) Vakolatli davlat organi va mansabdor shaxslarning alohida hujjatlari
3.	Subyektning soniga ko'ra	1) Individual
		2) Jamoaviy
4.	Ifoda shakliga ko'ra	1) Yozma
		2) Elektron
		3) Belgi-ishora (konklyudent)
5.	Foydalanish doirasiga ko'ra	1) Ommaviy huquqlarni amalga oshirish hujjatlari
		2) Xususiy huquqlarni amalga oshirish hujjatlari

Alohida yuridik hujjatlarning eng ko'p tarqalgan va amaliyotda qo'llaniladigan turlariga *ariza, shikoyat, ishonchnoma, shartnomalarni* keltirib o'tish mumkin. Bu hujjatlar turlari hamda ularning o'ziga xosligi ko'pchilikni tashkil etganligi uchun ularni hammasini sanash imkoniyati cheklangan. Shu sababli keyingi pargarafda shartnomalarni ishlab chiqishning yuridik texnikasi hamda uning o'ziga xos xususiyatlariga e'tibor qaratib o'tiladi.

3-§. Shartnoma tushunchasi va uning nazariy-huquqiy jihatlar

Alohida yuridik hujjatlarning bugungi kunda ijtimoiy munosabatlarni tartibga solishda katta ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa shartnomalar bu borada alohida o'rin tutadi. Bozor iqtisodiyoti sharoitida shartnomalar asosiy rol o'ynaydi va aynan shartnomalar bozor mexanizmining mazmunini tashkil etadi. Shartnomalar tadbirkorlik faoliyatini amalga

oshirishda ortiqcha xarajatlarning oldini olishga xizmat qiladi. Shartnomalar subyektlarga huquqlaridan foydalanish va shartnomada ko'rsatilgan majburiyatlarni bajarishni talab qilish imkoniyatini beradi.

Qadimgi Rim yuristlari: *"Shartnoma – bu ikki kishining qonuni"*, deb ta'kidlashgan. Ular bu bilan shartnomani tuzish jarayonida huquq normalari yaratiladi, ammo bu normalar aniq individlarga yo'naltirilgan individual normalar hisoblanishini ta'kidlashgan.

***Shartnoma* – bu ikki yoki bir necha shaxsning huquqlari va majburiyatlarini vujudga keltirish, o'zgartirish yoki bekor qilish haqidagi yozma (elektron) kelishuvidir.**

Shartnomalarning ahamiyatli jihati yana shundaki, shartnomalar to'lov intizomini kuchaytiradi, taraflarning mas'uliyatini oshiradi, xo'jalikning debitorlik va kreditorlik holatini yaxshilaydi, natijada taraflarning barqarorligini ta'minlaydi. Bu esa, o'z navbatida, jamiyatda tovarlar, xizmatlar va kapitallarning mo'l-ko'lligiga garov bo'lib xizmat qiladi.

Yozma shartnoma taraflar imzolagan bitta hujjatni tuzish yo'li bilan, shuningdek pochta, telegraf, taletayp, telefon, elektron aloqa yoki hujjat shartnomadagi tarafdin chiqqanligini ishonchli suratda aniqlash imkonini beradigan boshqa aloqa yordamida hujjatlar almashish yo'li bilan tuzilishi mumkin.

Bozor munosabatlari sharoitida shartnomalar – fuqarolar, yuridik shaxslar o'rtasidagi fuqaroviy-huquqiy va iqtisodiy munosabatlarni o'rnatuvchi asosiy huquqiy hujjat bo'lib hisoblanadi.

Shartnomalarning yetakchilik roli va iqtisodiy munosabatlarni o'rnatishning yangi tamoyillari huquqiy jihatdan O'zbekiston

Respublikasining Fuqarolik kodeksi; mulk; kooperatsiya; ijara; tadbirkorlik faoliyati erkinligining kafolatlari; dehqon xo‘jaligi, fermer xo‘jaligi, qishloq xo‘jaligi kooperativi (shirkat xo‘jaligi); aksiyadorlik jamiyatlari va aksiyadorlarning huquqlarini himoya qilish; banklar va bank faoliyati; xo‘jalik yurituvchi subyektlar faoliyatining shartnomaviy-huquqiy bazasi to‘g‘risidagi va boshqa qonunlarda belgilab qo‘yilgan.

Shartnoma taraflarning bitimi (kelishuvi) sifatida quyidagi belgilar bilan xarakterlanadi:

- shartnoma tuzish erkinligi;
- taraflarning o‘zaro manfaatdorligi;
- uning mazmunini tashkil etuvchi barcha muhim shartlar bo‘yicha taraflarning kelishganligi;
- taraflarning o‘z majburiyatlari bo‘yicha harakatlarini (qoida tariqasida) haq evaziga bajarishi;
- shartnoma munosabatlarida taraflarning tengligi;
- shartnomani ijro qilishning yuridik kafolati;
- shartnoma majburiyatlarini buzganlik uchun javobgarlikning belgilanishi.

Demak, shartnoma birinchidan – taraflar o‘rtasidagi majburiyatlarni kelib chiqishining asosi hisoblanadi; ikkinchidan – taraflar o‘rtasidagi mulkiy munosabatlarning huquqiy shakli hisoblanadi. Shunga qaramay, sud amaliyoti shartnomalarni tuzish va uni bajarish borasida ko‘plab xato va kamchiliklarga yo‘l qo‘yilayotganligini – ularni nomigagina tuzish hollari davom etayotganligini, shartnoma majburiyatlarini buzgan taraflarga nisbatan yetarlicha huquqiy choralar ko‘rilmayotganligini, ularning mulkiy javobgarlikka har doim ham tortilmayotganligini ko‘rsatmoqda.

Shartnoma huquqning deyarli barcha sohalarida qo‘llaniladi.

Quyida shartnoma qo‘llaniladigan huquq sohalari va misollarni ko‘rib chiqamiz:

1. ***Konstitutsiyaviy-huquq shartnomalar*** (O‘zbekiston va Qoraqolpog‘iston Respublikasi o‘rtasidagi shartnomalar);

2. ***Xalqaro-huquqiy shartnomalar*** (strategik hamkorlik to‘g‘risidagi shartnoma).

3. **Ma'muriy-huquqiy shartnomalar** (davlat organlari tomonidan vakolatlarni topshirish, vazirliklar o'rtasidagi hamkorlik to'g'risidagi shartnomalar);

4. **Moliyaviy-huquqiy shartnomalar** (investitsiya, kredit shartnomalari);

5. **Fuqarolik-huquqiy shartnomalar** (oldi-sotdi, ijara shartnomasi);

6. **Oilaviy-huquqiy shartnomalar** (nikoh shartnomasi);

7. **Mehnat huquqiga oid shartnomalar** (mehnat shartnomasi);

8. **Agrar-huquqiy shartnomalar** (servitut shartnomasi);

9. **Intelektual mulk obyektlari bo'yicha shartnomalar** (mualliflik buyurtmasi shartnomasi);

4-§. Shartnomaning umumiy tuzilishi

Har qanday shartnomaning eng umumiy tuzilishi quyidagicha ko'rinish kasb etishi mumkin:

1. **Kirish qismi** (shartnomaning nomi, uni tuzish joyi, sanasi va raqami);

2. **Tavsif qismi** (tomonlarning nomlari, ularning shartnomadagi "ramziy nomi", imzolash huquqiga ega bo'lgan shaxslar to'g'risidagi ma'lumotlar);

3. **Asosiy qism** (shartnomaning predmeti, umumiy qoidalari, tomonlarning huquq va majburiyatlarga aniqlik kiritish);

4. **Yakunlovchi qism** (tomonlarning maxsus ma'lumotlari, manzillari, imzo va muhrlari).

Shartnomanning tarkibiy tuzilishi

Shartnomaning kirish va tavsif qismida qanday ma'lumotlar aks ettirilishini yuqorida qisqacha muhokama qilganligimiz tufayli, shartnomaning asosiy qismiga to'xtalib o'tamiz.

Shartnomaning asosiy qismida keltirib o'tilishi lozim bo'lgan jihatlar quyidagilardan iborat:

○ ***Shartnoma predmeti.*** Aniq bo'lishi va o'zgacha talqin etishga olib kelmasligi lozim. Moddiy obyektlar bo'yicha shartnoma tuzilganda va ularga aniqlik kiritish zarur bo'lsa, shartnomaga maxsus hujjat ilova qilinishi kerak (masalan, pudrat shartnomasi uchun – reja-loyiha yoki smeta, bo'lib to'lash shartnomasi uchun – to'lov muddatlari va boshqalar);

○ ***Tomonlarning huquq va majburiyatlari.*** Bunda tomonlarning huquq va majburiyatlari qanchalik to'liq tavsiflangan bo'lsa, kelgusida shunchalik kam muammolar kelib chiqadi. Biroq, shartnomaning juda kengayib ketishi ham salbiy hodisa sifatida qaraladi.

○ ***Narx.*** Milliy qonunchilikka muvofiq ravishda, barcha turdagi shartnomalar uchun narx muhim hisoblanadi. Ba'zan bu shart shartnomaga ilova qilingan maxsus hujjatda (baho yoki ishning narxi to'g'risidagi kelishuv, smeta va boshqalar) belgilanadi;

○ ***To'lov shakli.*** Naqd yoki naqd pulsiz hisob-kitoblar, to'lovlarni amalga oshirish shartlari belgilanishi talab etiladi;

○ ***Muddat.*** Albatta, shartnoma muayyan muddatga tuziladi. Unda keltirilgan ayrim shartnomaviy majburiyatlarni bajarish ham tegishli xronologik muddatlar bilan belgilanadi.

○ ***Shartnoma shartlari.*** Ko'p hollarda murakkab shartnomalarda shartnoma shartlari alohida ta'kidlab o'tilishi zarur. Misol uchun yetkazib berish shartnomalarida *qadoqlash, jo'natish, tashish shartlari* ko'rsatiladi; pudrat shartnomasida *bajarilgan ishlarni topshirish va qabul qilish tartibi* belgilanishi kerak. Shuningdek, kompleks tadbirkorlik litsenziyasi (franshizing), elektron tijorat yoki elektron xizmatlar bo'yicha tuzilgan shartnomalarda *maxfiylik qoidalar*i belgilanadi.

○ ***Javobgarlik.*** Ko'pincha shartnomada javobgarlik masalasi e'tibordan chetda qoladi yoki tomonlar shartnoma bo'yicha kelgusidagi

voqealarning yaxshi natijasiga umid qiladilar. Natijada taqsimlanmagan javobgarlik oqibatida subyektlarga ayniqsa tadbirkorlik subyektlariga katta zarar kelib chiqadi. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, ko'p hollarda javobgarlik choralarini ko'rsatish (penya yoki jarima, yetkazilgan zararni qoplash) hech qanday tarzda ortiqcha emas. Aksincha, shartnoma taraflarining shartnoma shartlariga yana katta mas'uliyat bilan yondashishiga xizmat qilishi mumkin. "Xo'jalik yurituvchi subyektlar faoliyatining shartnomaviy-huquqiy bazasi to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonunida jarima sanksiyalarining aniq miqdorlari keltirilgan. Fikrimizcha, qonun normalari bilan cheklanib qolmasdan, shartnomada jarima sanksiyalarining aniq miqdorlarini belgilagan ma'qul. Chunki, nizolarni hal qilishda qonuniy neustoykadan yuqori bo'lsa ham sudlar tomonidan shartnomaviy neustoyka qo'llanadi, shuningdek mazkur qonunning qoidalari ayrim huquqiy munosabatlarga, masalan ijara shartnomasiga nisbatan qo'llanmaydi. Shu sababli, jarima va penya masalalarinni shartnomaga kiritib o'tish maqsadga muvofiq.

○ ***Fors-major holatlar.*** Ba'zan tomonlar bu masalani shu qadar batafsil muhokama qiladilarki, turli holatlarni sanab o'tadilarki, ulardan ba'zilari yashirincha shartnoma munosabatlarining yomon natijasiga umid qilayotgandek taassurot qoldiradi. Bunda tomonlar oldindan ko'ra olmaydigan yoki oldini olish mumkin bo'lmagan holatlar sifatida *fors-majorning umumiy ta'rifini berish kifoya* qiladi. O'tgan davr shuni ko'rsatdiki, karantin choralarini ham fors-major holatlari sirasiga kiritib o'tish foydadan holi bo'lmaydi. Shartnomaning ushbu qismida fors-major holatlari yuzaga kelgan taqdirda uning salbiy oqibatlarini kamaytirish uchun tomonlarning *muayyan harakatlarni amalga oshirishni belgilash muhimdir*. Misol uchun, tegishli shartnoma tarafi fors-major holati kuzatilganligi to'g'risida darhol ikkinchi tarafni xabardor qilish majburiyatini yuklash samarali hisoblanadi.

○ ***Shartnomaning amal qilish muddati.*** Bunda shartnomada ko'rsatilgan huquq va majburiyatlarni boshlash, shartnomani kuchga kirishi, tugatish vaqtini, unga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish tartibini belgilab beradi.

5-§. Shartnomaning yuridik texnikasi

O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining birinchi qismida bitimlar, shartnoma to'g'risidagi umumiy qoidalar, ya'ni shartnoma tushunchasi, shartlari, uni tuzish, o'zgartirish va bekor qilish tartibi berilgan bo'lib, bu normalar kodeksning ikkinchi qismida nazarda tutilgan barcha shartnomalarga taalluqlidir.

Shuning uchun ham shartnomalar namunalarini tayyorlashda, uning amaliyotda va o'quv jarayonida qo'llanilishiga alohida e'tibor berildi.

Shartnomalarning yuridik texnikasi asosan quyidagilarni ishlab chiqishdagi qoida va talablarni belgilab beradi:

Til qoidasi

Mantiq qoidasi

Rasmiy rekvizit qoidasi

Qonuniylik talabi

O'zbekiston Respublikasiining qonunchiligiga muvofiq fuqarolar va yuridik shaxslar shartnoma tuzishda erkindirlar. Shartnoma tuzish burchi Fuqarolik kodeksida, boshqa qonunda yoki olingan majburiyatda nazarda tutilgan hollardan tashqari taraflarni shartnoma tuzishga majbur qilishga yo'l qo'yilmaydi.

Taraflar qonun hujjatlarida nazarda tutilmagan shartnomani ham tuzishlari mumkin.

Qonun hujjatlarida yoki taraflarning kelishuvida yozma shakl belgilab qo'yilmagan, jumladan u tuzilayotgan vaqtning o'zidayoq bajariladigan shartnoma og'zaki tuzilishi mumkin. Shaxsning xatti-harakatidan uning

shartnoma tuzishga bo'lgan xohish-irodasi bilinib turgan holda ham bunday shartnoma tuzilgan hisoblanadi.

Agar qonunda muayyan turdagi shartnomalar uchun ma'lum bir shakl belgilab qo'yilgan bo'lmasa, shartnoma bitimlar tuzish uchun nazarda tutilgan har qanday shaklda, ya'ni og'zaki yoki yozma (oddiy yoki notarial tasdiqlangan) shaklda tuzilishi mumkin.

Jeton, patta yoki odatda qabul qilingan boshqa belgi berish yo'li bilan tasdiqlangan shartnoma, agar qonun hujjatlarida boshqacha tartib belgilangan bo'lmasa, og'zaki shaklda tuzilgan shartnoma hisoblanadi.

Amaldagi qonun hujjatlariga ko'ra shartnoma, uning barcha shartlari bo'yicha taraflar o'zaro kelishgan bo'lsa, tuzilgan hisoblanadi.

Shartnomada til qoidalariga javob berishi lozim. Bunda javobgarlik masalasi ko'tarilmasada, tashkilotning ishchanlik obro'siga putur yetkazishi mumkin.

Til, mantiq qoidalari hamda qonuniylik talablariga javob bergan shartnomaning asosiy qismini tuzib olgach, uning rekvizitlari to'laqonli keltirilishi shart. Tashkilotning yuridik xizmati shartnomani til me'yorlari va qoidalariga muvofiqligini tekshirish, shuningdek uning barcha shartlarining mantiqiy o'zaro bog'liqligini o'rganishi talab etiladi. Bu harakatlar shartnomani rasmiylashtirguncha amalga oshirish maqsadga muvofiq. Agar yuridik xizmat tomonidan amalga oshirishning iloji bo'lmagan bo'lsa, fuqarolik shartnoma asosida yuridik yordam olish mumkin. Aks holda, shartnomada muayyan xato va kamchiliklar kuzatilishi mumkin. *Bunda keyinchalik shartnomaga qo'shimcha kelishuv tuzib, tegishli tuzatishlar kiritish mumkin.*

Rasmiylashtirilayotgan shartnoma ro'yxatga olinib, hisobga qo'yilishi lozim. Qoidaga ko'ra, ro'yxat raqamini shartnomani chiqarayotgan tashkilot beradi. ***Hisobga qo'yishning bir nechta usullari qo'llaniladi.***

1. ***Shartnomalarni ro'yxatga olish daftari.*** Bu uslub bugun ham keng tarqalgan uslub hisoblanadi, chunki bunda oddiy va sarf-xarajat kamligi bilan xususiyatlanadi.

2. ***Elektron ro'yxatga olish jurnali.*** Mohiyatan, bu kompyuter dasturlari vositasida, masalan «Excel» dasturida ish yuritishni anglatadi. Tabiiyki, bu qog'oz va boshqa o'quv qurollarining sarfini kamaytirsada, elektr energiyasi bo'lmaganda yoki kompyuter ishdan chiqib qolganda undan foydalanish imkoniyati cheklanadi.

3. ***Avtomatlashtirilgan ro'yxatga olish tizimi.*** Bunda shartnomalar “*smart contract*” tizimida ishlab chiqiladi hamda hisobi ham yuritiladi. Bu zamonaviy tashkilotning ishchanlik obro'siga ijobiy ta'sir qilsada, ehtimoliy texnik nosozliklarning kelib chiqishi bunday dasturiy mahsulotlarni sotib olish va o'rnatish uchun muayyan moliyaviy xarajatlarni talab qilishi bilan salbiy jihatlari ham kuzatiladi. Milliy qonunchilik hujjatlarida elektron hujjat aylanishiga oid huquqiy baza allaqachon shakllangan. Biroq bunday imkoniyatlarni ro'yobga chiqarish uchun amaliyotda barcha shartnomaviy subyektlar uchun qulay va tushunarli mexanizmlar joriy qilinishi lozim. Ijara shartnomalarini ro'yxatga qo'yish xizmati (<https://ijara.soliq.uz>) hamda elektron auksion (<https://e-auksion.uz/home>) portallarini alohida yuqori baholash mumkin.

Smart contract (ingliz tilida – “*aqlli shartnoma*”) – bu shartnomani ishlab chiqish bo'yicha ma'lumotlarni yaratish, boshqarish va taqdim etish uchun mo'ljallangan *kompyuter algoritmidir*. Bu *blockchain* texnologiyasidan foydalanish orqali amalga oshiriladi.

Namuna № 1

OLDI–SOTDI ShARTNOMASI (bo‘lib to‘lash sharti asosida)

Toshkent shahri

№ 06/1

« 5 » iyun 2030-y.

“DESARROLLO” mas’uliyati cheklangan jamiyat nizomiga asosan faoliyat yurituvchi A.Xushvakova (bundan buyon matnda «sotuvchi»), bir tomondan va O‘zbekiston Respublikasi fuqarosi – Nasiriddinov Bobirjon Tojimamat o‘g‘li (pasport raqami AB 5135210, Toshkent shahar Sergeli tumani IIB tomonidan berilgan) (bundan buyon matnda «xaridor») o‘rtasida quyidagilar tug‘risidagi ushbu shartnoma tuzildi:

I. SHARTNOMANING MAZMUNI VA PREDMETI

1.1. Sotuvchi mazkur shartnomaga muvofiq tegishli ma’yshiy texnika yoki yordamchi texnik vositalarni, (bundan buyon matnda – mahsulot) xaridorga taqdim etadi. Xaridor mahsulotlarni qabul qilib olish va haqini belgilangan muddatlarda bo‘lib to‘lash majburiyatini oladi.

Mahsulot nomi	IMEI raqami	Seriya raqami	Narxi	Jami summa
Redmi Note 8 Space Black 4 GB RAM 64 GB ROM	1/866607047282806 2/866607047282814	SN:25420/30R350653	3 600 000	3 600 000

II. SHARTNOMA QIYMATI

2.1. Shartnoma umumiy qiymati 3 600 000 sum (uch million olti yuz ming) sumni tashkil qiladi.

III. TO‘LOV SHARTLARI

- 3.1. To‘lovlar pul utkazish yuli bilan amalga oshiriladi.
- 3.2. Ushbu shartnoma buyicha to‘lovlar, olinadigan mahsulot uchun oldindan boshlang‘ich badalni amalga oshirilgandan so‘ng, qolgan summani bo‘lib to‘lash sharti bilan sotiladi.
- 3.3. Xaridor mahsulotni o‘z transportida olib ketadi.
- 3.4. Xaridor belgilangan jadval bo‘yicha bo‘lib to‘lash asosidagi to‘lovlarni to‘liq ravishda har oyda kursatilgan sanada amalga oshirishi shart (jadval 2 ilovada).
- 3.5. Mazkur shartnomaning 3.4-bandida belgilangan muddatlarning buzilishi, to‘lovlarning to‘liq amalga oshirilmaganligi uchun har bir kechiktirilgan kun uchun umumiy qoldiq summasining 0,5% miqdoridagi penya to‘laydi. Undiriladigan penya miqdori shartnoma predmeti umumiy qiymatining 50% dan oshib ketishi mumkin emas.
- 3.6. Bo‘lib to‘lash shartlarini muntazam ravishda kechiktirgan yoki to‘liq amalga oshirmaganligi sharoitida mazkur shartnoma xaridorni xabardor qilgan holda sotuvchi tomonidan bir tomonlama bekor qilinadi.

IV. MAHSULOTLARNI YETKAZIB BERISH VA QABUL QILISH TARTIBI

4.1. XARIDOR olinadigan mahsulot uchun oldindan boshlang‘ich badalni to‘lovni amalga

oshirganligini sotuvchining mas'ul shaxsi tasdiqlagandan so'ng, mahsulotlarni sotuvchining ombori yoki sotuv nuqtasidan rasmiylashtirilgan holda hisob-kitob varag'iga muvofiq olib ketiladi.

4.2. Xaridor mahsulotlarni o'zi olib chiqish sharti bilan qabul qilib oladi.

4.3. Sotuvchining ombori yoki sotuv nuqtasi hududidan olib chiqilgandan so'ng, «sotuvchi» mahsulot uchun javobgarlikni o'z buyniga olmaydi.

4.4. Xaridor mahsulotni qabul qilib olishda uning miqdori, o'rami, sifati, kafolat muddati va boshqa ko'rsatgichlari buyicha e'tirozlarini sotuvchiga bildirishga haqli. Mahsulot sotuvchining ombori yoki sotuv nuqtasi hududidan olib chiqilgandan so'ng mazkur talablar buyicha e'tirozlar asossiz deb hisoblanadi.

V. MAHSULOTNING SIFATI

5.1. Mahsulotning sifati, markirovkasi, o'rami O'zbekiston Respublikasida harakatdagi standartlar talablariga va texnik shartlarga javob berishi lozim.

5.2. Sotiladigan mahsulot har bir turining sifati muvofiqlik sertifikatini yoki ishlab chiqaruvchi tomonidan belgilangan kafolat muddati bilan tasdiqlanadi.

VI. TARAFLARNING JAVOBGARLIGI

6.1. Mahsulot uchun xaridor tomonidan oldindan belgilangan badal o'z vaqtida amalga oshirilmasa, o'tkazib yuborilgan har bir kun uchun to'lanmay qolgan pul miqdorining 5 % miqdorida, lekin to'lanmasdan qolgan summaning 50 % oshmaslik sharti bilan penya tulaydi.

6.2. Xaridor taqsimot asosida unga tegishli bulgan mahsulotni o'z vaqtida olib ketmasa olinmagan mahsulot qiymatining 5 (besh) foizi miqdorida sotuvchiga jarima tulaydi.

6.3. Mazkur shartnomaning 3.6-bandida nazarda tutilgan holda shartnoma bekor qilinsa, mahsulot sotuvchiga qaytarib beriladi.

6.4. Mazkur shartnomaning 6.3-bandida nazarda tutilgan holda qaytarib berilgan mahsulotga zarar yetkazilgan bo'lsa, belgilangan zarar miqdori XARIDORDAN undirib olinadi.

VII. FORS-MAJOR HOLATLARI

7.1. Tomonlar shartnoma shartlarini bajarishlari mobaynida ularning xoxish, erki va irodasiga bog'lik bo'lmagan kuchlar tusqinlik qilsa, jumladan: tabiiy ofatlar, zilzila, suv toshqini, urush e'lon qilinishi, amaldagi qonunchilikning o'zgarishi kabi holatlarda fors-major holati e'lon qilinadi. Qaysi tomon uchun fors-major holati sodir bulsa, ushbu holat haqida ikkinchi tomonni yozma ravishda ogohlantirish shart.

7.2. Fors-major holatlari 3 oy yoki undan ortiq davom etsa tomonlar shartnoma shartlarini o'zoro kelishib oladi.

VIII. NIZONI HAL QILISH TARTIBI

8.1. Shartnoma yuzasidan kelib chiqadigan nizolar taraflarning kelishuvi bilan hal qilinadi.

8.2. Taraflarning kelishuvi bilan hal qilib bo'lmaydigan nizolar amaldagi qonun hujjatlarida belgilangan tartibda O'zbekiston Respublikasi qonunchiligi asosida hal qilinadi.

IX. BOSHQA HOLATLAR

9.1. Shartnomaga kiritiladigan barcha o'zgartirishlar va qushimchalar (mazkur shartnomaning 3.6.-bandi mustasno) faqat ikki tomonlama yozma ravishda kelishuviga erishilgan taqdirda kuchga ega.

9.2. Ushbu shartnoma o'zbek tilida, teng huquqiy kuchga ega bulgan ikki nus'hada tuzilgan

bo‘lib bir nus’hasi sotuvchida ikkinchisi xaridorda saqlanadi, shartnoma taraflar imzolagandan so‘ng kuchga kiradi va 2030-yilning 31-dekabr kuniga qadar amal qiladi.

TARAFLARNING REKVIZITLARI

SOTUVCHI

“DESARROLLO” MCHJ

Navoy viloyati, Yangiobod shahri,
A.Yassaviy ko‘chasi, 58-uy
h/r: 20208000504805794001
OATB «Agrobank» Navoiy viloyati,
Yangiobod filiali,
MFO : 00219
INN : 301286521

_____ **A.Xushvakova**

XARIDOR

Nasiriddinov Bobirjon Tojimamat o‘g‘li

Manzil: Toshkent shahri, Sergeli tumani,
A.Axmatova ko‘chasi, 116-uy.
Pasport: AB 5135210, Toshkent shahar Sergeli
tumani IIB tomonidan berilgan.

INN: 501098053

_____ **B.Nasirddinov**

Namuna № 2

Shartnoma № _____

XORIJIY TA'LIM MUASSASASIDA O'QISHGA OID AXBOROT-KONSALTING XIZMATINI KO'RSATISH TO'G'RSIDA

Toshkent shaxri

№ 01/1

« 5 » iyun 2030-y.

«DESARROLLO» mas'uliyati cheklangan jamiyati (keingi o'rinlarda «ijrochi» deb yuritiladi) nomidan Ustav asosida harakat qiluvchi direktor A.U.Xushvakova bir tomondan va O'zbekiston Respublikasi fuqarosi – Nasirddinov Bobirjon Tojimamat o'g'li (pasport raqami AB 5135210, Toshkent shahar Sergeli tumani IIB tomonidan berilgan) (keyingi o'rinlarda «buyurtmachi» deb yuritiladi) ikkinchi tomondan, quyidagilar to'g'risida mazkur shartnomani tuzdilar:

I. ASOSIY TUSHUNCHALAR

1.1. Ijrochi – ushbu shartnomaga ko'ra axborot-konsalting xizmatlarini ko'rsatuvchi «BOOM BOX CONSULTING» MCHJ.

1.2. Buyurtmachi – xorijiy ta'lim muassasasida o'qish istagi bo'lgan, ijrochi bilan ushbu shartnoma munosabatlariga kirishuvchi jismoniy shaxs.

1.3. Kafil – ushbu shartnomaning alohida tarafi hisoblanib, buyurtmachining majburiyatlari bo'yicha subsidiar javobgar hisoblangan shaxs.

1.4. Xorijiy ta'lim muassasasi – buyurtmachi tomonidan to'langan haq evaziga kelajakda unga ta'lim xizmatlarini ko'rsatishi lozim bo'lgan O'zbekiston Respublikasidan tashqarida joylashgan chet el ta'lim muassasasi (maktab, kolledj, universitet, markaz va boshqa ta'lim muassasasi).

1.5. Xorijiy ta'lim muassasasi ta'lim dasturi – xorijiy ta'lim muassasasi tomonidan bakalavriatgacha, bakalavriat, magistratura, doktorantura, o'zaro almashuv va boshqa ko'rinishdagi ta'lim xizmatlarni ko'rsatishga qaratilgan dastur.

1.6. Axborot-konsalting xizmati – ijrochi tomonidan turli ta'lim dasturlari bo'yicha o'qishga qabul qilinishiga oid, shuningdek ushbu xorijiy davlatga o'qish maqsadida chiqishda viza olishga oid protsedura haqida axborot berish, buyurtmachining xorijiy ta'lim muassasasi ta'lim dasturiga qabul qilinishida ko'maklashish, shuningdek buyurtmachi tomonidan taqdim etiladigan hujjatlarni rasmiylashtirish, xorijiy ta'lim muassasasiga buyurtmachi nomidan hujjatlarni topshirish va buyurtmachiga yuborilgan hujjatlarni qabul qilib olish bilan bog'liq ravishda vujudga keladigan xizmat.

1.7. Ushbu shartnomaviy munosabatlarda qo'llaniluvchi asosiy tushunchalar faqat 1.1. – 1.7-bandlarda keltirilgan talqinda qo'llaniladi.

II. SHARTNOMA PREDMETI

2.1. Mazkur shartnomaga muvofiq ijrochi buyurtmachining topshirig'i bilan xorijiy mamlakat ta'lim muassasasida o'qishga oid axborot-konsalting xizmatlarini ko'rsatish, buyurtmachi esa ushbu xizmat uchun haq to'lash majburiyatini oladi.

III. TARAFLARNING HUQUQ VA MAJBURIYATLARI

3.1. Ijrochining majburiyatlari quyidagilardan iborat:

Buyurtmachiga xorijiy ta'lim muassasasi tomonidan amalga oshiriladigan ta'lim dasturiga o'qishga qabul qilinishiga oid axborot berish;

Ushbu xorijiy davlatga o'qish maqsadida chiqishda viza olishga oid axborot berish;

Buyurtmachining xorijiy ta'lim muassasasi ta'lim dasturiga qabul qilinishida ko'maklashish; xorijiy ta'lim muassasasi tomonidan talab etiladigan hujjatlarni rasmiylashtirish.;

ushbu shartnoma bo'yicha buyurtmachi xorijiy ta'lim muassasasiga qabul qilinganligi to'g'risida ma'lumotnoma (Letter of acceptance) kelgach rasmiylashtirish, ogohlantirish va hujjatlarni saqlash;

xorijiy ta'lim muassasasiga buyurtmachi nomidan hujjatlarni topshirish.

3.2. Buyurtmachining majburiyatlari quyidagilardan iborat:

ushbu shartnoma shartlari va xorijiy ta'lim muassasasi ta'lim dasturi, ichki tartib qoidalar bilan mustaqil ravishda tanishib chiqish;

xorijiy ta'lim muassasasi joylashgan davlat hududida bo'lgan vaqtda ushbu davlat migratsion qonunchiligiga va ommaviy tartib-qoidalariga rioya qilish;

Ijrochining talabiga muvofiq haqiqiy ma'lumot berish, shuningdek talab etilgan hujjatlarning oqilona (bir haftadan oshmagan) muddatda taqdim etish;

xorijiy ta'lim muassasasi tomonidan taqdim etiladigan ta'lim dasturida o'qish bo'yicha to'lov hujjati (invoys)da belgilangan muddatda va tartibda to'lovni amalga oshirish;

mustaqil ravishda Xorijiy ta'lim muassasasi joylashgan davlat elchixonasi (konsulligi)ga viza olish maqsadida elchixona (konsullik) tomonidan belgilangan tartibda va shartlar asosida talab etilgan hujjatlarni to'g'ri to'ldirgan xolda taqdim etish, elchixona (konsullik) tomonidan amalga oshiriladigan suhbatda hozir bo'lish (agarda talab etilsa);

xorijiy ta'lim muassasasi ta'lim dasturi va talablar yotoqxonasi, ushbu bo'yicha to'lanadigan haq, joylashgan joy (davlat), ichki tartib qoidalar to'g'risidagi ma'lumotni o'rganib chiqishi shart;

IJROChI tomonidan amalga oshiriluvchi xizmatlar uchun haq to'lash tartibi va muddatlariga muvofiq ravishda hisob-kitoblarni amalga oshirish.

IV. MAXSUS SHARTLAR

4.1. Ijrochi xorijiy ta'lim muassasasining majburiyatlari bo'yicha buyurtmachi oldida javobgar hisoblanmaydi.

4.2. Buyurtmachining xorijiy ta'lim muassasasi joylashgan davlatdan majburiy ravishda chiqarib yuborilishi bilan bog'liq yoki buyurtmachining boshqa noqonuniy harakatlari bilan bog'liq qilmishlari uchun ijrochi javobgar hisoblanmaydi. Ushbu holatda buyurtmachining harakatlaridan kelib chiqqan va xorijiy ta'lim muassasasi tomonidan qilgan xarajatlarni qoplash talabi bilan murojaat qilinganida ijrochi ushbu talabni buyurtmachiga yetkazishi shart.

4.3. Ijrochi buyurtmachini chet davlatga chiqish, xorijiy ta'lim muassasasida o'qish bilan bog'liq ravishda amalga oshirilishi mumkin bo'lgan majburiy tibbiy sug'urta haqida xabardor qilishga majbur. Tibbiy sug'urtaga oid munosabat buyurtmachi va sug'urtalovchi subyekt o'rtasida vujudga keluvchi alohida huquqiy munosabat bo'lib, Ijrochi bu bilan bog'liq majburiyatlari bo'yicha javobgar hisoblanmaydi.

4.4. Ijrochi buyurtmachiga xorijiy ta'lim muassasasi joylashgan davlat elchixonasi (konsulligi)ga hujjatlar taqdim etish, suhbatga oid tartib-taomillar haqida ma'lumotlarni taqdim etadi.

V. XIZMAT KO'RSATISH VA HISOB-KITOB QILISH TARTIBI

5.1. Ijrochi tomonidan buyurtmachining topshirig'iga ko'ra axboro-konsalting xizmatini ko'rsatish uchun xizmat haqi 1.000.000 (bir million) so'mni tashkil etadi.

5.2. Buyurtmachi mazkur shartnomaning 5.1.- bandida ko'rsatilgan summani 100% oldindan to'lov tariqasida shartnoma tuzilgan kundan e'tiboran besh ish kuni ichida to'lab berish majburiyatini oladi.

5.3. To'lov ijrochining hisob raqamiga pul o'tkazish yo'li bilan amalga oshiriladi.

5.4. Buyurtmachi xorijiy ta'lim muassasasi ta'lim dasturiga o'qishga qabul qilingandan so'ng ta'lim xizmatlarni ko'rsatish yuzasidan kelib chiquvchi xarajatlar hisob-kitobi ko'rsatilgan hujjat (invoys) taqdim etiladi. Buyurtmachi mustaqil ravishda invoys bo'yicha to'lovlarni ko'rsatilgan muddat va tartibda amalga oshiradi.

5.5. Xorijiy ta'lim muassasasi tomonidan o'qishga qabul qilish reglamentiga ko'ra ta'lim muassasasi talaba (ta'lim xizmatlarni qabul qiluvchi)dan ta'lim xizmat haqining bir qismini oldindan to'lab berish (depozit qo'yish)ni talab etishi mumkin bo'lib, ushbu summa ro'yxatga olish yig'imi, kur'erlik xizmati, elchixona (konsullik)ga Buyurtmachi nomiga taklifnomani jo'natish va shu kabi xizmatlar uchun haqni o'z ichiga qamrab oladi. Xorijiy ta'lim muassasasi reglamentiga ko'ra talaba uchun ta'lim xizmatlar xizmatlar ko'rsatish uchun haq qo'yilgan depozitni chegirgan holda hisoblab chiqilishi mumkin bo'lib, agarda xorijiy ta'lim muassasasida oldindan summaning bir qismini amalga oshirish (depozit qo'yish) tartibi mavjud bo'lsa buyurtmachi ushbu to'lovni amalga oshirish majburiyatini oladi.

5.6. Xorijiy ta'lim muassasasi va buyurtmachi o'rtasidagi munosabatlar alohida huquqiy munosabatlar hisoblanadi buyurtmachi tomonidan mustaqil ravishda amalga oshiriladi.

VI. XIZMAT KO'RSATISHDA TOPSHIRISH-QABUL QILISH TARTIBI

1.1. Xorijiy ta'lim muassasasi tomonidan buyurtmachi nomiga ta'lim xizmatlarni ko'rsatish yuzasidan kelib chiquvchi harajatlar hisob-kitobi ko'rsatilgan hujjat (invoys) taqdim etilganligi ijrochi tomonidan axborot-konsalting xizmatini ko'rsatish yakunlanganligi faktini belgilaydi.

1.2. Ijrochi xizmat ko'rsatish yakunlanganligi to'g'risida topshirish-qabul qilish dalolatnomasini tuzadi. Dalolatnoma taraflar tomonidan imzolanadi. Taraflardan biri dalolatnomani imzolashdan bosh tortsa, bu to'g'risida dalolatnomaga qayd kiritilgan holda ikkinchi taraf tomonidan imzolanishi dalolatnomaning imzolanganlik faktini belgilaydi. Dalolatnoma imzolanganidan so'ng IJROChIning ushbu shartnoma bo'yicha majburiyatlari tugaydi.

1.3. Xizmat natijalaridan qoniqmagan buyurtmachi dalolatnomani olgan paytdan boshlab uch ish kuni ichida ijrochi xizmatlarini qabul qilishdan bosh tortishi to'g'risida raddiya berishi mumkin. Buyurtmachi o'z radnomasini asoslab berishi majburiyatini oladi. Radnoma asossiz deb topilganda Dalolatnomaga bu to'g'risida qayd kiritib o'tiladi hamda imzolanadi. Taraf dalolatnomani imzolashdan bosh tortgan taqdirda bu to'g'risida Dalolatnomaga qayd kiritiladi.

VII. TARAFLARNING JAVOBGARLIGI, NIZOLARNI HAL QILISH

1.1. Buyurtmachining aybli harakatlari natijasida ushbu shartnoma 4-bobida ko'rsatilgan holat yuzaga kelganda, buyurtmachi ijrochiga bazaviy hisoblash miqdorining 10 barobari miqdorida jarima to'lab beradi.

1.2. Xorijiy ta'lim muassasasi tomonidan buyurtmachi ta'lim dasturi bo'yicha o'qishga qabul qilinishi rad etilgan holatda ushbu shartnoma 5.1.-band bo'yicha amalga oshirilgan to'lov qaytarilmaydi.

1.3. Taraflar o'rtasida kelib chiqadigan nizolar o'zaro kelishuvi asosida hal etiladi. Taraflar kelishuvga erishmagan taqdirda, mazkur shartnomaning tuzilishi, shartlarning o'zgarishi, buzilishi,

ijro etilishi, bekor bo'lishi, tugatilishi va haqiqiyliги yuzasidan kelib chiquvchi barcha nizolar sudlovga tegishlilik qoidalariga asosan tegishli fuqarolik sudi tomonidan ko'rib chiqiladi.

VIII. SHARTNOMANI O'ZGARTIRISH, BEKOR QILISH

8.1. Ushbu shartnomaga har qanday o'zgartirish faqat yozma shaklda kiritiladi. Yozma shaklda tuzilgan va taraflar tomonidan imzolangan o'zgartirish va qo'shimcha ushbu shartnomaga qo'shimcha kelishuv tariqasida rasmiylashtiriladi.

8.2. Shartnoma taraflarning o'zaro xohishiga ko'ra ikkinchi tarafni yozma ogohlantirish orqali bekor qilinishi mumkin.

8.3. Bunda shartnomani bekor qilish haqida qarorga kelgan taraf ikkinchi tarafga shartnomani bekor qilish haqida qarorga kelgan kundan boshlab besh ish kuni ichida yozma bildirishnoma taqdim etadi. Ikkinchi taraf bildirishnomani qabul qilgandan so'ng, qarshi taraf vajlarini asosli deb topsa, shartnomani bekor qilishga rozilik beradi. Aksincha, bildirishnomadagi vajlar maqsadga muvofiq emas (asosli emas) deb topilganda shartnomani bekor qilishga rozilik bermaslik huquqiga ega.

8.4. Shartnomani bir tomonlama bekor qilinishi mumkin emas.

8.5. Buyurtmachi xizmatlarning belgilangan bahosini to'liq to'lab berish sharti bilan ushbu shartnomani bekor qilishni talab qilishga haqli.

8.6. Buyurtmachi tomonidan majburiyatlar bajarilmaganligini aniqlagan holda uni majburiyatni bajarish to'g'risida ogohlantiriladi. Ogohlantiruvdan so'ng buyurtmachi tomonidan oqilona muddat (bir haftadan oshmagan) ichida majburiyatlarning bajarilmasligi, shuningdek ijrochining talabiga ko'ra xizmat ko'rsatish natijalarini qabul qilishdan asossiz ravishda bosh tortishi Buyurtmachining shartnomani bir tomonlama bekor qilishi deb baholanishiga asos bo'ladi.

IX. SHARTNOMANING BOSHQA SHARTLARI

9.1. Shartnoma taraflar tomonidan imzolangan paytdan e'tiboran kuchga kiradi.

9.2. Shartnoma ikki nusxada tuzilgan bo'lib, ikkalasi ham bir xil yuridik kuchga ega. Mazkur shartnomada nazarda tutilmagan masalalar amaldagi qonun hujjatlariga muvofiq tartibga solinadi.

TARAFLARNING REKVIZITLARI

IJROCHI

DESARROLLO MChJ

Navoy viloyati, Yangiobod shahri,
A.Yassaviy ko'chasi, 58-uy
h/r: 20208000504805794001
OATB «Agrobank» Navoiy viloyati,
Yangiobod filiali,
MFO : 00219
INN : 301286521

_____ **A.Xushvakova**

BUYURTMACHI

Nasiriddinov Bobirjon Tojimat o'g'li

Manzil: Toshkent shahri, Sergeli tumani,
A.Axmatova ko'chasi, 116-uy.
Pasport: AB 5135210, Toshkent shahar Sergeli
tumani IIB tomonidan berilgan.

INN: 501098053

_____ **B.Nasiriddinov**

Namuna № 3

MEHNAT SHARTNOMASI

Toshkent shahri

№ 01/1

« 5 » iyun 2030-y.

1. “DESARROLLO” nodavlat ta’lim muassasasi direktori Xushvakova Amina Xoliq qizi bir tomondan (bundan keyin «ish beruvchi») va Nasiriddinov Bobirjon Tojimamat o’g’li ikkinchi tomondan (bundan keyin «xodim») ushbu shartnomani qo’yidagilar haqida tuzdik:

2. Xodim ingliz tili o’qituvchisi lavozimiga qabul qilindi.

3. Mazkur shartnoma nomuayyan muddatga tuzildi.

4. Mazkur shartnoma asosida xodim asosiy ish bo’yicha ishga qabul qilinadi.

5. Mazkur shartnomaning amal qilish muddati 05.06.2030 dan boshlanadi.

6. Xodimning majburiyatlari quyidagilardan iborat:

a) mehnat intizomi, ichki mehnat tartibi, qoidalari, ustavlar va intizom to’g’risidagi qoidalarga rioya qilish;

b) ish beruvchining qonuniy farmoyishlarini va topshiriqlarini bajarish;

v) mehnatni muxofaza qilish, xavfsizlik texnikasi va ishlab chiqarish sanitariyasi talablariga rioya qilish;

g) o’zining lavozim yo’riknomasiga rioya qilish;

d) qonunchilikka va boshqa normativ hujjatlarga rioya qilish;

ye) o’z ish joylarini ozoda va toza tutish, o’ziga biriktirilgan texnik vositalarini avaylab saqlash;

j) ishdan bo’shash vaqtida hujjatlarni topshirish varaqasini (obxodnoy list) to’liq to’ldirish.

7. Ish beruvchining majburiyatlari quyidagilardan iborat:

a) xodimning mehnatini tashkil etish, xodimni mehnatni muxofaza qilish xavfsizlik texnikasi qoidalari va boshqa normativ va mahalliy hujjatlar bilan tanishtirish;

b) ish xaqini o’z vaqtida to’lash;

v) xodimlarni xavfsiz va samarali ishlash uchun shart-sharoitlar yaratish;

g) ish o’rnini mehnatni muxafaza qilish va xavfsizlik texnikasi qoidalarga muvofik jixozlash;

d) qonunchilikka va boshqa normativ xujjatlarga rioya qilish;

ye) amaldagi qonunchilikka muvofiq mukofatlar va boshqa to’lovlarni to’lash.

8. Xodimning mehnatiga xaq tulash u tomonidan ish faoliyatini olib borgan kunlar yoki tinglovchilarning soni asosida belgilanadi.

9. Ish kuni rejimi: shanba va yakshanba kunlaridan tashqari har kuni dars jadvali asosida tashkil etilishi mumkin.

10. Xodimga O’zbekiston Respublikasining mehnat qonunchiligi asosida mehnat ta’ili berilishi mumkin.

11. Shartnomaning amal kilinishining to’xtatilishi:

a) shartnomaning to’xtatilishi yoki bekor qilinishi qonunchilik asosida amalga oshiriladi;

b) tomonlar oldindan kelishilgan xodimning huquqini buzmag holida shartnomani bekor qilishi mumkin;

v) ish bilan ta'minlovchi ixtiyoriga bog'lik bo'lmagan holda shartnomani muddatidan oldin bekor qilish, xodimga amaldagi qonun va muassasaning qoidalariga muvofiq kafolati va kompensatsiya to'lovlari to'lanishi mumkin;

g) muddatli mehnat shartnomasining muddati tugash vaqtida tomonlarning biri ushbu shartnomani bekor qilishni talab etmasa ushbu shartnoma davom etadi hamda uning muddatini uzaytirish mumkin;

d) taraflar o'rtasida kelib chiqqan nizolar amaldagi qonunchilik asosida hal etiladi.

Yakunlovchi qoidalar

12. Shartnoma 2 nusxada tuzilib, taraflar tomonidan imzolanadi va mazkur shartnoma taraflar tomonidan imzo chekilgan paytidan kuchga kiradi.

ISh BERUVChI

DESARROLLO MChJ

Navoy viloyati, Yangiobod shahri,
A.Yassaviy ko'chasi, 58-uy
h/r: 20208000504805794001
OATB «Agrobank» Navoiy viloyati,
Yangiobod filiali,
MFO : 00219
INN : 301286521

_____ **A.Xushvakova**

XODIM

Nasiriddinov Bobirjon Tojimamat o'g'li

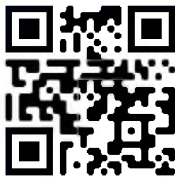
Manzil: Toshkent shahri, Sergeli tumani,
A.Axmatova ko'chasi, 116-uy.
Pasport: AB 5135210, Toshkent shahar Sergeli
tumani IIB tomonidan berilgan.

INN: 501098053

_____ **B.Nasiriddinov**

6-§. Alohida hujjatlarni tayyorlash bo'yicha "virtual ko'makchilar"

Alohida hujjatlarning turi	Internet havolasi	QR kod orqali ko'rish
Yuridik xizmatlar faoliyatini muvofiqlashtirish va metodik ta'minlashga oid barcha namunalar (<i>Adliya vazirligi</i>)	https://m.minjust.uz/uz/activity/coordination/89341/	
200 ga yaqin turli shartnomalarning namunalari (<i>O'z-o'ziga xizmat ko'rsatish "Legal Tech" axborot tizimi</i>)	https://yurxizmat.uz/uz/category/contracts	
100 dan ortiq fuqarolik huquqiy shartnomalar (<i>Birlashgan Millatlar Tashkilotining Taraqqiyot Dasturi tashabbusi bilan yaratilgan qo'llanma</i>)	https://www.undp.org/uz/uzbekistan/publications/fuqarolik-huquqiy-shartnomalar-0	
100 ga yaqin turli shartnomalar (<i>"Madad" nodavlat notijorat tashkiloti</i>)	https://advice.uz/oz/document/2636	
Iqtisodiy va fuqarolik ishlar bo'yicha sud uchun da'vo	https://my.sud.uz/#/#examples	

arizalarining namunalari (<i>Oliy sud</i>)		
Yagona interaktiv davlat xizmatlari portali	https://my.gov.uz/oz	
Ijara shartnomalarini ro'yxatga qo'yish xizmati	https://ijara.soliq.uz/	
Notariusga hujjatlarni jo'natish va notarius qabuliga yozilish platformasi (<i>Adliya vazirligi</i>)	https://e-notarius.uz	

Mavzuga oid kazuslar

Birinchi kasus

Fuqaro Namozov Bobur “Golden House” MCHJ bilan 2023-yil 31-dekabr kuni Kapital qurilishga investitsiya kiritish to‘g‘risidagi shartnoma tuzdi va shartnomada ko‘rsatilgan muddatlarda to‘lovni amalga oshirdi.

Shartnoma bo‘yicha “Golden House” MCHJ Iskandar Salimovga 2025-yil 31-dekabr kuniga qadar “Daraxtli kislorod” turar-joy majmuasini qurib bitkazishi hamda uning 2-qavatidagi 53.5 m² xonadonni topshirishi lozim edi.

Namozov Bobur yil davomida yangi uyda istiqomat qilishini orzu qilib yurdi. Ammo 2026-yil ham kirib kelganiga qaramasdan “Golden House” MCHJ “Daraxtli kislorod” turar-joy majmuasini foydalanishga topshira olmadi.

Bundan ko‘ngli ranjigan Namozov Bobur “Golden House” MCHJ ga talabnoma yo‘lladi. O‘z muddatida shartnoma majburiyatlarini bajarmaganlik uchun “Golden House” MCHJ dan umumiy to‘lov miqdorining teng yarmini berishini hamda keyinigi uch oy ichida unga shartnomada kelishilgan xonadonni topshirishi kerakligini bildirib o‘tdi.

“Golden House” MCHJ dan kelgan javob xatiga binoan Namozov Bobur “Golden House” MCHJ bilan Kapital qurilishga investitsiya kiritish to‘g‘risidagi shartnomada majburiyatlarda o‘z muddatida bajarmaganlik uchun “Quruvchida” hech qanday javobgarlik masalasi belgilanmaganligini, hatto “Daraxtli kislorod” turar-joy majmuasini foydalanishga topshirish muddatini “cho‘zganligi” uchun penya miqdori ham belgilanmaganligini, eng maqbul yo‘l yana bir yil “kutib turishi” lozimligi bayon etildi.

Yuqoridagi muammoli vaziyat bo‘yicha quyidagi masalalarga tahliliy javob bering.

1. Kapital qurilishga investitsiya kiritish to‘g‘risidagi hamda ko‘p qavatli uydagi kvartiraning oldi-sotdi shartnomalarining yuridik texnikasi bo‘yicha (kamida 10 ta) o‘zaro farqli jihatlarini tahlil eting.

2. Jismoniy va yuridik shaxslar tomonidan tuziladigan talabnomadagi (kamida 3 ta) farqlarni keltirib o‘ting.
3. Talabnomani tuzishga oid yuridik-texnik qoidalarni tahlil eting.
4. Turli alohida hujjatlarni tuzishga yordam beruvchi (kamida 5 ta) virtual platformalarni muhokama eting.
5. Alohida yuridik hujjatlar va huquqni qo‘llash hujjatlarining (kamida 10 ta) farqli jihatlarini tahlil eting.
6. Xulosa qiling. Vaziyatga huquqiy yechim bering.

Ikkinchi kazu

Talaba Furqat Suyunov Toshkent davlat yuridik universitetining faoliyatini rivojlantirish bo‘yicha taklif ishlab chiqdi hamda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining virtual qabulxonasi (<https://pm.gov.uz/>) orqali O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligiga yo‘lladi.

Ammo oradan o‘ttiz ikki kun o‘tib, Adliya vazirligining javob xati Furqat Suyunovning elektron pochtasiga yetib keldi. Xatda taklif elektron raqamli imzo bilan tasdiqlanmaganligi qayd etildi.

Shuningdek, xatda keltirilishicha, talaba tomonidan yo‘llangan taklif elektron hujjat bo‘lib, bunday hujjat joriy qonunchilik bo‘yicha elektron raqamli imzo bilan tasdiqlanishi lozim.

Talaba Furqat Suyunov quyidagi normativ huquqiy hujjatlarni ham diqqat bilan ko‘rib chiqib, elektron raqamli imzo bo‘lishi lozimligi bo‘yicha xulosaga keldi.

Jumladan, O‘zbekiston Respublikasining “Elektron hujjat aylanishi to‘g‘risida” 611-II-son Qonunining 5-moddasi hamda “Elektron raqamli imzo to‘g‘risida” 562-II-son Qonunining 3-moddasiga ko‘ra, elektron hujjat – elektron shaklda qayd etilgan, elektron raqamli imzo bilan tasdiqlangan hamda elektron hujjatning uni identifikatsiya qilish imkonini beradigan boshqa rekvizitlariga ega bo‘lgan axborot ekanligi belgilangan.

Yuqoridagi muammoli vaziyat bo‘yicha quyidagi masalalarga tahliliy javob bering.

1. Milliy qonunchiligimiz bo‘yicha elektron hujjatning yuridik-texnik qoidalarini tahlil eting.

2. Ariza, taklif va shikoyatlarning (kamida 5 ta) yuridik-texnik farqli jihatlarini tahlil eting.

3. Elektron hujjat va yozma shakldagi hujjatlarning rasmiy rekvizit qoidalaridagi (kamida 5 ta) o‘zaro o‘xshashlik va farqli jihatlarini tahlil eting.

4. Jismoniy va yuridik shaxslar tomonidan yo‘llanadigan murojaatdagi (kamida 5 ta) yuridik-texnik farqli jihatlarini tahlil eting.

5. Murojaatlar bilan ishlashda ko‘maklashadigan (kamida 3 ta) turli virtual platformalarni muhokama eting.

6. Xulosa qiling. Vaziyatga huquqiy yechim bering.

Mavzuga oid testlar

1. Ariza bu...

- A) huquqda shartnoma, xalqaro shartnoma, konvensiya tushunchalarining sinonimi bo'lib hisoblanadi
- B) muayyan muassasa yoki mansabdor shaxs nomiga biror iltimos mazmunida yoziladigan rasmiy hujjat, eng ko'p tarqalgan ish qog'ozi.
- C) muayyan ijtimoiy munosabatni tartibga soluvchi shartnoma.
- D) To'g'ri javob yo'q.

2. Huquq normalarini bajarish –

- A) huquq normalar bilan bog'liq bo'lgan majburiyatlarni faol harakatlar bilan bajarish
- B) huquq normalari man etgan harakatlarni sodir etmaslik
- C) tegishli normalarda nazarda tutilgan huquqlardan foydalanish
- D) vakolatli organlar tomonidan individual qarorni tayyorlash va uni qabul qilish bilan bog'liq bo'lgan hokimiyat faoliyatidir.

3. Huquqni amalga oshiruvchi subyektlarning soniga ko'ra hujjatlarning qanday turlari mavjud?

- A) asosiy va yordamchi
- B) despozitiv va alternativ
- C) umumiy va maxsus
- D) individual va jamoaviy

4. Shartnoma tuzishning birlamchi prinsipi nima?

- A) Shartnoma shartlari bo'yicha kelishib olganlik
- B) Shartnoma tuzish erkinligi
- C) Shartnomadagi huquq va majburiyatlarning mutanosibligi
- D) Shartnoma shartlashilganligi

5. Huquqning qaysi sohasida o'xshashlik (analogiya) tamoyili qo'llanilmaydi?

- A) mehnat huquqida
- B) fuqarolik huquqida
- C) moliya huquqida
- D) jinoyat huquqida

6. Huquqiy normalaridan foydalanish –

- A) vakolatli subyekt tomonidan ma'lum yuridik ishlar bo'yicha yuridik faktlar yoki muayyan huquq normalariga asoslanib individual hujjatlarni ishlab chiqish faoliyati
- B) ijtimoiy munosabatlar qatnashchilarining tegishli normalarda nazarda tutilgan huquqlaridan foydalanish
- C) huquq normalarida belgilangan majburiyatlarni bajarish va huquq normalari man etgan harakatlarni sodir etmaslik
- D) majburiyat yuklovchi qonunlarni faol harakatlar bilan bajarish

7. Huquq normalarini qo'llash – ...

- A) vakolatli subyekt tomonidan ma'lum yuridik ishlar bo'yicha yuridik faktlar yoki muayyan huquq normalariga asoslanib individual hujjatlarni ishlab chiqish faoliyati
- B) ijtimoiy munosabatlar qatnashchilarining tegishli normalarda nazarda tutilgan huquqlaridan foydalanish
- C) huquq normalarida belgilangan majburiyatlarni bajarish va huquq normalari man etgan harakatlarni sodir etmaslik
- D) majburiyat yuklovchi qonunlarni faol harakatlar bilan bajarish

8. To'lov topshiriqnomasi va dalolatnoma qanday hujjatlar sirasiga kiradi?

- A) Huquqni qo'llash hujjatlari
- B) Huquqdan foydalanish hujjatlari
- C) Majburiyatlarni bajarishga oid hujjatlar
- D) Majburiyatlarga rioya qilish hujjatlari

9. Iltimosnoma qanday hujjatlar sirasiga kiradi?

- A) Huquqni qo‘llash hujjatlari
- B) Huquqdan foydalanish hujjatlari
- C) Majburiyatlarni bajarishga oid hujjatlar
- D) Majburiyatlarga rioya qilish hujjatlari

10. Shikoyat bu ...

- A) davlat va jamiyat faoliyatini takomillashtirishga doir tavsiyalarni o‘z ichiga olgan murojaat
- B) buzilgan huquqlarni, erkinliklarni tiklash va qonuniy manfaatlarini himoya qilish to‘g‘risidagi talab bayon etilgan murojaat
- C) huquqlarni, erkinliklarni va qonuniy manfaatlarini amalga oshirishda yordam ko‘rsatish to‘g‘risidagi iltimos bayon etilgan murojaat
- D) tomonlar o‘rtasida huquq va majburiyatlarni belgilash, o‘zgartirish yoki bekor qilishga qaratilgan bitim

IX BOB. HUQUQNI QO‘LLASH HUJJATLARINING YURIDIK TEXNIKASI

1-§. Huquqni qo‘llash tushunchasi va uning nazariy tavsifi

Aksariyat huquqiy munosabatlar davlat organlarining bevosita ishtiroki asosida vujudga keladi, o‘zgaradi yoki bekor bo‘ladi. Masalan, sodir qilingan huquqbuzarlik uchun tegishli ta’sir choralarini belgilash, armiya safiga chaqirish, fuqarolarning nafaqa olish huquqini amalga oshirish va boshqa shu kabi masalalar bo‘yicha tegishli davlat organlarining huquqni qo‘llash hujjati zarur bo‘ladi.

Huquqni qo‘llash huquqni amalga oshirishning maxsus shakli bo‘lib, ko‘plab o‘ziga xos xususiyatlari bilan tavsiflanadi.

Umuman olganda, huquqni qo‘llash borasidagi faoliyat ommaviy manfaatlaridan kelib chiqadi va qonunga muvofiq ravishda amalga oshiriladi.

M.A.Axmedshayevaning yozishicha, “huquqni qo‘llash jarayoni, bu – qonunda belgilangan protsessual tartibda, tegishli vakolatga ega bo‘lgan davlat organlari va mansabdor shaxslar tomonidan, huquq normasini hayotiy holat va vaziyatlarga qo‘llash yo‘li bilan muayyan yuridik ahamiyatga molik masalani hal etishga qaratilgan davlat faoliyatidir”¹.

***Huquqni qo‘llash* – vakolatli davlat organi va mansabdor shaxslarning yuridik faktlar va muayyan huquq normalari asosida individual ish bo‘yicha muayyan qarorni tayyorlash va qabul qilish borasidagi faoliyatidir.**

Huquqni qo‘llash faoliyati huquq normasini to‘la-to‘kis tatbiq etish uchun vakolatli organ yoki mansabdor shaxsning aralashuvi talab etilgan hollarda zaruriyatga aylanadi. Huquqni qo‘llash faoliyati hokimiyat

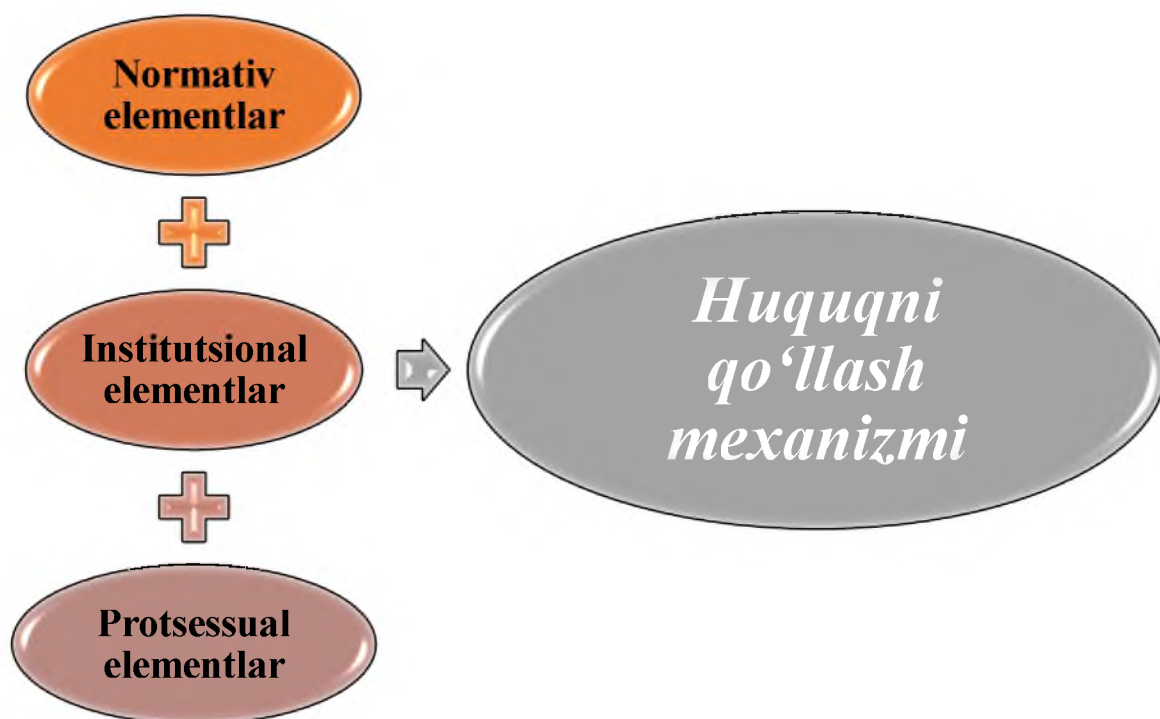
¹ Axmedshayeva M.A. Davlat va huquq rivojining hozirgi zamon tendentsiyalari. – Toshkent: TDIOU, 2018. – B. 207.

xarakteriga ega. Unda qaror (ya'ni huquqni qo'llash hujjati) tegishli organning irodasi mahsuli sifatida namoyon bo'ladi¹.

Taniqli huquqshunos olim Z.Islomov huquqni qo'llash hujjatiga quyidagicha ta'rif bergan: "Huquq qo'llash hujjati – bu kompetentli subyekt tomonidan konkret yuridik ish yuzasidan subyektiv huquq yoki yuridik majburiyat bor yoki yo'qligini aniqlash va tegishli huquq normalari va ularning normativ amalga oshirish manfaatida ularning doirasini belgilash maqsadida qabul qilinadigan davlat-hokimiy, individual, aniq hujjatdir"².

Huquqni qo'llash hujjati – muayyan shaxs yoki shaxslarning huquqlari, majburiyatlari yoki ularning yuridik javobgarlik darajasini belgilovchi, yuridik faktlar va huquq normalariga asoslanib vakolatli organ yoki mansabdor shaxs tomonidan chiqariladigan yuridik hujjatdir.

Huquqni qo'llash mexanizmi uchta, ya'ni *normativ, institutsional va protsessual* tarkibiy qismlardan (elementlar) iborat.

¹ Сайдуллаев Ш. Ҳуқуқни амалга ошириш. Ўқув қўлланма. – Тошкент: ТДЮУ, 2019. – Б. 16.

² Исламов З. Общество. Государство. Право. – Т.: Адолат, 2001. Б. 587.

Huquqni qo'llash mexanizmining *normativ elementlari* huquqni qo'llash munosabatlari subyektlarining xulq-atvorini tartibga soluvchi milliy qonunchilik va xalqaro huquq normalaridan tashkil topadi.

Huquqni qo'llash mexanizmining *institutsional elementlariga* davlat organlari va mansabdor shaxslarni, shuningdek davlat tomonidan huquqni qo'llash vakolati berilgan nodavlat tashkilotlari (masalan, MCHJ yoki mahalliy o'zini-o'zi boshqarish organlari) va ularning mansabdor shaxslarini kiritish mumkin.

Huquqni qo'llashning *protsessual elementlari* yuridik faktlar ro'y berganda yuzaga keluvchi huquqlar hamda huquqiy ta'sir ko'rsatish obyekti, tartib-taomil qoidalari bilan bog'liqdir.

Ushbu elementlar orqali huquqni qo'llash mexanizmi bilan jismoniy va yuridik shaxslar o'rtasida o'zaro aloqa o'rnatiladi. Bunda huquqni qo'llash jarayoni sodir bo'ladi va uning metodlari amalga oshadi¹.

Unutmaslik lozimki, huquqni qo'llash hujjati faqat davlat organlari tomonidan qabul qilinmaydi. Xususiy sektor vakillari, mansabdor shaxslari ham huquqni qo'llash hujjatini qabul qilishi mumkin.

Masalan, ishga qabul qilish to'g'risidagi buyruq, rag'batlantirish to'g'risidagi buyruq va shu kabi boshqa hujjatlarni keltirib o'tish mumkin.

Huquqni qo'llashni quyidagi o'ziga xos xususiyatlarini qayd etish mumkin:

Birinchidan, ayrim normalarni amaliyotga tadbiq etish mexanizmida davlat organlari va mansabdor shaxslarning ishtiroki nazarda tutiladi. Bu, avvalo, moddiy ne'matlarni davlat tomonidan taqsimlash nazarda tutilgan normalardir. Masalan, pensiya olish huquqini amalga oshirish ijtimoiy ta'minot organi komissiyasining fuqaroga pensiya tayinlash to'g'risidagi

¹ Катеков А.С. Механизм применения права и правовая система современной России: теоретико-методологический анализ: Автореф. дисс... докт. юрид. наук. – Санкт-Петербург. 2002. –С.8-9.

qarorini keltirib o'tish mumkin. Davlat yer fondidan yer uchastkasi ajratish tegishli davlat organining alohida hokimiyat qarorini talab qiladi. Shu tartibda, ya'ni alohida hokimiyat qarori chiqarish yo'li bilan fuqarolar va tashkilotlarga foydalanish uchun davlat mulkiga kiruvchi yer uchastkalari ajratiladi.

Ikkinchidan, davlat apparati doirasida davlat organlari va mansabdor shaxslari o'rtasidagi o'zaro aloqalar asosan hokimiyat va bo'ysunish xususiyatiga ega bo'ladi. Mazkur huquqiy munosabatlar zaruriy element sifatida hokimiyat qarorlarini, ya'ni huquqni qo'llash hujjatlarini (*masalan, Prezidentning vazirni lavozimidan ozod qilish to'g'risidagi farmonini*) o'z ichiga oladi.

Uchinchidan, huquqni qo'llash hujjati huquqiy nizo chiqqan hollarda qo'llaniladi. Agar taraflar o'zaro huquqlari va majburiyatlari xususida bir to'xtamga kela olmasalar, ular nizoni hal qilishni so'rab vakolatli davlat organiga murojaat etadilar (*masalan, tashkilotlar o'rtasidagi nizolarni iqtisodiy sudlari ko'rib chiqib, sud hujjatini qabul qilishi*).

To'rtinchidan, huquqni qo'llash sodir etilgan huquqbuzarlik uchun yuridik javobgarlik chorasini aniqlash, shuningdek tarbiyaviy, tibbiy yo'sindagi majburlov choralarini qo'llash uchun zarur bo'lishi mumkin.

Huquqni qo'llash jarayoni quyidagi talablarga muvofiq bo'lishi talab etiladi:

– ***Vakolatlilik.*** Huquqni qo'llovchi organ yoki mansabdor shaxs, avvalo, huquqni qo'llashga maxsus vakolatga ega bo'lishi talab etiladi. Bunday huquqqa ega bo'lmagan organ yoki mansabdor shaxs tomonidan huquqni qo'llashni amalga oshirilishi noqonuniy harakat sifatida baholanadi.

– ***Individual xarakterga egalik.*** Huquqni qo'llash jarayoni va hujjati aniq belgilangan shaxs, obyekt, holat, hududga qaratilgan bo'ladi. Huquqni qo'llash umummajburiy bo'lmasdan, faqat muayyan shaxs, obyekt, holat yoki hudud uchun subyektiv huquq va majburiyatlarni keltirib chiqaradi. Huquqni qo'llash hujjati faqat muayyan holat uchun amal qiladi va shunga o'xshash holatlarga tegishli emas. Shu tariqa, u umumiy xarakterdagi huquq normalarini o'z ichiga olgan va o'z harakat doirasiga kiruvchi (maxsus

belgilanmagan) barcha shaxslarga nisbatan qo'llaniladigan normativ-huquqiy hujjatlardan farq qiladi.

– **Huquqiy oqibatga egalik.** Huquqni qo'llash hujjati natijasida muayyan subyektiv huquq, majburiyatlar, javobgarliklar vujudga keladi. Misol tariqasida, sudning qarori yoki hukmini keltirib o'tish kifoya qiladi.

– **Maxsus tartib-taomillardan tashkil topganligi.** Huquqni qo'llash jarayoni maxsus belgilangan prosessual shakllarda amalga oshiriladi. Bunday tartib-taomillarga amal qilmaslik, huquqni qo'llash jarayoni qonunga zid va huquqni qo'llash hujjatining esa noqonuniy deb topilishi yoki bekor qilinishiga olib keladi.

– **Asoslantirilganlik.** Huquqni qo'llash jarayoni natijasida, albatta, huquqni qo'llash hujjati ishlab chiqiladi. Bunda hujjatning huquqiy jihatdan asoslantirilganligi muhim ahamiyat kasb etadi. Yuridik faktlarning mavjudligi va ularning asoslantirilganligi mazkur talabning muhim elementi hisoblanadi. Masalan, huquqbuzarlik to'g'risidagi bayonnomani rasmiylashtirish uchun huquqbuzarlik faktining mavjudligi, xodimni ishga qabul qilish to'g'risidagi buyruqni ishlab chiqish uchun xodimning arizasi va mehnat shartnomasi kabilar yuridik fakt vazifasini bajaradi.

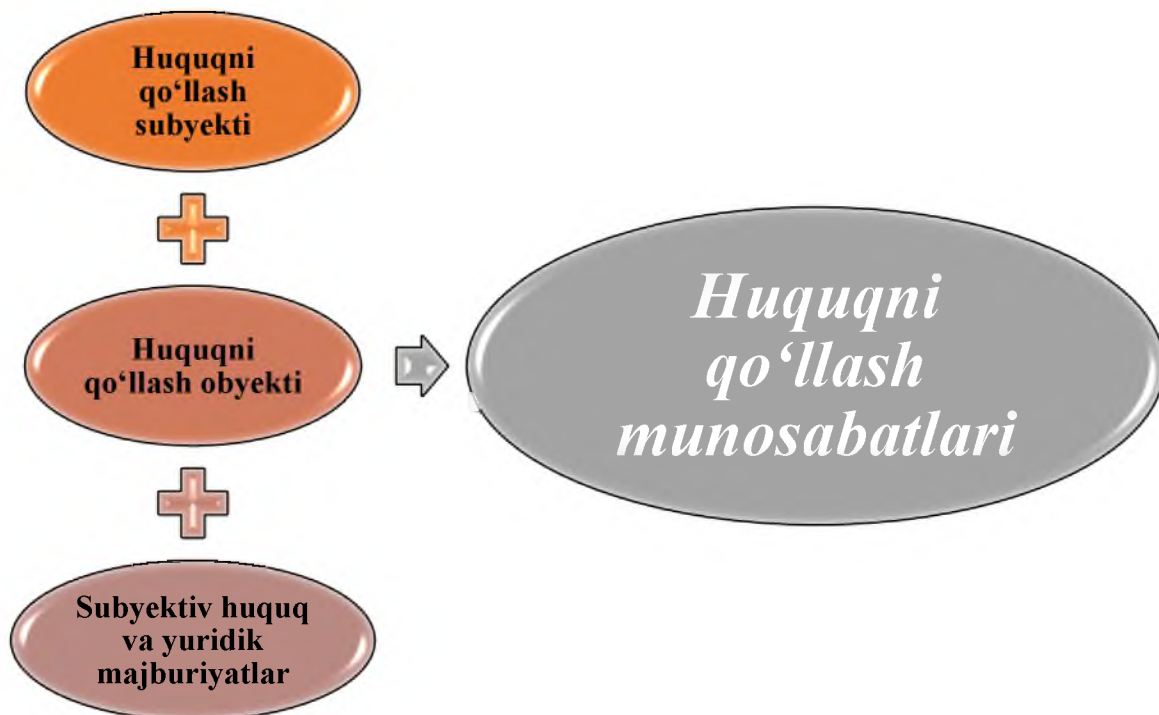
– **Maqsadga muvofiqlik.** Bu talab mazmunan murakkab bo'lib, u o'zida ikki jihatni qamrab olgan: birinchidan, tegishli qonunchilikning mazmun-mohiyati huquqni qo'llash jarayonida aks etishi, qonuniy qarorlarni ishlab chiqishga turtki bo'lishi lozim. Ikkinchidan, muayyan davlat organi yoki mansabdor shaxs faoliyatining qonun doirasida muayyan sharoitga va vaqtga, hayotiy holatga muvofiq kelishini anglatadi.

– **Adolatlilik.** Huquqni qo'llash jarayoni va hujjati ijtimoiy adolat prinsipi ustida qurilgan bo'lishi talab etiladi. Misol uchun, sud qarorini qabul qilishda sudlanuvchining ijtimoiy holatini inobatga olgan holda, yengillashtiruvchi choralarni qo'llashi yoki imtiyoz faqat ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamga qo'llanilishi lozim. Chunki ijtimoiy adolat bu huquqning asl mohiyatini va ijtimoiy vazifasini tashkil qiladi. Huquqni qo'llash jarayonidagi adolatlilik bu xalq va davlat nuqtayi-nazaridan, huquqni qo'llovchi shaxsning va atrofdagilarning qabul qilingan qarorning

to'g'riligiga ishonishi, qarorning axloqqa, adolatga, umuminsoniy qadriyatlarga mosligini anglatadi.

2-§. Huquqni qo'llash faoliyatining tarkibiy birliklari (elementlari)

Bundan oldingi paragrafda huquqni qo'llash mexanizmining tarkibiy birliklari haqida so'z yuritdik. Mazkur paragrafda esa huquqni qo'llash munosabatlarining tarkibiy birliklarini (elementlari) muhokma etamiz.

Huquqni qo'llash subyekti

Huquqni qo'llash faoliyati ishtirokchilarining subyektiv tarkibini tahlil qilar ekanmiz, aytish joizki, ushbu jarayonda kamida ikki taraf qatnashadi.

Huquqni qo'llash subyekti quyidagi 2 toifaga bo'linadi:

1) huquqni qo'llovchi subyekt

2) huquq normalari qo'llaniladigan subyekt (adresat)

Huquqni qo'llash subyektiga hokimiyat vakolatlari beriladi va ayni vaqtda uning kompetensiyalari, faoliyatining asoslari, metodlari va shakllari qonunchilikda belgilangan bo'ladi. Shuningdek, huquqni qo'llovchi subyekt bir qator kasbiy-ahloqiy talablarga javob berishi, yuqori darajadagi huquqiy ong va huquqiy madaniyatga, muayyan protsessual bilimlar va huquqiy ko'nikmalarga ega bo'lishi talab etiladi.

Huquq normalari qo'llanilayotgan subyekt ham nafaqat o'z

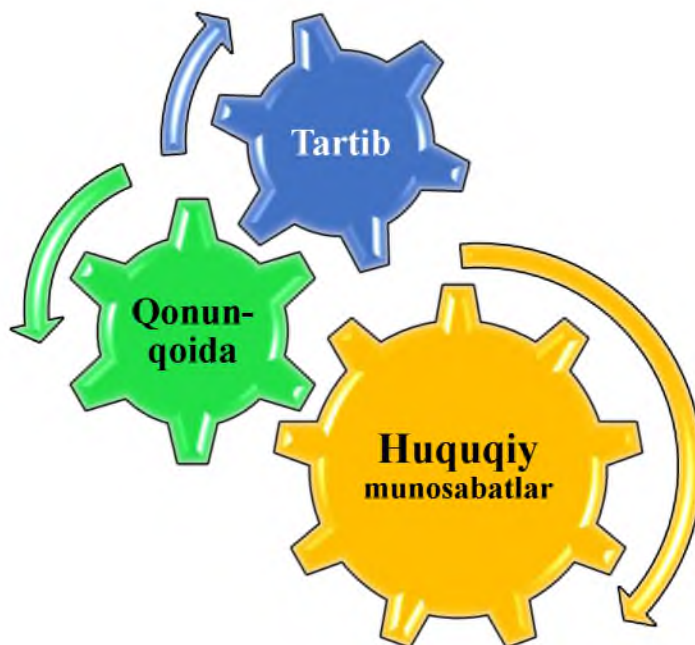
manfaatlarini himoya qiladi, balki qonunchilikka ko‘ra, protsessual huquq va yuridik kafolatlarga ega bo‘ladiki, subyekt bunda huquqni qo‘llash faoliyati davomida ulardan to‘liq foydalanish imkoniga egadir.

Shu bilan birga, huquqni qo‘llash faoliyatida ishtirok etayotgan ikki taraf umumiy huquqiy munosabatda bo‘ladiki, ularni aniq huquq va majburiyatlar birlashtirib turadi. Ularni huquq normasi qo‘llanilayotgan aniq hayotiy holat, bitta huquqiy material, umumiy makon va vaqt hamda bitta yuridik fakt birlashtirib turadi. O‘z navbatida huquqni qo‘llash faoliyatida yuzaga keladigan, o‘zgaradigan va bekor bo‘ladigan huquqiy munosabat ishtirokchilarining hatti-harakatlari “huquq layoqati”, “muomala layoqati”, “delikt layoqati” kategoriyalari bilan belgilanadi.

Huquqni qo‘llash obyekti

Huquqni qo‘llash subyekti bilan bir qatorda, uning obyektiga alohida to‘xtalib, turlari, o‘ziga xos xususiyatlari va huquqni qo‘llash subyekti bilan o‘zaro aloqasini o‘rganish muhim ahamiyatga molikdir.

Quyidagilar huquqni qo‘llash obyekti sifatida keltirib o‘tilishi mumkin:

Ma‘lumki, huquqni qo‘llash obyektlari haqida fikr yuritar ekanmiz, huquqni qo‘llash – bu davlat boshqaruv faoliyatining bir turi ekanligini yodga olish zarur. Binobarin, boshqaruv faoliyatining obyekti sifatida avvalo ijtimoiy munosabatlarga ta‘sir ko‘rsatish va tartibga solishda

namoyon bo‘ladi.

Ma’lumki, tartibga solish muayyan harakatlarni buysundirish va batartib holatga keltirishdan iboratdir¹.

Huquqni qo‘llashning umumiy obyekti ijtimoiy munosabatlardan iborat.

Ayni vaqtda huquqni qo‘llovchi subyekt sifatida davlat boshqaruv jarayonini amalga oshirar ekan, ijtimoiy munosabatlarning rivojlanishiga subyektiv huquq va yuridik majburiyatlarni o‘rnatgan holda muayyan yo‘nalish berib turadi.

3-§. Huquqni qo‘llash faoliyatining bosqichlari

Huquqni qo‘llash jarayoni muayyan ketma-ketlikda bosqichma-bosqich amalga oshiriladi. Yuridik adabiyotlarda huquqni qo‘llash bosqichlari to‘g‘risida yagona fikr mavjud emas.

Aksariyat adabiyotlarda huquqni qo‘llashning uch bosqichi ajratib ko‘rsatiladi:

1. Ishning faktik tomonini aniqlash.
2. Ko‘rilayotgan yuridik ishga mos keladigan huquq normasini tanlab olish.
3. Ishni mazmuni bo‘yicha hal etish, ya’ni huquqni qo‘llash hujjatini qabul qilish.

Birinchi bosqichda aniqlanishi va hal etilishi lozim bo‘lgan asosiy masalalar quyidagilar:

- ko‘rib chiqilayotgan ijtimoiy munosabatlarni ijtimoiy-huquqiy muhitga kiritish, ularning huquq bilan tartibga solinishi imkoniyatini aniqlash jarayoni amalga oshiriladi;
- huquqning tegishli tarmog‘ini tartibga solish maqsadida tadqiq etilayotgan holatlarning yuridik ahamiyati va aniq tutgan o‘rni bilib olinadi;

¹ Административное право: Учебник / Под ред. Ю.М. Козлова, Л.Л. Попова. – М.: Юрист, 2000. – С. 37

- tartibga solinishi kerak bo'lgan ijtimoiy munosabatning shaxsga oid jihatlari aniqlanadi. Shu munosabat bilan huquq normasi qo'llanadigan subyekt shaxsi haqida ma'lumotlar to'planadi;

- ko'rib chiqilayotgan ish yuridik asosini belgilovchi dalillarni yig'ish, tahlil etish va protsessual mustahkamlash bo'yicha ish olib boriladi;

- to'plangan dalil-isbotlarni yuridik jihatdan baholadi va shu tariqa ish bo'yicha obyektiv haqiqat aniqlanadi¹.

Huquq normasini tanlash va tahlil etish (ikkinchi) bosqichida quyidagi asosiy masalalar hal etiladi:

- qo'llanilishi kerak bo'lgan moddiy huquq normalarini tanlash;
- mazkur moddiy-huquq normasini qo'llashga xizmat qiladigan protsessual huquq normalarini tanlash;

- huquq normalari ma'lumotlarining haqiqiyligi va yuridik ahamiyatini tekshirish;

- tegishli huquq normalari matnining to'g'riligini tekshirish;

- huquq normalarini to'g'ri qo'llash maqsadida tanlangan shu normalarni tegishli tarzda sharhlash.

Mazkur bosqichning asosiy talabi – qonuniylik hisoblanadi.

Qonuniylik talabining mazmuni o'z ichiga quyidagilarni qamrab oladi:

- 1) har bir davlat organi yoki mansabdor shaxsi o'zining vakolatiga tegishli bo'lgan ishni ko'rishi va hal etishi kerakligi;

- 2) dalillarni yig'ish va ularni ta'minlash, ishni ko'rib chiqishga doir barcha protsessual qoidalarga to'la amal qilinishi;

- 3) to'plangan dalillarga, ishning faktik hujjatik holatiga eng to'la mos keladigan huquq normasini qo'llash;

- 4) ish yuzasidan qaror, qo'llanilayotgan normaning dispozitsiyasi (sanksiyasi) da belgilangan talablarga mos holda chiqarilishi;

- 5) huquqni qo'llash hujjatini qabul qilishda qonuniylik va adolat

¹ Пиголкин А.С. Изучение фактических данных и обстоятельств дела при применении норм права. // Сов. государство и право, 1968. № 9. –С. 31-39.

prinsiplarining muvozanatini ta'minlash.

Ishni mazmuni bo'yicha hal etish, ya'ni huquqni qo'llash hujjatini qabul qilish (uchinchi) bosqichi.

Shuni ta'kidlash kerakki, huquqni qo'llash hujjati huquqni qo'llash faoliyatining yakuniy bosqichi bo'lib, uni huquqiy hujjatlarning maxsus guruhiga ajratib turadigan va ijtimoiy munosabatlarini huquqiy tartibga solish mexanizmida o'ziga xos rolni belgilaydigan o'ziga xos xususiyatlarga ega.

Huquqni qo'llash hujjatlarini ishlab chiqishda quyidagilarga e'tibor qaratish lozim:

- mazkur hujjatlar qaysi normativ-huquqiy hujjatlar asosida qabul qilingan bo'lsa, ularga aniq mos kelishi;
- huquqni qo'llovchi organ yoki mansabdor shaxsning vakolati doirasida qabul qilinishi;
- chuqur va har tomonlama asoslantirilgan bo'lishi;
- huquqni qo'llash hujjatlariga rasmiy tus beruvchi barcha zarur rekvizitlarga (hujjatning nomi, qabul qilinish joyi va vaqti, mazkur hujjatni qabul qilgan organ nomi, tegishli muhr, imzoning mavjudligi va hokazo) ega bo'lishi.

Huquqni qo'llash bosqichlarining *soni* jiddiy ahamiyatga ega emas. Muhimi, huquqni qo'llashning mazmun va mohiyatini ochib berishdan iboratdir. Huquqni qo'llash bosqichlarining har biri qonunchilik talablariga javob beruvchi ma'lum fakt va yuridik harakatlarning sodir bo'lishi bilan bog'liq.

4-§. Huquqni qo'llashning metodlari

Huquqni qo'llash munosabatlarida huquqni qo'llash metodlari muhim ahamiyatga ega.

Huquqni qo'llash faoliyatining metodlari – bu huquqni qo'llash jarayonida qo'llaniladigan huquqiy ta'sir ko'rsatishning usullari bo'lib, ular subyektlarning huquqiy holatini aniqlashtiradi hamda ularning subyektiv huquq va yuridik majburiyatlarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Sohaviy tegishliligiga qarab huquqni qo'llash jarayoniga huquqiy tartibga solishning jinoiy-huquqiy yoki fuqaroviy-huquqiy metodlari ta'sir ko'rsatadi.

O'z navbatida, huquqni qo'llash faoliyatining sohaviy metodi – bu huquq sohalarining ijtimoiy munosabatlarga ta'sirini aks ettiruvchi hamda subyektlarning huquqqa mos xulq-atvorini shakllantirishga qaratilgan yuridik usullar va vositalar yig'indisidir. Bunda huquqni qo'llash faoliyatining metodlari ko'p jihatdan ijtimoiy munosabatlarga ta'sir o'tkazishda namoyon bo'luvchi huquqiy tartibga solish konsepsiyasiga bog'liq bo'ladi. Huquqni qo'llash faoliyatida qo'llaniladigan hamda uning qonuniyligi, asoslanganligi va odilligini belgilab beradigan yuqoridagi metodlar huquqni amalga oshirish samaradorligini ta'minlab beradi¹.

Huquqni qo'llash shakllariga quyidagilarni kiritish mumkin:

1. Aniqlashtirish (huquqiy munosabatlar davlat ijro etuvchi hokimiyatining vakolatli qarorisiz vujudga kelishi mumkin emas, unda huquq subyekti uchun mavjud bo'lgan subyektiv huquq ko'rsatilishi kerak).
2. Nazorat (kontrol) (huquqiy munosabatlar mazmuni ijro organi tomonidan dastlabki tekshiruvdan o'tkazilishi lozim). Bu jamiyat yoki davlatga yetkazilishi mumkin bo'lgan zararni oldini olish uchun ularga

¹ Сайдуллаев Ш. Хуқуқни амалга ошириш. Ўқув қўлланма. –Тошкент: ТДЮУ, 2019. – 21 б

ruxsat berish (masalan, avtomobilni ro'yxatdan o'tkazish, litsenziya berish, uy oldi-sotish shartnomasi) shaklida ifodalanadi;

3. Nizolarni hal qilish. Sud mustaqil organ bo'lib, u nizoli vaziyatda kimning haqligini tashqaridan xolis sifatida vaziyatga huquqiy baho beradi (masalan, mulk-mulknini bo'lishish, nikohdan ajrashish holatlarida bolalarning kim bilan yashashini aniqlash va hokazo.);

4. Nizolar bo'yicha sanksiyalarni qo'llash. Ushbu holatda huquqbuzarlik sodir etilganda, kimningdir subyektiv huquqiga daxl qilinganda uni himoya qilish kerak va buning uchun qoidabuzarni qonuniy javobgarlikka tortish va jabrlanuvchining huquqlarini tiklash zarurati paydo bo'ladi.

5-§. Huquqni qo'llash hujjatlari va normativ-huquqiy hujjatlarning farqli jihatlari

Huquq qo'llash hujjatlari normativ-huquqiy hujjatlardan farq qilgan holda, o'zida umumiy qoida emas, balki individual aniq bir qoidani ifodalaydi. Masalan, "Ipoteka to'g'risida" gi qonun o'zida ko'pchilik huquq subyektlariga daxldor qoidalarni ifodalasa, huquq qo'llash hujjati esa o'zida aniq bir yuridik ahamiyatga molik qarorni, xususan muayyan bir fuqaroga yer uchastkasi ajratish to'g'risida bo'lishi mumkin.

Normativ-huquqiy hujjat huquqiy tartibga solishning umumiy normativ asosi hisoblanib, u huquq normalarini o'rnatadi, o'zgartiradi va bekor qiladi. Huquq qo'llash hujjati esa bunday vazifani bajara olmaydi. U normativ-huquqiy hujjatning umumiy qoidalarini qat'iy hayotiy holatlarga tadbiq etadi, shu tariqa umumiy normativ qoidalarni hayotga olib kirishning vositasi sifatida amal qiladi.

Har bir hujjat o'zining alohida xususiyatlari bilan ajralib turadi. Huquqni qo'llash hujjatlari va normativ-huquqiy hujjatlarning o'zaro o'xshash xususiyatlari bo'lishiga qaramasdan, ularning farqli jihatlari ko'p ekanligiga guvoh bo'lishimiz mumkin.

Quyidagi jadvalda normativ-huquqiy hujjatlar va huquqni qo'llash hujjatlari o'rtasidagi farqli xususiyatlar keltirib o'tiladi.

NORMATIV-HUQUQIY HUJJATLAR	HUQUQNI QO'LLASH HUJJATLARI
Huquq ijodkorligi subyektlari tomonidan yaratiladi.	Vakolatli organlar va mansabdor shaxslar tomonidan yaratiladi.
Doim yozma shaklda rasmiylashtiriladi.	Og'zaki, yozma, elektron hamda belgi-ishora (konklyudent) shaklda namoyon bo'lishi mumkin.
Umummajburiy ahamiyatga ega.	Individual ahamiyatga ega.
Huquq manbasi hisoblanadi.	Huquq manbasi hisoblanmaydi.
Majburiy e'lon qilinishi talab etiladi.	Individual tarzda e'lon qilinishi talab etiladi.
Normativ-huquqiy hujjat loyihasi jamoatchilik muhokamasiga qo'yiladi.	Jamoatchilik muhokamasidan o'tkazilmaydi.
Normativ-huquqiy hujjatda rasmiy ta'rif berilgan.	Huquqni qo'llash hujjatiga berilgan rasmiy ta'rif mavjud emas. Olimlarning ilmiy ishlarida ta'rif berilgan, xolos.
Normativ-huquqiy hujjatlar amal qilishi lozim bo'lgan prinsiplar mavjud.	Huquqni qo'llash hujjatlariga aloqador yagona rasmiy prinsiplar ishlab chiqilmagan. Bu borada, ilmiy yondashuvlar mavjud, xolos.
Normativ-huquqiy hujjatlarning o'zaro nisbatini belgilab beradigan iyerarxiya mavjud.	Huquqni qo'llash hujjatlarining qat'iy iyerarxiyasi mavjud emas.
Normativ-huquqiy hujjatlarning loyihalari	Huquqni qo'llash hujjatlari huquqiy ekspertizadan o'tkazilmaydi.

huquqiy ekspertizadan o'tkazilishi shart.	
Normativ-huquqiy hujjatlar va ularning loyihalari korrupsiyaga qarshi ekspertizadan o'tkazilishi shart.	Huquqni qo'llash hujjatlari korrupsiyaga qarshi ekspertizadan o'tkazilmaydi.
Normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarini ishlab chiqishda manfaatdor organlar bilan kelishish instituti mavjud.	Huquqni qo'llash hujjatlari loyihalarini ishlab chiqishda ichki tarkibiy bo'linmalar bilan kelishish mumkin.
Normativ-huquqiy hujjatlar huquqiy eksperimentdan o'tkazish ya'ni uning samaradorligi, uning amal qilish muddati va boshqa shaxslar doirasida cheklangan holda o'rganish ishlarini olib borish mumkin.	Huquqni qo'llash hujjatlari huquqiy eksperimentdan o'tkazilmaydi.
Normativ-huquqiy hujjatlar tartibga solish ta'sirini baholashdan o'tkazilishi mumkin.	Huquqni qo'llash hujjatlari tartibga solish ta'sirini baholashdan o'tkazilmaydi.
Normativ-huquqiy hujjatlar e'lon qilinadigan rasmiy manbalarning qat'iy belgilangan.	Huquqni qo'llash hujjatlari e'lon qilinadigan yagona rasmiy manbalar mavjud emas.
Normativ-huquqiy hujjatlar o'zida boshqacha muddat ko'rsatilmagan bo'lsa, muddatsiz amal qiladi.	Huquqni qo'llash hujjatlari bir martalik amal qilish xususiyatiga ega.

6-§. Huquqni qo'llash hujjatlarining turlari

Huquqni qo'llash hujjatlari xilam xil bo'lib, ularni alohida turlarga ajratish turli mezonlar asosida amalga oshiriladi. Quyidagi jadvalda mezonlar asosidagi tasniflashni kuzatish mumkin.

№	Mezonlar	Turlari	Misollar
1.	Subyektlariga ko'ra	1. Davlat hokimiyati organlarining huquqni qo'llash hujjatlari	Deputatni daxlsizlik huquqidan mahrum qilish to'g'risidagi Qonunchilik palatasining qarori
		2. Davlat boshqaruvi organlarining huquqni qo'llash hujjatlari	Rag'batlantirish yoki martaba daraja berish to'g'risidagi vazir buyrug'i
		3. Sud organlarining huquqni qo'llash hujjatlari	Umumyurisdiksiya sudlarining qarorlari, ajrim va hukmlari
		4. Nazorat organlarining huquqni qo'llash hujjatlari	Prokurorning taqdimnomasi, protesti
		5. Mahalliy o'zini o'zi boshqarish organlarining huquqni	Mahalladagi tadbirni o'tkazish bo'yicha fuqarolar yig'inining qarori

		qo‘llash hujjatlari	
		6. Boshqa yuridik va mansabdor shaxslarning huquqni qo‘llash hujjatlari	Ishga qabul qilish yoki mehnat shartnomasini tugatish to‘g‘risidagi buyruq
2.	Huquqiy ta’sir etish xarakteriga ko‘ra	1. Tartibga soluvchi	“Navro‘z bayramini nishonlash to‘g‘risida” gi hokimning qarori Yo‘l harakati qoidasini buzganlik uchun ma’muriy javobgarlik bayonnomasi
		2. Qo‘riqllovchi	
3.	Ahamiyatga ko‘ra	1. Asosiy	Sud hukmi
		2. Yordamchi	Sud hukmi kuchga kiringach, uni ijroga qaratish to‘g‘risidagi farmoyish yoki buyruq
4.	Ifoda etish shakliga ko‘ra	1. Yozma	Qog‘ozga tushurilgan huquqni qo‘llash hujjatlari
		2. Elektron	Elektron ko‘rinishdagi huquqni qo‘llash hujjatlari

		3. Ogʻzaki	Mansabdor shaxslarning qonuniy ogʻzaki topshiriqlari
		4. Konklyudent (belgi-ishora)	Yoʻl chirogʻi yoki yoʻl harakati xavfsizligi xodimining imo- ishorasi

Milliy huquq tizimda bugungi kunda asosan huquqni qoʻllash hujjatlarining subyektlariga koʻra turi keng tarqalgan va huquqshunos olimlar tomonidan umumiy eʼtirof etiladi.

Qayd etish lozimki, huquqni qoʻllash hujjatlarining eng koʻp tarqalgani, albatta, sud va huquqni muhofaza etuvchi organlarning hujjatlari hisoblanadi. Bunday hujjatlarga misol tariqasida, jinoyatchiga ehtiyot chorasini koʻrish haqidagi qaror, sudning ajrimi, sudning hukmi, qonunchilik normalari buzilishini oldini olish boʻyicha tegishli taqdimnoma va boshqalar.

Shu bilan bir qatorda huquq qoʻllash ogʻzaki shaklda boʻlishi mumkin, masalan, biletsiz kinoteatrga kirib olgan shaxsni chiqarib yuborish, sud zalidan guvohni chiqarib yuborish va shu kabi boshqalar¹.

Shuningdek, bir guruh huquq qoʻllashni hujjatlari mavjudki, ular qabul qilinganidan keyin bir necha huquqiy munosabatlarning vujudga kelishiga olib keladi va bir qancha oldindan juda ham aniq boʻlmagan subyektlarni oʻz ichiga oladi, masalan, yangi telefon stansiyasi qurish haqidagi qaror, moddiy fondlarni taqsimlash haqida, tender savdosi eʼlon qilish haqida qaror kabilar.

¹ Qarang: Теория государства и права. М., 2002. Норма. С. 404; Исламов З. Общество. Государство. Право. Т., Адолат. 2001. 587 бет.

7-§. Huquqni qo'llash hujjatlarining rekvizitlari va tuzilishi

Huquqni qo'llash hujjatlar quyidagi rekvizitlarga ega bo'lishi

lozim:

hujjatning turi va nomi;

hujjat qabul qilingan joy, sana;

hujjatni qabul qilayotgan shaxsning mansabi, unvoni, familiyasi, ismi, otasining ismi;

tegishli huquqni qo'llash hujjatini chiqargan shaxsning lavozimi, imzosi, ismining bosh harfi va familiyasi va muhr (yoki imzo va muhrga tenglashtirilgan boshqa shartli belgilar).

Ta'kidlash zarurki, huquq qo'llash hujjatlarining tashqi rasmiylashtirilish shakliga nisbatan ham qator talablar mavjud. Odatda, huquq qo'llash hujjatlari yozma shaklda rasmiylashtiriladi. Hujjatning boshida uning nomi aniq ko'rsatiladi: hukm, buyruq, qaror, hal qiluv qarori va shu kabilar.

Shu bilan bir qatorda, ayrim hollarda esa, hujjatga sarlavha ham qo'yiladi.

Huquqni qo'llash hujjatlari umumiy jihatdan 4 ta (*kirish, tavsif (bayon), asoslantiruvchi va xulosa*) qismdan tashkil topadi.

Ammo unutmaslik lozimki, huquqni qo'llash hujjatlarining turlari ko'pligi sababli, ularning tarkibiy qismlari ham turlicha miqdoriy va sifat xilma-xilligini keltirib chiqaradi.

Masalan, ajrim 3 ta (*kirish, asoslantiruvchi va xulosa*) qismdan, mehnat munosabatlariga oid buyruq esa 2 ta (*tavsif (bayon), xulosa*) qismdan iborat.

Huquqni qo'llash hujjatining kirish qismi.

Huquqni qo'llash hujjatining kirish qismi huquqni qo'llash hujjatining mustaqil qismi bo'lib, u huquqni qo'llash hujjatining qabul qilish sabablari, maqsadlari va vazifalariga doir tushuntirishlarni ifoda etadi.

Kirish qismida quyidagilar ko'rsatilishi zarur:

- 1) hujjatning raqami, sanasi va joyi;
- 2) vakolatli organ yoki mansabdor shaxsning nomi, muayyan subyektlar haqida ma'lumot (masalan, sudning tarkibi, sud majlisining kotibi, taraflar, tarjimon);
- 3) yuridik faktning qisqacha mazmuni va tegishli huquqiy asoslar.

Huquqni qo'llash hujjatining tavsif (bayon) qismi.

Tavsif (bayon) qismida quyidagilar ko'rsatilishi zarur:

- 1) huquqni qo'llash hujjatini ishlab chiqish uchun asos bo'lgan yuridik fakt (masalan, jinoiy qilmishning tavsifi, sodir etilgan joyi, vaqti va boshqalar.);
- 2) tegishli holatning umumiy bayoni.

Huquqni qo'llash hujjatining asoslantiruvchi qismi.

Bunda hujjatning qaror qismida keltirilgan xulosani asoslash lozim bo'lib, qaror qabul qilish uchun asos bo'ladigan dalil va isbotlar yoki raddiyalarni keltirib o'tishni talab etadi.

Asoslar qismida ko'rib chiqilayotgan nizo bo'yicha va sud muhokamasi jarayonida qo'llaniladigan huquqiy hujjatlarga havolalar bilan sud tomonidan chiqarilgan hal qiluv qarorining tushuntirishlari aks ettiriladi. Mohiyatan, bu qism qabul qilingan qarorni oqlaydi.

Huquqni qo'llash hujjatining xulosa qismi.

Aksariyat adabiyotlarda huquqni qo'llash hujjatining xulosa qismi – “rezolyutsiya” qismi, deb ham ataladi.

Zero, rezolyutsiya so'zi lotin tilidan olingan bo'lib, “qaror” degan ma'noni anglatadi. Shu sababli, oddiy so'zlashuv uslubida ko'p hollarda hujjatning “qaror qismi” tushunchasi ham qo'llaniladi.

Mazkur qism huquqni qo‘llash hujjatining yakunlovchi qismi bo‘lib, unda ushbu hujjat bilan mohiyatan hal qilinishi lozim bo‘lgan qaror keltirib o‘tiladi.

Mazkur qismda quyidagilar ko‘rsatib o‘tilishi talab etiladi:

1) mazkur hujjat bilan huquq yoki majburiyat (jazo) taqdim etilayotgan shaxsning familiyasi, ismi va otasining ismi (muayyan holat, hudud yoki obyektga aloqador bo‘lsa, uning tegishli rasmiy belgilari);

2) mazkur hujjat bilan taqdim etilayotgan huquq yoki majburiyatning (jazo) huquqiy asosi (tegishli normativ-huquqiy hujjat yoki boshqa korporativ hujjatning tarkibiy qismi);

3) mazkur hujjat asosida taqdim etilayotgan huquq yoki majburiyatning (jazo) aniq tavsifi;

4) mazkur hujjat asosida taqdim etilayotgan huquq yoki majburiyatni (jazo) amalga oshirishning aniq tartibi;

5) ushbu hujjat ijrosini amalga oshirish bo‘yicha mas’ul shaxsni belgilash;

6) mazkur hujjatni kuchga kirish muddati, amal qilish muddati, o‘zgartirish kiritish (shikoyat qilish) tartibi.

Unutmaslik lozimki, huquqni qo‘llash hujjatlarining turi va shakllari ko‘pligi hamda turfa xilligi sababli, ularni rasmiylashtirish, turli qismlarga ajratish shartli ravishda amalga oshiriladi.

Huquqni qo‘llash hujjatlariga amaliy misollar:

1-namuna.

B U Y R U Q

30.08.2024

1-son

Toshkent shahri

Mustaqillikning 32 yilligi munosabati bilan mukofotlash to‘g‘risida

O‘zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksining 153-moddasiga muvofiq va korxona xodimlarining mehnatini rag‘batlantirish hamda ularning faoliyati samaradorligini oshirish maqsadida,

BUYURAMAN:

1. “Sodikovs School” nodavlat ta’lim muassasasining ish yurituvchisi Madiyev Faxriddin Xoshim o‘g‘li O‘zbekiston Respublikasi mustaqilligining 32 yilligi munosabati bilan 2.000.000 (ikki million) so‘m miqdorida pul bilan mukofotlansin.

2. “Sodikovs School” nodavlat ta’lim muassasasining buxgalteri (M.N.Imomov) mazkur mukofot pulini topshirishni 3 ish kuni ichida ushbu buyruqdan kelib chiqib, mukofot puli mablag‘larini to‘lab berilishini ta’minlasin.

3. Ushbu buyruq ijrosi yuzasidan nazoratni o‘z zimmamda qoldiraman.

Asos: Xodimlarni mukofotlash uchun asos bo‘lgan hujjatlar

Direktor

R.Q.Fayzulina

2-namuna.

B U Y R U Q

30.08.2023

1-son

Toshkent shahri

Intizomiy jazoni muddatidan avval olib tashlash to'g'risida

O'zbekiston Respublikasi mustaqilligining 31 yilligi munosabati bilan o'tkazilgan "IELTS MOCK" tadbirini a'lo darajada o'tkazishda faollik ko'rsatganligi munosabati bilan hamda mehnat intizomiga og'ishmay rioya etib kelayotganligi sababli, mehnatga bo'lgan ijobiy munosabatini hamda ish jarayonida o'zining faqat yaxshi tomonlarini ko'rsatib ketayotganligini inobatga olib,

BUYURAMAN:

1. "Sodikovs School" nodavlat ta'lim muassasasining ish yurituvchisi Madiyev Faxriddin Xoshim o'g'lining unga nisbatan qo'llanilgan intizomiy jazoni muddatidan avval olib tashlash to'g'risida kiritgan iltimosnomasi qanoatlantirilsin.

2. Madiyev Faxriddin Xoshim o'g'liga nisbatan Intizomiy jazo qo'llash to'g'risida qabul qilingan 05.05.2023-yildagi 3-son buyruq bilan qo'llanilgan hayfsan intizomiy jazosi muddatidan avval, joriy yilning 29-avgust kunidan olib tashlansin.

3. "Sodikovs School" nodavlat ta'lim muassasasining buxgalteri (M.N.Imomov) va kadrlar bo'limi (A.B.Asalbekova) xodimlarni rag'batlantirishga doir tadbirlarni amalga oshirishda mazkur buyruqni ijro uchun qabul qilsin.

Asos: Xodimning iltimosnomasi va O'zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksining 183-moddasi.

Direktor

R.Q.Fayzulina

Namuna № 3.

B U Y R U Q

29.09.2024

1-son

Toshkent shahri

Ishga qabul qilish to'g'risida

O'zbekiston Respublikasining Mehnat kodeksi 77-86 va 203-moddalariga asosan,

BUYURAMAN:

1. Madiyev Faxriddin Xoshim o'g'li "Sodikovs School" nodavlat ta'lim muassasasiga ish yurituvchi lavozimiga joriy yilning 29-yanvardan boshlab 2 (ikki) oylik sinov muddati bilan ishga qabul qilinsin.

2. "Sodikovs School" nodavlat ta'lim muassasasi balansidagi barcha asbob-uskunalar (inventar raqami № 1 – № 101) Madiyev Faxriddin Xoshim o'g'lining moddiy javobgarligi ostida biriktirib berilsin.

Xodimning moddiy javobgarligi ostida biriktirib berilgan asbob-uskunalar tegishli dalolatnoma asosida topshirish Tashkiliy bo'lim (Z.Z.Rahimov) zimmasiga yuklatilsin.

3. Xodimning oylik maoshi shtatlar jadvaliga muvofiq belgilansin.

Asos: Mehnat shartnomasi va yakka tartibdagi to'liq moddiy javobgarlik to'g'risidagi shartnoma.

Direktor

R.Q.Fayzulina

8-§. Huquqni qo'llash hujjatlari bo'yicha namunalar va "virtual ko'makchilar"

Manba	Internet havolasi	QR kod orqali ko'rish
Yuridik xizmatlar faoliyatini muvofiqlashtirish va metodik ta'minlashga oid barcha hujjat va namunalar (<i>Adliya vazirligi</i>)	https://m.minjust.uz/uz/activity/coordination/89341/	
Shaxsiy tarkibga oid hujjat namunalari (<i>O'z-o'ziga xizmat ko'rsatish "Legal Tech" axborot tizimi</i>)	https://yurxizmat.uz/uz/category/personal-documents	
Iqtisodiy sudlar tomonidan internet tarmog'ida e'lon	https://public.sud.uz/report/ECONOMIC	

qilingan sud qarorlari (Oliy sud)		
Ma'muriy sudlar tomonidan internet tarmog'ida e'lon qilingan sud qarorlari (Oliy sud)	https://public.sud.uz/report/choose-administrative	
Fuqarolik ishlari bo'yicha sudlar tomonidan internet tarmog'ida e'lon qilingan sud qarorlari (Oliy sud)	https://public.sud.uz/report/CIVIL	
Jinoyat ishlari bo'yicha sudlar tomonidan internet tarmog'ida e'lon qilingan sud qarorlari (Oliy sud)	https://public.sud.uz/report/CRIMINAL	
Litsenziyalash va ruxsatnoma olish sohasida interaktiv xizmatlar ko'rsatish uchun "Litsenziya"	https://license.gov.uz/	

axborot tizimlari majmuasi (Adliya vazirligi)		
Ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishlarni yuritish bo'yicha hujjatlar namunalari (Adliya vazirligi)	https://minjust.uz/upload/iblock/50f/smksnuyzkgjhrvkk%20nxyngekdqkwprbi%20elargzqqfayxvihigfwnjg.pdf	

Mavzuga oid kazus

Yuridik texnika fani bo'yicha vebinar dars mashg'uloti bo'lib o'tdi.

Unda o'qituvchi Rahimov Zafar normativ-huquqiy hujjat va huquqni qo'llash hujjatlarining shakllari ba'zan bir xil bo'lib qolishi mumkinligini bildirib o'tdi.

Yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori Fayzullayev Elyor esa huquqni qo'llash hujjatlarining rekvizitlari normativ-huquqiy hujjatning rekvizitlaridan ko'p bo'lishini qayd etib o'tdi.

Talabalar hujjatning mazmuni, mohiyatiga ko'ra ular turlicha ekanligi, ular bir biridan umummajburiy yoki individual normalar bilan farq qilinishini bilishlari tufayli bu masalada to'laqonli javob bera olmadilar.

Yuqoridagi muammoli vaziyat bo'yicha quyidagi masalalarga tahliliy javob bering.

1. Normativ-huquqiy hujjat va huquqni qo'llash hujjatlarining (kamida 10 ta) farqlarini muhokama qiling.

2. Normativ-huquqiy hujjat va huquqni qo'llash hujjatlarining rekvizitlaridagi (kamida 5 ta) amaliy farqlarini tahlil eting.

3. Huquqni qo'llash tushunchasi va uning turlarini muhokama qiling.

4. Normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilish huquqiga ega bo'lgan organlar yoki mansabdor shaxslar tomonidan huquqni qo'llash hujjatlari qabul qilinishiga (kamida 5 ta) amaliy misollar keltiring.

5. Huquqni qo'llash hujjatlarining tasniflanishini tahlil eting.

6. Xulosa qiling. Vaziyatga huquqiy yechim bering.

Mavzuga oid testlar

1. Huquqni qo'llash hujjatlarining ahamiyatiga qarab qanday turlarga ajratiladi?

- A) asosiy, yordamchi
- B) tartibga soluvchi, qo'riqllovchi
- C) dinamik, statik
- D) qarorlar, hukmlar

2. Quyida keltirib o'tilganlardan qay biri huquqni qo'llash hujjati chiqara olmaydi?

- A) "Gulsanam" mahalla fuqarolar yig'ini
- B) Toshkent davlat yuridik universiteti
- C) Navoiy viloyati yuridik texnikumi
- D) "Assalom O'zbekiston" ko'rsatuvi boshlovchisi

3. Quyida keltirib o'tilganlardan huquqni qo'llash hujjatining tasnifini toping.

- A) ifodalanish shakliga ko'ra
- B) asosiy, yordamchi
- C) tartibga soluvchi, qo'riqllovchi
- D) qonun va qonunosti hujjatlar

4. Huquqni qo'llash hujjatlari qanday ekspertizadan o'tkaziladi?

- A) huquqiy ekspertiza
- B) lingvistik ekspertiza
- C) ekspertizadan o'tkazilmaydi
- D) moliyaviy ekspertiza

5. Huquqni qo'llash faoliyatini tashkil etish qanday normalar bilan belgilanadi?

- A) protsessual huquq normalari
- B) moddiy huquq normalari
- C) dinamik huquq normalari
- D) statik normalar

6. Huquqni qo'llash hujjatini ishlab chiqish uchun asos bo'lgan yuridik fakt hujjatning qaysi qismida aks ettiriladi?

- A) kirish qismida B) bayon qismida
C) asoslantiruvchi qismida D) xulosa qismida

7. Huquqni qo'llash vaziyatlarga ko'ra qanday turlarga bo'linadi?

- A) Tipik, notipik
B) Oddiy, murakkab
C) Rasmiy, norasmiy
D) Davlat organlari, nodavlat organlari

8. Kollegial asosda huquqni qo'llash hujjatlari qaysi organlar tomonidan qabul qilinadi?

- A) Oliy Sud B) Adliya vazirligi
C) Prezident D) Hokim

9. Quyidagilardan qay biri huquqni qo'llash hujjati?

- A) tug'ilganlik to'g'risidagi guvohnoma
B) sud ajrimi
C) O'zbekiston Respublikasi qonuni
D) Konstitutsiyaviy sudning sharhlash to'g'risidagi qarori

10. Quyidagilardan qay biri huquqni qo'llash hujjati emas?

- A) sud buyrug'i
B) prokurorning protesti
C) da'vo arizasi
D) rag'batlantirish to'g'risidagi buyruq

X BOB. SUD HUJJATLARINING YURIDIK TEXNIKASI

1-§. Sud hujjatlarining nazariy jihatdan yuridik-texnik tavsifi

Sud hujjatlari huquq qo‘llash hujjatlarining muhim bir turi hisoblanadi. Shu bois, unga nisbatan ham huquq qo‘llash hujjatlariga qo‘yilgan talablarning barchasi qaratiladi. Ammo, aynan sud hujjatlariga qo‘yiladigan yana boshqa talablar ham mavjud bo‘lib, bunday hujjatlarning mazmun va mohiyatidan kelib chiqadi.

Sud qarorida albatta nizoli ish qonunda va protsessual qonunchilikda belgilab qo‘yilgan asos va tartibda ko‘rib chiqilib, tegishli qaror o‘z ifodasini topishi kerak.

Sud hujjatlari – sudlarda qonun talablari asosida jinoiy, fuqarolik, ma’muriy ishlarni ko‘rib chiqish bo‘yicha muayyan tartib-taomil qoidalari asosida qabul qilinadigan huquqni qo‘llash hujjatlaridir.

Shunday qilib, sud hujjatlarining yuridik texnikasi – tegishli sud ishlari doirasida har qanday instansiya sudlarining huquqni qo‘llash hujjatlarini ishlab chiqishda qo‘llaniladigan usul, uslub va vositalar tizimidir.

Chunki, sud hujjatlari yuridik texnikaning til (lingvistik), mantiqiy, rasmiy-rekvizit hamda tartib-taomil qoidalariga muvofiq kelishini nazarda tutadi.

Yodda saqlash lozimki, “Sudlar to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasining Qonuniga muvofiq, kuchga kirgan sud hujjatlari barcha davlat organlari, jamoat birlashmalari, korxonalar, muassasalar va tashkilotlar, mansabdor shaxslar, fuqarolar uchun majburiy bo‘lib, respublikamizning butun hududida ijro etilishi shart¹.

¹ O‘zbekiston Respublikasining 28.07.2021 yildagi O‘RQ-703-son Qonuni // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 29.07.2021-y., 03/21/703/0723-son.

Sud hujjatlarining quyidagi turlari bor:

Bundan tashqari, sud hujjatlarining ijro varaqasi hamda sudyalarning farmoyishlarini keltirib o'tish mumkin.

Yuqorida qayd etilgan sud hujjatlarining yuridik-texnik tavsifini quyida birma-bir ko'rib chiqishga harakat qilamiz.

2-§. Hal qiluv qarorining yuridik-texnik jihatlar

Hal qiluv qarori – birinchi instansiya sudi tomonidan ishni mazmunan ko'rib chiqish natijalari bo'yicha sud majlisida tekshirilgan dalillarga asoslanib qabul qilinadigan sud hujjatidir.

Fuqarolik ishlari bo'yicha sudning hal qiluv qarori bo'yicha huquqiy manbalar tarkibiga, avvalo, O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi, Fuqarolik protsessual kodeksi, "Sudlar to'g'risida"gi Qonun, O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi plenumining "Sudning hal qiluv qarori haqida" gi qarori va boshqa normativ-huquqiy hujjatlar hamda sud amaliyoti hujjatlarini kiritish mumkin.

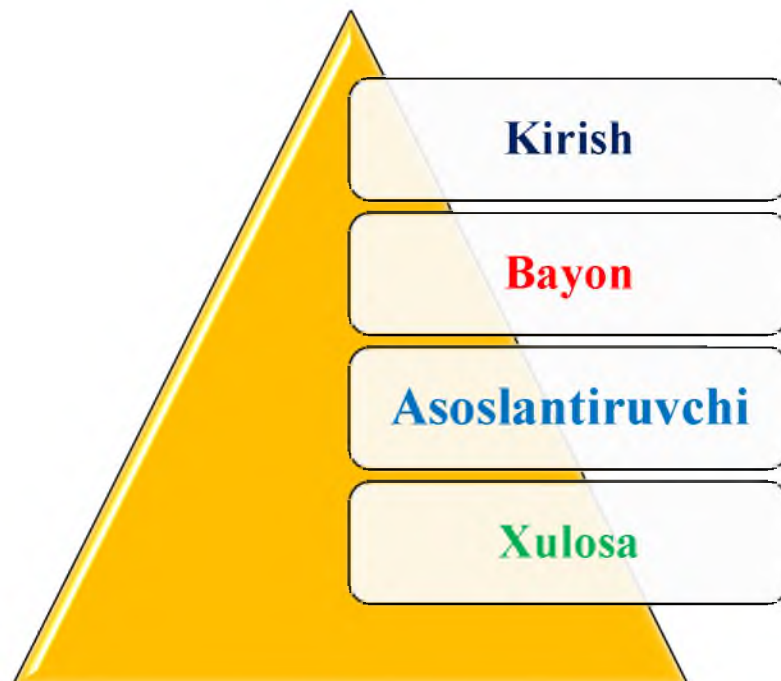
Hal qiluv qarori O'zbekiston Respublikasi nomidan qabul qilinadi va barcha davlat organlari va boshqa organlar, tashkilotlar, mansabdor shaxslar va fuqarolar tomonidan O'zbekiston Respublikasining butun hududida so'zsiz ijro etilishi lozim

Hal qiluv qaroriga qo'yiladigan yuridik texnik talablar xilma-xil bo'lib, avvalo, ***qonuniylik hamda tartib-taomil qoidalari*** muhim hisoblanadi.

Zero, hal qiluv qarori, u protsessual huquq normalariga qat'iy rioya qilingan holda va ushbu huquqiy munosabatga nisbatan qo'llanilishi lozim bo'lgan moddiy huquq normalariga mos ravishda qabul qilingan bo'lishi lozim. Hal qiluv qarori, unda ish uchun ahamiyatga ega bo'lgan faktlar, sud tomonidan tekshirilgan dalillar bilan tasdiqlangan, ularning aloqadorligi va maqbulligi qonun talablariga javob beradigan yoki sudning yakuniy xulosalari aks ettirilishi lozim.

Sudning hal qiluv qarori ***mantiqiy qoidalarga*** asosan ichki tarkibiy tuzilishga ega bo'lishi talab etiladi.

Hal qiluv qarori quyidagi qismlardan iborat:

Hal qiluv qarorining kirish qismida quyidagi ma'lumotlar keltirilishi tab etiladi:

ish raqami, hal qiluv qarorining qabul qilingan vaqti va joyi, hal qiluv qarori qabul qilgan sudning nomi, sudyaning familiyasi, ismi va otasining ismi, sud majlisining kotibi, taraflar, ishda ishtirok etuvchi boshqa shaxslar, ularning vakillari, shuningdek, nizo predmeti yoki arz qilingan talab ko'rsatiladi.

Taraflar va ishda ishtirok etuvchi boshqa shaxslarning shaxsiga doir ma'lumotlari shaxsni tasdiqlovchi hujjatlardagi (pasport, harbiy bilet, tug'ilganlik haqidagi guvohnoma, yashash uchun guvohnoma) yozuvlarga muvofiq ko'rsatilishi lozim.

Hal qiluv qarorining bayon qismida quyidagi ma'lumotlar keltirilishi tab etiladi:

arz qilingan talablarning qisqa shakldagi mazmuni, da'vo va da'voga e'tirozga oid ma'lumotlar, javobgarning da'voni to'liq yoki qisman tan olganligi, uning da'voga nisbatan e'tirozlari, ishda ishtirok etuvchi boshqa shaxslarning tushuntirishlari.

Hal qiluv qarorining asoslantiruvchi qismida quyidagi ma'lumotlar keltirilishi tab etiladi:

ish uchun ahamiyatga ega bo'lgan holatlar, sud tomonidan qabul qilingan va qabul qilinmagan vajlar, nizoli huquqiy munosabatni hal qilishda sud tomonidan qo'llanilgan moddiy huquq normalari, dalillar hamda boshqa faktik ma'lumotlar.

Hal qiluv qarorining xulosa qismida quyidagi ma'lumotlar keltirilishi tab etiladi:

da'voni qanoatlantirish yoki da'voni qisman yoki to'liq rad qilish haqidagi sudning yakuniy xulosalari, sud xarajatlarini taqsimlash masalasi,

Sirtidan qabul qilingan hal qiluv qarorining xulosa qismida ushbu hal qiluv qarorini qayta ko'rib chiqish muddati va tartibi ko'rsatilishi lozim.

hal qiluv qarori ustidan shikoyat qilish muddati va tartibi ham ko'rsatilishi lozim.

Hal qiluv qarori, darhol ijro etish holatlaridan tashqari, u qonuniy kuchga kirganidan so'ng ijroga qaratiladi.

Hal qiluv qarori qonun bo'yicha darhol ijro etilishi lozim bo'lgan hollarda yoki hal qiluv qarorining darhol ijroga qaratilishi sud tomonidan yo'l qo'yilgan bo'lsa, bu haqda hal qiluv qarorining asoslantiruvchi va xulosa qismida ko'rsatiladi.

3-§. Sud hukmining yuridik-texnik jihatlar

Jinoyat ishlari bo'yicha sud hukmining yuridik-texnik jihatlar O'zbekiston Respublikasi Jinoyat protsessual kodeksi, "Sudlar to'g'risida"gi Qonuni hamda O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi plenumining "Sud hukmi to'g'risida" gi qarorida belgilab berilgan.

Sud hukmi – jinoyat ishlari bo'yicha sud ish yurituvining asosiy masalasini hal etadigan hamda sud muhokamasiga yakun yasaydigan odil sudlov hujjatidir.

Jinoyat protsessual kodeksiga muvofiq sudda ish qaysi tilda ko'rilgan bo'lsa, hukm shu tilda, aniq va tushunarli tarzda bayon etilishi lozim. Hukmda noaniq jummalarni qo'llash, rasmiy hujjatlarda ishlatish qabul qilinmagan qisqartmalar va so'zlarni qo'llashga, shuningdek ishga oid bo'lmagan holatlarni yoritish bilan hukmni ortiqcha to'ldirishga yo'l qo'yilmaydi.

Hukmda sudlanuvchining jinoiy harakatlarini ham fosh qiladigan, ham oqlaydigan dalillarga asoslanganda, sud ularning mazmunini yoritishi va tegishli baho berishi lozim.

Hukmning quyidagi ikki turi mavjud:

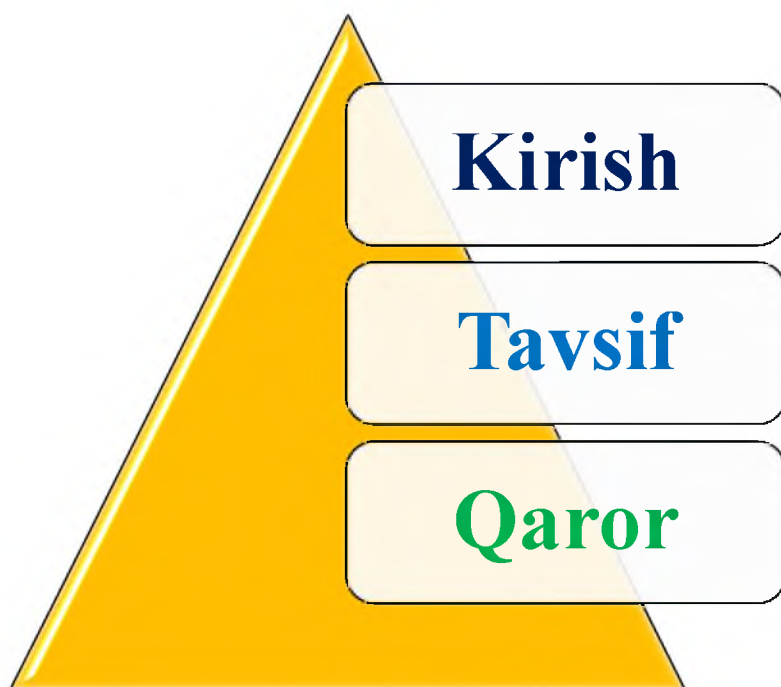

Oqlov hukmiga oqlanganning aybdor emasligiga shubha tugʻdiruvchi jummalarning kiritilishiga yoʻl qoʻyilmaydi.

Sud ayblov yoki oqlov hukmi chiqarayotganda, quyidagi masalalarni hal qilishi lozim:

- sudlanuvchi aybli deb topilayotgan qilmish haqiqatan sodir etilganmi;
- bu qilmish jinoyat deb hisoblanadimi va u Jinoyat kodeksining qaysi moddasida nazarda tutilgan;
- bu qilmishni sudlanuvchi sodir etganmi;
- sudlanuvchi jinoyat sodir etilishida ayblimi;
- uqaroviy daʼvo qanoatlantirilishi kerakmi;
- fuqaroviy daʼvoni taʼminlash uchun xatlangan mol-mulkni nima qilish kerak;
- ashyoviy dalillarni nima qilish kerak;
- protsess chiqimlarini kimning zimmasiga va qancha miqdorda yuklash kerak;
- sudlanuvchiga nisbatan ehtiyot chorasini tanlash, ilgarigisini qoldirish, oʻzgartirish yoki bekor qilish, lavozimidan chetlashtirish tarzidagi protsessual majburlov chorasini bekor qilish kerakmi.

Sud hukmi quyidagi tarkibiy birliklardan iborat:

Hukmning kirish qismida quyidagilar ko'rsatilishi lozim:
sud ishining raqami, hukm chiqarilgan vaqt va joy, hukmni chiqargan sudning nomi, sudning tarkibi, sud majlisining kotibi, taraflar, tarjimon ko'rsatiladi.

Hukmning tavsif qismida quyidagilar ko'rsatilishi lozim:
ishga oid faktik ma'lumotlar, sudlanuvchining e'lon qilingan ayblovga munosabati, dalil hamda vajlar, jinoyatning kvalifikatsiyasiga yoki jazo tayinlashga aloqador bo'lgan boshqa ma'lumotlar aks ettirilishi lozim.

Hukmning qaror qismida quyidagilar ko'rsatilishi lozim:

- sudlanuvchining familiyasi, ismi va otasining ismi;
- Jinoyat kodeksining uni aybli deb e'tirof etishga asos bo'lgan moddasi (moddalari, moddaning qismi, bandi);
- sudlanuvchining o'ta xavfli retsidivist deb topilganligi (basharti sud shunday qaror qabul qilgan bo'lsa);
- sudlanuvchiga har bir jinoyati uchun tayinlangan jazo turi va me'yori, uzil-kesil tayinlangan o'talishi lozim bo'lgan jazo chorasi;
- ozodlikdan mahrum etish jazo turi qo'llanilganda jazoni o'tash lozim bo'lgan tegishli tartibli koloniya turi;

○ ozodlikni cheklash tariqasidagi jazoga hukm etilgan shaxs uchun belgilanadigan taqiqlar (cheklashlar);

○ sudlanuvchi shartli ravishda hukm qilinganda, sinov muddati va mahkumning ustidan kuzatuv olib borish vazifasi yuklatilgan jamoa va shaxs;

○ ushlab turilgan, qamoqda yoxud uy qamogʻi saqlangan vaqtni jazo muddati hisobiga kiritish toʻgʻrisida qaror;

○ hukm qonuniy kuchga kirguniga qadar sudlanuvchiga nisbatan ehtiyot chorasiga oid qaror;

○ mahkumning zimmasiga yuklatilgan boshqa majburiyatlar.

Sud hukmni imzolaganidan keyin sud majlisi zaliga qaytib chiqadi va raislik qiluvchi yoki xalq maslahatchisi hukmning qaror qismini eʼlon qiladi.

Sud majlisi zalida hozir boʻlganlarning hammasi, shu jumladan sud tarkibi ham hukmni tik turib eshitadilar.

Agar hukm sudlanuvchi bilmaydigan yoki yetarlicha bilmaydigan tilda bayon qilingan boʻlsa, hukmning qaror qismi eʼlon qilingandan keyin, mazkur qism tarjimon tomonidan sudlanuvchining ona tilida yoki u tushunadigan boshqa tilda oʻqib eshittirilishi kerak.

Raislik qiluvchi sudlanuvchiga va boshqa taraflarga hukmning mazmunini, hukm ustidan apellatsiya tartibida shikoyat berish muddati va tartibini tushuntiradi.

4-§. Sud ajrimining yuridik-texnik jihatlari

Sud ajrimi barcha turdagi sudlar tomonidan qoʻllaniladigan, sudlov ishiga aloqador hujjat boʻlib, tegishli sudlov masalasini mazmunan hal etmaydigan holatlar yuzasidan chiqariladi.

Ajrimlar sud maslahatxonasida (alohida protsessual hujjat shaklida) yoki sud majlisi zalida (sud bayonnomasi tarkibida) ham chiqarilishi mumkin.

Misol uchun, ajrim quyidagi holatlarda chiqarilishi mumkin:

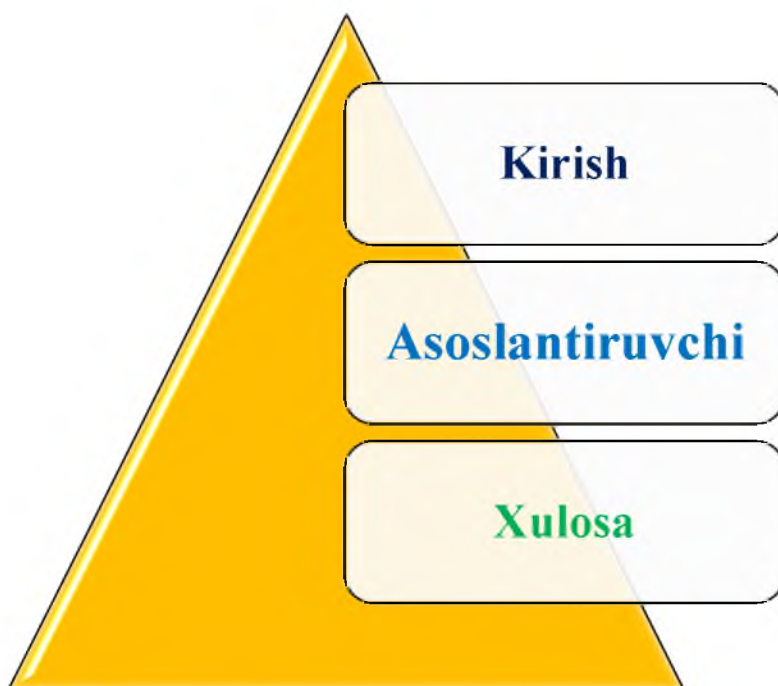
- arizani ish yuritishga qabul qilish va ish qoʻzgʻatish toʻgʻrisida;
- arizani qaytarish toʻgʻrisida;
- ishni sud muhokamasiga tayyorlash toʻgʻrisida;
- ishni sud muhokamasiga tayinlash toʻgʻrisida;
- bir turdagi ishlarni birlashtirish va bir nechta talablarni alohida ish yuritishga ajratish toʻgʻrisida;
- ishni yopiq sud majlisida koʻrish toʻgʻrisida;
- ishni sirdan ish yuritish tartibi koʻrish toʻgʻrisida;
- ishga daxldor boʻlmagan javobgarni almashtirish toʻgʻrisida;
- huquqiy vorislar protsessga kirishishi toʻgʻrisida;
- sud topshirigʻi toʻgʻrisida;
- daʼvoni taʼminlash, daʼvoni taʼminlashning bir turini boshqasi bilan almashtirish, shuningdek, daʼvoni taʼminlash choralarini bekor qilish toʻgʻrisida;
- rad qilish haqidagi arizani qanoatlantirish yoki rad qilish toʻgʻrisida;
- majburiy keltirish toʻgʻrisida;
- sud jarimasini solish toʻgʻrisida;
- javobgarni (qarzdorni) qidirish toʻgʻrisida;
- ish boʻyicha ish yuritishni toʻxtatib turish va tiklash toʻgʻrisida;
- arizani koʻrmasdan qoldirish toʻgʻrisida;
- ish yuritishni tugatish toʻgʻrisida;
- er-xotinga yarashish uchun muhlat tayinlash va ish muhokamasini keyinga qoldirish toʻgʻrisida;
- alimentlarni hal qiluv qarori qabul qilingunga qadar undirish toʻgʻrisida;
- ishni mazmunan muhokama qilishni tiklash toʻgʻrisida;
- hal qiluv qarori yozuvidagi xatolarni va aniq koʻrinib turgan arifmetik xatolarni tuzatish toʻgʻrisida;
- hal qiluv qarorini tushuntirish toʻgʻrisida;
- hal qiluv qarorini darhol ijro etish haqida;
- darhol ijro etishga qaratilmagan hal qiluv qarorining ijrosini taʼminlash toʻgʻrisida;

- sirtidan qabul qilingan hal qiluv qarorini qayta ko‘rish to‘g‘risida;
- protsessual muddatlarni uzaytirish va tiklash to‘g‘risida;
- hal qiluv qarorining ijrosini kechiktirish yoxud bo‘lib-bo‘lib ijro etish, uni ijro etish usuli va tartibini o‘zgartirish to‘g‘risidagi masalalar bo‘yicha ajrim chiqarishga majbur¹.

Murakkab bo‘lmagan masalalarni hal etish bo‘yicha (uchinchi shaxslar, taraflar vakillarini ishga jalb qilish yoki kirishishi, guvohlarni chaqirish, sud muhokamasini keyinga qoldirish, dalillarni tekshirish tartibini belgilash, dalillarni talab qilib olish yoki ishga qo‘shib qo‘yish va boshqalar) maslahatxonasiga kirmasdan, sud zalida ajrim chiqarishga haqli.

Shuni nazarda tutish lozimki, sud o‘z xohishiga ko‘ra har qanday masala bo‘yicha alohida protsessual hujjat ko‘rinishidagi ajrim chiqarishga haqli.

Sud ajrimi quyidagi tarkibiy birliklardan iborat:

Ajrimning kirish qismida quyidagilar aks ettirilishi kerak:

- ajrim chiqarilgan vaqt va joy;
- ishni ko‘rayotgan sudning nomi;
- sudyaning familiyasi, ismi, otasining ismi (sud tarkibi), sud majlisi kotibi;

¹ O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining 25.10.2019-yildagi 19-son qarori.

- ishda ishtirok etuvchi shaxslarning familiyasi, ismi, otasining ismi;
- nizo predmeti va sud tomonidan hal qilinayotgan masalaning mohiyati ko'rsatiladi.

Ajrimning asoslantiruvchi qismida quyidagilar aks ettirilishi kerak:

- sudning xulosasiga olib kelgan sabablar;
- ishni hal etishda sud amal qilgan qonun normalariga havola ko'rsatiladi.

Ajrimning xulosa qismida quyidagilar aks ettirilishi kerak:

- sudning hal etilayotgan masala yuzasidan xulosalari;
- ajrim ustidan shikoyat berish (protest keltirish) tartibi va muddatlari ko'rsatiladi.

Xususiy ajrim va ajrimning qanday farqlari mavjud?

Xususiy ajrim sudning davlat organining yoki boshqa organning, tashkilotning, mansabdor shaxsning yoki fuqaroning faoliyatida, ularning ishda ishtirokidan qat'iy nazar, ishni ko'rish chog'ida aniqlangan qonun hujjatlari buzilishiga nisbatan munosabat bildirish vositasi hisoblanadi.

5-§. O'zbekiston Respublikasi Oliy sudining interaktiv xizmatlar portali

“Elektron sud xizmatlari” portali (my.sud.uz) kerakli sud xizmatlaridan tez va oson foydalanish uchun ishlab chiqilgan bo'lib, jinoyat, fuqarolik, ma'muriy, iqtisodiy ishlar bo'yicha sud xizmatlaridan masofadan turib bahramand bo'lish imkoniyatlari mavjud.

“Elektron sud xizmatlari” portali O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi qoshida tashkil etilgan “Adolat” axborot tizimlari kompleksi tomonidan tashkil etilgan va uzluksiz tarzda texnik jihatdan ta'minlanadi.

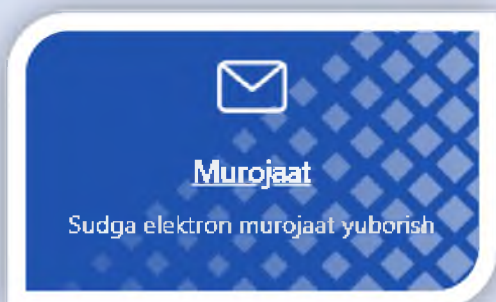
Portal orqali murojaatlar elektron shaklda bevosita tegishli sudga yo'naltirish mumkin. Elektron murojaat ro'yxatga olinadi va tegishli tartibda ko'rib chiqiladi.

Portaldan foydalanish, avvalo, ro'yxatdan o'tish va “shaxsiy kabinet”ni yaratish orqali amalga oshirish mumkin bo'ladi.

Qolaversa, sudlarga murojaat qiluvchi barcha jismoniy va yuridik shaxslar o'z fikr va savollarini Oliy sudning telegram boti orqali ham

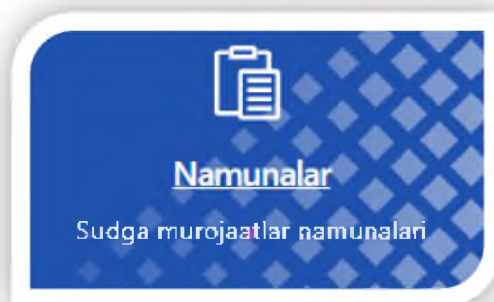
jo'natishlari, sudlar, undagi interaktiv xizmatlar, sud ishi bo'yicha ma'lumot olishlari mumkin¹.

**O'zbekiston Respublikasi Oliy sudining interaktiv xizmatlar
portalida (my.sud.uz) amalga oshirish mumkin bo'lgan
funksiyalarning
TAVSIFI**

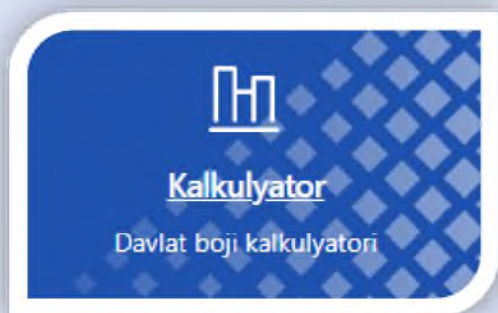

Sudlarga murojaatlarni bevosita elektron shaklda yo'llash mumkin bo'lib, murojaat avtomatik tarzda ro'yxatga olinadi va ko'rib chiqiladi. Murojaatingiz holatini *“shaxsiy kabinet”* orqali onlayin tarzda kuzatib borish imkoniyati mavjud.

Sudlarga murojaat qilish uchun kerakli barcha zaruriy hujjatlarning namunalari elektron tarzda taqdim etilgan bo'lib, bu fuqarolar sudlarga murojaat qilishda hujjatlarning tayyor namunalaridan mutlaqo bepul foydalanish imkoniyatini beradi.

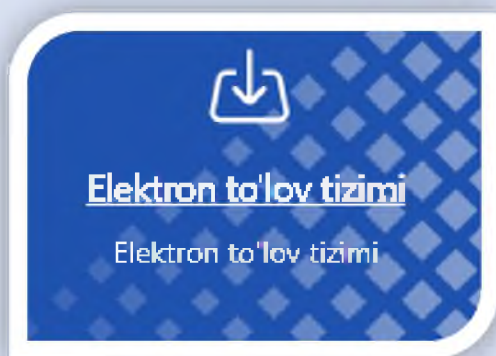
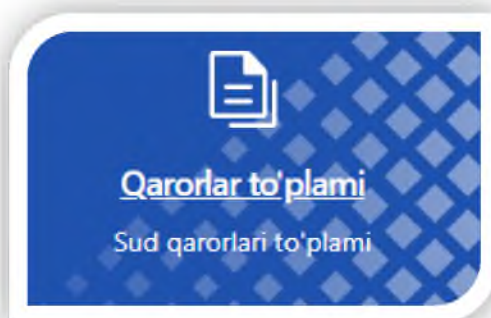

¹ “Elektron sud xizmatlari” portali // <https://my.sud.uz/#/about>

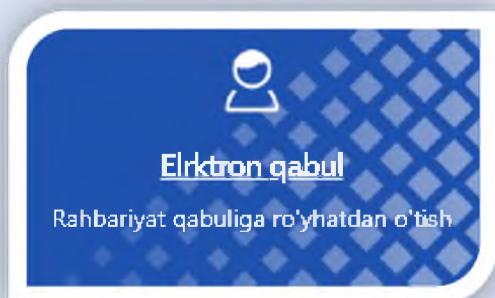
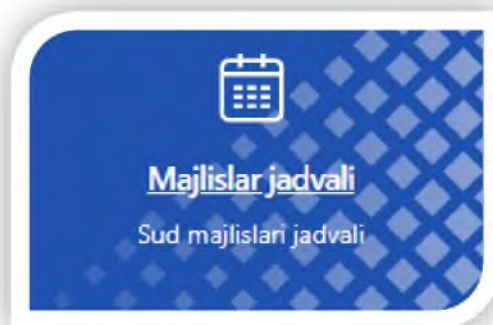
Bu xizmat turi sudlarga murojaat qilishda to'lanishi lozim bo'lgan davlat boji miqdorining aniqlashda yordam beradi. Bunda hisoblash virtual, avtomatik tarzda keltirib chiqariladi.

Oliy sudning rasmiy veb-saytiga (public.sud.uz) avtomatik o'tish bilan barcha (maxfiy sud qarorlaridan tashqari) sud qarorlari bilan tanishish mumkin. Barcha sud hujjatlari to'liq yoki mavhumlashtirilgan matnda e'lon qilinadi.

Jinoyat, fuqarolik ishlari bo'yicha sudlar, ma'muriy va iqtisodiy sudlar tomonidan amalga oshiriladigan ishlar uchun barcha to'lovlar yagona elektron tizmini orqali amalga oshiriladi. Bunda murojaatchi virtual tarzda to'lovlarni amalga oshirish mumkin.

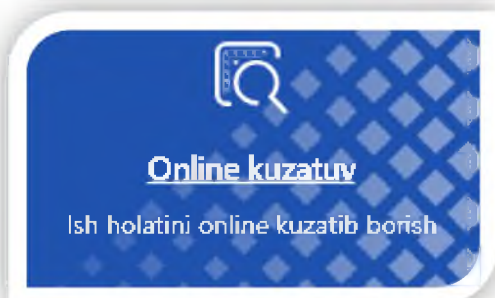
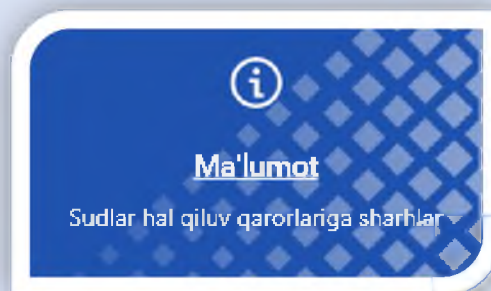
Mazkur bo'limning yordamida sudlarda ishlarni sud majlisida ko'rib chiqishga tayinlangan sanasi, vaqti hamda tegishli sudya haqida onlayin tarzda xabardor bo'lib borish imkonini beradi.

Oliy sud rahbariyati qabuliga elektron tarzda yozilish hamda tegishli xabarnomalarni olish imkonini beradi.

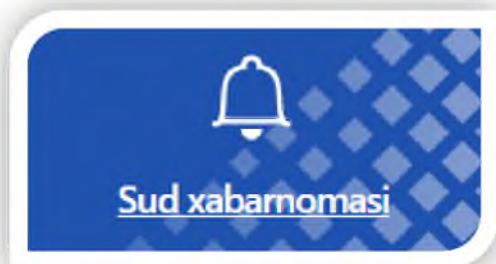
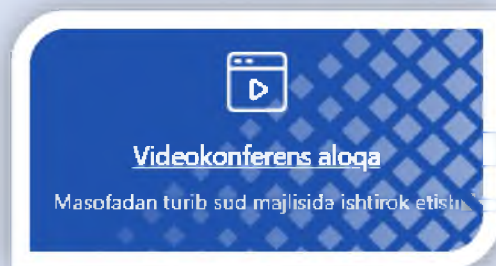
Bunda qabul sanasi va vaqti aniq belgilab beriladi.

Mazkur funksiya orqali sud qarorlari bo'yicha sharhlar hamda Oliy sud plenum qarorlarni rasmiy elektron manbalardan olish imkonini beradi.

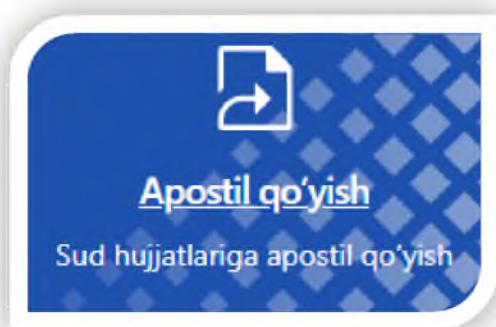
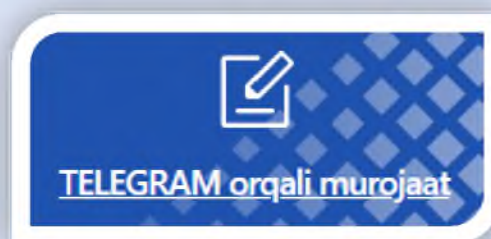
Barcha sud ishlarini virtual kuzatib borish, ish qaysi bosqichga kelganligi to'g'risidagi aniq ma'lumotlarni olish mumkin.

Sud jarayonida qatnashish imkoni bo'lmagan shaxslarga qulaylik yaratish maqsadida masofadan turib sud majlisida ishtirok etish bo'yicha virtual funksiya yaratildi.

Mazkur funksiya ishda ishtirok etuvchi taraflarga sud xabarnomalarini va chaqiruv qog'ozlarini virtual tarzda olish imkoniyatini beradi.

Ushbu funksiya Telegram ijtimoiy tarmog'i orqali ham my.sud.uz platformasidagi deyarli barcha funksiyalarni amalga oshirish imkoniyatini taqdim etdi.

Bu funksiya bilan sud hujjatlariga virtual tarzda apostil¹ qo'yish amallarini bajarish mumkin.

¹ Izoh. Apostil – rasmiy hujjatni imzolagan mansabdor shaxsning imzosi haqiqiyligini, imzolash vakolati mavjudligini hamda hujjatni tasdiqlagan muhr yoki shtamp bosma izi haqiqiylikini tasdiqlaydigan, chet elda foydalanish maqsadida qo'yiladigan maxsus shtamp. Asos. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 04.12.2021-y., 09/21/732/1127-son.

Bunda exsud.sud.uz platformasi orqali shaxs o'ziga tegishli bo'lgan sud qarorlari bilan tanishishi va yuklab olish imkoniyatini taqdim etadi.

6-§. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudining hujjatlari

Konstitutsiyaviy sudning hujjatlari barcha davlat organlari, nodavlat notijorat tashkilotlari, korxonalar, muassasalar, tashkilotlar, mansabdor shaxslar va fuqarolar uchun majburiydir.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudi tomonidan quyidagi sud hujjatlari qabul qilinishi mumkin.

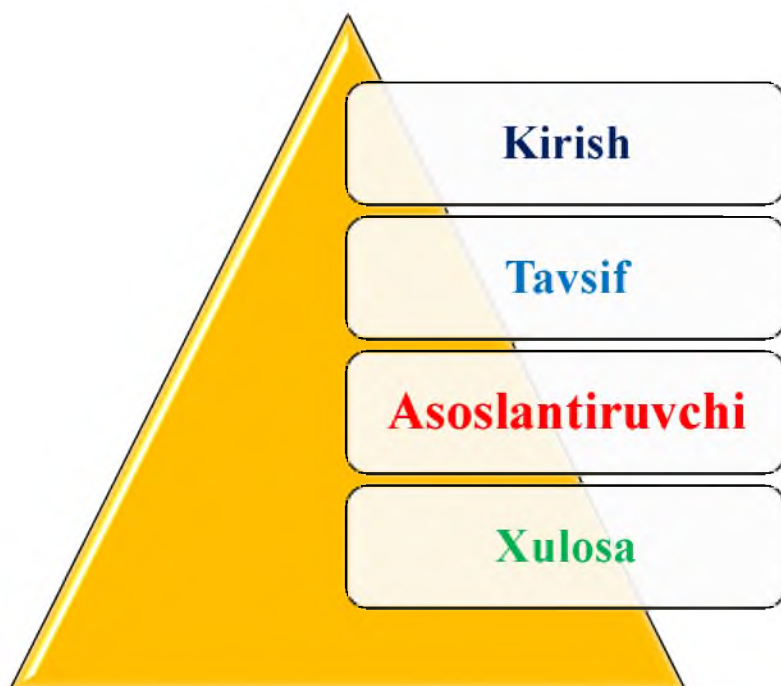
Konstitutsiyaviy sudning qarori – davlatlararo shartnomalar, normativ-huquqiy hujjatlarni konstitutsiyaga muvofiqligi yoki konstitutsiya va qonunlarga rasmiy sharh berish to'g'risidagi ishlarni mazmunan hal qilish yuzasidan chiqarilgan hujjat.

Konstitutsiyaviy sudning ajrimi – ishni mazmunan hal qilmaydigan sud ishlarini yuritishning protsessual masalalari yuzasidan chiqarilgan hujjat.

Konstitutsiyaviy sudning xulosasi – Konstitutsiyaviy sudning vakolatiga kiritilgan boshqa masalalar yuzasidan ko‘rib chiqilgan, ishni mazmunan hal qiladigan yakuniy hujjat.

Konstitutsiyaviy sudning qarori eng muhim hujjat ekanligidan kelib chiqib, keyingi paragrafda qarorning yuridik texnik jihatlariga alohida to‘xtalib o‘tamiz.

Konstitutsiyaviy sudning qarori quyidagi ***to‘rtta qismdan*** iborat.

Qarorning kirish qismida quyidagilar ko‘rsatilishi shart:

- qaror qabul qilgan sudning nomi;
- qarorning nomlanishi;
- qabul qilingan sana va joy;
- Konstitutsiyaviy sudning tarkibi;
- sud majlisining kotibi;
- sud majlisining ishtirokchilari to‘g‘risidagi ma‘lumotlar;
- murojaatda ko‘rsatilgan talablar;
- mazkur ishni ko‘rib chiqishga oid huquq normalari.

Qarorning tavsif qismida quyidagilar keltirib o‘tilishi shart:

- kelib tushgan murojaatning mazmuni;
- ishda ishtirok etuvchi shaxslar tushuntirishlari;
- turli ariza va iltimoslarining qisqacha mazmuni.

Qarorning asoslantiruvchi qismida quyidagilar ko‘rsatilishi shart:

- ishning Konstitutsiyaviy sud tomonidan aniqlangan dalillar;
- xulosa qismini asoslovchi faktik holatlar;
- ish holatlari to‘g‘risidagi xulosalariga asos bo‘lgan dalillar;
- ish yuzasidan xulosa qilishga asos bo‘lgan normativ-huquqiy hujjatlar va ularning normalari.

Qarorning xulosa qismida quyidagilar keltirib o‘tilishi shart:

- ish yakunlari bo‘yicha Konstitutsiyaviy sudning yakuniy xulosalari;
- qarorning kuchga kirish tartibi;
- qarorni ijro etish hamda e‘lon qilish tartibi;
- ijro muddatlari.

Konstitutsiyaviy sudning qarori ovoz berishda ishtirok etgan Konstitutsiyaviy sudning barcha sudyalari tomonidan imzolanadi.

7-§. Sud hujjatlarining namunalari va “virtual ko‘makchilar”

Sud hujjatining turi	Internet havolasi	QR kod orqali ko‘rish
“Fuqaro M.Xasanovanning shikoyati bo‘yicha O‘zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi 197 va 206-moddalarining hamda O‘zbekiston Respublikasi Uy-joy kodeksi 11 va 27-	https://lex.uz/uz/docs/-6072951	

moddalarining O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga muvofigligini aniqlash to‘g‘risidagi ish yuzasidan” O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudining qarori		
“Ma‘muriy huquqbuzarlik to‘g‘risidagi ishlarni apellatsiya tartibida ko‘rib chiqish bo‘yicha sud amaliyoti to‘g‘risida” gi O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi plenumining qarori	https://lex.uz/uz/docs/-6034050	
Iqtisodiy sudlar tomonidan internet tarmog‘ida e‘lon qilingan sud qarorlari	https://public.sud.uz/ report/ECONOMIC	
Ma‘muriy sudlar tomonidan internet tarmog‘ida e‘lon qilingan sud qarorlari	https://public.sud.uz/ report/choose- administrative	
Fuqarolik ishlari bo‘yicha sudlar tomonidan internet tarmog‘ida e‘lon qilingan sud qarorlari	https://public.sud.uz/ report/CIVIL	
Jinoyat ishlari bo‘yicha sudlar tomonidan internet tarmog‘ida e‘lon qilingan sud qarorlari	https://public.sud.uz/ report/CRIMINAL	

Mavzuga oid kazus

O‘zbekiston Respublikasi Fuqarolik protsessual kodeksining 253-moddasi hamda Oliy sudi Plenumining 24.05.2019-yildagi “Sudning hal qiluv qarori haqida” 12-son qarorining 6-bandiga ko‘ra, sudning hal qiluv qarori kirish, bayon, asoslantiruvchi va xulosa qismlardan iborat bo‘lishi belgilangan.

O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat protsessual kodeksining 466–468-moddalari hamda O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining 23.05.2014-yildagi “Sud hukmi to‘g‘risida” 07-son qarorining 12-bandiga ko‘ra, hukm kirish, tavsif va qaror qismlaridan iborat bo‘ladi.

Sudning hal qiluv qarori hamda hukmining tarkibiy tuzilishi turlicha bo‘lsada, mohiyatan, ularning har ikkalasi ishni mazmunan hal etishga qaratilgan bo‘ladi.

Yuqoridagi vaziyat bo‘yicha quyidagi masalalarga tahliliy javob bering.

1. Sudning hal qiluv qarori hamda hukmining til va mantiq qoidalari bo‘yicha (kamida 10 ta) o‘zaro farqli jihatlarni qiyosiy tahlil eting.
2. Sudning hal qiluv qarori hamda hukmining tartib-taomil qoidalari bo‘yicha (kamida 10 ta) o‘zaro o‘xshash jihatlarni qiyosiy tahlil eting.
3. Sud hujjatlari va huquqni qo‘llash hujjatlarining rasmiy rekvizit qoidalari bo‘yicha (kamida 5 ta) o‘zaro farqli jihatlarni qiyosiy tahlil eting.
4. Sud ajrimining yuridik-texnik qoidalarini tahlil eting.
5. Sud buyrug‘ining yuridik-texnik qoidalarini tahlil eting.
6. Iqtisodiy ishlar bo‘yicha sud qarorining yuridik-texnik qoidalarini tahlil eting.

Mavzuga oid testlar

1. Ajrim bu –....

- A) Ikkinchi instansiya sudining ishni mazmunan hal qilmaydigan qaroriga ajrim deb aytiladi.
- B) Barcha instansiya sudilarining ishni mazmunan hal qilmaydigan qaroriga ajrim deb aytiladi.
- C) Oliy sudining ishni mazmunan hal qilmaydigan qaroriga ajrim deb aytiladi.
- D) Ishni mazmunan hal qiladigan huquqni qo‘llash hujjati

2. Ajrim necha qismdan iborat bo‘ladi?

- A) 2 qismdan
- B) 5 qismdan
- C) 3 qismdan
- D) 4 qismdan

3. Fuqarolik ishlari bo‘yicha hal etiladigan masalalarga ko‘ra sud qarorlari qanday turga ajratiladi?

- A) hal qiluv qarorlari va ajrimlarga bo‘linadi
- B) hal qiluv qarorlari va hukmga bo‘linadi
- C) bayonnoma va hukmga bo‘linadi.
- D) kelishuv bayoni va ajrimlarga bo‘linadi

4. Hal qiluv qarori qanday qismlardan iborat bo‘ladi?

- A) kirish, bayon qilish va asoslantiruvchidan iborat bo‘ladi
- B) kirish, bayon, asoslantirish va xulosadan iborat bo‘ladi
- C) qismlarga ajratilmaydi.
- D) kirish va asoslantiruvchidan iborat bo‘ladi

5) Hal qiluv qarorining bayon qilish qismida nimalar aks etadi?

- A) da’vogarning talabi, javobgarning e’tirozlari va ishda ishtirok etuvchi boshqa shaxslarning bayonotlari ko‘rsatilishi kerak

B) sud tomonidan aniqlangan holatlari va keltirilgan dalillar to'g'risidagi xulosalar ko'rsatiladi

C) sudning da'voni qanoatlantirish yoxud da'voni to'la yoki qisman rad etish to'g'risidagi xulosasi, sud xarajatlarining taqsimoti hal qiluv qarori ustidan shikoyat berish muddati va tartibi ko'rsatilishi lozim

D) to'g'ri javob berilmagan.

6. Sud majlisining bayonnomasini kimlar tomonidan imzolanadi?

A) bayonnoma raislik qiluvchi va sud majlisining kotibi

B) bayonnoma raislik qiluvchi

C) bayonnoma sud majlisining kotibi

D) sudda ishtirok etuvchilar

7. Sud majlisining bayonnomasi hukm chiqarilgandan keyin qancha muddatda imzolanishi shart?

A) Sud majlisining bayonnomasi hukm chiqarilgan kunning ertasidan, murakkab ishlar bo'yicha esa uch sutkadan kechiktirmay imzolanishi lozim

B) Sud majlisining bayonnomasi hukm chiqarilgan kunning ertasidan, murakkab ishlar bo'yicha esa besh sutkadan kechiktirmay imzolanishi lozim.

C) Sud majlisining bayonnomasi hukm chiqarilgan kunning ertasidan, murakkab ishlar bo'yicha esa o'n sutkadan kechiktirmay imzolanishi lozim.

D) Qachon imzolanishining ahamiyati yo'q.

8. Hukm necha qismlardan iborat bo'ladi?

A) 4 qismdan

B) 3 qismdan

C) 2 qismdan

D) 5 qismdan

9. Quyidagi platformalarning qay biri orqali sudga masofadan da'vo arizalarini kiritish mumkin?

A) <https://my.sud.uz>

- B) <https://sud.uz>
- C) <https://my.sud.gov.uz>
- D) <https://public.sud.uz>

10. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudi quyidagi hujjatlardan qay birini qabul qilmaydi?

- A) O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudining qarori
- B) O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudining xulosasi
- C) O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudining majlisi bayonnomasi
- D) O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudining protesti

XI BOB. SHARHLASH HUJJATLARINING YURIDIK TEXNIKASI

1-§. Huquq normalarini sharhlashning nazariy tavsifi

***Sharh* soʻzi arab tilidan olingan boʻlib, “tushuntirish”, “izoh” maʼnosini bildiradi. Bu tafakkur jarayoni boʻlib, moddiy buyumlar, nomoddiy tushunchalar, voqelik va hodisalarni izohlashni anglatadi.**

Sharh soʻzi arab tilida “*taʼvil*” deb ham yuritiladi. Zero, Qurʼoni Karim Kahf surasining 78-oyatida “*taʼvil*” soʻzi “*sharh*” maʼnosida qoʻllaniladi¹.

Normativ-huquqiy hujjatlarni, ularning har bir normani ijtimoiy hayotda toʻgʻri tatbiq qilish, qoʻllash, kishilar oʻrtasidagi turli huquqiy munosabatlarni tartibga solishni sharhlash jarayonisiz tasavvur etib boʻlmaydi. Huquq normalarini sharhlash huquq ijodkorligida alohida oʻrganiladi. Ammo huquqni qoʻllash jarayonining ajralmas qismi sifatida qaraladi. Zero, huquq normalarini sharhlash huquqni qoʻllash hujjatlarini ishlab chiqish yoki huquqni qoʻllash jarayoning dastlabki bosqichlaridan biri hisoblanadi. Shuning uchun ham tatbiq etiladigan huquq normasining mohiyati va mazmunini toʻgʻri tushunib, anglab olish va sharhlash juda katta ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi. Huquq normalarining mazmunini toʻgʻri anglab olish va ularni sharhlash, sodir boʻlgan ijtimoiy munosabatlarga ularni tatbiq etishdan oldin, uning maʼnosi va mazmunini toʻgʻri anglash muhimdir.

Huquq normalarini sharhlash – huquqni qoʻllash samaradorligini oshirish maqsadida vakolatli organlarning huquq normalari mazmunini *aniqlash va tushuntirish boʻyicha faoliyati* hisoblanadi.

¹ Шайх Абдулазиз Мансур. Қуръони карим маъноларининг таржима ва тафсири. – Т.: Саноат-стандарт, 2019. – Б. 302.

Umumiy jihatdan olib qaraganda, huquq normalarini sharhlash quyidagi uchta umumiy bosqichlarni qamrab oladi:

1) huquq normasining mazmun-mohiyati hamda ma'nosini aniqlab olish;

2) huquq normasining mazmun-mohiyati hamda ma'nosini tushunib olish;

3) huquq normasining mazmun-mohiyati hamda ma'nosini tushuntirib berish.

Shu o'rinda, o'rinli savol tug'iladi: barcha huquq normalari ham sharhlashga muhtojmi yoki faqat noaniq normalar sharhlanadimi?

Normativ-huquqiy hujjatlarni rasmiy sharhlash normativ-huquqiy hujjatda *noaniqliklar* topilgan, u amaliyotda noto'g'ri yoki ziddiyatli tarzda qo'llanilgan taqdirda amalga oshiriladi.

Demak, normativ-huquqiy hujjatda noaniqliklar topilgan, u amaliyotda noto'g'ri yoki ziddiyatli tarzda qo'llanilgan holatda sharhlash hujjatlari ishlab chiqiladi.

Ammo huquqni qo'llash jarayonida huquq normalarini sharhlash doimiy ravishda olib boriladi. Biroq bunday faoliyat natijasida sharhlash hujjati emas, huquqni qo'llash hujjati ishlab chiqiladi.

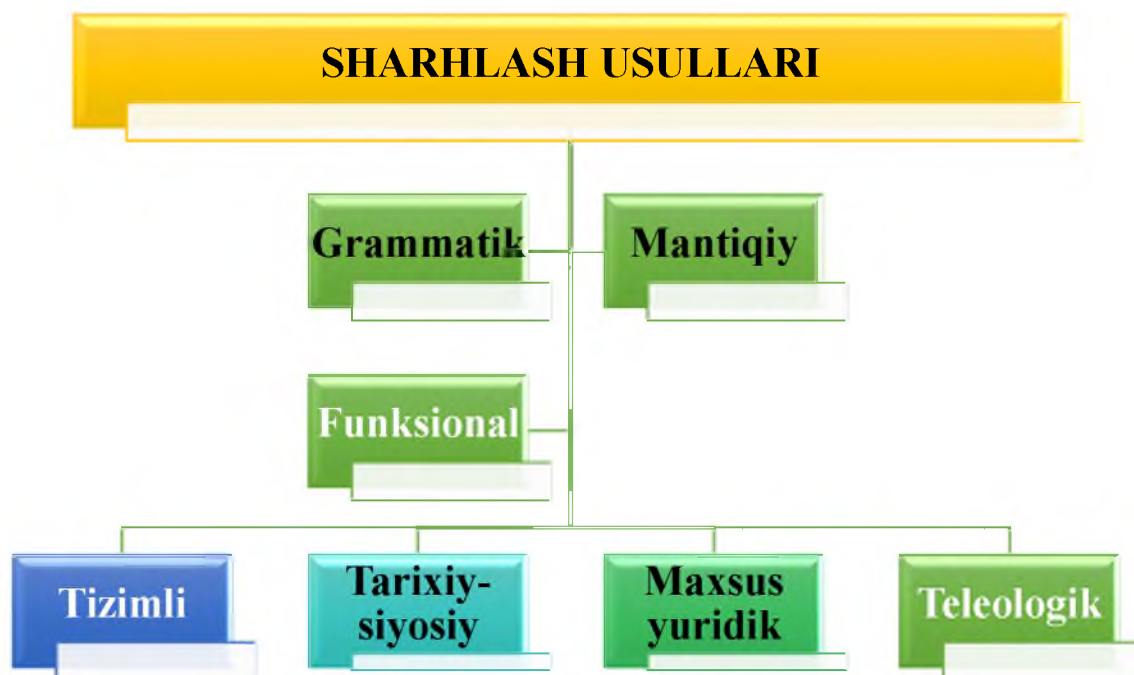
Har bir huquq normasi ma'lum turdagi ijtimoiy munosabatlarni tartibga soladi. Huquq normalari umumiy va mavhum xususiyatlarga ega bo'lib, ular keng doiradagi subyektlar va turli vaziyatlarga nisbatan qo'llaniladi. Huquq normalarini qo'llashda ularning mazmun-mohiyatini tushunib olish va tushuntirib berishda ko'pdan-ko'p savollarga javob topishga to'g'ri keladi. Ularga javobni faqat huquq normalarini sharhlash orqali olish mumkin bo'ladi. Sharhlash jarayonida huquq normalarining umumiy va mavhum xususiyatlari, shuningdek muayyan vaziyatdagi

huquqiy ixtilof oydinlashadi.

Normativ-huquqiy hujjatlarni sharhlash jarayonida ularga normalarni aniqlashtirishga qaratilgan tuzatishlar, o'zgartishlar, qo'shimchalar kiritilishiga yo'l qo'yilmaydi.

2-§. Huquq normalarini sharhlashda qo'llaniladigan usullar

Huquq normalarini sharhlash ilmiy tomondan ishlab chiqilgan va hayotda sinab ko'rilgan bir qator maxsus usullar orqali amalga oshiriladi. Bu usullar huquq normalarining ma'nosi va mazmunini ochishga yordam beradi. Huquq normalarning mazmunini aniqlashda qo'llaniladigan sharhlash usullari orqali huquq normalarining barcha xususiyatlari yuzaga chiqadi.

Grammatik (filologik) usul

Bunda huquq normasining mazmuni til qoidalariga asosan tahlil qilinadi. Bunda huquq normasi matnidagi har bir soʻz va jumlaning mazmuni grammatik jihatdan toʻgʻri va notoʻgʻriligi tahlil qilinadi. Grammatik usulda tatbiq qilinadigan huquq normasi turli joylarda uchraydigan soʻz va iboralarning toʻgʻriligiga, ularning oʻxshashlik va bogʻliklik tomonlariga eʼtibor berib, huquq normalarining mazmunini aniqlab, keyin ular sharhlanadi.

Masalan:

Maxsus diniy maʼlumoti boʻlmay turib va diniy tashkilot boshqaruvi markaziy organining ruxsatisiz diniy taʼlimotdan saboq berish mamlakatimizda maʼmuriy, soʻngra jinoiy javobgarlikni keltirib chiqaradi.

Tasavvur qilaylik, maxsus diniy maʼlumoti boʻlgan shaxs diniy taʼlimotlardan saboq bermoqda. Lekin shaxsda diniy tashkilot organining ruxsati mavjud emas.

Bunday holatda huquqni qoʻllash hujjatini rasmiylashtirish mumkin.

Zero, qonunchilik boʻyicha mazkur norma grammatik sharhlashni talab etadi. Chunki, normaning dispozitاسiyasidagi ikkita holat ***“va” (teng bogʻlovchi)*** bilan boʻlgan. Shu sababli, huquqni qoʻllash hujjatini ishlab chiqish uchun yetarlicha asos mavjud hisoblanadi. Xulosa qilish mumkinki, teng bogʻlovchilarga oid qoidalar grammatikada oʻrganiladi. Shuning uchun ham bunda sharhlashning mazkur usulidan foydalanish toʻgʻri hisoblanadi.

Mantiqiy usul

Huquq normasining mazmun-mohiyati mantiq qoidalari va qonuniyatlariga asosan aniqlanadi. Bunda huquq normasining matnidagi ifodalar, tushunchalar bir-biri bilan ichki va uzviy mantiqiy jihatdan bogʻlanganligiga eʼtibor berilib, huquq normasining mazmuni aniqlanadi.

Mantiq qonunlar quyidagilardan iborat:

- 1) ayniyat qonuni**
- 2) ziddiyat qonuni**
- 3) uchinchi istisno qonuni**
- 4) yetarli asos qonuni**

Masalan:

Prokuror ayblov xulosasini shakllantirishda tegishli qaror qabul qilish uchun holatning o'rganilganlik darajasi, dalillar va boshqa isbotlovchi hujjatlarning mavjudligi (***yetarli asos qonuni***), jinoyat ishidagi tegishli holatlar huquq normasiga zidligini asoslash (***ziddiyat qonuni***), ayblanuvchi holatini yengillashtiruvchi yoki og'irlashtiruvchi holatlar mavjud yoki mavjud emasligi (***uchinchi istisno qonuni***), tegishli holat qaysi huquq normasi bilan kvalifikatsiya qilinishi (***ayniyat qonuni***) kabilarni ifoda etishi lozim. Aks holda, ayblov xulosasi sud tomonidan rad etilishi yoki prokurorning professionallik darajasiga putur yetkazishi mumkin.

Tarixiy-siyosiy usul

Sharhlanayotgan huquq normasining mazmuni xronologik rivojlanish davrlari yoki mazkur hujjatning qabul qilinish sabab va zaruratini ko'rsatib o'tish vazifasini bajarib beradi. Tarixiy-siyosiy usulda har bir huquq normasining qanday sharoitda, qanday maqsadda chiqarilganligiga e'tibor beriladi. Bu usul tergov, prokuratura va sud organlarida huquq normalari bilan tegishli ishlarni ko'rib hal qilishda ham muhim hisoblanadi.

Masalan:

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudining qaroridan:

Konstitutsiyaviy sud ma'ruzachi sudya S.Hakimovaning axborotini, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi qo'mitasining raisi N.Ismoilov, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi qo'mitasining raisi, Konstitutsiyaviy sud huzuridagi Ilmiy-maslahatlashuv kengashining a'zosi A.Saidov, O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirining o'rinbosari Y.Kanyazov, O'zbekiston Respublikasi

Vazirlar Mahkamasi yuridik bo'limining mudiri B.Qo'chqorov, O'zbekiston Respublikasi Savdo-sanoat palatasining raisi A.Shayxovlarning *fikrlarini eshitib*, ish bo'yicha mavjud materiallarni *o'rganib chiqib* quyidagilarni aniqladi:

...

Yuqoridagi holatda, rasmiy sharhlash hujjatlarining ishlab chiqish bo'yicha xronologik bosqichlari bayon etiladi. Bundan xulosa qilish mumkinki, sharh berish hujjatining ijodkori **tarixiy-siyosiy usuldan foydalangan.**

Tizimli usul

Bunda tatbiq etiladigan huquq normasining mazmunini boshqa huquq normalari bilan solishtirib, uning tegishli huquq sohasi normalari tizimidagi o'rnini aniqlash kerak. Bu usulda tatbiq etilayotgan huquq normasining yangisi bilan almashtirilganligi, qo'llashda qoidadan istisno bor-yo'qligi aniqlanadi. Bu usulda normativ-huquqiy hujjatlarning iyerarxiyasiga muvofiq tarzda sharh berishning huquqiy asoslari keltirib o'tiladi.

Masalan:

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudi rais o'rinbosari B.Mirboboyev, sudyalari U.Bozorov, G.Pirjanov va S.Hakimovadan iborat tarkibda, O'zbekiston Respublikasi ***Konstitutsiyasi 109-moddasi birinchi qismining 3-bandiga va "O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyaviy sudi to'g'risida" gi O'zbekiston Respublikasi Qonunining 1-moddasiga*** amal qilgan holda, "Chet ellik investorlar huquqlarining kafolatlari va ularni himoya qilish choralari to'g'risida" gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni 10-moddasining birinchi qismini sharhlash haqidagi ishni ochiq sud majlisida ko'rib chiqdi.

...

Yuqoridagi misolda ko'rinib turganidek, avvalo, konstitutsiya so'ngra qonunning tegishli moddalari tizimli usuldan foydalangan holda keltirib o'tilmoqda.

Maxsus-yuridik usul

Mazkur usulning nomidan ham ko'rinib turganidek, bunda yuridik fanlar bo'yicha bilimlarga ega bo'lish talab etiladi. Yuridik fanning o'ziga

xos terminlaridan foydalanish, ularni sharhlash, ularning ma'nosini huquqiy jihatdan aniqlashtirishga yordam beradi. Sharhlashni amalga oshiruvchi yuridik kategoriyalar, yuridik til, yuridik tushuncha va terminlarni tushuntirish orqali amalga oshiriladi.

Masalan:

O'zbekiston Respublikasi Oliy Sudi Plenumi qaroridan:

Sudlarga tushuntirilsinki, Jinoyat protsessual kodeksi 25-moddasining oltinchi qismi, 26-moddasining birinchi qismi, 409 va 439-moddalariga ko'ra, ***prokuror sud protsessining ishtirokchisi*** sifatida odil sudlovni amalga oshirish uchun muhim bo'lgan huquq va majburiyatlarga ega bo'lib, bular davlat ayblovdchisi tomonidan ayblov xulosasining (ayblov dalolatnomasining) xulosa qismida bayon etilgan ayblovni o'qib eshittirish, dalillarni tekshirishda bevosita ishtirok etish: sudlanuvchilar, jabrlanuvchilar va guvohlarni so'roq qilish, ekspertlarning xulosasini tinglash, ashyoviy dalillarni ko'zdan kechirish, sudda bayonnomalar va ishning boshqa hujjatlarini o'qib eshittirishdan iborat.

...

Yuqoridagi misolda ko'rinib turganidek, prokuror sud protsessining ishtirokchisi sifatida qanday huquq va majburiyatlarga ega ekanligi tushuntirib berilmoqda.

Teleologik usul

Sharhlash hujjatining yaratilishi maqsadlarini tushuntirish orqali huquqiy normalarni tushunishga imkon beradi. Teleologik usul orqali normativ-huquqiy hujjatda mamlakatning ijtimoiy-siyosiy vaziyat o'zgarishi, keng miqyosli siyosiy, huquqiy, iqtisodiy islohotlarni o'tkazish maqsadlari ham ifoda etilishini nazarda tutadi.

Masalan:

O'zbekiston Respublikasi Oliy Sudi Plenumi qaroridan:

Jinoyat-protsessual qonuniga o'zgartirishlar kiritilganligi, sud amaliyotida masalalar kelib chiqayotganligi ***munosabati bilan*** hamda qonunning bir xil va to'g'ri qo'llanilishini ta'minlash ***maqsadida***, "Sudlar to'g'risida" gi Qonunning 22-moddasiga asoslanib, O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumi qaror qiladi:

...

Yuqoridagi misolda ko‘rinib turganidek, O‘zbekiston Respublikasi Oliy Sudi Plenumi mazkur qarorni qabul qilish qanday maqsadni ko‘zlaganligidan dalolat beradi.

Funksional usul

Mazkur usulda sharhlanayotgan huquq normasi amal qiladigan omillar va shart-sharoitlariga aniqlik kiritishga xizmat qiladi. Ma’lumki, huquqiy normalar ayrim umumiy belgilarga ega bo‘lsada, o‘ziga xos mazmuni, xarakteri bilan farqlanadi. Huquq normasi ijtimoiy munosabatlarga turli yo‘llar, usul va vositalar orqali ta’sir qiladi va tartibga soladi. Ruxsat beruvchi va taqiqlovchi, tartibga soluvchi va muhofaza etuvchi kabi huquq normalari mavjud. Shundan kelib chiqib, huquq normasining funksiyasiga aniqlik kiritishga xizmat qiladi.

Masalan:

O‘zbekiston Respublikasi Oliy Sudi Plenumi qaroridan:

Manfaatdor shaxs iltimosnomasiga binoan, uzrli sabablarga ko‘ra, o‘tkazib yuborilgan apellatsiya shikoyati (protesti) berish muddati ma’muriy huquqbuzarlik to‘g‘risida qaror chiqargan sud tomonidan ***tiklanishi mumkin***. Bunda muddatni o‘tkazib yuborishning sud tomonidan uzrli deb topilgan sabablari ajrimda ***ko‘rsatilishi kerak***.

Shuni nazarda tutish lozimki, protsessual harakatni amalga oshirishga obyektiv to‘sqinlik qiluvchi holatlar (masalan, favqulodda holatlar, suv toshqinlari, epidemiyalar, pandemiya, karantin) uzrli sabablar deb ***topilishi mumkin***.

...

Unutmaslik lozimki, sharhlash usullari tafakkurda kechadigan jarayonlarning natijasi bo‘lib, ular tegishli hujjatda *bayon tarzida ifoda etiladi*. Sharhlash hujjati bilan ziddiyatli holat yoki noaniqlikning bartaraf etilishi sharhlash usullarini samarali qo‘llash, “sharhlovchidan” maxsus tajriba va bilimni talab etadi.

Yuqoridagi misolda ajratib ko'rsatilgan so'z birikmalari, jumladan tiklanishi mumkin – *ruxsat beruvchi*, ko'rsatilishi kerak – *tartibga soluvchi*, topilishi mumkin – – *tartibga soluvchi* vazifasida qo'llanilganligiga aniqlik kiritilmoqda.

3-§. Huquq normalarini sharhlash turlari: tasniflash mezonlari

Huquq normalarini sharhlash va sharhlash hujjatlari turli asos va mezonlar asosida turlarga tasniflanadi. Xususan, quyidagi jadvalda sharhlash va sharhlash hujjatlarining tasniflanishini ko'rib chiqishimiz mumkin.

SHARHLASH VA SHARHLASH HUJJATLARINING TASNIFLANISHI		
№	Tasniflash mezonlari	Turlari
1.	Yuridik kuchiga ko'ra	1. Rasmiy sharhlash a) normativ (o'z navbatida autentik va legal turlarga bo'linadi) b) kazual 2. Norasmiy sharhlash a) oddiy b) professional d) ilmiy
2.	Sharhlovchi subyektga ko'ra	1. Sud hokimiyati organlarining sharhlari 2. Davlat hokimiyati organlari sharhlari 3. Davlat boshqaruv organlari sharhlari 4. Jismoniy shaxslarning oddiy, professional yoki ilmiy sharhlari
3.	Tartibga solish obyektiga ko'ra	1. Fuqarolik huquqi bo'yicha sharhlar 2. Jinoyat huquqi bo'yicha sharhlar

		3. Boshqa huquq sohalari bo'yicha sharhlar
4.	Normaning yuridik tabiatiga ko'ra	1. Protsessual huquq normalarini sharhlovchi hujjatlar 2. Moddiy huquq normalarini sharhlovchi hujjatlar
5.	Tasdiqlanish shakliga ko'ra	1. Qaror shaklida 2. Buyruq shaklida 3. Farmon shaklida
6.	Sharhlanayotgan hujjatning turiga ko'ra	1. Huquqni qo'llash hujjati tarkibidagi sharh 2. Normativ-huquqiy hujjatni sharhlash hujjati

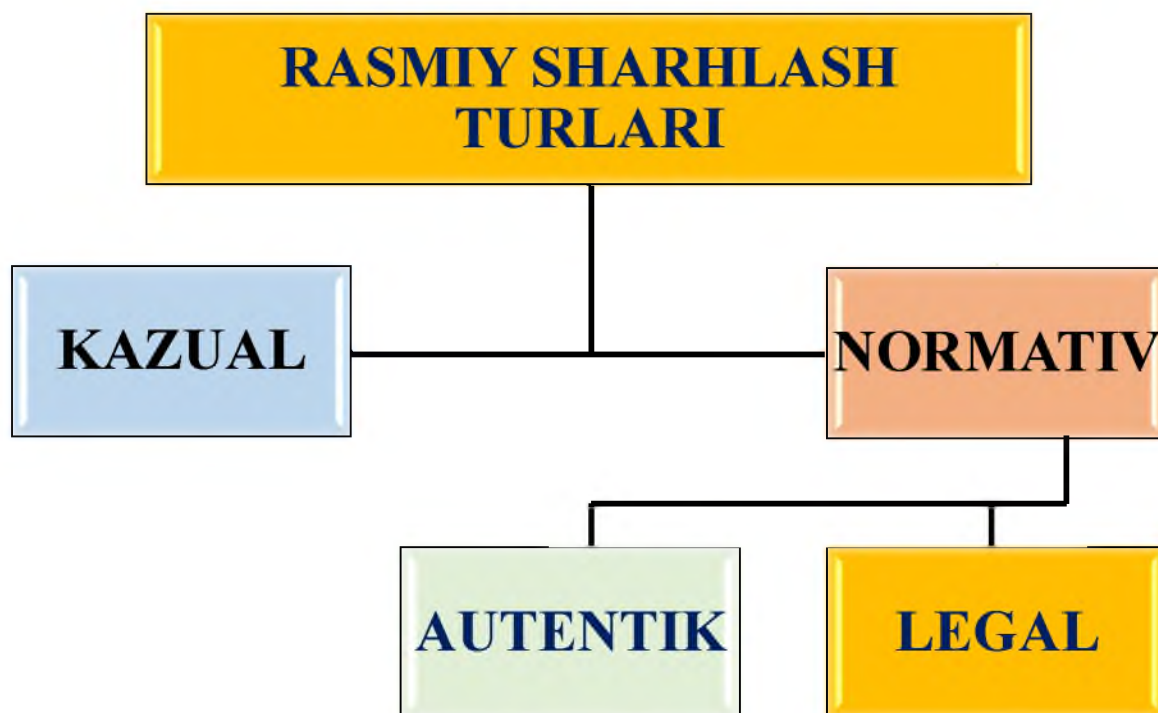
4-§. Huquq normalariga rasmiy sharh berish: tartib-taomil qoidalari

O'zbekiston Respublikasining huquq tizimida boshqa Mustaqil Davlat Hamdo'stligiga a'zo mamlakatlar singari sharhlashning yuridik oqibatiga ko'ra mezonni asosida rasmiy va norasmiy turlarga ajratish an'anaga aylangan.

Shu sababli, rasmiy va norasmiy sharhlashning o'ziga xos xususiyatlari haqida so'z yuritish maqsadga muvofiq.

Rasmiy sharhlash

Huquqiy munosabatlarni tartibga solishda qo'llaniladigan huquq normalarini rasmiy sharhlash vakolatli davlat organlari tomonidan amalga oshiriladi. Bu sharh umumijburiy xarakterga ega bo'lib, sharh berilgan normativ-huquqiy hujjat bilan birgalikda qo'llaniladi.

Rasmiy sharhlash *normativ va kazual* sharhlash ko‘rinishida bo‘lishi mumkin.

Normativ sharhlash ma’lum bir holat bilan bog‘liq bo‘lmasdan, balki xatti-harakatlarning tipik tartibga soluvchisi sifatida talqin qilinadigan normada nazarda tutilgan barcha holatlarga nisbatan qo‘llaniladi. Normativ sharhlash natijasida mustaqil ahamiyatga ega bo‘lmagan maxsus rasmiy sharhlash hujjati ishlab chiqiladi. Rasmiy sharhlash hujjatining taqdir sharhlangan normativ-huquqiy hujjatning taqdiri bilan hamohang bo‘lib, sharhlangan normativ-huquqiy hujjatning bekor bo‘lishi yoki o‘zgartirilishi sharhlash hujjatiga ham bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

Milliy qonunchilik bo‘yicha, normativ-huquqiy hujjatlarni rasmiy sharhlash normativ-huquqiy hujjatda noaniqliklar topilgan, u amaliyotda noto‘g‘ri yoki ziddiyatli tarzda qo‘llanilgan taqdirda amalga oshiriladi.

Normativ-huquqiy hujjatlarni rasmiy sharhlash jarayonida ularga normalarni aniqlashtirishga qaratilgan tuzatishlar, o‘zgartishlar, qo‘shimchalar kiritilishiga yo‘l qo‘yilmaydi.

Normativ sharhlash ikki turga bo‘linadi: *Autentik va legal sharhlash*.

Autentik sharhlash

Autentik sharhlash aksariyat adabiyotlarda “*mualliflik sharhi*” nomi bilan ham yuritiladi. Normativ-huquqiy hujjatlarni yaratish huquqi ularni sharhlash huquqini ham nazarda tutadi. Huquq ijodkorligi subyekt boʻlgan har qanday davlat organi autentik (mualliflik) sharhlashni ham amalga oshirishi mumkin. Misol tariqasida, Oʻzbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining qarorlariga rasmiy sharh Oʻzbekiston Respublikasi Oliy Majlisining tegishli palatasi tomonidan, qonunosti hujjatlari normalariga rasmiy sharhni ularni qabul qilgan organlar tomonidan berilishini keltirib oʻtish mumkin.

Autentik sharhlashni amalga oshirish hamda sharhlash hujjatini ishlab chiqish maxsus tartib-taomillarni talab qiladi. Oʻzbekiston Respublikasida *faqat* idoraviy hujjatlarga rasmiy sharh berish boʻyicha maxsus tartib-taomillar qonunchilikda belgilab berilgan.

Barcha normativ-huquqiy hujjatlarning turlaridan kelib chiqib, ularga rasmiy sharh berish hujjatlarini ishlab chiqish boʻyicha maxsus tartib-taomil qoidalariga eʼtibor qaratib oʻtamiz.

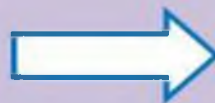
Normativ-huquqiy hujjatning turi	Rasmiy sharh berishining maxsus tartib-taomili
Oʻzbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va qonunlari	Oʻzbekiston Respublikasining Konstitutsiyaviy sudi tomonidan <i>maxsus qonun va reglament</i> asosida <i>alohida tartibda</i> rasmiy sharhlash hujjati (qaror) ishlab chiqiladi.
Oʻzbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining qarorlari	Oʻzbekiston Respublikasi Oliy Majlisining tegishli palatalari tomonidan <i>umumiy tartibda</i> rasmiy sharhlash hujjati (qaror) ishlab

	chiqiladi. <i>Maxsus tartib-taomil qoidasi mavjud emas.</i>
O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari va qarorlari	O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti yoki Administratsiyasi tomonidan <i>umumiy tartibda</i> rasmiy sharhlash hujjati (farmon, qaror) ishlab chiqiladi. <i>Maxsus tartib-taomil qoidasi mavjud emas.</i>
O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlari	O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan <i>umumiy tartibda</i> rasmiy sharhlash hujjati (farmon, qaror) ishlab chiqiladi. <i>Maxsus tartib-taomil qoidasi mavjud emas.</i>
Vazirliklar, qo‘mitalar va idoralarning buyruqlari hamda qarorlari	O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi tomonidan belgilangan <i>alohida tartibda</i> rasmiy sharhlash hujjati (buyruq yoki qaror) ishlab chiqiladi.
Mahalliy davlat hokimiyati organlarining qarorlari	Tegishli hokim yoki xalq deputatlar kengashi tomonidan <i>umumiy tartibda</i> rasmiy sharhlash hujjati (qaror) ishlab chiqiladi. <i>Maxsus tartib-taomil qoidasi mavjud emas.</i>

Keyingi o‘rinda vazirliklar, qo‘mitalar va idoralarning buyruqlari hamda qarorlariga rasmiy sharh berish bo‘yicha alohida ishlab chiqilgan tartib-taomil qoidalariga to‘xtalib o‘tamiz.

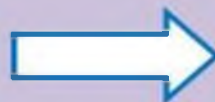
IDORAVIY HUJJATLARGA RASMIY SHARH BERISH TARTIB-TAOMILLARI

**1. Shaxsiy tashabbus yoki
Adliya vazirligining sharh
berish bo'yicha
taqdimnomasi**

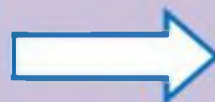
**2. Sharh berish
to'g'risida buyruq yoki
qaror qabul qilish**

**3. Yagona elektron tizim orqali
Adliya vazirligiga kelishish va
huquqiy ekspertizadan o'tkazish
uchun kiritish**

**4. Adliya vazirligi bilan
kelishgandan so'ng, tegishli
organga elektron tizim orqali
jo'natish**

5. E'lon qilish

6. Ijroga qaratish

5-§. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyaviy sudi tomonidan legal sharhlash: tartib-taomil qoidalari

Qonunchilikka binoan maxsus vakolat berilgan organ tomonidan sharhlashni amalga oshirish *legal sharhlash* (“vakolatli sharh”) hisoblanadi. Mazkur sharh autentik sharh singari barcha subyektlar uchun majburiyligi bilan ajralib turadi. Bunday holatda O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va qonunlari normalariga O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudi tomonidan rasmiy sharh berilishini keltirib o‘tish mumkin.

Shuningdek, Rossiya Federatsiyasi Konstitutsiyaviy sudining qarorlari, xususan Rossiya Federatsiyasi Konstitutsiyasining rasmiy sharh matnlarini keltirib o‘tish mumkin.

“O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyaviy sudi to‘g‘risida” gi konstitutsiyaviy qonun hamda O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyaviy sudining reglamenti asosida legal sharhlashning tartib-taomil qoidalari O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyaviy sudi tomonidan amalga oshiriladi.

O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyaviy sudi tomonidan legal sharhlashning tartib-taomillari quyidagi olti bosqichlardan iborat:

1. Rasmiy sharh berish bo‘yicha ish qo‘zg‘atish (muayyan subyektlar);
2. Ishni dastlabki tarzda o‘rganish;
3. Sud muhokamasiga tayyorlash;
4. Sud muhokamasi;
5. Qaror qabul qilish uchun maslahatxonaga kirish va qaror qabul qilish
6. Qarorni e‘lon qilish va ijroga qaratish.

Quyida O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyaviy sudi tomonidan legal sharhlashning tartib-taomil bosqichlarini tasviriy ko‘rinishda ifodalashga harakat qilamiz.

Konstitutsiyaviy sud tomonidan normativ-huquqiy hujjatga sharh berish tartibi

Yuqorida tahlil etganimizdek, O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudida ishlarni ko‘rib chiqish tartib-taomillari bir nechta bosqichlarni o‘z ichiga oladi. Tartib-taomil bosqichlari o‘ta murakkab ahamiyat kasb etmasada, sud tomonidan ko‘rib chiqilgan ishlarning sonidan kelib chiqib, O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudi faoliyati samaradorligini yuqori baholab bo‘lmaydi.

Zero, O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudi 1995-2021-yillar davomida atiga 31 ta turli rasmiy hujjatlarni ko‘rib chiqqan, xolos.

1995-2021-yillar davomida O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudida ko‘rib chiqilgan ishlar to‘g‘risidagi

JADVAL¹

№	Ko‘rib chiqilgan hujjatlarning turlari	Soni
1.	Qonunlar	14
2.	Qonunchilik tashabbusi huquqi hujjatlari	11
3.	Vazirlar Mahkamasining qarorlari	3
4.	Mahalliy davlat hokimiyati organlarining hujjatlari	2
5.	Vazirliklarning hujjatlari	1
6.	Prezidentning farmon, qaror va farmoyishlari	0
7.	Qo‘mitalarining hujjatlari	0
Jami:		31

Yuqoridagi jadvalda qonun chiqaruvchi va ijro etuvchi hokimiyat organlarining normativ-huquqiy hamda huquqni qo‘llash hujjatlarining O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaga muvofiqligi hamda rasmiy sharh berish bilan bog‘liq holatlar bo‘yicha 1995-2021-yillar davomida jami 31 ta ish ko‘rib chiqilgan.

Shuningdek, 2021-yil 27-apreldagi “O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyaviy sudi to‘g‘risida” gi Konstitutsiyaviy Qonunning 27-moddasi² bilan fuqarolar va yuridik shaxslarning O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyaviy sudida ish qo‘zg‘atish huquqiga bir nechta ma‘muriy to‘siqlar qo‘yildi. Natijada, fuqarolar va yuridik shaxslarning O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyaviy sudida bevosita murojaat qilish huquqi cheklanishiga olib keldi.

¹ Jadval O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudining rasmiy veb-saytni 2021-yil 9-fevral holati bo‘yicha tadqiqot etish natijasida yaratildi – <http://ksu.uz/uz/decisions>. Shuningdek, quyidagi havola orqali O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudining hujjatlarini ko‘rib chiqishingiz mumkin. https://lex.uz/uz/search/nat?lang=4&body_id=2314

² Qonunchilik ma‘lumotlari milliy bazasi, 28.04.2021-y., 03/21/687/0380-son.

6-§. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sud qarorining rekvizitlari va tuzilishi

O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va qonunlari normalariga sharh berish to‘g‘risida ko‘rib chiqilgan ishning mohiyati bo‘yicha Konstitutsiyaviy sudning yakuniy to‘xtamlari qaror deb nomlanadi. Konstitutsiyaviy sud qarorni *O‘zbekiston Respublikasi nomidan* qabul qiladi.

Konstitutsiyaviy sud qarorini qabul qilishga oid tartib-taomil

Ko‘rib chiqilgan ishning mohiyati bo‘yicha Konstitutsiyaviy sudning yakuniy qarori maslahatxonada qabul qilinadi. Maslahatda sud majlisida raislik qiluvchi raislik qiladi va faqat ishni ko‘rib chiqqan Konstitutsiyaviy sud sudyalari ishtirok etadi.

Konstitutsiyaviy sud, qoida tariqasida, faqat ko‘rib chiqilgan muayyan masala yuzasidan qaror qabul qiladi.

Konstitutsiyaviy sudning qarori ochiq ovoz berish yo‘li bilan qabul qilinadi. Ovoz berish Konstitutsiyaviy sudning sudylaridan birma-bir so‘rab chiqish orqali o‘tkaziladi. Raislik qiluvchi hammadan keyin ovoz beradi.

Konstitutsiyaviy sudning sudyasi ovoz berishda betaraf qolishga yoki ishtirok etmaslikka haqli emas.

Konstitutsiyaviy sudning qarori, agar sud majlisida hozir bo‘lgan Konstitutsiyaviy sud sudylarining ko‘pchiligi uni yoqlab ovoz bergan bo‘lsa, qabul qilingan deb hisoblanadi. ***Ovozlar teng bo‘linib qolgan taqdirda, raislik qiluvchining ovozi hal qiluvchi hisoblanadi.***

Konstitutsiyaviy sudning ko‘pchilik fikriga qo‘shilmagan sudyasi Konstitutsiyaviy sudning qaroriga imzo qo‘yishi shart va u o‘zining alohida fikrini yozma shaklda bayon etishga haqli, alohida fikr yopiq konvertida ishga qo‘shib qo‘yiladi, lekin e‘lon qilinmaydi. Konstitutsiyaviy sud ishlarini yuritish ishtirokchilari Konstitutsiyaviy sud sudyasining alohida fikri bilan tanishtirilmaydi.

Konstitutsiyaviy sudning sudyalari qaror qabul qilish chogʻidagi muhokama mazmuni toʻgʻrisidagi, Konstitutsiyaviy sud tarkibiga kirgan ayrim sudyalarning nuqtayi nazari haqidagi maʼlumotlarni biror-bir shaxsga maʼlum qilishga va sudyalar maslahatlashuvi sirini boshqa usulda oshkor qilishga haqli emas.

Konstitutsiyaviy sudning qarori ovoz berishda ishtirok etgan Konstitutsiyaviy sudning barcha sudyalari tomonidan imzolanadi.

Konstitutsiyaviy sud qarori Konstitutsiyaviy sud tomonidan belgilangan muddatda sud majlisida oʻqib eshittiriladi.

Konstitutsiyaviy sud qarori oʻqib eshittirilganidan soʻng sud majlisida raislik qiluvchi qarorning mazmunini tushuntiradi, shundan keyin sud majlisini yopiq deb eʼlon qiladi.

Konstitutsiyaviy sudning qarorlari, xulosalari va boshqa toʻxtamlari ommaviy axborot vositalarida hamda Konstitutsiyaviy sudning rasmiy veb-saytida eʼlon qilinadi.

Konstitutsiyaviy sudning qarorlari va xulosalari qabul qilingan kundan eʼtiboran uch kun ichida rasmiy eʼlon qilinishi lozim hamda rasmiy eʼlon qilingan kundan eʼtiboran kuchga kiradi.

Konstitutsiyaviy sudning qarorlari taraflarga va konstitutsiyaviy sud ishlarini yuritishning boshqa ishtirokchilariga yuboriladi. Konstitutsiyaviy sudning qarorlari Konstitutsiyaviy sud raisining topshirigʻiga muvofiq boshqa tashkilotlarga ham yuborilishi mumkin.

Konstitutsiyaviy sudning qarorlari eʼlon qilinadigan rasmiy manbalar quyidagilar:

1. “Oʻzbekiston Respublikasi qonunchilik toʻplami”
2. “Xalq soʻzi” va “Народное слово” gazetalari
3. “Oʻzbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudining Axborotnomasi”
4. Oʻzbekiston Respublikasi Qonunchilik maʼlumotlari milliy bazasi.

Konstitutsiyaviy sudning hujjati qatʼiy va uning ustidan shikoyat qilinishi mumkin emas.

O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasiga muvofiq emas deb topilgan normativ-huquqiy hujjat asosida qarorlar qabul qilgan davlat organlari ularni bir oy ichida qaytadan ko'rib chiqishi kerak.

Konstitutsiyaviy sud qarorining tuzilishi

Konstitutsiyaviy sudning qarori kirish, tavsif, asoslantiruvchi va xulosa qismlaridan iborat bo'ladi.

Konstitutsiyaviy sud qarorining kirish qismida:

qaror qabul qilgan sudning nomi, qarorning nomlanishi, u qabul qilingan sana va joy;

Konstitutsiyaviy sudning tarkibi;

sud majlisining kotibi;

sud majlisining ishtirokchilari to'g'risidagi ma'lumotlar;

murojaatda ko'rsatilgan talablar;

Konstitutsiyaviy sud mazkur ishni O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining va ushbu Qonunning qaysi normalariga muvofiq ko'rib chiqqan bo'lsa, o'sha normalari ko'rsatiladi.

Konstitutsiyaviy sud qarorining tavsif qismida:

Konstitutsiyaviy sudga kelib tushgan murojaatning, ishda ishtirok etuvchi shaxslar tushuntirishlarining, arizalari va iltimoslarining qisqacha mazmuni ko'rsatiladi.

Konstitutsiyaviy sud qarorining asoslantiruvchi qismida:

Konstitutsiyaviy sud tomonidan aniqlangan haqiqiy holatlari;

sudning ish holatlari to'g'risidagi xulosalariga asos bo'lgan dalillar;

Konstitutsiyaviy sud qaror qabul qilishda tayangan normativ-huquqiy hujjatlar ko'rsatiladi.

Konstitutsiyaviy sud qarorining xulosa qismida:

Konstitutsiyaviy sudning yakuniy xulosalari, uning kuchga kirish tartibi, shuningdek uni ijro etish hamda e'lon qilish tartibi, muddatlari va o'ziga xos xususiyatlari ko'rsatiladi.

Konstitutsiyaviy sud qarorining rekvizitlari

Konstitutsiyaviy sud qarorining tashqi shakli maxsus rekvizitlarga ega bo'lishni talab etadi.

Konstitutsiyaviy sud qarorining rekvizitlariga quyidagilar kiradi:

hujjatni ishlab chiqqan organning nomi;

hujjatning turi;

hujjatning sarlavhasi – unda sharhlanayotgan aniq huquq normasi (tarkibiy qism) va “sharhlash to'g'risida” so'z birikmasi bo'lishini talab etadi;

hujjat qabul qilingan joy;

qabul qilingan sana;

tartib raqami;

Konstitutsiyaviy sud sudyalarning imzosi.

7-§. Sharhlash hujjatlarining o'ziga xos xususiyatlari

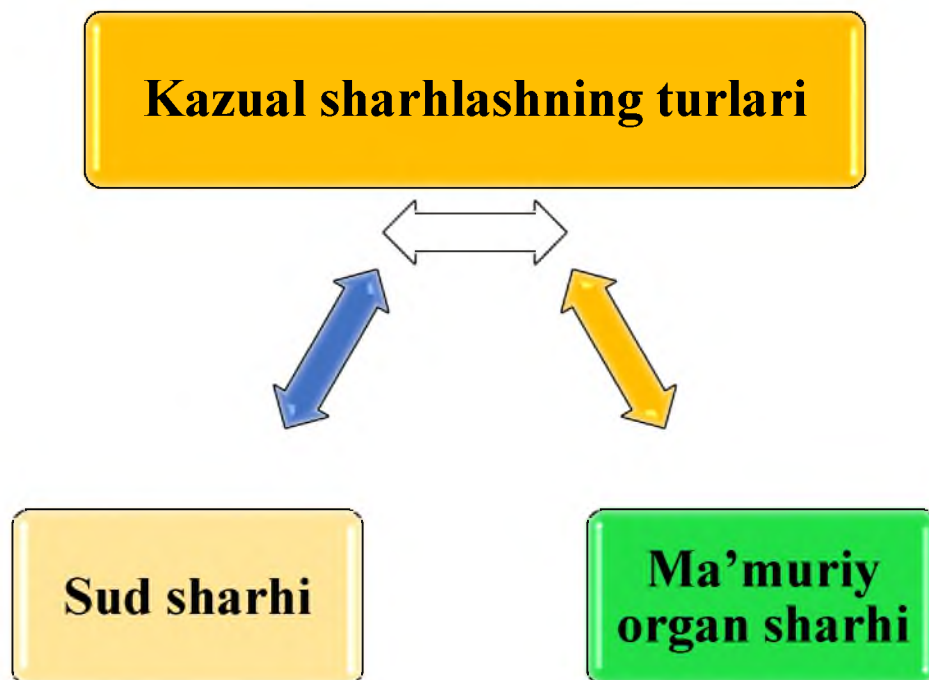
№	O'ziga xos xususiyatlar	O'ziga xos xususiyatlarning bayoni
1.	Obyektiv zarurat tufayli yaratilishi	Normativ-huquqiy hujjatga rasmiy sharh berish zarurati yuzaga kelgan taqdirda, rasmiy sharhlash hujjati ishlab chiqilishi mumkin. Normativ-huquqiy hujjatga sharh berish zarurati unda noaniqliklar topilgan, u amaliyotda noto'g'ri yoki ziddiyatli tarzda qo'llanilgan hollatlar bo'lishi mumkin.
2.	Huquq normasini yaratmasligi	Rasmiy sharh berish huquqiy normalar mazmunini tushuntirishdan iborat bo'lib, aniqlashtiruvchi qoidalarni o'z ichiga oladi. Rasmiy sharhlash hujjati yangi huquqiy norma yaratishi, o'zgartirishi yoki bekor qilishi mumkin emas.
3.	Mustaqil xarakterga ega emasligi	Rasmiy sharhlash hujjati mustaqil ahamiyatga ega bo'lmaydi hamda rasmiy sharh berilayotgan normalar bilan birgalikda amal qiladi.

		Rasmiy sharh berilgan normativ-huquqiy hujjat o‘z kuchini yo‘qotgan deb topilayotganda, unga berilgan rasmiy sharh ham o‘z kuchini yo‘qotgan deb topiladi. Rasmiy sharhlash hujjati tegishli hujjat bilan tasdiqlangan ilovada keltirilishi zarur.
4.	Ifodaning aynanligi	Rasmiy sharh berishda sharhlanayotgan normativ-huquqiy hujjat matnidan faqat so‘zma-so‘z foydalanishga yo‘l qo‘yiladi.
5.	Ekspertizadan o‘tkazilishi	Rasmiy sharhlash hujjati huquqiy va boshqa zaruriy ekspertizalardan o‘tkazilishi shart.
6.	Kelishish institutining mavjudligi	Rasmiy sharhlash hujjatini ishlab chiqishda manfaatdor organlar bilan kelishish amalga oshirilishi majburiy.
7.	Shaklning aynanligi	Rasmiy sharhlash hujjati sharh berilayotgan normativ-huquqiy hujjat shaklida bo‘lishi lozim. Masalan, qarorga rasmiy sharh berilsa, qaror bilan rasmiylashtiriladi. Ammo konstitutsiya va qonunlarning rasmiy sharhi Konstitutsiyaviy sud qarori bilan rasmiylashtiriladi.
8.	Rekvizitlarga egalik	Rasmiy sharhlash hujjatini tasdiqlovchi hujjat belgilangan barcha rekvizitlarga ega bo‘lishi shart.
9.	Sarlavhadan tanib olish imkoniyati	Rasmiy sharhlash hujjatining sarlavhasi normativ-huquqiy hujjatning aynan qaysi tarkibiy birligiga (modda yoki band) sharh berilishi aniq ko‘rsatilishi lozim. Sarlavhadan so‘ng “RASMIY SHARH” so‘zi keltirilishi talab etiladi.
10.	E‘lon qilishning majburiyligi	Rasmiy sharhlash hujjati tegishli ommaviy axborot vositalari hamda boshqa rasmiy manbalarda e‘lon qilinishi va tarqatilishi majburiydir. Maxfiy hujjatlar bundan mustasno.

11.	Nisbiy majburiylik	Rasmiy sharhlash hujjati sharh berilgan normativ-huquqiy hujjat bilan umummajburiy tusga ega bo‘ladi.
12.	Huquq manbasi bo‘la olmasligi	Rasmiy sharhlash hujjati to‘laqonli huquq manbasi bo‘la olmaydi. Faqat rasmiy sharh matnini tasdiqlagan normativ-huquqiy hujjat huquq manbasi sifatida qaraladi.
13.	Maxsus tartib-taomil qoidasining mavjudligi	Rasmiy sharhni o‘z kuchini yo‘qotgan deb topish rasmiy sharhni berish to‘g‘risidagi hujjat qanday tartibda qabul qilingan bo‘lsa, shunday tartibda amalga oshiriladi.

8-§. Kazual sharhlash hujjatlari

Kazual sharhlash rasmiy sharhlashning alohida turi bo‘lib, muayyan holat yuzasidan sud yoki ma‘muriy organ tomonidan tegishli huquq normalarini sharhlash hisoblanadi. Kazual sharh vakolatli organ tomonidan tegishli ish bo‘yicha, u bilan bog‘liq holda beriladi va faqat mazkur ish uchun majburiy ahamiyat kasb etadi.

Yuridik adabiyotlarda huquq normalarini kauzal sharhlash baʼzan ikki kichik turga boʻlinishi qayd etiladi. Ular sud va maʼmuriy organlar tomonidan kazual sharhlashdir. Ushbu tasnif sharhlashni amalga oshiruvchi organning turidan kelib chiqib ajratish asosida kelib chiqqan.

Sudning kazual sharhi – bu sudlar tomonidan amalga oshiriladigan huquq normalarining maʼnosini tushuntirish boʻlib, sud amaliyotini umumlashtirish va qonunchilikni qoʻllash masalalari boʻyicha tushuntirishlar berishni nazarda tutadi.

Misol uchun, qonunchilikni qoʻllash masalalari boʻyicha tushuntirishlarni oʻzida ifodalagan Oʻzbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining qarorlarini, Rossiya Federatsiyasi Oliy sudi sud amaliyotini umumlashtirish va federatsiya qonunlarini qoʻllash boʻyicha tushuntirishlarini keltirib oʻtish joiz.

Shu oʻrinda, taʼkidlash joizki, sudning sharhlash boʻyicha hujjati barcha davlat organlari, jamoat birlashmalari, korxonalar, muassasalar va tashkilotlar, mansabdor shaxslar, fuqarolar uchun majburiydir hamda Oʻzbekiston Respublikasining butun hududida ijro etilishi shart.

Sud hujjatini ijro etmaslik qonunda belgilangan javobgarlikka sabab boʻladi.

Sudning sharhlash hujjatiga asosan fuqarolik ishlari boʻyicha sudlarning qoʻshimcha hal qiluv qarorlarini keltirib oʻtish mumkin.

Ish boʻyicha hal qiluv qarorini qabul qilgan sud ishda ishtirok etuvchi shaxslarning arizasiga koʻra yoki oʻz tashabbusi bilan quyidagi hollarda qoʻshimcha hal qiluv qarori chiqarishi mumkin, agar:

1) huquq toʻgʻrisidagi masalani hal qilib, undiriladigan summaning miqdorini, olib berilishi kerak boʻlgan mol-mulkni yoki javobgar amalga oshirishi shart boʻlgan harakatlarni koʻrsatmagan boʻlsa;

2) arz qilingan talablarning birortasi boʻyicha ishda ishtirok etuvchi shaxslar dalillar taqdim etgan va tushuntirishlar bergan boʻlsalarda, biroq bu xususda hal qiluv qarori qabul qilinmagan boʻlsa;

3) hal qiluv qarorida sud xarajatlarini taqsimlash koʻrsatilmagan boʻlsa.

Qoʻshimcha hal qiluv qarorini chiqarish toʻgʻrisidagi masala hal qiluv

qarori chiqarilgan kundan e'tiboran o'n kundan kechiktirmay qo'zg'atilishi mumkin.

Qo'shimcha hal qiluv qarorini qabul qilish to'g'risidagi masala ishda ishtirok etuvchi shaxslar xabardor qilingan holda sud majlisida ko'rib chiqiladi. Biroq bu shaxslarning kelmaganligi masalani ko'rib chiqish uchun to'sqinlik qilmaydi. Qo'shimcha hal qiluv qarori ustidan asosiy hal qiluv qarori bilan birga shikoyat qilinishi va protest keltirilishi mumkin.

Qo'shimcha hal qiluv qarori asosiy hal qiluv qarori bilan birga qonuniy kuchga kiradi.

Qo'shimcha hal qiluv qarorini chiqarish rad etilgan taqdirda, ajrim chiqariladi.

Qo'shimcha hal qiluv qarorini chiqarishni rad etish haqidagi sudning ajrimi ustidan xususiy shikoyat (protest) berilishi mumkin.

Ma'muriy organing kazual sharhi – ijro va nazorat organlari tomonidan muayyan holat yuzasidan huquq normalarini qo'llash bo'yicha bergan tushuntirish va izohlaridan iborat bo'ladi.

Misol tariqasida, O'zbekiston Respublikasi Bosh prokurorining tegishli qonunchilik talablarini amalda qo'llash yuzasidan bergan ko'rsatma va buyruqlarini ta'kidlab o'tish maqsadga muvofiqdir.

9-§. Huquq normalarini norasmiy sharhlash

Huquq normalarini norasmiy sharhlash huquqiy munosabat ishtirokchilari uchun ixtiyoriy bo'lib, umummajburiy xarakter kasb etmaydi. Norasmiy sharhlash qonunchilik hujjatlari bilan tartibga solinmaydi va erkin shaklda amalga oshiriladi.

Norasmiy sharhlashning uchta turi bo'lib, ular sharhlashni amalga oshiruvchi subyektlarning bilim, malaka va ixtisosligidan kelib chiqib tasniflanadi.

Oddiy (maishiy) sharhlash

Sharhlanayotgan huquq normasi bo'yicha maxsus ixtisoslik va mutaxassislikka ega bo'lmagan subyektlar tomonidan amalga oshiriladigan norasmiy sharhlash faoliyatidir.

Har bir jismoniy shaxs oddiy sharhlashni amalga oshirishi mumkin. Bu faqat yuksak intellektga ega fuqarolarning huquqi, deyish mumkin emas.

Oddiy sharhlash ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, axloqiy yoki tarixiy me'yorlar bilan aralashtirilgan holda amalga oshiriladi.

Bundan oddiy sharhlashning yana bir o'ziga xos xususiyati kelib chiqadi, ya'ni u ratsional usullar yordamida emas, balki asosan his-tuyg'ular bilan boshqariladi. Asosan, og'zaki shaklda bayon etiladi.

Professional (kasbiy) sharhlash

Sharhlanayotgan huquq normasi bo'yicha maxsus bilim, malaka va tajribaga ega bo'lgan mutaxassis yoki ekspert tomonidan berilgan sharh – professional sharh hisoblanadi.

Aksariyat yuridik adabiyotlarda bunday sharhlash maxsus yuridik bilim va ixtisoslikka ega bo'lgan huquqshunoslar tomonidan amalga oshirilishi to'g'risidagi fikrga qo'shilmaslik ham mumkin. Zero, huquqshunos bo'lmasda, muayyan sohada qo'llaniladigan huquq normasini tushuntirib berishni ham mazkur sharhlash turiga kiritish maqsadga muvofiqdir. Holbuki, bojxona, bank, soliq, qurilish yoki sanitariya-epidemiologiya xodimi, tegishli huquq normasini huquqshunoslardan ham mahoratliroq tarzda sharhlashi mumkin. ***Shu sababli, professional sharhlashni faqat huquqshunoslar tomonidan amalga oshirilishi to'g'risidagi fikrga qo'shilib bo'lmaydi.***

Professional sharhlashning quyidagi xususiyatlarini ajratib ko'rsatish mumkin:

- 1) ratsional bo'lib, his-tuyg'u aralashmasidan holi bo'ladi;
- 2) sharhlovchining shaxsiy huquqiy pozitsiyasini aks ettiradi;
- 3) huquqning umumiy prinsiplariga tayanadi;

4) professional sharhlashning natijalari nafaqat ogʻzaki, balki yozma ravishda ham ifodalanishi mumkin (masalan, maʼruzalar, suhbatlar, nutqlar, munosabat aks etgan ommabop maqolalar, video va filmlar, radioeshittirishlar va boshqalar;

Ilmiy (doktrinal) sharhlash

Tatbiq etilayotgan huquq normalarini ilmiy xodimlar, olimlar, jamoat va davlat arboblari tomonidan darsliklarda, maʼruzalarda, kitoblarda va ilmiy maqolalarda amalga oshirilishi ilmiy (doktrinal) sharhlash hisoblanadi. Norasmiy ilmiy sharhlash natijalari davlat organlari, jamoat birlashmalari, korxona, muassasa, tashkilotlar, mansabdor shaxslar va fuqarolar uchun majburiy boʻlmasada, huquq normalarining mazmunini sharhlab, tushuntirib beradi. Bu sharhlash huquq normalarini amaliyot bilan bogʻlab, kishilarning huquqiy ongini va huquqiy madaniyatini rivojlantirishda muhim rol oʻynaydi. Norasmiy sharhlash qonunlarni takomillashtirishga, huquqni muhofaza etuvchi organlar faoliyatini yaxshilashga, qonunchilikni mustahkamlashga yordam beradi. Masalan, Oʻzbekiston Respublikasining Konstitutsiyasiga sharh, Oʻzbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksiga, Fuqarolik kodeksiga, Mehnat kodeksiga va boshqa Kodekslariga sharhlar mavjud.

Ilmiy sharhlashning xususiyatlari quyidagilardan iborat:

- 1) ilmiy tadqiqot metodlari qoʻllaniladi;
- 2) ilmiy tahlilning chuqurligi bilan farq qiladi;
- 3) tizimli xarakterga ega;
- 4) u yuqori hurmat va eʼtiborga sazovor boʻladi;
- 5) ilmiy tadqiqot va kadrlar tayyorlash tizimida qoʻllaniladi;
- 6) anglo-sakson huquqiy tizimida huquq manbasi sifatida qaraladi;
- 7) ilmiy sharhning natijalari maqolalar, ilmiy tezislar, monografiyalar, darsliklar, sharhlar, qonun hujjatlarini takomillashtirish boʻyicha ilmiy takliflar va boshqa yozma hujjatlarda oʻz aksini topadi;
- 8) yuridik fan va amaliyotni yangi bilimlar bilan boyitadi, huquq tizimi va huquq amaliyotini isloh qilishga turtki beradi.

10-§. Rasmiy sharhlash hujjatlariga namunalar

1-namuna

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI KONSTITUTSIYAVIY SUDINING QARORI

«O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASINING FUQAROLIGI TO‘G‘RISIDA»GI O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI QONUNI 21-MODDASI BIRINCHI QISMINING 2- BANDINI SHARHLASH HAQIDA

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudi rais o‘rinbosari B.Mirboboyev, sudyalari U.Bozorov, G.Pirjanov va F.Xusanovadan iborat tarkibda, O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi 109-moddasi birinchi qismining 3-bandiga va «O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyaviy sudi to‘g‘risida»gi O‘zbekiston Respublikasi Qonunining 1-moddasiga amal qilgan holda, «O‘zbekiston Respublikasining fuqaroligi to‘g‘risida»gi O‘zbekiston Respublikasi Qonuni 21-moddasi birinchi qismining 2-bandini sharhlash haqidagi ishni ochiq sud majlisida ko‘rib chiqdi.

Masala O‘zbekiston Respublikasi Tashqi ishlar vazirligining Konstitutsiyaviy sudga murojaati munosabati bilan «O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyaviy sudi to‘g‘risida»gi O‘zbekiston Respublikasi Qonunining 19-moddasiga muvofiq sudyalari U.Bozorov, G.Pirjanov va F.Xusanovaning tashabbusi bilan kiritildi.

Konstitutsiyaviy sud ma’ruzachi sudya U.Bozorovning nutqini, Tashqi ishlar vazirligi konsullik boshqarmasining birinchi kotibi M.Ismailov, O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi Spikerining o‘rinbosari U.Vafoev, O‘zbekiston Respublikasining Bosh prokurori R.Qodirov, O‘zbekiston Respublikasi advokatlar palatasining raisi R.Axmedov, O‘zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi Akademiyasi kafedrasining boshlig‘i, Konstitutsiyaviy sud huzuridagi Ilmiy-maslahatlashuv kengash a’zosi H.Odilqoriyev, Adliya vazirligi bosh boshqarma boshlig‘i N.Jo‘rayev, Ichki ishlar vazirligi boshqarma boshlig‘ining o‘rinbosari U.Tashxodjayev, O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi qo‘mitasining raisi, Inson huquqlari bo‘yicha O‘zbekiston Respublikasi Milliy markazi direktori, Konstitutsiyaviy sud huzuridagi Ilmiy-maslahatlashuv kengash a’zosi A.Saidovning fikrlarini eshitib, ish bo‘yicha mavjud materiallarni o‘rganib chiqib quyidagilarni aniqladi:

«O‘zbekiston Respublikasining fuqaroligi to‘g‘risida»gi O‘zbekiston Respublikasi Qonuni 21-moddasi birinchi qismining 2-bandida agar chet elda doimiy yashovchi shaxs besh yil davomida uzrli sabablarsiz konsullik hisobiga turmagan bo‘lsa, O‘zbekiston Respublikasi fuqaroligi yo‘qotilishi belgilangan.

Shu bilan birga O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «O‘zbekiston Respublikasida pasport tizimini takomillashtirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida»gi 2011-yil 5-yanvardagi Farmoni bilan tasdiqlangan O‘zbekiston Respublikasida pasport tizimi to‘g‘risidagi nizomga muvofiq O‘zbekiston Respublikasidagi doimiy yashash joyidan ro‘yxatdan chiqib, xorijga doimiy yashashga chiqish uchun belgilangan tartibda ruxsatnoma rasmiylashtirgan O‘zbekiston Respublikasi fuqarolari xorijda doimiy yashaydigan O‘zbekiston Respublikasi fuqarolari bo‘lib hisoblanadi.

Shundan kelib chiqqan holda O'zbekiston Respublikasi Tashqi ishlar vazirligi Konstitutsiyaviy sudan «O'zbekiston Respublikasining fuqaroligi to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni 21-moddasi birinchi qismining 2-bandini sharhlashni so'rab, unda doimiy yashash joyidan ro'yxatdan chiqarishni, doimiy yashash uchun chet elga chiqishga ruxsatni tegishli ravishda rasmiylashtirmasdan va besh yil davomida uzrli sabablarsiz konsullik hisobiga turmasdan chet elda doimiy yashayotgan shaxslarga nisbatan mazkur normaning qo'llanilishi mumkinligi masalasini hal qilib berishni so'ragan.

«O'zbekiston Respublikasi fuqaroligi to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni 21-moddasi birinchi qismining 2-bandini sharhlashda Konstitutsiyaviy sud quyidagilarga asoslandi:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 21-moddasiga muvofiq O'zbekiston Respublikasining butun hududida yagona fuqarolik o'rnatiladi. O'zbekiston Respublikasining fuqaroligi, unga qanday asoslarda ega bo'lganlikdan qat'iy nazar, hamma uchun tengdir. Fuqarolikka ega bo'lish va uni yo'qotish asoslari hamda tartibi qonun bilan belgilanadi.

2. «O'zbekiston Respublikasining fuqaroligi to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi Qonunining 1-moddasiga muvofiq O'zbekiston Respublikasining fuqaroligi shaxs bilan davlatning doimiy siyosiy-huquqiy aloqasini belgilaydi, bu aloqa ularning o'zaro huquqlari va burchlarida ifodalanadi. O'zbekiston Respublikasida har bir kishi fuqaro bo'lish huquqiga egadir. Hech kim fuqarolikdan yoki fuqarolikni o'zgartirish huquqidan mahrum qilinishi mumkin emas. O'zbekiston Respublikasi o'z idoralari va mansabdor shaxslari orqali O'zbekiston Respublikasi fuqarolari oldida mas'uldir, O'zbekiston Respublikasining fuqarosi esa davlat oldida mas'uldir. O'zbekiston Respublikasi O'zbekiston Respublikasi hududida va uning tashqarisida o'z fuqarolarining huquqlari, erkinliklari va manfaatlarini himoya qiladi.

3. «O'zbekiston Respublikasining fuqaroligi to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni 1-moddasining normalari Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasining 15-moddasiga to'liq mos keladi. Ushbu moddaga muvofiq har bir kishi fuqaro bo'lish huquqiga egadir. Hech kim fuqarolikdan yoki fuqarolikni o'zgartirish huquqidan asossiz mahrum qilinishi mumkin emas.

4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «O'zbekiston Respublikasida pasport tizimini takomillashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi 2011-yil 5-yanvardagi Farmoni bilan tasdiqlangan O'zbekiston Respublikasida pasport tizimi to'g'risidagi nizomga muvofiq xorijda doimiy yashaydigan O'zbekiston Respublikasi fuqarolari – O'zbekiston Respublikasidagi doimiy yashash joyidan ro'yxatdan chiqib, xorijga doimiy yashashga chiqish uchun belgilangan tartibda ruxsatnoma rasmiylashtirgan O'zbekiston Respublikasi fuqarolari; xorijda vaqtincha bo'ladigan O'zbekiston Respublikasi fuqarolari – O'zbekiston Respublikasida doimiy yashaydigan, xorijga chiqib, vaqtincha u erda bo'ladigan O'zbekiston Respublikasi fuqarolari; doimiy konsullik ro'yxati – doimiy yashash uchun xorijga chiqish ruxsatnomasi belgilangan tartibda rasmiylashtirilgan, O'zbekiston Respublikasining xorijdagi konsullik muassasasi konsullik okrugi hududida doimiy yashayotgan O'zbekiston Respublikasi fuqarolarini qayddan o'tkazish; vaqtincha konsullik ro'yxati – O'zbekiston Respublikasida doimiy yashaydigan, xorijda vaqtincha bo'ladigan, xorijga vaqtincha chiqish ruxsatnomasini belgilangan tartibda rasmiylashtirgan O'zbekiston Respublikasi fuqarolarini xorijdagi O'zbekiston Respublikasi konsullik muassasalari tomonidan qayddan o'tkazish.

5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «O'zbekiston Respublikasining fuqaroligi bilan bog'liq masalalarni ko'rib chiqish tartibi to'g'risidagi nizomni tasdiqlash to'g'risida»gi 1992-yil 20-noyabrdagi Farmoni bilan tasdiqlangan O'zbekiston Respublikasining fuqaroligi bilan bog'liq masalalarni ko'rib chiqish tartibi to'g'risidagi nizomning IV bo'limi 2-bandiga muvofiq agar xorijda doimiy yashayotgan shaxs uzrli sabablarsiz besh yil davomida konsullik hisobiga turmasa, konsullik

muassasasi materiallarni Tashqi ishlar vazirligiga yuboradi. Tashqi ishlar vazirligi ish materiallarini o'z xulosasi bilan birga ko'rib chiqish uchun O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Fuqarolik ishlari bo'yicha komissiyaga yuboradi. Komissiya taqdim etilgan materiallarni ko'rib chiqadi va O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan bir qarorga kelinishi uchun taklif kiritadi.

6. «Normativ-huquqiy hujjatlar to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi Qonunining 43-moddasiga muvofiq normativ-huquqiy hujjatlarni rasmiy sharhlash normativ-huquqiy hujjatda noaniqliklar topilgan, u amaliyotda noto'g'ri yoki ziddiyatli tarzda qo'llanilgan taqdirda amalga oshiriladi. Normativ-huquqiy hujjatlarni rasmiy sharhlash jarayonida ularga normalarni aniqlashtirishga qaratilgan tuzatishlar, o'zgartirishlar, qo'shimchalar kiritilishiga yo'l qo'yilmaydi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va qonunlarining ko'rsatilgan normalarini hamda ish bo'yicha boshqa materiallarni tahlil qilish asosida O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudi, birinchidan, O'zbekiston Respublikasining fuqaroligi hamma uchun tengdir hamda shaxs bilan davlatning doimiy siyosiy-huquqiy aloqasini belgilaydi, bu aloqa ularning o'zaro huquqlari va burchlarida ifodalanadi va ikkinchidan, O'zbekiston Respublikasida pasport tizimi to'g'risidagi nizomda tushunchalarga mazkur Nizom normalarini qo'llash maqsadida ta'rif berilgan deb hisoblaydi.

Bayon qilinganlarga asoslanib va «O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyaviy sudi to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi Qonunining 1, 25, 26, 27-moddalariga amal qilgan holda Konstitutsiyaviy sud qaror qildi:

1. «O'zbekiston Respublikasining fuqaroligi to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni 21-moddasi birinchi qismining 2-bandiga quyidagicha sharh berilsin:

«chet elda doimiy yashovchi shaxs» deganda o'rnatilgan tartibda doimiy yashash joyidan ro'yxatdan chiqqan va doimiy yashash uchun chet elga chiqishga ruxsatni rasmiylashtirgan chet elda yashayotgan shaxslarni ham, doimiy yashash joyidan ro'yxatdan chiqarishni, doimiy yashash uchun chet elga chiqishga ruxsatni tegishli ravishda rasmiylashtirmasdan chet elda yashayotgan shaxslarni ham tushunish lozim. Demak, «O'zbekiston Respublikasining fuqaroligi to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni 21-moddasi birinchi qismi 2-bandining normasi doimiy yashash joyidan ro'yxatdan chiqarishni, doimiy yashash uchun chet elga chiqishga ruxsatni tegishli ravishda rasmiylashtirmasdan va besh yil davomida uzrli sabablarsiz konsullik hisobiga turmasdan chet elda doimiy yashayotgan shaxslarga nisbatan ham qo'llanilishi mumkin.

2. Ushbu qaror «O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami» va «O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudining Axborotnomasi»da e'lon qilinsin.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudi

Toshkent sh.,
2014-yil 22-aprel
KSQ-3-son

2-namuna

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRINING BUYRUG‘I

OLIY VA O‘RTA MAXSUS, KASB-HUNAR TA‘LIMI MUASSASALARIDA O‘QITISHNING TO‘LOV-KONTRAKT SHAKLI VA UNDAN TUSHGAN MABLAG‘LARNI TAQSIMLASH TARTIBI TO‘G‘RISIDAGI NIZOMNING 26-BANDIGA RASMIY SHARH BERISH TO‘G‘RISIDA

[O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi bilan kelishilgan, 2014-yil 19-iyun, 6-16/23-7623/6-son]

Oliy ta‘lim muassasalari bitiruvchi kurs talabalarining oxirgi o‘quv yili uchun to‘lovlarni amalga oshirish tartibi bo‘yicha tushayotgan murojaatlarni inobatga olgan holda, shuningdek huquqiy normalarni turlicha talqin qilinishining oldini olish maqsadida buyuraman:

1. O‘zbekiston Respublikasi oliy va o‘rta maxsus ta‘lim vazirining 2012-yil 28-dekabrda 508-sonli buyrug‘i (ro‘yxat raqami 2431, 2013-yil 26-fevral) bilan tasdiqlangan Oliy va o‘rta maxsus, kasb-hunar ta‘limi muassasalarida o‘qitishning to‘lov-kontrakt shakli va undan tushgan mablag‘larni taqsimlash tartibi to‘g‘risidagi nizomning 26-bandiga ilovaga muvofiq rasmiy sharh berilsin.

2. Mazkur buyruq tasdiqlangandan keyin o‘n kunlik muddatda O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligiga kelishish uchun yuborilsin.

3. Mazkur buyruq O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi bilan kelishilgandan keyin ijroga yuborilsin.

Vazir A. VAXABOV

Toshkent sh.,
2014-yil 17-iyun,
2-son

O‘zbekiston Respublikasi oliy va o‘rta maxsus ta‘lim vazirining 2014-yil 17-iyundagi 2-sonli
buyrug‘iga
ILOVA

Oliy va o‘rta maxsus, kasb-hunar ta‘limi muassasalarida o‘qitishning to‘lov-kontrakt shakli va undan tushgan mablag‘larni taqsimlash tartibi to‘g‘risidagi nizomning 26-bandiga (ro‘yxat raqami 2431, 2013-yil 26-fevral) RASMIY SHARH

Mazkur Nizomning 26-bandiga muvofiq, oliy ta‘lim muassasalari bitiruvchi kurs talabalarining oxirgi o‘quv yili (qismlarga bo‘lib to‘langanda oxirgi o‘quv semestri) uchun to‘lov, to‘lovning belgilangan miqdoridan iyul va avgust oylari uchun to‘lanadigan stipendiya miqdorini chegirib qolish orqali amalga oshiriladi.

Bunda, chegirib qolinadigan stipendiya miqdori kontrakt asosida o'qitish uchun to'lov miqdorining oxirgi belgilangan stipendiyaning miqdori 0,75 koeffitsiyenti qo'llangan bazaviy miqdoridan kelib chiqib aniqlanadi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi hamda Moliya vazirligining 2004-yil 10-martdagi 2-P va 43-sonli qarori (ro'yxat raqami 1339, 2004-yil 16-aprel) bilan tasdiqlangan Oliy ta'lim muassasalari talabalariga stipendiyalar tayinlash va to'lash tartibi to'g'risidagi yo'riqnomaning 17-bandiga muvofiq, oliy ta'lim muassasalari bitiruvchi kurs talabalarining oxirgi o'quv yili uchun to'lov (qismlarga bo'lib to'langanda oxirgi o'quv semestri uchun), to'lovning belgilangan miqdoridan iyul va avgust oylari uchun to'lanadigan stipendiya miqdorini chegirib qolish orqali amalga oshiriladi. Bunda, chegiriladigan stipendiya summasi stipendiyaning bazaviy miqdoridan kelib chiqib oliy ta'lim muassasalarida to'lov-kontrakt asosida o'qitishning oxirgi belgilangan qiymatining miqdoriga 0,75 koeffitsiyentini qo'llagan holda aniqlanadi.

Shunga asosan, Oliy va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalarida o'qitishning to'lov-kontrakt shakli va undan tushgan mablag'larni taqsimlash tartibi to'g'risidagi nizomning (ro'yxat raqami 2431, 2013-yil 26-fevral) 26-bandida keltirilgan "oxirgi belgilangan" degan so'zlar to'lov-kontrakt asosida o'qitish qiymatining miqdoriga taalluqli bo'lib, chegirib qolinadigan summa — mazkur to'lov-kontrakt miqdori belgilangan davrdagi stipendiyaning 0,75 koeffitsiyenti qo'llangan bazaviy miqdoridan kelib chiqib aniqlanadi.

Masalan, O'zbekiston Milliy universiteti Iqtisodiyot fakultetida 2013/2014 o'quv yili uchun to'lov-kontrakt asosida o'qitish qiymati 6 050 000 so'mni tashkil etadi.

2013-yil 15-avgustdan stipendiyaning 0.75 koeffitsiyent uchun bazaviy miqdori 231 580 so'mni, 2013-yil 15-dekabrda 243 159 so'mni tashkil etdi.

Bunda:

bitiruvchi kurs talabarlari oxirgi o'quv yili uchun to'lovni to'liq to'lagan taqdirda, 6 050 000 so'mdan (ikki oylik stipendiya miqdori) 463 160 so'm chegirib tashlanadi va to'lov miqdori 5 586 840 so'mni tashkil etadi;

bitiruvchi kurs talabarlari oxirgi o'quv yili uchun to'lovni qismlarga bo'lib to'lagan taqdirda, birinchi semestr uchun to'lov miqdori 3 025 000 so'mni, 3 025 000 so'mdan (ikki oylik stipendiya miqdori) 463 160 so'm chegirib tashlanadi va ikkinchi semestr uchun to'lov miqdori 2 561 840 so'mni tashkil etadi;

bitiruvchi kurs talabarlari oxirgi o'quv yili uchun to'lovni qismlarga bo'lib to'lagan taqdirda, birinchi semestr uchun to'lov miqdori 3 025 000 so'mni, 2013-yil 15-dekabrda stipendiyaning miqdori oshirilib, to'lov-kontrakt asosida o'qitish qiymati o'zgarmagan bo'lsa, 3 025 000 so'mdan (ikki oylik stipendiya miqdori) 463 160 so'm chegirib tashlanadi va ikkinchi semestr uchun to'lov miqdori 2 561 840 so'mni tashkil etadi;

bitiruvchi kurs talabarlari oxirgi o'quv yili uchun to'lovni qismlarga bo'lib to'lagan taqdirda, birinchi semestr uchun to'lov miqdori 3 025 000 so'mni, 2013-yil 15-dekabrda stipendiyaning miqdori oshirilib, ikkinchi semestr uchun to'lov amalga oshirilayotgan vaqtda to'lov-kontrakt asosida o'qitish qiymati 5 foizga (o'quv yili uchun 6 352 500 so'm) oshirilgan bo'lsa, 3 176 250 so'mdan (ikki oylik stipendiya miqdori) 486 318 so'm chegirib tashlanadi va to'lov miqdori 2 689 932 so'mni tashkil etadi.

Mavzuga oid kazuslar

Birinchi kasus

Yuridik texnika modulidan amaliy mashg'ulot davomida talaba Mamanov Alisher O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi PF–4947-son Farmoni qabul qilinganda mazkur normativ-huquqiy hujjat so'ngida sharh keltirilganligini bildirib o'tdi.

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 11-avgustdagi PF–5148-son Farmoni so'ngida ham sharh berilganligini qayd etib o'tdi.

Shu bilan birga, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 1-iyundagi PF–5067-son, 2017-yil 21-apreldagi PF–5024-son Farmonlarida ham sharhlar berilganligini va ular rasmiy ommaviy axborot vositalarida e'lon qilinganligini va lex.uz saytida ham sharhlar bilan birga joylashtirilganligini bildirib o'tdi.

Talaba Salimov Olim esa yuqorida nomlari qayd etilgan farmonlarga sharh berilganligi uchun O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi tomonidan davlat ro'yxatidan o'tkazilishi va huquqiy ekspertiza natijalari keng jamoatchilikka e'lon qilinishi kerakligini bildirib o'z fikriga yakun yasadi.

O'qituvchi Jazira Toshpulatova bu masalada aniq javob berish uchun “Sharhlash hujjatlarining yuridik texnikasi” mavzusini sinchkovlik bilan o'qib chiqish kerakligini ta'kidladi.

Yuqoridagi muammoli vaziyat bo'yicha quyidagi masalalarga tahliliy javob bering.

1. Yuqorida qayd etilgan O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlarida keltirilgan sharhlarning yuridik kuchi va sharhlashning qaysi turi hisoblanishi mumkinligini aniqlang.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan chiqarilgan normativ-huquqiy hujjatlarga sharh berilishi va rasmiy sharhlarning davlat hisobini yuritishni tushuntirib bering.

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti farmon va qarorlari hamda idoraviy normativ huquqiy hujjatlarga rasmiy sharh berish hujjatlarining (kamida 10 ta) farqli jihatlarini tahlil eting.

4. Sharh berish zarurati masalasini tahlil eting.

5. Sud pretsidenti sharhlash hujjati bo‘lishi mumkin yoki bo‘la olmasligini tahlil eting.

6. Xulosa qiling. Vaziyatga huquqiy yechim bering.

Ikkinchi kazu

Toshkent shahar hokimi 2022-yil 16-dekabrda “Toshkent shahrining avtobus bekatlarida joylashgan chakana savdo do‘konlarining maydonini qisqartirish to‘g‘risida”gi qarorga imzo chekdi. Qaror e‘lon qilingach, ko‘plab tadbirkorlar tomonidan qarshilik va qarorga nisbatan norozilik kayfiyati paydo bo‘ldi.

O‘zining manfaatlariga ziyon yetishiga ko‘zi yetgan tadbirkor Ernazar Berdinazarov O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudiga mazkur qarorni O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va qonunlariga zid deb topish to‘g‘risida ariza bilan murojaat qildi.

Oradan yigirma kun o‘tgach tadbirkor Ernazar Berdinazarov O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudi tomonidan yo‘llangan javob xatini oldi.

Unda murojaatchi tomonidan ko‘tarilgan masala O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudining vakolati doirasiga kirmasligi hamda O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudiga murojaat qilish subyekti emasligi tufayli murojaat rad etilganligi bayon qilingan edi.

Yuqoridagi muammoli vaziyat bo‘yicha quyidagi masalalarga tahliliy javob bering.

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudida ish qo‘zg‘atish masalalarini yoritib bering.

2. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudida ishlarni ko‘rib chiqish va murojaatlarni ko‘rib chiqishdagi (kamida 5 ta) farqlarni tahlil eting.

3. Mahalliy davlat hokimiyati organlari tomonidan qabul qilinadigan normativ tusdagi qarorlar oqibatida yetkaziladigan zararni qoplashga oid masalalarni tahlil eting.

4. “E-qaror” hamda “project.gov.uz” platformalarning (kamida 10 ta) o‘zaro farqli jihatlarini tahlil eting.

5. Mahalliy davlat hokimiyati organlari tomonidan qabul qilinadigan normativ tusdagi qaror loyihalarini jamoatchilik muhokamasidan o‘tkazish talablarini tushuntirib bering.

6. Xulosa qiling. Vaziyatga huquqiy yechim bering.

Uchinchi kazu

Massachusetts shtatining Ma’muriy javobgarlik to‘g‘risidagi kodeksiga binoan, Markaziy parkda transport vositasida (vehicle) harakatlanish \$100 jarimaga tortilishi belgilab qo‘yilgan.

Aida ismli qiz Massachusetts Markaziy parkida o‘zining ROLLER ROLEX kompaniyasi tomonidan chiqariladigan krassovkada sayr qilib yurgan edi. Krassovkaning o‘ziga xos jihati shundan iborat ediki, u yarim rollik bo‘lib, uni g‘ildiraklari mavjud edi.

Biroq Aida uning g‘ildiraklarini yig‘ishtirib qo‘ygan edi. Massachusetts Markaziy parkining nazoratchisi Aidaning krassovkasini transport vositasi ekanligini aytib, holat yuzasidan bayonnoma tuzib, ishni sudga oshirdi.

Aidaning otasi advokat edi. U o‘zining sha’ni hamda qizining sharafini saqlab qolish uchun, bu boradagi 6 ta sud qarorlarini o‘rganib chiqdi.

Aidaning otasi 6 ta sud qarorini topdi.

1. Olti yoshli bolakay uch oyoqli velosipedini minib Markaziy parkda sayr qilib yurganligi uchun sud tomonidan bolakayning ota-onasi \$100 jarimaga tortilgan.

2. Tennischi Rebekka parkda yugurayotganda baxtsiz hodisa yuz berib, oyog‘ini sindirib oladi. Natijada, Markaziy parkga tez yordam mashinasi kirib keladi. Tez yordam mashinasining haydovchisiga ham \$100 jarima to‘lash yuzasidan bayonnoma tuziladi. Lekin sudya tez yordam mashinasini transport vositasi deb baholamaydi.

3. Olti yoshli bolakay Markaziy parkining tashlandiq ko'lda o'zining uzoqdan turib boshqariladigan avtomatik qayiqchasini suvda o'ynayotgan paytda park nazoratchisi uni ham \$100 jarima to'lashi lozimligini uning otasiga tushuntiradi. Biroq sudya uzoqdan turib boshqariladigan avtomatik qayiqcha transport vositasi emas deb topadi.

4. Maykl ismli nogiron 18 yoshli yigit parkda o'zining nogironlar aravachasi bilan sayr qilib yurganda, park nazoratchisi Mayklni transport vositasidan foydalanayotganligi uchun \$100 jarima undirilishi kerakligini tushuntiradi. Biroq sudya nogironlar aravachasi transport vositasi emas deb topadi.

5. Yosh oila o'zining olti oylik chaqalog'ini bolalar aravachasida parkda aylantirib yurishganda, park nazoratchisi ularni transport vositasidan foydalanayotganligi uchun \$100 jarima undirilishi kerakligini tushuntiradi. Biroq sudya bolalar aravachasini transport vositasi emas deb topadi.

6. Keyt hamda Anjela ismli qizlar o'zlarining "SONY" kompaniyasi tomonidan chiqarilgan uchuvchi moslamadan (dron) foydalangan holda rasm va videoga tushishayotganda park nazoratchisi ularni transport vositasidan foydalanayotganligi uchun \$100 jarima undirilishi kerakligini tushuntiradi. Sudya uchuvchi moslamani transport vositasi deb topadi va qizlardan \$100 jarima undirish to'g'risida qaror chiqardi.

Shundan so'ng, Aidaning otasi "transport vositasi" tushunchasiga berilgan ta'riflarni o'rganib chiqadi. Kembridj lug'atida transport vositasi – biror bir narsani yoki shaxslarni bir joydan ikkinchi joyga ko'chirish vositasi deb ta'rif berilganligini aniqladi.

Yuqoridagi muammoli vaziyat bo'yicha quyidagi masalalarga tahliliy javob bering.

1. Huquqni qo'llash hamda huquq normalariga rasmiy sharh berish jarayonlarida sharhlash texnikasining (kamida 5 ta) farqli jihatlarini tahlil qiling.

2. Huquq normalariga sharh berish usullarini amaliy misollar keltirgan holda muhokama eting.

3. Rasmiy va norasmiy sharh berishning (kamida 5 ta) o‘zaro o‘xshash va farqli jihatlarini qiyosiy tahlil qiling.

4. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudi hamda O‘zbekiston Respublikasi oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi tomonidan berilgan rasmiy sharhlash hujjatlaridagi (kamida 5 ta) yuridik texnik farqli jihatlarni tahlil eting.

5. Massachusetts shtatining Ma’muriy javobgarlik to‘g‘risidagi kodeksining mazkur moddasini sudya hamda Aidanining advokat otasi sifatida professional sharh bering.

6. Yuqoridagi vaziyatlar bo‘yicha sudya nima sababdan turli qarorga kelganligini hamda Aidani jarimaga tortish yoki tortilmasligi bo‘yicha yakuniy to‘xtamga keling.

Mavzuga oid testlar

1. Sharhlashning tizimli usuli – ...

- A) huquq normasining mazmunini mantiq fanining qonuniyatlariga asosan aniqlash
- B) huquq normasi mazmunini til qoidalariga asosan tahlil qilish
- C) huquq normasining tegishli huquq sohasi normalari tizimidagi o'rnini aniqlash
- D) huquq normasining mazmuni qaysi tarixiy sharoitda chiqarilganligini aniqlanash

2. Quyida berilgan fikrlardan qay biri noto'g'ri?

- A) O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudining Axborotnomasi e'lon qilishning rasmiy manbalaridan biridir.
- B) O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudining qarori qat'iy bo'lib, uning ustidan appelyatsiya berilishi mumkin emas.
- C) O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudining majlislari Rais boshchilik qiladi.
- D) O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudining Raisi va uning o'rinbosari o'z faoliyatini olib borish imkonsiz bo'lsa, sud majlislariga ilmiy kengash kotibi raislik qiladi.

3. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudi nechta sudyadan iborat?

- A) 7
- B) 9
- C) 12
- D) 15

4. Quyidagilardan qay biri O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudiga murojaat qilish subyekti hisoblanmaydi?

- A) Qoraqalpog'iston Respublikasi Jo'qorg'i Kengesi
- B) O'zbekiston Respublikasi Hisob palatasi

C) Inson huquqlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasining Milliy markazi

D) O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi

5. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudining majlislarida kimlarning shaxsi aniqlanganidan keyin sud majlisi zalidan chiqarib turiladi?

A) ekspertlar

B) mutaxassislar

C) guvohlar

D) jabrlanuvchi

6. Konstitutsiyaviy sud ishlarini yuritish protsessual masalalari bo'yicha qanday hujjat chiqariladi?

A) qaror

B) xulosa

C) ajrim

D) buyruq

7. Konstitutsiyaviy sudning qarori o'z tashabbusi bilan qaytadan ko'rib chiqish holari noto'g'ri keltirilgan holatni toping.

A) qaror chiqarilgan paytda Konstitutsiyaviy sudga noma'lum bo'lgan yangi ochilgan holatlarda

B) qaror qabul qilinishiga asos bo'lgan konstitutsiyaviy norma o'zgargan taqdirda

C) Konstitutsiyaviy sud ishlarini yuritishning belgilangan tartibi buzilgan holda qabul qilingan deb topilgan taqdirda

D) mazkur qaror qabul qilinishida Konstitutsiyaviy sud sudyasining manfaatdorligi aniqlanganda

8. Huquq normalarini sharhlash ikki bosqichda amalga oshiriladi?

A) Autentik va adekvat

- B) Tushunish va tushuntirish
- C) Ramiy va norasmiy
- D) Kasbiy vadoktrinal

9. Ilmiy sharhlash nima?

- A) amaliyotchi xodimlarning o‘z ish faoliyatida huquq normalarini qo‘llash usulini sharhlanishi
- B) majburiy ahamiyatga ega bo‘lgan rasmiy sharhlashning eng asosiy qismi bo‘lib, amaliyotga keng ravishda qo‘llaniladi
- C) xalq vakillarining qabul qilingan huquqiy normaga bildirgan fikri-mulohazalari
- D) majburiy ahamiyatga ega bo‘lmagan sharhlash bo‘lib, yurist-olimler, dotsent va professorlarni ilmiy maqolalari orqali amalga oshiriladi

10. Sharhlashning grammatik usul – ...

- A) huquq normasi mazmunini til qoidalariga asosan tahlil qilib berish
- B) huquq normasi davlatning qaysi organi tomonidan, qanday maqsadda chiqarilganligini aniqlash
- C) bu tatbiq etiladigan huquq normasining mazmuni mantiq fanining qonuniyatlariga asosan aniqlanadi
- D) huquq normasini tegishli huquq sohasi normalari tizimidagi o‘rnini aniqlash

Tavsiya etiladigan adabiyotlar

I. Normativ-huquqiy hujjatlar

1.1. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 09.02.2021-y., 03/21/671/0093-son.

1.2. “O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasining reglamenti to‘g‘risida” gi O‘zbekiston Respublikasining Qonuni (2003 yil 29 avgust) // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 10.08.2020-y., 03/20/631/1153-son.

1.3. “O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining reglamenti to‘g‘risida” gi O‘zbekiston Respublikasining Qonuni (2003-yil 29-avgust) // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 15.01.2021-y., 03/21/666/0032-son.

1.4. “Axborotlashtirish to‘g‘risida” gi O‘zbekiston Respublikasining Qonuni (2003-yil 11-dekabr) // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 30.03.2021-y., 03/21/679/0256-son.

1.5. “Qonunlar loyihalarini tayyorlash va O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasiga kiritish tartibi to‘g‘risida” gi O‘zbekiston Respublikasining Qonuni (2006-yil 11-oktyabr) // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 10.08.2020-y., 03/20/631/1153-son.

1.6. “Davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyatining ochiqqligi to‘g‘risida” gi O‘zbekiston Respublikasining Qonuni (2014-yil 5-may) // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 30.08.2019 y., 03/19/559/3670-son.

1.7. “Bolalarni ularning sog‘lig‘iga zarar yetkazuvchi axborotdan himoya qilish to‘g‘risida” gi O‘zbekiston Respublikasining Qonuni (2017 yil 8 sentyabr) // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 11.09.2019-y., 03/19/566/3734-son.

1.8. “Normativ-huquqiy hujjatlar to‘g‘risida” gi O‘zbekiston Respublikasining Qonuni (2021-yil 20-aprel) // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 20.04.2021-y., 03/21/682/0354-son.

1.9. “Huquqiy axborotni tarqatish va undan foydalanishni ta’minlash to‘g‘risida” gi O‘zbekiston Respublikasining Qonuni (2017-yil 7-sentyabr) // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 19.04.2018-y., 03/18/476/1087-son.

1.10. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha harakatlar strategiyasi to‘g‘risida” gi PF–4947-son Farmoni // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 01.05.2021-y., 06/21/6217/0409-son.

1.11. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 29-martdagi “Davlat organlarining ekspert-tahlil faoliyati samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi PQ–3628-son Farmoni // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 31.07.2018-y., 06/18/5483/1594-son.

1.12. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 8-avgustdagi “Norma ijodkorligi faoliyatini takomillashtirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” gi PF–5505-son Farmoni // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 09.11.2019-y., 06/19/5870/4010-son.

1.13. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 19-maydagi “Davlat huquqiy siyosatini amalga oshirishda adliya organlari va muassasalari faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi PF–5997-son Farmoni // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 20.05.2020-y., 06/20/5997/0634-son.

1.14. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 27-sentyabrdagi “O‘z ahamiyatini yo‘qotgan qonunchilik hujjatlarini qayta ko‘rib chiqish tizimini joriy etish orqali mamlakatda ishbilarmonlik muhitini yaxshilash chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi PF–6075-son Farmoni // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 28.09.2020-y., 06/20/6075/1330-son.

1.15. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1999-yil 12-yanvardagi “Ijro intizomini mustahkamlash chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi 12-son qarori // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 29.11.2019-y., 09/19/955/4084-son.

1.16. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2016-yil 17-oktyabrdagi 345-son qarori bilan tasdiqlangan Davlat va xo‘jalik

boshqaruvi organlari, mahalliy ijro etuvchi hokimiyat organlarining qonun loyihalariga doir faoliyatining namunaviy Reglamenti // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 10.05.2018-y., 09/18/347/1217-son.

1.17. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 8-apreldagi "Normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarini ishlab chiqish va kelishishning yagona elektron tizimini joriy etishning tashkiliy chora-tadbirlari to'g'risida" gi 284-son qarori // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 27.06.2020-y., 09/20/411/1000-son.

1.18. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 14-apreldagi "Mahalliy ijro etuvchi hokimiyat organlari tomonidan qabul qilinadigan qarorlarni ishlab chiqish, kelishish va ro'yxatdan o'tkazishning yagona elektron tizimini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida" gi 218-son qarori // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 15.04.2020-y., 09/20/218/0429-son.

1.19. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 25-apreldagi "O'zbekiston Respublikasida koronavirus infeksiyasi tarqalishining oldini olishga doir qo'shimcha tashkiliy chora-tadbirlar to'g'risida" gi 254-son qarori // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 25.04.2020-y., 09/20/254/0500-son.

1.20. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 22-iyuldagi "Koronavirus pandemiyasi davrida dori vositalari, tibbiy buyumlar va tibbiy texnikalar muomalasini tartibga solishga doir chora-tadbirlar to'g'risida" gi PQ-449-son qarori // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 25.09.2020-y., 09/20/582/1319-son.

1.21. O'zbekiston Respublikasi adliya vazirining 2012-yil 9-apreldagi 83-mh-son buyrug'i bilan tasdiqlangan "Davlat va xo'jalik boshqaruvi organlari, mahalliy davlat hokimiyati organlari tomonidan O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasiga kiritiladigan normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarini tayyorlash, yuridik-texnik jihatdan rasmiylashtirish va huquqiy ekspertizadan o'tkazish tartibi to'g'risida" gi uslubiy ko'rsatmalari // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 18.09.2020-y., 10/20/2352-9/1304-son.

1.22. O‘zbekiston Respublikasi adliya vazirining 2021-yil 15-noyabrdagi “Mahalliy davlat hokimiyati organlari tomonidan normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarini ishlab chiqish, yuridik-texnik jihatdan rasmiylashtirish va huquqiy ekspertizadan o‘tkazish qoidalarini tasdiqlash to‘g‘risida” gi 19-mh-son buyrug‘i (ro‘yxat raqami 3333) // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 18.11.2021-y., 10/21/3333/1077-son.

1.23. O‘zbekiston Respublikasi adliya vazirining 2014-yil 28-fevraldagi “Idoraviy normativ-huquqiy hujjatlarni tayyorlash va qabul qilish qoidalarini tasdiqlash to‘g‘risida” gi 53-mh-son buyrug‘i (ro‘yxat raqami 2565) // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 29.04.2020-y., 10/20/2565-9/0539-son.

1.24. O‘zbekiston Respublikasi adliya vazirining 2021-yil 24-fevraldagi 2-mh-son buyrug‘i bilan tasdiqlangan Normativ-huquqiy hujjatlar va ular loyihalarining korrupsiyaga qarshi ekspertizasini o‘tkazish tartibi to‘g‘risidagi Nizom // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 24.02.2021-y., 10/21/3287/0153-son.

II. Ilmiy adabiyotlar

2.1. Abbot C. and Lee M. Law and legal expertise: Environmental groups and legal expertise: shaping the Brexit process // UCL Press, 2021. – P. 79-98.

2.2. Alshikhi O.A., Bandar M.A. Information quality: definitions, measurement, dimensions, and relationship with decisionmaking // European Journal of Business and Innovation Research, 2018. Vol. 6. – No.5. – P. 36-42.

2.3. Angeyo J.S., Jehopio P. An artificial neural network model for regulating legislative drafting practices in Uganda // An artificial neural network model, – No. 4. – P. 51-67.

2.4. Antokolskaia M. Van politiek gestuurde wetgeving naar evidence-based wetgeving. – Den Haag: Boom Juridische uitgevers, 2013. – No.7. – P. 173-207.

2.5. Ashley D.L., Backinger C.L., Bemmell D.M., Neveleff D.J. Tobacco regulatory science: research to inform regulatory action at the Food and Drug Administration's Center for Tobacco Products // *Nicotine Tob Res.*, 2014. – No. 16(8). – P. 1045-1049.

2.6. Azemi N.A., Zaidi H., Hussin N. Information quality in organization for better decisionmaking // *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 2017. Vol. 7. – No. 12. – P. 429-437.

2.7. Абдуллаев Б.Д. Ўзбекистон Республикасида қонун ҳужжатлари ҳуқуқий экспертизасини такомиллаштириш муаммолари // 12.00.01 – ю.ф.н. илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация автореферати. – Т.: ТДЮИ, 2010. – 23 б.

2.8. Абдуллаев Қ.Қ. Ўзбекистонда қонун ижодкорлигини такомиллаштириш муаммолари: Рисола. – Т.: ТДЮИ, 2013. – 55 б

2.9. Абдусаломов Р.А. Проблемы совершенствования национального облачного законодательства // *Закон и право*, 2019. – №10. – С. 172-173.

2.10. Азизов Р.Ф. Правовая информация: теоретические аспекты понимания и особенности законодательного закрепления // *История государства и права*, 2007. – № 4. – С. 31-35.

2.11. Акилов А.Р. Замонавий қиёсий ҳуқуқшуносликнинг методологик муаммолари // 12.00.01 – ю.ф.д. илмий даражасини олиш учун диссертацияси. – Т.: ИИВ Академияси, 2002. – 317 б.

2.12. Алимов Б., Махкамов О. Бошқарув кадрларини ўқитишнинг ҳуқуқий асослари ва таълим жараёнини такомиллаштириш истиқболлари // *Жамият ва бошқарув*. 2020. – №2 (88), – Б. 112-117.

2.13. Аманов А.А. Ахборот хизмати кўрсатишни фуқаролик-ҳуқуқий тартибга солишни такомиллаштириш // 12.00.03 – ю.ф.ф.д. (PhD) илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертацияси. – Т.: ИИВ Академияси, 2018. – 185 б.

2.14. Арзамасов Ю.Г. Нормография: теория и технология нормотворчества. – М.: Юрайт, 2017. – 460 с.

2.15. Арнаутова А.А. Цифровизация правотворческой деятельности // «Век качества», 2019. – № 2. – 32-42 с.

2.16. Артиков Д.Р. Идоравий норматив-ҳукукий ҳужжатни ҳақиқий эмас деб топиш тўғрисидаги ишларни судда кўришнинг маъмурий-ҳукукий жиҳатлари // 12.00.02. юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. – Т.: ТДЮУ, 2021. – 50 б.

2.17. Ахмедшаева М.А. Давлат ҳокимияти тизимида ижро ҳокимияти // 12.00.01 – ю.ф.д. илмий даражасини олиш учун диссертацияси. – Т.: ТДЮИ, 2010. – 400 б.

2.18. Ахмедшаева М.А. Ҳозирги замонда ҳуқуқ ривожининг асосий тенденциялари // Юридик фанлар ахборотномаси, 2018. – №2. – Б. 4-7.

2.19. Ахмедшаева М.А., Кудрявцев И.В. Қонун ижодкорлиги жараёнини прогнозлаштиришнинг айрим назарий-ҳуқуқий ва ташкилий масалалари ProAcademy, 2018. – №1. – Б. 19-24.

2.20. Barthe Y. Scientific expertise in situations of controversy: a sociological testimony // European Journal of Risk Regulation, 2014. Vol. 5. – No. 1. – P. 14-24.

2.21. Becker T. When Congress makes no policy choice: the case of FTC data security enforcement // Columbia Law Review, 2020. Vol. 120. – No. 5. – P. 134-152.

2.22. Beckman R. The role of scientists, experts and stakeholders in the law-making process in Singapore // Law-Making Process in Singapore, 2005. – P. 1-13.

2.23. Bergeson, Campbell P.C. The information quality act. – Washington: Bergeson LLP, 2003. – 5 p.

2.24. Berman M. Communicating tobacco product information to the public // Food and Drug Law Journal, 2017. Vol. 72. – No. 3. – P. 386-405.

2.25. Better Regulation in Denmark. Better regulation in Europe: an assessment of regulatory capacity in 15 member states of the European Union. – Paris. OECD, 2009. – 104 p.

2.26. Bhardwaj R. K., Online legal information systems in India: a case study from the faculty of Law // Legal Information Management. – Delhi: University of Delhi, 2012. – No. 12(2). – P. 137-150.

2.27. Borgesius F.Z. Open data, privacy, and fair information principles: towards a balancing framework // Berkeley Technology Law Journal, 2015. Vol. 30. – No. 3. – P. 2073-2131.

2.28. Borghetto E., Giuliani M. The pace of the legislative process: A diachronic analysis of the Italian legislature (1996–2006) // Società Italiana di Scienza politica. 2008. – P. 4-6.

2.29. Brudnick I. The Congressional Research Service and the American legislative process. – Washington: CRS, 2011. – P. 6-7.

2.30. Brynko B. Westlaw next: keeping pace with legal pros // Information Today, 2011. – No. 28 (6) – P. 35-40.

2.31. Bucchianeri P., Volden C., Wiseman A.E. Legislative Effectiveness in the American States // Center for Effective Lawmaking Working Paper, 2020. – 52 p.

2.32. Bulmer E. Presidential legislative powers. – Stockholm: International IDEA, 2017. – No. 2. – 41 p.

2.33. Busch Ch., Dannemann G., Schulte-Nölke H., Wiewiórowska-Domagalska A. Discussion draft of a directive on online intermediary platforms // Journal of European Consumer and Market Law, 2016. – No. 5. – P. 164-169.

2.34. Byrne D. Applying social science: The role of social research in politics, policy and practice // Bristol: Policy Press, 2011. – P. 99-119.

2.35. Бабаджанов А.Д. Махаллий давлат ҳокимияти вакиллик органлари фаолиятида сиёсий партиялар иштирокини такомиллаштиришнинг ташкилий-ҳуқуқий масалалари // 12.00.02 – ю.ф.ф.д. (PhD) диссертацияси автореферати. – Т.: ТДЮУ, 2020. – 49 б.

2.36. Бердияров Ш.Н. Икки палатали парламент шароитида қонунчилик техникаси // 12.00.01. ю.ф.н. илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация автореферати. – Т.: ТДЮИ, 2009. – 24 б.

2.37. Богдановская И.Ю. Законотворческий процесс в странах «общего права»: сравнительные аспекты // Журнал зарубежного

законодательства и сравнительного правоведения, 2015. – № 52. – С. 407.

2.38. Ботиров Х. Парламент тадқиқот хизматлари фаолиятини такомиллаштириш: халқаро амалиёт таҳлили // Парламент фаолиятини илмий ва ахборот-таҳлилий жиҳатдан таъминлашнинг долзарб масалалари. Халқаро конференция материаллари / Масъул муҳаррир: Ф.Х.Отахонов. – Т.: ҚМПТИ, 2021. – Б. 47-52.

2.39. Verslycke T., Dallas W. Data quality in natural resource and environmental damage litigation // *Natural Resources & Environment*, 2017. Vol. 31. – No. 4. – P. 15-19.

2.40. Walter J. *Whither the Role of Conference Committees* (CRS Report RL34611). – Washington: CRS, 2008. – 20 p.

2.41. Watson H. All about analytics // *International Journal of Business Intelligence Research*, 4(1), January-March 2013. – P. 13-28.

2.42. Woude V., Maartje B.J. Searching for ‘illegal’ junk in the trunk: underlying intentions of (cr)immigration controls in Schengen’s internal border areas // *New Criminal Law Review: An International and Interdisciplinary Journal*, 2017. Vol. 20. – No. 1. – P. 157-179.

2.43. Garvey T. A brief overview of rulemaking and judicial review // *Congressional Research Service*, 2017. – No. 7-5700. – 17 p.

2.44. Glöckner A. Development of legal expertise // *Instructional Science*, 2013. Vol. 41. – No. 6. – P. 989-1007.

2.45. Glode V. Financial expertise as an arms race // *The Journal of Finance*, 2012. Vol. 67. – No. 5. – P. 1723-1759.

2.46. Goetz K.H., Meyer-Sahling J.H. Political time in the EU: Dimensions, perspectives, theories // *Journal of European Public Policy*, 2009. – No. 16(2). – P. 180-201.

2.47. Goodman A. Predictive coding: a better way to deal with electronically stored information // *Litigation*, 2016. Vol. 43. – No. 1. – P. 23–27.

2.48. Галущенко О.В. Информационно-аналитическая деятельность в современном обществе // *Известия вузов*.

СевероКавказский регион. Серия: Общественные науки. 2009. – №3. – С. 5-9.

2.49. Ганичев И.В. Особенности регионального нормотворчества, регулирующего эколого-правовые отношения // Актуальные проблемы современного права. Terra economicus, 2011. Том 9. – № 1 (3). – С. 156-159.

2.50. Гирько С.И. Нормотворчество как специализация сотрудников правовых подразделений // НПЖ «Диалог», 2018. – №2 (11). – С. 40-46.

2.51. Davies A., Lithwick D. Government 2.0 and Access to Information: 2. Recent Developments in Proactive Disclosure and Open Data in the United States and Other Countries. – Ottawa, Canada. Library of Parliament, 2010. – No. 2010-15-E. – 23 p.

2.52. Delvenne P., Fallon C., Brunet S. Parliamentary technology assessment institutions as indications of reflexive modernization // Technology in society. 2011. – No. 33. – P. 36-43.

2.53. Dooling B.C.E. Legal issues in e-rulemaking // Administrative Law Review. – Washington: George Mason University, 2011. Vol. 63. – No. 4, – P. 893-932.

2.54. Давлат хокимиятини демократлаштириш ва ҳуқуқни амалга ошириш механизмини такомиллаштириш / Давлат ва ҳуқуқ назарияси ва тарихи кафедрасининг илмий мақолалар тўплами // Масъул муҳаррир: проф. Х.Т.Одилқориев. Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси. – Т.: Адолат, 2015. – 236 б.

2.55. Давлетов Р.Қ. Қутлуғ кадам // Қонунчилик муаммолари ахборотномаси, Илмий-амалий журнал, 2021. – № 1. – Б. 19.

2.56. Давлятов В. Қонун ижодкорлиги фаолияти тобора халқчил ва ҳаётий аҳамият касб этмоқда. // Халқ сўзи. 2019. <https://xs.uz/uzkr/post/qonun-izhodkorligi-faoliyati-tobora-khalqchil-va-hayotij-ahamiyat-kasb-etmoqda>

2.57. Демаков Р.А. Механизмы совершенствования законопроектной деятельности правительства Российской Федерации: сравнительно-правовое исследование // 12.00.02 – Конституционное

право; конституционный судебный процесс; муниципальное право. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. – М., 2015. – 30 с.

2.58. Elias R.A. The legislative history of the administrative procedure act // Fordham Environmental Law Review, 2015. Vol. 27. – No. 2. – P. 207-224.

2.59. Executive Order 12291 of Feb. 17, 1981 // CFR, Presidential Documents. 1981. – No. 46FR13193, – 127 p.

2.60. Executive Order 12866 of October 4, 1993 // CFR, Presidential Documents. 1993. – No. 190. – 10 p.

2.61. Executive Order 13771 of February 3, 2017 // CFR, Presidential Documents. 2017. – No. 82 FR 9339. – 1 p.

2.62. Ермашев Ж.М. Қорақалпоғистон Республикаси маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг ташкил этилиши ва фаолиятининг конституциявий-ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш // 12.00.02 – ю.ф.ф.д. (PhD) диссертацияси автореферати. – Нукус: ҚДУ, 2021. – 55 б.

2.63. Jiang L. Disclosure's last stand? The need to clarify the 'informational interest' advanced by campaign finance disclosure // Columbia Law Review, 2019. Vol. 119. – No. 2. – P. 487-526.

2.64. Jonason P., Rosengren A. The right of access to information and the right to privacy a democratic balancing act // Working paper. – Stockholm. Södertörn University, 2017. – No.2. – 170 p.

2.65. Жидких А.А. Сравнительный анализ основных форм участия в правотворчестве прокуратур и аналогичных учреждений зарубежных стран // Сравнительная политика, 2014. – № 2 (15-16). – С. 102-109.

2.66. Зулфиқоров Ш.Х. Олий Мажлис Қонунчилик палатаси депутаты фаолиятининг ташкилий-ҳуқуқий асослари // 12.00.02. – ю.ф.н. илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация автореферати. – Т.: ТДЮИ, 2008. – 26 б.

2.67. Зулфиқоров Ш.Х. Мамлакатимизда қонун лойиҳаларини тайёрлаш ва қонунлар ижросини назорат қилишда депутатлар ҳамда

кенг жамоатчиликнинг иштироки // Юридик фанлар ахборотномаси, 2020. – № 01. – Б. 22-26.

2.68. Illinois Supreme Court Commission on Access to Justice, “What is Legal Information?”, Guide to Using the Illinois Supreme Court Policy on Assistance to Court Patrons by Circuit Clerks, Court Staff, Law Librarians, and Court Volunteers. – Illinois: Illinois Supreme Court Commission, 2018. – 15 p.

2.69. Ильин А.В. Оптимизация правотворческой деятельности в современной России (вопросы теории и практики): Монография / Под ред. С.А. Комарова. – СПб., 2010. – 309 с.

2.70. Исломов З.М. Давлат ва ҳуқуқ назарияси. – Т.: Адолат, 2007. – 916 б.

2.71. Исраилова З.С. Ўзбекистонда маҳаллий давлат ҳокимияти вакиллик органлари фаолиятининг самарадорлигини баҳолаш механизмини такомиллаштириш // 12.00.02 – ю.ф.ф.д. (PhD) диссертацияси автореферати. – Т.: ТДЮУ, 2020. – 54 б.

2.72. Kammerhofer J. Law-making by scholarship? the dark side of 21st century international legal ‘methodology’ // The European society of International law, 2012. Vol. 3. – P. 115-126.

2.73. Kennedy D. International legal expertise: innovation, avoidance, and professional faith. A world of struggle: how power, law, and expertise shape global political economy // Princeton University Press, 2018. – P. 218-255.

2.74. Kerikmäe T., Hoffmann T., Chochia A. Legal technology for law firms: Determining roadmaps for Innovation // Croat. Int. Relat. Rev., 2018. – No. 24. – P. 91-112.

2.75. Kim A.E. Influence of point-of-sale tobacco displays and graphic health warning signs on adults: evidence from a virtual store experimental study // American Journal of Public Health. 2014. – No. 104(5). – P. 888-895.

2.76. Klüver H., Sagarzazu I. Setting the Agenda or Responding to Voters? Political Parties, Voters and issue attention // West European Politics. 2016. – №39(2). – P. 380-398.

2.77. Klüver L., Nielsen R., Jørgensen, M.L. Policy-oriented technology assessment across Europe. Expanding capacities // Journal of Responsible Innovation. 2016. Vol. 3. Issue 2. – P. 182-184.

2.78. Konnoth C. Governing health information // University of Pennsylvania Law Review, 2017. Vol. 165. – No. 6. – P. 1317-1376.

2.79. Krishnan J. Legal expertise on corporate audit committees and financial reporting quality // The Accounting Review, 2011. Vol. 86. – No. 6. – P. 2099-2130.

2.80. Krzesaj M. Information quality problems on websites // Silesian University of Technology, 2019. – No. 136. – P. 323-337.

2.81. Кайнов В.И. ва Зарецкая Э.В. Актуальные проблемы бюджетного процесса в Российской Федерации: административно-правовой аспект. Монография // СПб.: “КультИнформПресс”, 2019. – 84 с.

2.82. Карыпов Б.К. Информатизация и цифровизация правотворческой деятельности в Киргизской Республике // Бюллетень науки и практики. 2020. – №8. – С. 210-215.

2.83. Кашанина Т.В. Юридические документы. Чему не учат студентов. Как правильно понять и подготовить. Учебник. – М.: Проспект, 2021. – 448 с.

2.84. Кодирова Ш. Оценка эффективности деятельности государственных служащих: современное состояние и перспективы развития // Жамият ва бошқарув, 2019. – №3 (85). – Б. 74-83.

2.85. Кретьова Е. А. К вопросу об информации как объект публичного права // Право и политика. 2007. – № 11. – С. 107-109.

2.86. Кудрявцев И.В. Законодательная техника. – Т.: ТГЮИ, 2009. – 310 с.

2.87. Кузнецов А. П., Паршин С. М. Информация и ее виды: теоретический анализ // Проблемы экономики и юридической практики, 2007. – № 2. – С. 149-153.

2.88. Куликова С.А. Информационное право России. – Саратов. Издательства Саратовский университет, 2010. – 196 с.

2.89. Куртяк И.В., Куртяк А.П. Нормотворческие отношения в системе административных правоотношений // Социология и право. 2012. – №1 (12). – С. 90-99.

2.90. Lee A., Levy Y. The effect of information quality on trust in e-government systems transformation // Transforming Government: People, Process and Policy, 2014. – No. 8(1). – P. 76-100.

2.91. Locke J. Two Treatises of Government. New edition. – London: Prepared by Rod Hay for the McMaster University Archive of the History of Economic Thought, 1823. – 216 p.

2.92. Lubbers J.S. A survey of federal agency rulemakers' attitudes about e-rulemaking // Administrative Law Review. – Washington: American University Washington College of Law, 2010. Vol. 62. – No. 2. – P. 451-486.

2.93. Mabillard V., Pasquie M., Sofia A. The use and effects of access to information laws. A study in 14 countries // Working paper de l'IDHEAP, 2019. – No. 6/2019. – 55 p.

2.94. Maddox B. How to engage with policy makers. A guide for academics in the arts and humanities // The Institute for Government (London), 2020. – 26 p.

2.95. Madhusudhan M., Bhardwaj R.K. Open access legal information sources and their use by students of National Law University. // Annals of Library and Information Studies. 2013. – No. 60(4). – P. 314-319.

2.96. Martin L.W., Vanberg G. Policing the bargain: coalition government and parliamentary scrutiny // *American Journal of Political Science*, 2004. – No. 48(1). – P. 13-27.

2.97. McDaniel L. Evaluating financial reporting quality: the effects of financial expertise vs. financial literacy // The Accounting Review, 2002. Vol. 77. – P. 139-167.

2.98. McGann J. Think tanks: the global, regional and national dimensions. Think Tanks in Policy Making – Do They Matter? // – Shanghai, 2011. – P. 8-15.

2.99. Miriam A. Blockchain technology for environmental compliance: towards a ‘choral’ approach // Environmental Law, 2020. Vol. 50. – No. 4. – P. 1055-1103.

2.100. Ministerial Code // Cabinet Office (London), 2019. – Pr. 1.3. (a) – 36 p.

2.101. Montesquieu de Baron The spirit of laws. New edition. – Ontario, Canada. “Batoche Books”, translated by Thomas Nugent. 2001. – 726 p.

2.102. Mortenson J.D. Article II Vests the executive power, not the royal prerogative // Columbia Law Review, 2019. Vol. 119. – No. 5. – P. 1169-1272.

2.103. Магдилова Л.В. Правовые основы информационного взаимодействия органов государственной власти и граждан при оказании публичных услуг. // Закон и право. 2019. – №10. – С. 177-179.

2.104. Мамасиддиқов М. Юридик соҳада илмий кадрларни тайёрлаш ҳолати ва таҳлили // Ҳуқуқ ва бурч. 2020. – №8. – Б. 8-18.

2.105. Маматов Х.Т. Қонун ҳужжатларини ижрочилар ва аҳолига етказиш механизмларини такомиллаштириш // Юрист ахборотномаси. – Т.: Адлия вазирлиги қошидаги Юристлар малакасини ошириш маркази, 2020. – № 2 (1). – Б. 15-20.

2.106. Маматов Х.Т. Ўзбекистон Республикасида фуқароларнинг ахборотга бўлган ҳуқуқларини амалга оширишнинг конституциявий ҳуқуқий асослари. 12.00.02 – ю.ф.н. илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертацияси. – Т., 2009. – 164 б.

2.107. Маматов Х.Т. Ўзбекистон Республикасида фуқароларнинг ахборотга бўлган ҳуқуқларини амалга оширишнинг конституциявий-ҳуқуқий асослари. 12.00.02. ю.ф.н. илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация автореферати. – Т.: ТДЮИ, 2009. – 25 б.

2.108. Махкамов О., Рахмонов Қ. Ўзбекистонда бошқарув кадрларини тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва малакасини оширишда масофавий таълимни такомиллаштириш масалалари // Жамият ва бошқарув. 2019. – №3 (85). – Б. 125-132.

2.109. Махмудов А.А. Ўзбекистон Республикасида маҳаллий вакиллик органларининг назорат фаолиятини такомиллаштириш // 12.00.02 – ю.ф.ф.д. (PhD) диссертацияси автореферати. – Т.: ДБА, 2019. – 48 б.

2.110. Миракулов М.М. Ўзбекистон Республикаси Президентининг конституциявий-ҳуқуқий мақоми (қийосий-ҳуқуқий таҳлил) // 12.00.02 – ю.ф.д. илмий даражасини олиш учун диссертацияси. – Т.: ДБА, 2016. – 251 б.

2.111. Мирзараимов Б.Т. Фуқароларнинг ҳуқуқий онги ва маданиятини шакллантиришда ҳуқуқий ахборотнинг ўрни. Рисола. – Т.: ТДЮИ, 2008. – 60 б.

2.112. Мирзараимов Б.Т. Ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий ахборот. Монография. – Т.: ТДЮИ, 2011. – 93 б.

2.113. Мухамеджанов О.З., Тультеев И.Т. Правовые аспекты взаимодействия Олий Мажлиса и Кабинета Министров в Республике Узбекистан. Монография. – Т.: ТГЮУ, 2013. – 92 с.

2.114. Nou J., Stiglitz E.H. Regulatory bundling // The Yale Law Journal. 2019. Vol. 128. – No. 5. – P. 1174-1246.

2.115. Нажимов М.К. Норма иждокорлиги жараёнини такомиллаштириш – давлат-ҳуқуқий ислохотларнинг муҳим йўналиши // Юридик фанлар ахборотномаси. 2019. – №2. – Б. 85-88.

2.116. Нажимов М.К. Норма иждокорлиги. – Т.: ТДЮУ, 2018. – 181 б.

2.117. Нажимов М.К., Сайдуллаев Ш.А. Қонунчилик техникаси. Қайта ишланган тўлдирилган 2-нашр. – Т.: ТДЮИ, 2012. – 163 б.

2.118. Неъматов Ж.Н. Ўзбекистон Республикасида маъмурий тартиб-таомилларнинг ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш (қийосий-ҳуқуқий таҳлил) // 12.00.02. ю.ф.д. (DSc) диссертацияси автореферати. – Т.: ДБА, – 2019. – 62 б.

2.119. Норморайтер как профессия. Материалы дискуссии. – Москва: РГ-Пресс, 2019. – 352 с.

2.120. Носов С.И. Право и информатизация // Юрист. 2019. – №4. – С. 6-13.

2.121. Office of Management and Budget, Guidelines for ensuring and maximizing the quality, objectivity, utility, and integrity of information disseminated by federal agencies // Republication, Federal Register, February 22, 2002. Vol. 67. – No. 36. – P. 8451-8460.

2.122. Одилқориев Ҳ.Т., Ўзбекистон давлати ва жамияти инновацион ривожланишининг ҳуқуқий жиҳатлари. – Т.: Innovatsion rivojlanish nashriyot matbaa uyi, 2019. – 362 б.

2.123. Отахонов Ф.Х. Ўзбекистон Республикасида юридик хизматнинг назарий-ҳуқуқий муаммолари // 12.00.02 ю.ф.д. (DSc) диссертацияси автореферати. – Т., – 2019. – 47 б.

2.124. Pasquale F. Data-informed duties in ai development // Columbia Law Review, 2019. Vol. 119. – No. 7. – P. 1917-1940.

2.125. Pedraza-Fariña L.G., Whalen R. A network theory of patentability // The University of Chicago Law Review, 2020. Vol. 87. – No. 1. – P. 63-144.

2.126. Printz C. TCORS set to support the FDA’s regulatory role: program designed to generate tobacco-related research to inform policy // Cancer Scope, 2014. – No. 15.03.2014. – P. 771-772.

2.127. Павлов П.Н. Экономические факторы нормотворческой активности в России // Вопросы государственного и муниципального управления. 2019. – № 2. – С. 39-70.

2.128. Парламент фаолиятини илмий ва ахборот-таҳлилий жиҳатдан таъминлашнинг долзарб масалалари. Халқаро конференция материаллари // Масъул муҳаррир: Ф.Х.Отахонов. – Т.: ҚМПТИ, 2021. – 301 б.

2.129. Понкин И.В. Понятие «Аналитика» // International Journal of Open Information Technologies. 2019. Vol. 7. – No.10. – С. 80-90.

2.130. Проскурин А.С. Понятие правовой информации как основы информационного общества // Вестник Волгоградского государственного университета. Юриспруденция. 2016. Том: 15. – № 1 (30) – С. 51-57.

2.131. Rasmussen L.B. From reactive to proactive approach of interactive leadership // In The Ambivalent Character of Participation: New

Tendencies in Worker Participation in Europe, 2010. Vol. 20. – No 1. – P. 585-612.

2.132. Richards R. What is legal information? // Conference: Boulder Summer Conference on Legal Information: Scholarship & Teaching At: Boulder, – Colorado: 2009. – P. 1-15.

2.133. Richardson D. Congressional control of agency expertise // Virginia Law Review, 2019. Vol. 105. – No. 1. – P. 173-261.

2.134. Riedl J. Uncovering legislative pace in Germany: A methodical and computational application to answer temporal questions of law-making // Government Information Quarterly. 2019. – No. 36. – P. 1-12.

2.135. Riekkinen M., Suksi M. Access to information and documents as a human right. – Abo (Finland): Institute for Human Rights of Abo Academy University, 2015. – 202 p.

2.136. Rodriguez L. All data is not credit data: closing the gap between the fair housing act and algorithmic decision-making in the lending industry // Columbia Law Review, 2020. Vol. 120. – No. 7. – P. 1843–1884.

2.137. Рузиназаров Ш., Иноятова С. Научное стратегическое прогнозирование законотворчества в частноправовой сфере: современные реалии и ориентиры // Обзор законодательства Узбекистана научно аналитический журнал. – Т.: ТГЮУ, 2017. – №3. – С. 5-8.

2.138. Рустамов П.А. Научно-информационное обеспечение законодательной деятельности в Республике Узбекистан // Диссертация к.ю.н.: 12.00.01. – Т.: ТГЮИ, 2001. – 149 с.

2.139. Sala J., Francisco A. Twitter's road to parliament // ARSP: Archiv Für Rechts-Und Sozialphilosophie / Archives for Philosophy of Law and Social Philosophy, 2014. Vol. 100. – No. 3. – P. 336-346.

2.140. Schauer F., Wise V.J. Nonlegal information and the delegalization of law // Legal stud., 2000. – P. 494-499.

2.141. Schramm H.J., Kostruba A.V. Legal classification of types of information about an individual // Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, 2019. Vol. 26. – No. 1. – P. 123-132.

2.142. Sauerwein C., Pekarica I., Felderera M., Breu R. An analysis and classification of public information security data sources used in research and practice // *Computers & Security*. December 2018. – No. 82. – P. 1-40.

2.143. Schweighofer E. Legal expert system KONTERM – automatic representation of document structure and contents // *DEXA*, 1993. Vol. 720. – P. 486-497.

2.144. Schwester R. Examining the barriers to e-government adoption // *Electronic Journal of e-Government*, 2009. Vol. 7. – No. 1. – P. 115.

2.145. Siefken S.T., Schüttemeyer S.S. The German Bundestag and external expertise: Policy orientation as counterweight to deparlamentarisation? // *International library of policy analysis. Policy Analysis in Germany* Bristol: Policy Press, 2013. – P. 161-180.

2.146. Singh A. Data protection: India in the information age // *Journal of the Indian Law Institute*. 2017. Vol. 59. – No. 1. – P. 78-101.

2.147. Smith K. Beyond Evidence-based policy in public health: the interplay of ideas. Hampshire, UK: Palgrave Macmillan, 2013. – 251 p.

2.148. Stefan B. The creation of a Scandinavian provincial law: how was it done? // *Historical Research*, 2013. Vol. 86. – No. 233. – P. 432-442.

2.149. Strandburg K.J. Rulemaking and inscrutable automated decision tools // *Columbia Law Review*, 2019. Vol. 119. – No. 7. – P. 1851-1886.

2.150. Stuart M.B. Evaluating e-rulemaking: public participation and political institutions // *Duke Law Journal*, 2006. Vol. 55. – P. 893-941.

2.151. Summary of White House Office of Management Budget M-21-27: Evidence-Based Policymaking. – Washington, 2021. – 4 p.

2.152. Carey M.P. The federal rulemaking process: an overview // USA Congressional Research Service 7-5700, www.crs.gov, RL32240. CRS Report for Congress Prepared for Members and Committees of Congress. – Washington: CRS, (June 17, 2013). – 34 p.

2.153. Congressional Research Service Library of Congress Fiscal Year 2019. Congressional Research Service. – Washington: CRS, 2020. – 182 p.

2.154. Сабилов Б.Н. Теоретические аспекты противодействия нелегальной лоббистской деятельности в Республике Узбекистан // Монография. Каракалпакский государственный университет имени Бердаха, 2020. – 140 с.

2.155. Садилов С.А. Ўзбекистон Республикасида “электрон ҳукумат” тизими ҳукукий асосларининг шаклланиши ва ривожланиши // 12.00.01 – ю.ф.ф.д. (PhD) диссертацияси автореферати. – Т.: ТДЮУ, 2020. – 57 б.

2.156. Сайдуллаев Ш.А. Вопросы совершенствования научно-теоретических и методологических основ нормотворческой деятельности в Республике Узбекистан на фоне зарубежного опыта // Studia Politologiczn, 2019. – No 52. – С. 132-148.

2.157. Сайдуллаев Ш.А. Давлат ва ҳуқуқ назарияси. –Т.: ТДЮУ, 2018. – 220 б.

2.158. Сайдуллаев Ш.А. Ҳуқуқдаги бўшлиқлар: назарий ҳукукий муаммолар // 12.00.01 – ю.ф.н. илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация автореферати. – Т.: ТДЮИ, 2011. – 25 б.

2.159. Сайдуллаев Ш.А. Ҳуқуқдаги бўшлиқлар: назарий-ҳукукий муаммолар // 12.00.01 – ю.ф.н. илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертацияси. – Т.: ТДЮИ, 2011. – 157 б.

2.160. Селиванова Е.А. Информационное обеспечение деятельности Государственной Думы Федерального Собрания Российской Федерации: опыт, проблемы, перспективы // 23.00.02. диссертация на соискание ученой степени кандидата политических наук. – М., 2008. – 229 с.

2.161. Сиёсатнома (Сияр ул-мулук) / Форс тилидан таржима, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи Воҳид Ш., Эркинов А. – Т.: Янги аср авлоди, 2008. – 239 б.

2.162. Сизоненко А.Б. Классификация информации ограниченного доступа в соответствии с законодательством Российской Федерации // Вестник КРУ МВД России, 2010. – №4. – С. 91-96.

2.163. Скачкова Г.С. Профессия «норморайтер» и трудовое право // Норморайтер как профессия: материалы дискуссии. – Москва: РГ-Пресс, 2019. – 352 с.

2.164. Скурко Е.В. Информационно-правовое обеспечение законодательной деятельности в Российской Федерации // Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. 12.00.01. – М., 2002. – 24 с.

2.165. Скурко Е.В. Информационно-правовое обеспечение законодательной деятельности в Российской Федерации // Диссертация к.ю.н.: 12.00.01. – М.: РГБ, 2003. – 131 с.

2.166. Слукина Е.В., Коморовская Т.В. Основы информационной культуры личности // – Красноярск: М-во науки и высшего образования РФ, 2019. – 266 с.

2.167. Султанова С.А. Теоретико-правовые вопросы применения модели «Умное регулирование» в нормотворчестве // 12.00.01 – диссертация на соискание ученой степени д.ф.п. (PhD). – Т.: ТГЮУ, 2021. – 184 с.

2.168. The Cabinet Manual. A guide to laws, conventions and rules on the operation of government. – London. 2011. – 110 p.

2.169. The legislative process: the delegation of powers. select committee on the constitution 16th report of session 2017-2019 // the Authority of the House of Lords, 2019. – 42 p.

2.170. The Norwegian Parliament Rules of Procedure and the Constitution // Stortinget. October 2020. Issued by The Storting's Administration, Constitutional Departement. – 92 p.

2.171. Thompson L. Making British law. Committees in action // University of Surrey, UK. Palgrave Macmillan. 2015. – 161 p.

2.172. Timothy Beryl Bland Predators and principles: Think tank influence, media visibility, and political partisanship // A dissertation thesis for the degree Doctor of Philosophy. Virginia Commonwealth University, 2020. – 166 p.

2.173. Tomuschat C., David P., Donald P., Raymond K. The basic Law of Federal Republic of German. – Berlin: Language Service of the German Bundestag, 2019. – 140 p.

2.174. Tsuji Y. Law Making Power in Japan // Legislative Assessment in Japan. Meiji University, 2016. – No.6. – P.173-204.

2.175. Татишвили Т.М. Международный опыт экспертного обеспечения законотворчества // Вестник Московского университета МВД России. 2015. – №1. – С. 57-63.

2.176. Темур тузуклари // Форсча матндан Алихонтўра Соғуний ва Ҳабибулла Кароматов таржимаси. Изохлар Бўрибой Аҳмедов ва Ашраф Аҳмедов – Т.: Ўзбекистон, 2014. – 68 б.

2.177. Тонков Е.Е., Павлова К.Е. Нормотворческая деятельность органов внутренних дел: понятие и сущность // Nomothetika: Философия. Социология. Право, 2016. – №3 (224). – С. 153-159.

2.178. Трофимова Т.В., Ломовцева А.В. Цифровые технологии в обеспечении деятельности органов государственной власти // Креативная экономика. 2019. Том 13. – № 2. – С. 261-270.

2.179. Тультеев И.Т. Правотворческое прогнозирование: теория, методология, практика. дисс... д.ю.н – Т.: Академия МВД Республики Узбекистан, 2010. – 310 с.

2.180. Тультеев И.Т. Правотворческая деятельность и прогнозирование. Монография. Т.: Академия МВД Республики Узбекистан, 2008. – 208 с.

2.181. Турдиев Х.У. Ижро ҳокимиятининг ҳуқуқ ижодкорлиги фаолияти билан боғлиқ муносабатларни такомиллаштириш масалалари // Ўзбекистон қонунчилиги таҳлили. – ТДЮУ, 2019. – №1. – Б. 22-24.

2.182. Турдиев Х.У. Парламент ва ҳукумат муносабатларининг ташкилий-ҳуқуқий механизмини такомиллаштириш масалалари. 12.00.02. – ю.ф.ф.д. (PhD) диссертацияси автореферати. – Т.: ТДЮУ, – 2021. – 47 б.

2.183. Undavia S., Meyers A., Orteg J.E. A comparative study of classifying legal documents with neural networks // Proceedings of the

federated conference on computer science and information systems. ACSIS, 2018. Vol. 15. – P. 515-522.

2.184. Умидуллаев Қ.У. Ўзбекистонда маҳаллий ижро ҳокимияти органлари фаолияти самарадорлигини баҳолашнинг назарий-ҳуқуқий асослари // 12.00.01 – ю.ф.ф.д. (PhD) диссертацияси автореферати. – Т.: ДБА, 2019. – 46 б.

2.185. Учинчи чақириқ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатасининг фаолияти тўғрисида Ахборот. – Т., 2019. – 44 б.

2.186. Fallon R.H. The meaning of legal ‘meaning’ and its implications for theories of legal interpretation // The University of Chicago Law Review, 2015. Vol. 82. – No. 3. – P. 1235-1308.

2.187. Feenan D. Legal issues in acquiring information about illegal behaviour through criminological research // The British Journal of Criminology. Oxford University Press, 2002. Vol. 42. – No. 4. – P. 762-781.

2.188. Fehrenbacher D.D., Helfert M. Contextual factors influencing perceived importance and trade-offs of information quality // Communications of the Association for Information Systems, 2012. Vol. 30. Article 8. – P. 111-126.

2.189. Ferraro F., Zambon A. Ekins’s Moral Assumptions and Their Impact on the Analysis of Legislation // American Journal of Jurisprudence. 2019. Vol. 64. – No. 1. – P. 19-40.

2.190. Floridi L. Information Quality // Philosophy & Technology journal. 2013. Vol. 26(1). – P. 1-6.

2.191. Fox B. Closing the information gap: informing better medical decisionmaking through the use of post-market safety and comparative effectiveness information // Food and Drug Law Journal, 2012. Vol. 67. – No. 1. – P. 83-101.

2.192. Файзиев Ш.Ҳ. Қонун ижодкорлиги жараёнини такомиллаштириш: миллий ва хорижий тажриба. Монография. –Т.: Адолат, 2020. – 240 б.

2.193. Фомичева О.А. Развитие законодательства о законотворческом процессе как принцип функционирования государства // Юридическая техника. 2020. – №14. – С. 530-532.

2.194. Хайитов Х.С. Қонун ижодкорлиги экспертлик таъминоти: миллий ва хорижий тажриба // Юридик фанлар ахборотномаси. – Т., 2018. – №2. – Б. 14-19.

2.195. Хайитов Х.С. Адолатли қонунлар қабул қилиш қонун ижодкорлигининг бош мезонидир // Ўзбекистон қонунчилиги таҳлили. 2018. – №3. – Б. 9-12.

2.196. Хайитов Х.С. Қонун ижодкорлиги экспертлик таъминоти: миллий ва хорижий тажриба // Review of Law Sciences, 2018. – №2. – Б. 14-19.

2.197. Хайитов Х.С. Қонун ижодкорлигида экспертиза ўтказишнинг ташкилий-ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш // 12.00.02 – ю.ф.д. (DSc) илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертацияси. – Т.: ДБА, 2018. – 298 б.

2.198. Хайитов Х.С. Қонун ижодкорлигида экспертиза ўтказишнинг ташкилий-ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш. 12.00.02. ю.ф.д. (DSc) диссертацияси автореферати. – Т.: ТДЮУ, 2018. – 70 б.

2.199. Хакимов Р.Р. Давлат ҳокимияти тизимида парламент: назария ва амалиёт муаммолари: Монография. – Т.: Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Амалдаги қонун ҳужжатлари мониторинги институти нашриёти, 2012. – 184 б.

2.200. Хакимов Р.Р. Давлат ҳокимияти тизимида парламент: назария ва амалиёт муаммолари. 12.00.21 – ю.ф.н. илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертацияси. – Т.: ТДЮИ, 2009. – 165 б.

2.201. Хамдамова Ш.М. Маҳаллий давлат ҳокимияти тизимини ташкил этишда ҳокимиятлар бўлиниш принципини қўллаш // 12.00.02 – ю.ф.ф.д. (PhD) диссертацияси автореферати. – Т.: ДБА, 2020. – 52 б.

2.202. Хамедов И.А. Открытость государственного управления как принцип и механизм // Жамият ва бошқарув, 2013. – №2. – Б. 13-22.

2.203. Хасанов Х., Ахмедова О. Ахборот хавфсизлигини таъминлашда криптографик воситалари // Жамият ва бошқарув. – Т.: ДБА, 2015. – №2. – Б. 45-51.

2.204. Хожиев Э.Т., Исмаилова Г.С., Рахимова М.А. Давлат хизмати. – Т.: Baktria press, 2015. – 172 б.

2.205. Холов А. Бошқарув қарорларини қабул қилишда тизимли таҳлилдан фойдаланиш масалалари // Жамият ва бошқарув. – Т., 2017. – №2 – Б. 47-56.

2.206. Холов А. Давлат хизматчилари фаолияти самарадорлигини баҳолаш // Жамият ва бошқарув, 2019. – №3 (85). – Б. 84-90.

2.207. Хошимхонов А.М. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг ҳуқуқ ижодкорлик фаолияти: назария ва амалиёт масалалари // 12.00.02 – ю.ф.н. илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация автореферати. – Т.: ТДЮИ, 2008. – 26 б.

2.208. Худойбердиев А.Қ. Ҳуқуқ ижодкорлиги фаолиятини социологик ва эксперт-таҳлилий таъминлашни такомиллаштириш // 12.00.01. – ю.ф.д. (DSc) илмий даражасини олиш учун диссертация. – Т.: ИИВ Академияси, 2020. – 258 б.

2.209. Хўжаназаров А.А. Адлия органларининг норма ижодкорлиги фаолиятини такомиллаштириш // 12.00.02 – ю.ф.ф.д. (PhD) илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертацияси. – Т.: ТДЮУ, 2021. – 143 б.

2.210. Хусанова М. Қонун ижодкорлигини такомиллаштириш босқичлари: эришилган натижалар ва истикболдаги вазифалар. // Қонунчилик муаммолари ахборотномаси. Илмий амалий журнал. – Т.: ҚМПТИ, 2021. – №2. – Б. 12-14.

2.211. Chi M.T.H. Two approaches to the study of experts characteristics // Cambridge handbook of expertise and expert performance, 2006. – No. 052184087X. – P. 21-30.

2.212. Choi B., Gupta A., Ward B. Good thinking: six ways to bridge the gap between scientists and policy makers // Journal of epidemiology and community health, 2009. – No. 63(3). – P. 179–180.

2.213. Chopra R., Khan L.M. The case for 'unfair methods of competition' rulemaking // The University of Chicago Law Review, 2020. Vol. 87. – No. 2. – P. 357-380.

2.214. Чеботарева А.А. Информационное право. – М.: Юридический институт МИИТа, 2014. – 160 с.

2.215. Чубукова С.Г. Теоретические проблемы системы субъектов информационного права // Право и государство: теория и практика. 2018. – № 12 (168). – С. 101-105.

2.216. Чубукова С.Г., Элькин В.Д. Основы правовой информатики. – М.: Контракт, 2007. – 287 с.

2.217. Чулюкин Л.Д., Гурьянова В. В. Правотворческая деятельность как вид юридического процесса. Российский журнал правовых исследований. 2018. – № 4 (17). – С. 38-44.

2.218. Чухвичев Д.В. Законодательная техника: учеб.пособие для студентов вузов, обучающихся по направлению «Юриспруденция» / 2-е изд. Перераб. И доп. – М.: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2014. – 415 с.

2.219. Shany W. Extraordinary policymaking powers of the executive branch: a new approach // Virginia Environmental Law Journal, 2019. Vol. 37. – No. 3. – P. 207-271.

2.220. Shapiro S.A. Law, expertise and rulemaking legitimacy: revisiting the reformation // Environmental Law, Lewis & Clark Law School, 2019. Vol. 49. – No. 3. – P. 661-682.

2.221. Шайх Абдулазиз Мансур. Қуръони карим маъноларининг таржима ва тафсири. – Т.: Саноат-стандарт, 2019. – 624 б.

2.222. Шодикулов О.З. Юридик техника ва қонунлар сифатини ошириш муаммолари // 12.00.01. ю.ф.н. илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация автореферати. – Т.: ТДЮИ, 2011. – 24 б.

2.223. Юрасюк Н.В. Некоторые аспекты правового регулирования информации с ограниченным доступом. – Калининград: КГТУ, – 2011. – 179 с.

2.224. Yamada Y. The role of judicial precedents in japanese lawmaking process – on the Japanese Civil Code (law of obligation) reform // *Studia Iuridica Lublinensia*, 2018. Vol. 27. – No. 1. – P. 83-93.

2.225. Yang Y. Feasible paths of development for think tanks in China, Think Tanks in Policy Making – Do They Matter? // *Briefing Paper Special Issue Shanghai*, 2011. – P. 25-36.

2.226. Ярмонова Е.Н. Отличие нормотворчества от правотворчества как одна из основных проблем юриспруденции // *Научно-методический электронный журнал «Концепт»*, 2016. – №S16. – С. 1-7.

2.227. Ўзбек тилининг изохли луғати: 80000 га яқин сўз ва сўз бирикмаси. Жилд I. А–Д / Масъул муҳаррир А. Мадвалиев. – Т.: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси”, 2020. – 680 б.

2.228. Ўзбекистон Миллий энциклопедияси А ҳарфи қисми. – Т.: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси”, 2013. – 879 б.

2.229. Ўзбекистон юридик энциклопедияси // Нашр учун масъул Р.А. Муҳитдинов ва бошқ.; масъул муҳаррир Н.Тойчиев. – Т.: Адолат, 2010. – 704 б.

2.230. Қулматов Ш. Парламентда замонавий кутубхона иш бошлади // Депутат фикри. 2021. https://parliament.gov.uz/uz/events/opinion/34653/?sphrase_id=7579338

2.231. Hamann H. Methoden empirischer forschung und ihr erkenntniswert für das Recht am Beispiel des gesellschaftsrechts // *Evidenzbasierte Jurisprudenz*, 2014. – No. 21. – 393 p.

2.232. Hansavivek. Companies: productive and financial expertise // *Economic and Political Weekly*, 1983. Vol. 18. – No. 40. – P. 1685-1686.

2.233. Heald P.J. and Sichelman T.M. Ranking the academic impact of 100 american law schools // *University of Illinois College of Law Legal Studies Research*, 2019. – No. 20-433. – P. 11-20.

2.234. Henderson C., Botluk D. Sleuthing scientific evidence information on the internet // *The Journal of Criminal Law and Criminology*, 2016. Vol. 106. – No. 1. – P. 59-82.

2.235. House of Lords public bill sessional statistics for session 2017-2019 // Legislation Office, House of Lords. – London, 2020. – 31 p.

2.236. Хурма Э., Худоберганов Ж. Туркия Буюк Миллат Мажлиси тадқиқот бошқармасининг асосий йўналишлари // Парламент фаолиятини илмий ва ахборот-таҳлилий жиҳатдан таъминлашнинг долзарб масалалари. Халқаро конференция материаллари / Масъул муҳаррир: Ф.Х.Отахонов. – Т.: ҚМПТИ, 2021. – Б. 14-18.

III. Elektron resurslar

3.1. <https://www.access-info.org> – Official webpage of Access Info in Europe (“Access Info in Europe” xalqaro tashkilotining rasmiy veb-sahifasi)

3.2. <https://www.aph.gov.au/library> – Official webpage of the Australian Parliamentary Library (Avstraliya Parlament kutubxonasining rasmiy veb-sahifasi)

3.3. <https://www.bundesrat.de/DE/dokumente/statistik/statistik-node.html> – The official webpage of the Germany Bundesrat (GFR Bundesratinining rasmiy veb-sahifasi)

3.4. <https://www.cmtedd.act.gov.au/communication/scientistofyear> – Official webpage of the Australian Treasury and Economic Development Directorate (Avstraliya G‘azna va iqtisodiy rivojlanish direktoratining rasmiy veb-sahifasi)

3.5. <https://www.commonslibrary.parliament.uk> – Official webpage of the UK House of Commons Library (Buyuk Britaniya Jamoa palatasi kutubxonasining rasmiy veb-sahifasi)

3.6. <https://www.congress.gov> – Official webpage of US Congress (AQSh Kongressining rasmiy veb-sahifasi)

3.7. <https://www.data.riksdagen.se/data/dokument/> – The official web page of Sweden Riksdag (Shvesiya Parlamentining rasmiy veb-sahifasi)

3.8. <https://www.edweek.org/education/opinion-the-2020-rhsu-edu-scholar-public-influence-rankings/2020/01> – Official webpage of Edu-Scholar Public Influence Rankings in US (AQSh Edu-Scholar Public Influence Rankings ning rasmiy veb-sahifasi)

3.9. <https://www.elibrary.ru> – The official webpage of Elibrary project (Elibrary loyihasining rasmiy veb-sahifasi)

3.10. <https://www.eur-lex.europa.eu> – Official webpage of the EU Legislative Database (Yevropa Ittifoqi qonunchilik hujjatlari bazasining rasmiy veb-sahifasi)

- 3.11. <https://www.europa.eu/digitec/news/eparliament-project> – EU official webpage (Yevropa Ittifoqi rasmiy veb-sahifasi)
- 3.12. <https://www.glinf.org> – Official webpage of Global Legal Information Network (Global huquqiy axborot tarmog‘i (GLIN)ning rasmiy veb-sahifasi)
- 3.13. <https://www.gov.uk/government/people/patrick-vallance> – Official webpage of the British Government (Buyuk Britaniya Hukumatining rasmiy veb-sahifasi)
- 3.14. <https://www.gov.uk/government/people/patrick-vallance> – Buyuk Britaniya Hukumatining rasmiy veb-sahifasi
- 3.15. <https://www.govinfo.gov> – Official webpage of US Parliament Acts (AQSh Kongressi hujjatlarining rasmiy veb-sahifasi)
- 3.16. <https://www.govtrack.us/about> – The official webpage of GovTrack NGO. (GovTrack nodavlat notijorat tashkilotining rasmiy veb-sahifasi)
- 3.17. <https://www.iiv.uz> – O‘zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligining rasmiy veb-sahifasi
- 3.18. <https://www.info.worldbank.org> – Official webpage of the World Bank (Jahon Bankining rasmiy veb-sahifasi)
- 3.19. <https://www.legifrance.gouv.fr> – Official webpage of Legislation of France (Fransiya qonunchiligining rasmiy veb-sahifasi)
- 3.20. <https://www.lex.uz> – O‘zbekiston Respublikasi Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi
- 3.21. https://www.lexico.com/definition/key_performance_indicator – Official webpage of Oxford lexico project (Oxford lexico loyihasining rasmiy veb-sahifasi)
- 3.22. <https://www.loc.gov> – Official webpage of the Library of Congress (AQSh Kongressi kutubxonasining rasmiy veb-sahifasi)
- 3.23. <https://www.lop.parl.ca> – Official webpage of the Canadian Parliament (Kanada Parlamentining rasmiy veb-sahifasi)
- 3.24. <https://www.lordslibrary.parliament.uk> – Official webpage of the Library of the House of Lords of the United Kingdom (Buyuk Britaniya Lordlar palatasi kutubxonasining rasmiy veb-sahifasi)
- 3.25. <https://www.minjust.uz/uz/opendata> – O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligining rasmiy veb-sahifasi
- 3.26. <https://www.mpa.gov.in/bills-list> – Hindiston Parlamenti ishlari bo‘yicha vazirlikning rasmiy veb-sahifasi
- 3.27. <https://www.oak.uz/pages/69> – O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasining rasmiy veb-sahifasi
- 3.28. <https://www.ons.gov.uk> – Official webpage of the Office for National Statistics (Buyuk Britaniya Milliy statistika byurosining rasmiy veb-sahifasi)

3.29. https://www.parliament.gov.uz/uz/events/fractions/34550/?sphrase_id=7573679 – O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasining rasmiy veb-sahifasi

3.30. <https://www.parliamentlibraryindia.nic.in> – Official webpage of the Parliamentary Library of India (Hindiston Parlamenti kutubxonasining rasmiy veb-sahifasi)

3.31. <https://www.parlwork.aph.gov.au> – The official platform of the Australian Parliament (Avstraliya Parlamentining rasmiy platformasi)

3.32. <https://www.politics.co.uk/reference/local-government-structure> – “Buyuk Britaniya siyosati” virtual jurnalining rasmiy veb-sahifasi

3.33. <https://www.presidency.ucsb.edu/statistics/data/executive-orders> – The official webpage of The American Presidency Project (The American Presidency Projectning rasmiy veb-sahifasi)

3.34. <https://www.regulation.gov.uz> – Normativ-huquqiy hujjatlar loyihasini ishlab chiqish va kelishishning yagona elektron tizimi

3.35. <https://www.ris.bka.gv.at> – The official webpage of the Austrian system E-Recht (Avstriyaning “E-Recht” tizimining rasmiy veb-sahifasi)

3.36. <https://www.sciencedirect.com> – The official webpage of Sciencedirect project (Sciencedirect loyihasining rasmiy veb-sahifasi)

3.37. <https://www.scimagojr.com> – The official webpage of Scimago Ranking. (Scimago Ranking loyihasining rasmiy veb-sahifasi)

3.38. <https://www.scopus.com> – The official webpage of Scopus (Scopus loyihasining rasmiy veb-sahifasi)

3.39. <https://www.sud.uz> – O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudining rasmiy veb-sahifasi

3.40. <https://cbu.uz/oz/> – O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankining rasmiy veb-sahifasi

3.41. <https://www.tubitak.gov.tr> – The official webpage of Tubitak (Tubitak loyihasining rasmiy veb-sahifasi)

3.42. <https://www.un.org/sustainabledevelopment/peace-justice> – The official webpage of United Nations Organization (Birlashgan Millatlar Tashkilotining rasmiy veb-sahifasi)

3.43. <https://www.usa.gov/federal-agencies/food-and-drug-administration> – Official web page of Food and Drug Administration (Oziq-ovqat va giyohvand moddalar ma’muriyatining rasmiy veb-sahifasi)

3.44. <https://www.webometrics.info/en/hlargerthan100> – Official webpage of Ranking web of universities (Ranking web of universitiesning rasmiy veb-sahifasi)

3.45. <https://www.who.int/news/item/15-10-2020-solidarity-therapeutics-trial-produces-conclusive-evidence-on-the-effectiveness-of-repurposed-drugs-for-covid-19-in-record-time> – Official webpage of the World Health Organization (Jahon Sogʻliqni Saqlash Tashkilotining rasmiy veb-sahifasi)

3.46. <https://www.xs.uz/uzkr/post/ozbekistonda-mustaqil-aql-markazlariga-talab-bormi> – “Xalq soʻzi” gazetasining rasmiy veb-sahifasi

A.Sh.Sodikov

YURIDIK TEXNIKA
(darslik)

*Muallif ruxsatisiz
tarqatish, ko'paytirish, sotish va nusxa ko'chirishning
barcha turlari, shar'an harom qilingan,
qonunan man etiladi.*

Mas'ul muharrir: Sh.A.Saydullayev

Bosishga ruxsat etildi: 31.05.2021
Bichimi: 60x84 1/8 «Times New Roman»
garniturada raqamli bosma usulda bosildi.
Shartli bosma tabog'i 3,1. Adadi: 100. Buyurtma: № 71

100060, Toshkent, Ya. G'ulomov ko'chasi, 74.
Tel.: +998 90 9722279, www.tiraj.uz

«TOP IMAGE MEDIA»
bosmaxonasida chop etildi.